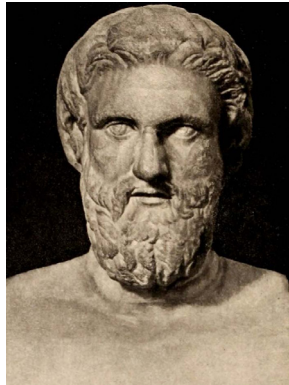
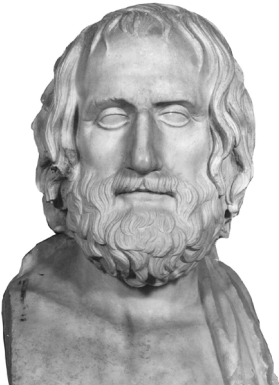
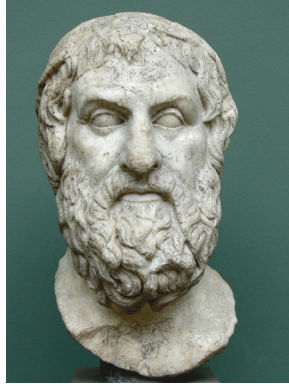
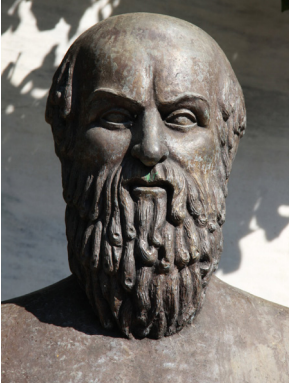

*Драматургі
свѣту*

СТАРАГРЭЦКАЯ ДРАМАТУРГІЯ

ЭСХІА
САФОКЛ
ЭЎРЫПІД
АРЫСТАФАН
МЕНАНДР

Пераклад са старагрэцкай

Серыя заснаваная ў 2018 годзе.

Рэдкалегія серыі:

Л. Баршчэўскі, П. Васючэнка, Зм. Колас,
В. Мазынскі, М. Пушкіна, В. Ракіцкі

Прадмова Алеся Жлуткі

На фронтыспісе (злева направа і зверху ўніз):

Бюсты Эсхіла, Сафокла, Эўрыпіда, Арыстафана, Менандра.

©Жлутка А., прадмова, 2020

©Баршчэўскі Л., каментар, 2020.

ДРАМА ЖЫЦЦЯ, СМЕРЦІ І ЎВАСКРЭСЕННЯ Ў СТАРАГРЭЦКІМ ТЭАТРЫ ДЫЁНІСА

Упершыню на беларускай мове выходзіць з друку збор старагрэцкіх паэтычных драм. Збор уключае творы, перакладзеныя ў дваццатыя гады мінулага стагоддзя адным з пачынальнікаў перакладу са старагрэцкай Юльянам Дрэйзіным, а таксама сучасныя пераклады вядомага філолага і перакладчыка Лявона Баршчэўскага. Дзякуючы ім беларускі чытач зможа ўвайсці ў незнаёмы, дзівосны і таямнічы свет драмы, свет думкі, пачуцця і духу даўняй Элады, свет, з якога паўстала нашая еўрапейская цывілізацыя.

Але свет гэты народжаны іншым, цалкам адрозным ад нашага, грамадствам, іншай, старажытнай і магчыма больш цэласнай і мудрай, свядомасцю. Паспрабуйма ж цяпер, з вышыні нашага часу сягнуць да тых даўно мінулых вякоў, каб уявіць і паспрабаваць зразумець тагачаснае элінскае грамадства і свет, у якім яно жыло.

У час узнікнення і росквіту драмы ў старажытнай Грэцыі, пачынаючы ад «бацькі трагедыі» – Эсхіла (V ст. да н. э.) – і заканчваючы «новай» камедыяй Менандра (III ст. да н. э.), грэцкае грамадства было арганізаванае на сакральных прынцыпах, дзе кожнае грамадскае і нават побытавае дзеянне суправаджалася ці было пэўным абрадам і звязвалася з воляю вышэйшых сіл. Тагачасная тэрыторыя Грэцыі была падзеленая паміж аўтаномнымі гарадамі-дзяржавамі, званымі па-грэцку *полісамі*. Поліс уключаў сам горад і прылеглую да яго сельскагаспадарчую акругу. Самым развітым з такіх гарадоў-дзяржаваў былі Атэны-Афіны. Поруч з адносна новымі дзяржаўнымі органамі ў Афінах працягвалі існаваць і старыя. Яшчэ з родапляменнай эпохі захоўваўся *арэпаг* – былая рада старэйшынаў. Даўней ён быў вы-

шэйшым заканадаўчым, кантрольным і судовым органам. Потым, з перамогай дэмакратыі, гэтыя функцыі перайшлі да рады – *буле* і суда прысяжных – *гэлізі*, а сам арэпаг пакінуў за сабою толькі абмежаваныя судовыя паўнамоцтвы, разбіраючы наўмысныя забойствы і рэлігійныя злачынствы. З архаічных часоў утрымалася таксама пасада *архонтаў*, якія перанялі функцыі былога цара, што ў адной асобе спалучаў уладу святара, суддзі і военачальніка. Гэтая ўлада была затым размеркаваная паміж трыма, а яшчэ пазней – паміж дзевяццю архонтамі. У часы панавання родавай арыстакратыі архонты былі таксама галоўным выканаўчым органам. У дэмакратычных Афiнах часоў росквіту драмы за імі засталася кіраванне культавымі і святочнымі мерапрыемствамі, а таксама некаторыя судовыя справы. Трое з архонтаў мелі асаблівыя культавыя паўнамоцтвы. *Архонт-басілеўс* (цар) выконваў ролю старшыні ў арэпагу, арганізоўваў культывае складанне ахвяраў, загадваў зямельнымі ўладаннямі храмаў, а таксама кіраваў тэатральнымі відовішчамі і святамі. *Архонт-эпонім*, імя якога называўся чарговы год, стаяў на чале гарадскіх уладаў, прызначаў фундатараў харавых і тэатральных змаганняў. *Архонт-палемарх* адказваў за прынясенне ахвяраў і атлетычныя змаганні ў гонар страчаных на вайне.

Улада архонтаў такім чынам пашыралася на духоўную сферу і арганічна ўвайшла ў грамадскую структуру афінскай дэмакратыі. Якім чынам гэтая структура выглядала ў часы росквіту драмы? Уся тэрыторыя Атыкі (Афiны з навакольнымі землямі) дзялілася на дробныя тэрытарыяльныя адзінкі – *дэмы*, што ўваходзілі ў склад 30 больш буйных – *трытыяў*, якіх было 10 у Афiнах, 10 – у вясковай мясцовасці і 10 – у прыморскай паласе. Трыты аб'ядноўваліся ў 10 *філаў*, гэтак, што кожная філа складалася з адной гарадской, адной вясковай і адной прыморскай трыты. Тэрытарыяльныя філы ўзніклі на аснове колішніх рода-племянных і надалей захоўвалі іх пэўныя рысы. Грамадзяне кожнай філы збіраліся на свой сход на вызначанай для яе плошчы ў Афiнах. Агульны народны сход спачатку адбываўся на адным з афінскіх пагоркаў – Пніксе, а пазней – у тэатры. Ён абіраў

Раду 500 (па 50 чалавек ад кожнай філы), якая пераважна рыхтавала законы і міжнародныя дамовы для зацвярджэння ў народным сходзе. Непасрэдную выканаўчую ўладу спраўляла калегія з 10 *стратэгаў* (па адным ад кожнай філы). Кожны са стратэгаў выконваў дакладна акрэсленыя абавязкі і мог перабірацца неабмежаваную колькасць разоў. Быў у гэтай структуры і першы стратэг. Менавіта ў гэткай якасці 15 год (445–439 гг. да н. э.) кіраваў горадам Перыкл, сучаснікамі якога былі драматургі Сафокл, Эўрыпід і Арыстафан. Народны сход абіраў таксама кіданнем лёсаў дэмакратычную судовую ўстанову – суд прысяжных (гэлію) – з 6 тысячаў суддзяў. Ва ўсіх выбарчых акцыях і ў працы дзяржаўных органаў маглі браць удзел толькі паўналетнія грамадзяне мужчынскага полу. Паўналетнім юнак лічыўся з дваццаці гадоў.

Афінскія грамадзяне карысталіся вялікімі правамі і свабодамі, якімі не маглі валодаць іншыя прадстаўнікі грамадства: рабы і *мэтэкі* – замежныя жыхары Афін, а таксама жанчыны. Кожны з грамадзян меў поўнае права голасу, права заканадаўчай ініцыятывы. Усе пасады з часоў Перыкла аплачваліся за кошт дзяржавы. У гэты самы час быў уведзены адмысловы прывілей для немажых грамадзян (скасаваны пазней): яны маглі атрымліваць ад дзяржавы грошы на *тэарыкон* – плату за тэатральны білет. Выдаткі, звязаныя з рознымі літургіямі (грамадскімі абавязкамі), ускладаліся на самых заможных грамадзян. Яны аплачвалі арганізацыю відовішчаў, гімнастычных гульняў, хары для драматычных спаборніцтваў.

Драматычныя спаборніцтвы, як і іншыя (напрыклад, алімпійскія гульні), паходзілі з абраду і былі ў сваёй сутнасці рэлігійным абрадам, які на зямным, грамадскім плане дубляваў нябесныя дзеі багоў і іх увасабленняў – герояў.

Нельга дакладна вызначыць час узнікнення грэцкай драмы, але пачаткі яе сягаюць яшчэ да эпохі традыцыйнага, далітаратурнага, родава-пляменнага грамадства. Вядома толькі, што ўпершыню трагедыя была пастаўленая ў Афінах пры Пісістраце ў 534 г. да н. э. З імем гэтага тырана звязваюць таксама значныя перабуд-

довы ў Элеўсінскай святыні, дзе адбываліся славуць містэрыі, і ўстанаўленне дыянісійскіх святаў, на якіх ладзіліся тэатральныя відовішчы. *Вялікія Дыянісіі*, якімі кіраваў архонт-эпонім, святкаваліся ў сакавіку, а *Лензі* на чале з архонтам-басілеўсам – у канцы студзеня. Самым грандыёзным было свята Вялікіх Дыянісій, якое доўжылася цэлыя пяць, а пазней нават шэсць дзён. Каб узяць удзел у драматычных пастаноўках на гэтых святах, паэты-трагікі павінны былі прадставіць для пастаноўкі тры трагедыі і адну сатыраву драму, г. зн. тэтралогію, а паэты-камедыёграфы – адну камедыю. Затым яны звярталіся да адпаведнага архонта з просьбаю «даць хор». Архонт самастойна ці з дапамогаю дарадцаў адбіраў тры тэтралогіі і тры камедыі і даваў аўтарам хор, г. зн. прызначаў кожнаму аўтару па адным *харэгу*. Харэгамі прызначаліся багатыя прадстаўнікі асобных філаў, якія маглі матэрыяльна забяспечыць дзейнасць хору. Харэг абіраў з грамадзян сваёй філы хор, наймаў для яго настаўніка, музыкаў, замаўляў касцюмы і выдзяляў сродкі на пачастункі і харчаванне. Затым архонт прызначаў актора, які выконваў першыя ролі, а той прыводзіў двух іншых. Драматычныя пастаноўкі праводзіліся як змаганне – *агон*, у якім драматург змагаўся за першынства з драматургам, актор з акторм, харэг з харэгам і хор з хорам.

Паглядзім цяпер, як спраўлялася свята Дыёніса ў Афінх і як адбываўся цэнтральны абрад гэтага свята – драматычны агон на сцэне тэатра. Калі б мы перанесліся ў старажытныя Афіны, то ў самы першы дзень гэтых святаў мы б апынуліся ў шматлюднай працэсіі: увесь люд, бедныя і багатыя, мужчыны і жанчыны ў святочных строях крочаць разам на чале з архонтам, якога атачаюць вышэйшыя жрацы і службовыя асобы. У працэсіі пераносіцца ўзятая з храма Дыёніса статуя бога. Тут жа ў залатых вянках і пунсовых мантыях ідуць харэгі, якія прадстаўляюць хары для драмаў, і самі хары. Ідуць у працэсіі і ахвярныя жывёлы. Працэсія, ачоленая Дыёнісам і архонтам, спыняецца на рынкавай плошчы, дзе хор танчыць і спявае перад выявамі багоў, а затым праз Святую браму выходзіць з места і Святою дарогаю, што вядзе ў месца містэрыі Элеўсін, рушыць да садоў Акадэма. Тут статуя

Дыёніса змяшчаецца на ўзвышэнне і перад ёю складаюць у ахвяру прыведзеных з сабою жывёлаў. Пасля ахвяравання адбываецца супольная вячэра і гулянне, а ўначы пры паходнях працэсія разам з Дыёнісам вяртаецца ў Афіны і ставіць бога на архестры тэатра. Наступнага дня там саборнічаюць *дыфірамбічныя хары*. Іх дзесяць – па адным ад кожнай філы.

Астатнія дні свята прысвячаюцца тэатральным відовішчам. Штодня ставіцца адна тэтралогія аднаго з трох выбраных архонтам драматургаў. Яна складаецца з трох трагедыяў і сатыравай драмы. З цягам часу, відаць, пасля сатыравай драмы, пачалі ставіцца камедыі. Такім чынам, пастаноўкі займаюць цэлы дзень і публіка глядзіць іх ад усходу сонца і да захаду на працягу трох, а пазней, магчыма, і чатырох дзён. Заканчваюцца драматычныя саборніцтвы ўзнагароджаннем пераможцаў: найлепшых актораў, харэгаў і драматургаў. У фінале тэатр ператвараецца ў месца суда, на якім судзяць самога архонта. Напачатку выступае абвінаваўца з публікі, затым з ім уступае ў слоўнае змаганне агон звінавачаны, а выносяць вырак гледачы, і іхні голас асуджае або апраўдае архонта.

Прайшоўшы ў першы дзень у працэсіі і здзейсніўшы ахвяраванні разам з богам нараджэння і смерці раслінна-жывёльнага свету Дыёнісам-Бакхам, які штогод памірае ды ўваскрасае, а на другі дзень узяўшы ўдзел у саборніцтве дыфірамбічных хароў, што славілі багоў, на досвітку трэцяга дня афінскі люд кіруецца да тэатру. Пайшоўшы разам з усімі, мы яшчэ здалёк пабачылі б на тле світальнага неба пагорак Акропаля (верхняга горада ў Афінах), а апынуўшыся бліжэй, угледзелі б на яго пляскатым версе высокія муры, за якімі хаваецца Партэнон-Парфенон ды іншыя культавыя збудаванні. Насупраць Парфенона да акропальскага пагорка прылягае святыня Дыёніса з ягоным храмам і тэатрам, задняя частка якога з месцамі для гледачоў уразаецца ў каменны бок пагорка. Заплаціўшы два абалы (кошт пражыткавага мінімуму аднаго дня) ды атрымаўшы жэтон з выяваю Дыёніса і абрэвіатураю філы, праз *усходнюю браму-парад* (уваход) увойдзем у тэатр.

Перад сабою мы ўбачылі б ідэальна круглую пляцоўку *архестры* з ахвярнікам Дыёніса і ягонаю статуяю пасярод, а далей за архестраю – *заходнюю браму-эксэд* (выхад). Ззаду ад архестры стаіць прадаўгаваты будынак *скены*, прызначаны для актораў (змены масак, пераапраанання ды інш.). На прыэдній сцяне скены, звернутаі да гледачоў, змяшчаюцца дэкарацыі. Сцэнічнае дзеянне разгортваецца перад сценаю на архестры з дыянісавым ахвярнікам пасярэдзіне. Спераду ад архестры, ахопліваючы яе падковаю, канцы якой упіраюцца ў брамы ўваходу і выхаду, ступенямі падымаюцца ўверх мураваныя сядзенні для гледачоў. Праходамі-лесвіцамі, што радыяльна разыходзяцца ад архестры, уся гэтая прастора дзеліцца на сектары. Гледачы займаюць месцы ў сваім сектары разам з іншымі грамадзянамі сваёй філы. У прыэдніх шэрагах сядваюць найбольш пачэсныя людзі: сябры *рады-буле*, замежныя паслы, архонты, харэгі, жрацы. Самае пачэснае, асаблівым чынам аздобленае месца ў першым шэрагу па цэнтры займае жрэц Дыёніса¹.

Гледачы прыходзяць у тэатр, падсілкаваўшыся і скаштаваўшы віна, з харчам на цэлы дзень, з падушкамі і дыванкамі, каб зручней размясціцца на каменных лавах, і сядзяць на іх, укаранаваўшы сябе вянкамі. На ахвярніку архестры перад статуяй Дыёніса складаецца жывёльная ахвяра, і жрэц бога ачышчае гледачоў, пакарапляючы іх ахвярнай крывёю. Драматург і хор робяць узліянне, і кіданнем лёсаў абіраюцца дзесяць суддзяў (па аднаму ад кожнае філы), пяць з якіх у канцы свята вызначаць найлепшых актораў, харэгаў і драматургаў. Пачынаецца тэатральнае змаганне паміж трыма трагікамі, трыма комікамі, між іхнімі хорамі і акторамі, змаганне-агон, прысвечанае Дыёнісу.

Кожная пастаноўка пачынаецца пралогам, які разыгрываецца адным альбо некалькімі акторамі. Затым праз парод маршавым крокам на архестру ўваходзіць хор. Перад уваходам яго

¹ Гл. : История греческой литературы. Т. 1. М., 1946. С. 291–295, 306.

ўдзельнікаў затрымліваюць і частуюць віном. Падчас спектаклю і гледачам падносяць віно ды асаблівы дэсерт са стручковых, смокваў і арэхаў – усяго, што разгрызаецца і з’ядаецца ў сырым выглядзе, – г. зв. *трагематы*. А з архестры ім кідаюць вінаград, тыя ж трагематы і ячмень. Хор застаецца на архестры на працягу ўсяго дзеяння трагедыі-камедыі і выступае галоўнай дзеючай асобаю. Складаецца ён з 12–15, а ў камедыі – з 24 чалавек аднаго ўзросту, аднаго полу, аднаго сацыяльнага статусу, у аднолькавых строях, з аднолькавымі маскамі, і абіраецца ён з прадстаўнікоў адной філы (колішняга роду). На сцэне хор спявае і танчыць, жэстыкулюе і робіць мімічныя целарухі. Сваім знешнім выглядам і дзеяй ён паказвае групу людзей пэўнай мясцовасці і пэўнага сацыяльнага стану, часам жывёлаў і птушак, а таксама іншыя прыродныя і міфічныя аб’екты. Хоць у хоры вылучаецца запявала-*карыфей*, але ўся група выглядае адзінай істотаю і надзвычай часта гаворыць пра сябе не «мы» а «я» (перакладчыкі зазвычай гэтую розніцу не адлюстроўваюць). Такім чынам, у старагрэцкай драме харавы калектыў выступае як адмысловы зборны, адзінамножны персанаж.

Астатнія ролі разыгрываюцца акторамі, якіх у часы росквіту драмы магло быць у адной п’есе не больш за тры (толькі ў рэдкіх выпадках дапускаўся чацвёрты). Мяняючы ўборы і маскі, кожны актор мог выконваць некалькі роляў. Постаць актора вылучылася, хутчэй за ўсё, з самога хору. На нейкім этапе развітку драмы карыфей хора, якім першапачаткова, відаць, быў жрэц Дыёніса, стаў замяняцца адмысловай асобай. Як паказвае яе грэцкая назва *ὑποκριτής* – адказчык, спачатку функцыя актора зводзілася толькі да «адказвання» хору. Увёў яго ў драму, як лічаць, яшчэ ў часы Пісістрата драматург Тэспід (Феспід). Першы час у пастаноўках выкарыстоўваўся адзін актор, якім быў сам аўтар. Затым Эсхіл павялічыў іх колькасць да двух, а Сафокл – да трох. Яны адрозніваліся паміж сабою іерархічна: першы актор – пратаганіст, другі – дэўтэраганіст і трэці – трытаганіст.

На архестры, дзе разыгрываецца драма, акторы, як і хор, спяваюць і танчаць, жэстыкулююць і робяць мімічныя рухі. Яны

то прамаўляюць, то гавораць рэчытатывам, то пераходзяць да меладекламацыі і спеваў. І ўсё гэта – ці ў выглядзе маналога, ці ў дыялогу-дуэце з хорам, карыфеем, іншымі акторамі. Акторскія строі розняцца ў залежнасці ад жанру. У трагедыі гэта – багатая і ўрачыстая вопратка, аздобленая вышыўкамі і ўпрыгожаннімі, з дарагой і цяжкой тканіны. Строі гэтыя падобныя да адзення жрацоў. Акрамя таго, пастава актора набывае яшчэ большую велічнасць дзякуючы ўжыванню розных падкладак пад адзеннем, *катурнаў* – своеасаблівых падставак-платформаў на абутку і высокіх прычосак. Строі і маскі камедыйных актораў, наадварот, павінны былі выклікаць у глядачоў смех, яны дэфармавалі, перакручвалі цела, падкрэсліваючы яго хібы. Адзенне тут наўмысна безгустоўнае, стракатае, пад ім – на жываце і азадку – умацоўваюцца падкладкі, а спераду нярэдка прывешваецца вялікі скураны фал.

Пераапрабуючыся і мяняючы маскі, актор мог браць на сябе розныя ролі, у т. л. і на працягу адной п'есы. Хоць і значна радзей, падобнае магло адбывацца і з хорам, напрыклад, як у «Жабах» Арыстафана. Такім чынам, у старагрэцкай драме мноства асобаў можа іграць адну, і адна – многіх. І хор і акторы тут – толькі мужчынскага полу, а ўсе жаночыя ролі выконваюцца мужчынамі.

Паколькі хор – галоўны элемент драматычнага дзеяння, то яно дзеліцца на часткі і разгортваецца ў адпаведнасці з акцыямі харавага калектыва. Уваходзячы на архестру, хор выконвае песню ўваходу – парад, стоячы на месцы – *стасім* (з грэц. «стаячая песня»), у кругавым руху вакол ахвярніка на архестры па ходу сонца: у першай палове круга, злева направа, – *страфу* (грэц. «паварот») і ў другой палове, справа налева, – *антыстрафу* (грэц. «паварот назад»), а вярнуўшыся ў зыходную кропку руху – *эпод* (грэц. «пасляпесня», «песня-закляцце»). Пры сыходзе з архестры спяваецца *эксад* (грэц. «выхад»).

Між гэтымі партыямі хора, якія складаюць каркас п'есы, устаўляюцца эпісоды (грэц. «прыўваходжанне», г. зн. новы прыход актора, «устаўка»), дзе актор вядзе дыялог з хорам ці ягоным карыфеем альбо з іншым акторм. Апроч таго, у трагедыі

ўстаўляецца *камос* – галашэнне хора з салістам, а ў камедыі дадаецца яшчэ гэткая характэрная для яе частка, як парабаза (грэц. «адыход», «адступленне»), якую перарываецца ход сцэнічнага дзеяння. Акторы пры гэтым сыходзяць з аркестры і на ёй застаецца толькі хор. Удзельнікі хора – харэўты і карыфей – паварочваюцца тварам да публікі, здымаюць маскі і ад імя аўтара, у першай асобе адзіночнага ліку, звяртаюцца да гледачоў з пахвалою аўтару ці хору і з кпінамі ды лаянкаю на адрас пэўных асоб.

Кампазіцыйна грэцкая драма будзецца на барацьбе двух супрацьлеглых пачаткаў. У трагедыі гэтая барацьба ўвасабляецца ў дыялогах-спрэчках і дасягае найбольшага нападу ў перыпетыі – павароце падзеяў у адваротны бок: ад радасці да гора, ад надзеі да адчаю. Пасля перыпетыі адбываецца катастрофа і гібель. Кампазіцыйны стрыжань камедыі – гэта агон, слоўнае змаганне між двума персанажамі, у якім адзін з іх перамагае. Бярэ ўдзел у гэтым двубоі на баку аднаго з праціўнікаў і хор са сваім карыфеем. У агоне дзеянне дасягае кульмінацыі, за якую наступае развязка.

Старагрэцкая публіка спачатку глядзіць у тэатры сумныя п’есы – трагедыі, галоўная тэма якіх – смерць, дзе персанажы гінуць у барацьбе з усёмагутным лёсам-наканаваннем, і зямное, смяротнае церпіць крах, а перамагае боскі прынцып. Пры гэтым адбываецца маральнае перараджэнне самаўпэўненага, зухвалага чалавека ў пакорлівага.

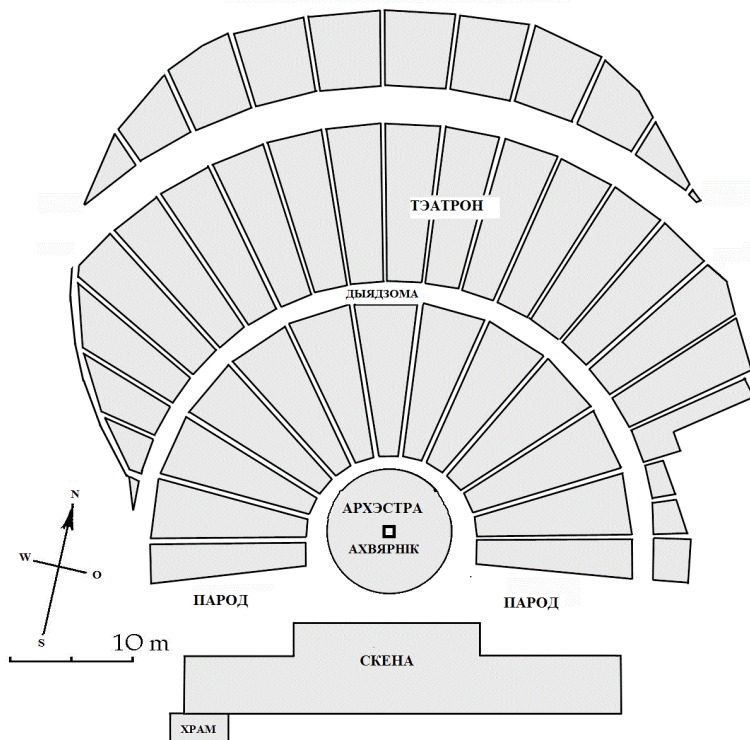
У сатыравай драме, якая ставіцца пасля кожных трох трагедыяў і ўтварае з імі адно цэлае, святкуецца перамога над смерцю, якая часам паказваецца ў выглядзе пачвары. Хор складаецца тут з сатыраў – казланогіх спадарожнікаў Дыёнiса. Героі і багі выступаюць у карыкатурным выглядзе. На сцэне пануе атмасфера весялосці, а персанажы аб’ядаюцца і ўпіваюцца віном.

Камедыяю, драмаю смеху і кпінаў, заканчваецца тэатральны дзень у Афінах. У камедыі персанажы, сярод якіх могуць быць не толькі багі і героі, але і рэальныя людзі, высмейваюцца і парадуюцца. Парадуецца і сама трагедыя з яе дзейнымі асобамі. У структуру п’есы, апрача інвектыўных, ганьбавальных песняў з ямбчнай метрыкай, уваходзяць ахвяраванне, прыгатаванне

ежы, яда і піццё на сцэне персанажаў, яўны ці няяўны шлюб альбо ягонья семантычныя адпаведнікі.

Сучаснаму тэатру, які б апынуўся ў афінскім тэатры Дыёніса, шмат што здалося б незразумелым і неверагодна дзіўным. Дзіўнае само месца, што гэтак нагадвае неба і сонца: геаметрычна правільнае кола архестры з промнямі-праходамі, якія, радыяльна адыходзячы ад яго, прасякаюць і абдымаюць глядзельную залу. На архестры кружыцца сонца-кола хору, адабранага з таго ж родавага калектыву, да якога належаць і некаторыя глядачы. А над галовамі глядачоў, узыходзячы з іх прыходам і заходзячы

СХЕМА АТЭНСКАГА ТЭАТРА ДЫЁНІСА Ў ЧАСЫ ПЭРЫКЛА

з іхнім адыходам, прарабляе свой дзённы шлях у блакітным небе само сонца Геліяс. Яно ўстае з боку той брамы, кудою заходзіць публіка і хор, і сядзе за заходняю брамаю, праз якую пакідае архестру хор, а глядачы – тэатр.

Дзіўная і публіка: яна глядзіць відовішчы цэлы дзень і гэта ёй не надакучае. Наадварот, яна надзвычай блізка ўспрымае ўсё, што адбываецца на архестры: плача і смяецца разам з дзейнымі асобамі, нібы сама грае на сцэне, увасобіўшыся ў сцэнічных персанажах. Глядачы сядзяць па філах-родах са сваімі старэйшынамі і жрацамі на чале. Яны – у вянках і святочных строях, ядуць і п’юць віно ў самой глядзельнай зале.

На вачах у публікі адбываюцца яшчэ больш незразумелыя рэчы. У цэнтры архестры перад статуяй Дыёніса, на ніжняй прыступцы ягонага ахвярніка, у асабліва ўрачыстых момантах п’есы ўстае і вядзе сваю партыю першы актор. Але тут жа перад і пасля паказаў складаюцца ахвяры, і ў гэтым абрадзе ўдзельнічаюць жрэц Дыёніса, хор і акторы, а таксама глядачы. Ахвяраванне, яда і піццё адбываюцца таксама і ў п’есах, і ў глядзельнай зале. Галоўнае месца ў гэтых пастаноўках займае хор, апрануты то ў доўгія ўрачыстыя ўборы жрацоў, то ў жывёлаў, то ў дзіўных, пакрытых поўсцю, казланогіх паўлюдзей-сатыраў. І гэтая група выступае як адна асоба і найчасцей называе сябе ў адзіночным ліку.

Ні з чым не параўнальныя і акторы: у трагедыі – на высокіх паўхадулях-катурнах, са штучна выцягнутымі і ўзвядзенымі паставамі, у камедыі – з дэфармаванымі, пачварнымі целамаі. І ўсе яны – у масках не канкрэтных асобаў, а абстрактных тыпажоў, людзей-характараў.

Ігра хору і актораў не падобная на ніводзін з сённяшніх відаў еўрапейскага сцэнічнага мастацтва. Адалена старагрэцкая трагедыя і камедыя нагадваюць сённяшняю оперу і аперэту, але куды бліжэй – некаторыя індыйскія, ці нават кітайскія сцэнічныя жанры, дзе дакладна рэгламентаваныя не толькі структура і тэматыка, але і кожны рух актораў. Падобнаму рэгламенту ў грэцкім тэатры падпарадкоўваюцца не толькі аўтар, хор і акторы, але і глядачы, якія павінны сядзець у прызначаным месцы вызнача-

ны час, у адпаведных уборах, у пэўным стане і рэагаваць на ігру адэкватным чынам.

Яшчэ больш загадак хаваецца ў сюжэтах, што разгортваюцца на сцэне. Чаму ў трагедыі дзейнічаюць багі і героі, чаму тут абавязкова павінна быць перыпетыя, а герой мусіць загінуць у змаганні з лёсам? Чаму ў камедыі абавязкова мусіць быць спрэчка-агон, ахвяраванне і яда на сцэне, шлюб ці любоўнае збліжэнне, перамога новага над старым ці перараджэнне старога ў новае? І, нарэшце, чаму абодва віды драмы маюць гэтакія неадарэчныя назвы, як трагедыя («песня казлоў») і камедыя («песня папойкі і вясёлай працэсіі»)?

Цалкам верагодна, што шмат якія з гэтых загадак і «недарэчнасцяў» не маглі б растлумачыць у тую эпоху не толькі афінскія гледачы, але нават старагрэцкія філосафы. Тым больш незразумелаю заставалася грэцкая драма для пазнейшых даследчыкаў. Толькі ў канцы XIX – пачатку XX ст. у яе вывучэнні адбыўся кардынальны пералом. Высветлілася, што і драма, і літаратура, і, яшчэ шырэй, уся чалавечая культура вырастае на глебе архаічнага светаўспрымання. Дзякуючы намаганням спецыялістаў розных гуманітарных дысцыплінаў, перадусім міфалагаў і этнолагаў Эміля Дзюркгейма, Джэймса Джорджа Фрэзера, Конрада Тэадора Пройса, Люсьена Леві-Бруля, філалагаў Вільгельма Гумбальта, Аляксандра Патабні, Аляксандра Весялоўскага і Вольгі Фрэйдэнбэрг, філосафа Эрнста Касірэра былі ўсебакова даследаваныя асаблівасці гэтага светаўспрымання і тая семантычная сістэма, што сфармавалася ў яго нетрах і захавалася ў літаратуры.

Было заўважана, што першабытная міфатворчая, вобразная свядомасць адрозніваецца ад пазнейшай рацыяналістычнай і галоўная яе рыса – комплекснасць, злітнасць. Гэта прадугледжвае паяднанне ў розуме адзінкавага і агульнага, часткі і цэлага, рэчы і яе якасці, прычыны і наступства¹. Падобная нерасчлененасць

¹ Гл.: Франк-Каменецкий И. Первобытное мышление в свете яфетической теории и философии // Язык и литература. Т. 3. 1929. С. 70–155.

уяўнага сусвету яскрава выяўляецца ў гэткай асаблівай з’яве першабытнай грамадскай свядомасці, як татэмізм. Асобны род і кожны яго прадстаўнік выводзяць сваё паходжанне і назву ад татэма – жывёлы, расліны, альбо, радзей, ад іншага прыроднага аб’екта ці з’явы. У сувязі з гэтым жывёла-татэм лічыцца крэўным родзічам кожнага чалавека з гэтага роду. Правадыр-жрэц, увесь род і асобны яго чалец – гэта ўвасабленне татэма. Але татэм таксама і ўвесь космас, альбо ягоная частка¹. Татэм – гэта адзінамножная істота, якая ахоплівае род, яго ахоўніка-звера, прыроду, сусвет. Татэм памірае і нараджаецца пры смерці і нараджэнні кожнага прадстаўніка роду. Складаючы ў ахвяру, раздзіраючы і з’ядаючы цела татэма, выпіваючы яго кроў, а на земляробчай стады грамадства – разгрызаючы расліну-хлеб і п’ючы яе сок-віно, родавы калектыў праз гэта дае жыццё татэму ў сабе. Тым самым род змярцвяе і вяртае да жыцця таксама сябе самога, прыроду і сусвет. Жыццё татэма разыгрываецца ў дзеянні: імітуюцца ягоныя гукі голасам, рухі – танцам, надзяваецца ягоная маска і знешнія атрыбуты – шкура, пер’е ды інш.

Дыфузнасць першабытнага мыслення вядзе да таго, што індывід успрымае свет праз прызму родавага калектыву і сябе як яго частку. Так, прыкладам, прасторавыя катэгорыі звязваюцца з чалавечым целам, дзе галава – верх, ногі – ніз, твар – перад, спіна – зад, рукі – права і лева, а бег часу з чалавечым жыццём – як нараджэнне, жыццё і смерць сусвету. Больш за тое, дамінуе ўсведамленне таго, што не толькі навакольны свет уплывае на род і асобу, але і чалавек можа актыўна ўплываць на сусвет. Таму ўсім штодзённым жыццём калектыў спрабуе інтэрпрэтаваць яго і на яго ўздзейнічаць. Усе найбольш значныя моманты жыцця роду – барацьба, працэсія, яда, палавы акт, плач і смех асэнсоўваюцца ў касмічных катэгорыях як змаганне са смерцю і перамога над ёю салярна-вегетатыўнага боства. У абрадава-магічнай сферы

¹ Штернберг Л. Я. Первобытная религия в свете этнографии. Л., 1936. С. 196–203.

наўмыснае выкананне такіх дзеянняў павінна ўзнаўляць на зямным плане гэтае змаганне і спрыяць перамозе бога.

Даследаванні ў галіне спецыфікі архаічнага светаўспрымання дазволілі падысці бліжэй да вырашэння пытання генезісу старагрэцкай драмы. Сёння амаль усе згодныя з тым, што галоўнай яе крыніцаю быў культ Дыёнiса. Большасць даследчыкаў лічыць слушным меркаванне Арыстоцеля, што «трагедыя ўзнікла ад запявалаў дыфірамбу, а камедыя – ад запявалаў фалічных песняў» (Паэтыка, 4, 1449а). Як ужо было сказана, другі дзень Вялікіх Дыянiсіяў прысвячаўся змаганням дыфірамбічных хораў, якіх было дзесяць, па адным ад кожнай філы. Дыфірамб (дытырамб) – гэта харавая песня з танцам і мiмiчнай iграю ў гонар Дыёнiса. Адметная рыса гэтай песні палягае ў тым, што асобныя яе часткі выконваюцца пачародна запявалам-карыфеем і ўсім хорам.

Паводле словаў Гарацыя (Пра паэтычнае мастацтва, в. 220), пераможцы ў песенных агонах у гонар Дыёнiса атрымлівалі як узнагароду казла. Некаторыя навукоўцы мяркуюць, што і выканаўцы абрадавых песняў iмiтавалі казлоў: пераапраналiся ў казліныя шкуры, падвязвалі сабе рогі і капыты. На шматлікіх выявах Дыёнiс паказаны ў атачэнні казланогіх дэманаў плоднасці – сатыраў. Відавочна, што і сам Дыёнiс першапачаткова ўяўляўся татэмам-зверам. Галоўнае свята бога пачыналася складаннем у ахвяру жывёлаў і ягонаў татэмнай жывёлы – таго ж казла, увасаблення плоднасці¹. Такім чынам, назва аднаго з драматычных жанраў, «трагедыя» – песня казлоў (ад грэц. *τράγος* – казёл; *ῥοδή* песня), атрымлівае сваё тлумачэнне. Але слова «трагас», апроч таго, мела і іншыя значэнні, абазначаючы не толькі гэтую жывёлу, але і юрiвасць як яе рысу, а таксама плады і дрэва смоквы – увогуле, шматлікія іншыя расліны, кашу з пшаніцы і полбы. Пашыраюць вобраз абрадавага дзеяння, з якога

¹ Лосев А. Ф., Сонкина Г. А., Тимофеева Н. А. и др. Греческая трагедия. С. 17–19; Тронский И. М. История античной литературы. М., 1983. С. 110–111.

развілася трагедыя, і аднакарэнныя тэрміны, што абазначаюць: «разгрызаць; з’ядаць у сырым выглядзе (жывёльную і раслінную ежу)»; «трагалідзэйн» – «пажыраць»; «тое, што разгрызаецца і з’ядаецца ў сырым выглядзе»; «дэсерт». У гэтых значэннях адкрываецца першасны сэнс драмы як складання жывёльна-расліннай ахвяры і паяданне яе ўдзельнікамі абраду.

Фалічныя песні, ад якіх выводзіцца камедыя, былі наўпрост звязаныя з абрадамі плоднасці, новага нараджэння; у іх гучалі вясёлыя жарты, кпіны і скабрэзныя досціпы. У старажытнай Грэцыі былі вядомыя таксама працэсіі вясёлых гулякаў, комасы, у час якіх адпускаліся жарты ўбок сустрэчных людзей, усчыналася жартоўная сварка з імі, высмейваліся пэўныя, усім знаёмыя, асобы. Камедыя – песня комаса, як лічаць некаторыя філолагі, сфармавалася на аснове малых народных драматычных жанраў, старэйшых за трагедыю. Але несумненна тое, што літаратурная камедыя выйшла на сцэну афінскага тэатра пазней і, парадыруючы сумную драму, усё ж апынулася пад яе ўплывам.

Існуе даволі пераканаўчае меркаванне, што на генезіс сцэнічных відовішчаў у Афінах моцна паўплывалі Элеўсінскія містэрыі, прысвечаныя Дэметры – багіні зямной плоднасці, земляробства, збожжа і расліннасці, і яе дачцы Персефоне. Вядома, напрыклад, што пасвечаным у гэтыя містэрыі быў «бацька» трагедыі Эсхіл, які, акрамя таго, выступаў у якасці актора ў сваіх п’есах. Падчас Элеўсінскіх таінстваў адбывалася дзейства, у якім цягам некалькіх дзён разыгрываліся сцэны з жыцця багіні і яе дачкі: любоўнае паяданне Дзэўса з Дэметраю, нараджэнне Іякха (атаясамліваўся з Дыёнісам), выкраданне Персефоны богам падземнага валадарства Плутонам, пра што паведаміў Дэметры пастух Трыштале, пошукі Дэметрай дачкі і вяртанне яе на зямлю, што звязвалася з надыходам вясны. У канцы святаў, па дарозе назад працэсіі з Элеўсіна ў Афіны, калі яна пераходзіла Святы мост на рацэ Кефіс, навакольныя жыхары абрыналі на ўдзельнікаў град кпінаў і ўступалі з імі ў жартоўную сварку. Тут даставалася і афінскім кіраўнікам. Прынесены з Тракіі (Фракіі) культ Дыёніса крыху пацясніў больш старажытнае шанаванне Дэметры, але і сам

увабраў шмат што з яго ў сябе, часткова нават зліўшыся з ім, што вынікае з абрадавасці Элеўсінскіх містэрый. Як бы тое ні было, але словам *θέατρον* – тэатр («відовішча», «месца відовішчаў») спачатку называліся месцы культавых сходаў у гонар Дэметры і Дыёніса.

Няма ніякага сумневу, што ў драму ўвайшлі таксама элементы культу герояў – легендарных родапачынальнікаў. Герадот паведамляе, што ў г. Сікіёне жыхары ўшаноўвалі «трагічнымі» харамі (харамі казлоў) мясцовага героя Адраста, але потым тыран Клейстэн замяніў гэты культ дыёнісавым. Паданне пра Адраста мае агульныя месцы з міфам пра Дыёніса. Постаць Адраста – дарэчы, як і іншых герояў, – мае ў сабе шмат татэмічных рысаў. Магчыма, менавіта такіх звяроў-татэмаў, міфічных родапачынальнікаў, рэпрэзентуюць маскі хору і актораў у першапачатковай грэцкай драме. Звярыныя выявы з цягам часу трансфармуюцца ў чалавечыя, якія паказваюць тыповыя характары. Прытым семантыка гэтых тыпаў у антычных пісьменнікаў (да прыкладу, у Тэафраста) грунтуецца на параўнанні з рысамі жывёлаў. Трэны – пахавальныя песні, якія спяваюцца ў гонар герояў, – робяцца неадменным элементам трагедыі. Багі-татэмы і іхнія чалавечыя ўвасабленні – героі, якія прадстаўляюць увесь род, – робяцца яе галоўнымі персанажамі. Але яны ж, хоць і ў змененым выглядзе, дзейнічаюць таксама і ў сатыравай драме і ў камедыі, куды, аднак, трапляюць ужо і звычайныя людзі, прадстаўнікі таго ж роду.

Сюжэтная аснова драматычнага дзеяння таксама звязаная з дыянісаўскай абрадавасцю. Шанавальнікі Дыёніса-Бакха – бакханты і менады – збіраліся ў культавых памяшканнях, у лясх і гарах, упіваліся віном і ўпадалі ў транс пад уздзеяннем утрапёных рытмаў і танцаў. Пры гэтым яны раздзіралі на часткі і з’ядалі мяса ахвярнай жывёлы, тым самым далучаючыся да пакут, смерці і ўваскрэсення боства. Паводле містычнага вучэння орфікаў, Дыёніс быў народжаны дачкою Дэметры, Персефонаю, і названы Загрэем (Вялікім лаўцом), а пасля разарваны на часткі тытанамі і зноў сабраны ў адно і адроджаны Дзэўсам. Дыёніс, які лічыўся

богам вінаробства, расліннасці, паміраючай і ўваскрасаючай прыроды, як бачым, і ў гэтым міфе звязваецца з культам Дэметры-Персефоны.

Англійскія даследчыкі драмы Гілбэрт Мёрэй і Фрэнсіс М. Корнфард пераканаўча давялі, што ў аснове трагедыі ляжыць пакута-пасія раздзіранага на часткі бога, а камедыя грунтуецца на перыпетыі пераходу са смерці ў адраджэнне, рэнавацыю. У семантычным плане поўная падзейная схема трагедыі складаецца з агону, патэмы ці ахвярай смерці – спарагмаса (раздзірання) героя-бога, плача, пазнавання з перыпетыяй і эпіфаніі – уваскрэсення. У канкрэтных трагедыях некаторыя з гэтых частак могуць адсутнічаць.

Схема дзеяння камедыі ўключае змаганне-агон, складанне ахвяры, прыгатаванне яды і спажыванне яды – банкет, свяшчэнны шлюб і працэсія – комас. Ахвяраванне, варка яды і яе спажыванне – гэта апафеоз бовства, праз які яно атрымлівае ўваскрэсенне. Камедыя далучаная, «прымацаваная» да трагедыі і семантызуе падземную, хтанічную фазу змагання бога са смерцю перад уваскрэсеннем. Гэта фаза «перакуленага сусвету», дзе бовства набывае якасці смерці. У камедыі разыгрываецца другая фаза праходжання праз смерць сальерна-вегетатыўнага бовства, калі яно ўступае ў барацьбу-агон са смерцю, перамагае яе і зноў нараджаецца да жыцця.

Дзеля разумення сэнсу смехавай драмы шмат чаго можа даць знаёмства з абрадавымі святкаваннямі кшталту рымскіх Сатурналіяў. Падобныя абрады, у той ці іншай форме зафіксаваныя ва ўсіх народаў, прымяркоўваліся звычайна да моманту зімовага сонцастаяння. У міфалагічнай свядомасці ў гэты момант бог Сонца, часова саступіўшы ўладзе сіл цемры, адольвае іх; новы год перамагае год стары і нараджаецца зноў. Гэты касмічна-храналагічны пераварот, згодна з законамі татэмістычнага светаразумення, увасабляецца ў побыце і абрадзе. Адбываецца перамена сацыяльных роляў: на пэўны, нядоўгі час цар траціць сваю ўладу, а раб-вязень сядзе на пасад цара, есць за ягоным сталом і спіць на ягоным ложку. Сапраўдны цар у нявольніцкім адзенні

прыслугоўвае рабу і выконвае ўсе ягоныя жаданні. На нейкі час такая метамарфоза ахоплівае ўсё грамадства: вольныя грамадзяне робяцца нявольнікамі сваіх рабоў. Пануе ўсёдазволенаць, даецца воля цялесным інстынктам і самым нізкім жаданням. Але па заканчэнні свята сапраўдны цар уступае ў змаганне са сваім дублёрам-рабом і перамагае яго. Неспраўднага цара-блазна скідаюць з пасаду, зрываюць з яго царскія шаты і забіваюць. Іншых рабоў, моцна адлупцаваўшы, вяртаюць на іхняе месца¹. Падвойная перамена роляў сімвалізуе паміранне, знаходжанне пад уладаю смерці, змаганне з ёю і перамогу татэма. У абрадзе бог жыцця – цар – ператвараецца ў бога смерці – раба-вязня, а пасля смерць пераходзіць у жыццё, раб – у цара. Невыпадкава смерць прадстаўленая метафарамі вязня і раба. Цар-нябожчык звязаны путамі і зроблены рабом. Путы, ланцугі, кайданы – гэта сама смерць у выглядзе памерлага сонца (кальцо, абруч, ашыйнік). Раб у старажытным грамадстве ўяўляўся не існуючым у жыцці, быў нічым. Ён прыраўноўваўся да рэчы. Як хтанічную жывёлу – сабаку – яго прывязвалі на ланцуг, ноччу замыкалі ў хлеў альбо падземныя вязніцы. У Рыме кожны асуджаны на смерць спачатку залічваўся ў рабы, бо толькі рабоў можна было караць смерцю².

Цар у фазе смерці – не толькі раб, але і блазен. Глупства, блазнота – гэта яшчэ адно з увасабленняў смерці. Таму бог, які праходзіць праз смерць, як, напрыклад, Дыёніс у камедыі Арыстафана «Жабы», нясе на сабе ўсе хібы, якія прыпісваюцца звычайна рабам і блазнам: баязлівасць, хлуслівасць, прагнасць, юрлівасць і падлягае высмейванню.

Смех, усмешка, без якіх няма камедыі, асэнсоўваюцца архаічнай свядомасцю як новае зьяненне сонца, як сонечнае нараджэнне. Таму функцыя смеху – выбаўляць ад смерці і вяртаць да жыцця. Калі сонца-татэм у земляробчай эпосе пераліваецца ў постаць бога зямной плоднасці, які памірае і ўваскрасае, семан-

¹ Фрэзер Дж. Дж. Золотая ветвь. С. 648–652.

² Фрейденберг О. Поэтика сюжета и жанра. Л., 1936. С. 91–92.

тыка смеху ўзбагачаецца фалічным, аргіястычным элементам. Смехам суправаджаецца паказ спародных мужчынскіх і жаночых органаў – фала і вульвы, з’яўленне плоду, у т. л. і расліннага. Жартамі, кпінамі і смехам ушаноўваюцца багі плоднасці ў сваіх святыхнях. Такім чынам, смех, насмешка, інвектыва ў камедыі – гэта сродак пераадолення смерці і ўзнаўлення жыцця¹.

Першабытная свядомасць успрымала бачны свет як адну дзеючую адзінаможную постаць. У гэтай асобе дзейнічае ўвесь космас, уся прырода, увесь род. Ніводзін прадстаўнік родавага калектыву не ўсведамляецца як асобная адзінка: кожны ў ім – татэм, які з’яўляецца і знікае. Знікненне асэнсоўваецца як смерць. Зніклы = памерлы. Татэм-космас, татэм-родавы калектыў памірае і нараджаецца з паміраннем і нараджэннем кожнай бачнай рэчы, звера, чалавека. У літаратуры гэтая дваістасць жыцця-смерці існуе спачатку ў адным персанажы, а з цягам часу ўвасабляецца ў вобразе дваінікоў – двух братоў, бацькоў і дзяцей, гаспадара і слугі. Адзіны персанаж расшчапляецца на два. Адзін з чальцоў гэтай пары робіцца ўвасабленнем жыцця, а другі – смерці. На персанаж, які прадстаўляе смерць, пераносяцца і адпаведныя метафары. Надзвычай папулярнаю ў літаратуры робіцца сакральная пара гаспадара і слугі, дзе слуга надзяляецца рысамі смерці – рысамі раба і блазна².

Такім чынам, у грэцкім тэатры здзяйсняецца драма паміраючага і ўваскрасаючага боства, дзе яно выяўляецца ў розных сваіх стадыяльных іпастасях – салярна-касмічнай, звярынай і расліннай. З гэтага нам робіцца больш зразумелаю салярная сімволіка тэатра. Сонца-татэм праз усходнюю браму-парад уваходзіць у тэатр разам з татэмам-людям і абраным з яго хорам. Прарабляе свой шлях па небе і сядзе за заходняю брамаю, кудою выходзяць хор і гледачы. Але сонца і ўнізе, на зямлі, на круглым небасхіле архестры, дзе яно ў выглядзе хора «па сонцы»

¹ Фрейденберг О. Поэтика ... С. 101–102.

² Тамсама. С. 233–234.

перамяшчаецца вакол алтара, пераліваючыся ў постаці Дыёніса, іншых багоў і герояў, паміраючы і ўваскрасаючы з імі ў сцэнічнай дзеі. Спажываючы Сонца-Дыёніса ў выглядзе мяса і крыві ягонай ахвярнай жывёлы (піццё тут замяняецца пакрапленнем) і ў выглядзе вінаградных ягадаў, хлебных злакаў і віна, гледачы праз гэты акт таксама паміраюць і нараджаюцца самі ды адраджаюць у сабе бога.

Змаганне-агон, у якім памірае і зноў нараджаецца бог, перасягае рамкі асобнай драмы. Яно разгортваецца ў містэрыяльную дзею, якая ахоплівае ўсю публіку, увесь афінскі дэмас, сабраны ў тэатры Дыёніса. Яно набывае касмічны сэнс. Сусвет, уся дзяржава-поліс, род і ягоны асобны прадстаўнік – харэўт ці актор – іграюць разам у гэтай свяшчэннай драме, перамагаючы смерць і вырываючы з яе рук перамогу. У драматычных відовішчах на святах Дыёніса грамадзяне Афінаў ачышчаюцца ад заганаў – знакаў смерці – і разам з богам нараджаюцца да новага жыцця. Менавіта ў гэтым варта шукаць сэнс арыстоцэлеўскага катарсісу, да якога і павінна была весці гледачоў сапраўдная драма. І такімі драмамі, безумоўна, былі тыя, што дайшлі да нас, бо самім часам яны былі адабраныя як самыя лепшыя. Дык увойдзем жа ў гэты незвычайны свет, дзе вечна здзяйсняецца адно сакральнае драматычнае дзеянне, якое ахоплівае зямлю і неба, мінуўшчыну, цяпершчыну і будучыню, жыццё, смерць і ўваскрэсенне, каб спасцігнуць час і дух Элады, а ў ім – наш час. Дзеся таго, каб знайсці і зразумець сябе.

Алесь Жлутка

Эсхіл

ПЕРСЫ

Асобы:

Хор персідскіх старэйшын.

КАРЫФЕЙ хору.

ЦАРЫЦА Атоса, удава Дарыя, маці Ксеркса.

ВЯСТУН.

ЦЕНЬ ДАРЫЯ.

КСЕРКС.

Плошча перад палацам у Сузах.

Удалечыні відаць надмагільны склеп Дарыя.

[ПАРАД]

Хор. Наша войска персідскае збройнае ўсё
У Эладу пайшло – толькі мы тут адны
Засталіся, сівыя, й на варце стаім
Ля палацаў, на золата й срэбра багатых;
Загадаў верным слугам, *нам*, Ксеркс-уладар – 5
Дарыя слаўны сын –
Вартаваць край наш родны.
Ды ці вернецца з войскам наш цар
Пераможна-бліскучым? Трывога
Нам закралася ў сэрцы, іх кроячы. 10
Тут не дзіва зусім:
Цэлай Азіі цвет нас пакінуў цяпер,
Па мужах плачуць жонкі. Але
Не вядома нічога: ні пешы ганец
Не прыбыў, ані вершнік у Персію! 15
А яны ж з Агбатанаў ды Сузаў ішлі,
Ад мурованых вежаў кісійскіх старых –
Пехацінцы ды вершнікі; нехта паплыў
Караблём баявым – ім канца не было,
Тым шыхтам, згуртаваным у моцы! 20
А паперадзе войска Амістр, Артафрэн,
Мегабат і Астасп на вайну
Вялі персаў –
Вайскаводы славутага валадара,
На чале войскаў, што не злічыць... 25
З імі лучнікі спрытныя, вершнікі,
Што наводзяць на ўсіх сваім выглядам жак
Ды вядомыя сілай, адвагаю.
Хвацкі коннік імчаў, Артэмбар,

І Масістр ішоў; лучнік-ваяр	30
Незраўнаны Імэй, з Фарандакам	
Ды з Састанам, байцом калясніц.	
І да гэтае раці дадаў шмат каго	
Плодны Ніл! Паспяшаў Сусіскан	
І ў Егіпце народжаны Пегастагон.	35
З імі ўладца свяшчэннага Мемфіса йшоў,	
Небачолы Арсам; а пасля – правадыр	
Слаўных Фіў, Ар’ямард; і яшчэ весляры	
З-над багністае дэльты адважныя,	
Незлічонай пагрозлівай раццю ...	40
А за імі – лідыйцы, распешчаны люд,	
У якіх пад уладаю ўвесь мацярык.	
На чале іх стаялі: ўладар Метрагат	
Ды Арктэй-цар – славуць правадыры:	
І ад Сардаў багатых шыхты калясніц	45
Грукаталі з іх волі пагрозліва...	
Па чатыры, па шэсць – коней гурт баявых	
Выглядаў незвычайна пагрозна.	
І святой гары Тмола кляліся сыны	
На Эладу магутнае ўскінуць ярмо:	50
Тарыбід і Мардон, кап’яносцаў арда	
Тых, што з Місіі... І залаты Вавілон	
Разнамоўнае войска паслаў у паход:	
Караблі з мараплаўцамі, спраўных стралкоў,	
Добра ўзброеных лукамі трапнымі.	55
Так супольна ўзялася за дзіды й мячы	
Наша Азія ўся	
І на заклік цара паплыла, як рака,	
З краю персаў яе расквітнелая моц	
На змаганне-вайну.	60
Маці Азія тужыць, панікла ў журбе;	
Жонкі іх і бацькі ад трывогі дрыжаць,	
І дзянечкі ўсё лічаць і лічаць яны.	
І бясконца так цягнецца час...	

[<i>Страфа 1-я</i>]	
Наляцелі ўжо войскі няўмольнага	65
Ўладара на заморскі край,	
Што ляжыць па іншы бок мора,	
Звязаўшы моцна плыты канатамі,	
На пратоку знакамітае Гелы	
Атамантыды пусцілі іх,	70
Нібы ўсклалі ярмо	
На шыю мору;	
Паставілі хісткія масткі.	
[<i>Антыстрафа 1-я</i>]	
Грозны ўладца Азіі мнагалюднае	
Гоніць раці свайго	75
Незлічонага войска шляхамі	
Аж двума – сушай, морам, –	
Прытым усяляк ён	
Давярае суровым тым	
Вайскаводам сваім.	80
З залатога ён роду і роўны багам.	
[<i>Страфа 2-я</i>]	
У вачах яго палае	
Змрочна-сіні гнеў дракона.	
Ён кіруе ў калясніцы	
З Сір’і і караблямі,	85
І ўсім войскам; супраць дзідаў	
Стрэлы трапна шле.	
[<i>Антыстрафа 2-я</i>]	
Хто б чыніць мог супраціў	
Той нястрымнай сіле войска?	
Што ж за грэбля мора ў буру	90
Ўтаймавала б? Войска персаў	
Анікому не адолець,	
Не перамагчы ў баі!	

[*Страфа 3-я*]

І хто ж бы волю мойраў пахіснуў
Адвечную? Хто персам бы не даў 95
Прадоўжыць вежаразбуральную вайну,
Напады коннікаў ліхія,
Аблогу гарадоў
Шыхтамі баявымі?

[*Антыстрафа 3-я*]

Яны ўжо ўмеюць на абшарах мора, 100
Што пад ветрам шалёным сівее,
Аглядаць у спакоі
Вал хваляў раз'ятраных,
Давяраючы добра сплеценым
Лінам моцным на караблях, 105
Што вязуць вяроў на той бераг.

[*Месод*]

Бог сваім падступствам хітра
Вабіць у сілкі смяротных –
Хто ж увішна й скрытна змог бы
Іх хоць неяк абмінуць? 110
Бо прыгожая Уяўнасць
Расстаўляе мноства пастак,
І, патрапіўшы ў іх, потым
Цяжка выбрацца без страт.

[*Страфа 4-я*]

Вось таму ў нас дзень пры дні 115
Смутац чорны на душы:
Як бы не спазнала Персія,
Што не вернецца ў сталіцу,
Ў Сузы, цвет яе мужоў!

[*Антыстрафа 4-я*]

Горкі плач іх жонак тут жа 120
Кісія падхопіць, ах!

Загалосяць там кабеты,
Біць сябе пачнуць у грудзі
і прыгожыя сукенкі
Танкатканыя на целе 125
На сваім пачнуць ірваць...

[*Страфа 5-я*]

Пешы люд і конны люд –
Роем пчолаў рынула
Войска за правадыром
У паход, мыс перасекшы, 130
Для мацерыкоў супольны,
Што злучае берагі.

[*Антыстрафа 5-я*]

Ўжо ад слёз мокрыя
Ўсе падушкі у жанок
Персаў, што пайшлі ў паход: 135
Плачуць жонкі распачна
Па сваіх гаспадарых,
Што адных пакінулі
Іх на мулкіх ложках.

[ЭПІСОДЫЙ ПЕРШЫ]

Хор. Давайце, персы, сядзем тут, каля 140
Старых муроў,
Падумаем супольна й высветлім:
Нам трэба ведаць, што ўчынілася
З уладцам Ксерксам нашым,
Сынам Дарыя, 145
Які й народу персаў даў назоў!
Ці ж верх узяў наш пераможны лук,
Або перамаглі
З металу дзіды элінаў?

[З брамы палаца з'яўляецца Ц а р ы ц а Атоса са сваёй прыслугай.]

[Х о р, Карыфей, Царыца.]

- КАРЫФЕЙ. Мы ўсе бачым бляск ясных боскіх вачэй, 150
Маці слаўнага нашага цара –
Уладарка тут: ніцма ўпаўшы,
Яе вы як трэба сустрэньце ўсе –
Вітальнымі словамі!
- ХОР. О, царыца персіянак, нізка падпярэзваных, 155
Жонка Дарыя, матуля Ксерксава, чалом табе!
Аднаго ты бога персаў жонка, маці – іншага...
Ах, каб дэман даўні войска не пакінуў нашага!
- ЦАРЫЦА. Я таму сюды і выйшла з тых харомаў залатых, 160
Дзе мы з Дарыем абое некалі знайшлі спачын.
Шчыра вам скажу: на сэрцы цяжка і ў мяне цяпер;
Ад сябе я прадчуванні адагнаць хачу, сябры,
Што дар Плутаса раптоўна пылам стане – той, што быў
Дарыем сабраны: ў гэтым нейкі бог яму спрыяў.
Вось праз гэта дзве турботы цвеляць так маю душу: 165
Ўсе нікчэмныя багацці без апірышча на моц,
Толькі ж моц не шмат каштуе, як багаццяў тых няма.
Ўсё цяпер мы маем; толькі вось за вока страх бярэ:
Гаспадар жа – ён, як вока, без якога й дом сляпы.
Дык парайце, персы-старцы, бо вы – наймудрэйшыя,
Як тут быць і што рабіць нам? Падтрымайце радаю! 171
- ХОР. Вер нам, уладарка краю, двойчы нас не заклікай!
Слугі верныя, заўсёды
Мы гатовы быць з табой
І, наколькі зможам, справай, словам паспрыяць табе! 175
- ЦАРЫЦА. Мне сняцца сны з тае пары, калі,
Сабраўшы войска, сын мой на вайну пайшоў –
Каб Іанійскую зямлю ўшчэнт плюндраваць.
Ды я не сніла сну такога вешчага,
Як той, што сёння расказаць жадаю вам. 180

Я сніла дзвюх жанчын у пекных вопратках:
 Адна насіла на сабе персідскую,
 Дарыйскую – другая. Гожасці такой
 Цяпер не знойдзеш, хоць схадзі ўвесь свет.

Абедзве – сёстры родныя. Ды лёс іх быў 185
 Адрозны: у Эладзе мела дом адна,
 А іншая жыла ў краіне варвараў.
 Між сёстрамі, як я ў тым сне прыроіла,
 Нязгода ўзнікла. Сын мой, гэта ўгледзеўшы,
 Схацеў іх замірыць, утаймаваць: запрог 190
 У калясніцу дый на шыі ім яшчэ
 Усклаў ярмо. Адна з іх не ўпіралася,
 Дазволіла сябе спакойна зацугляць.
 Другая ж стала на дыбкі й сваю аброць 195
 Рукамі стала рваць і, без вуздзечкі ўжо,
 Раз тузанула – й развалілася ярмо
 Надвое. Сын упаў мой; побач, у журбе,
 Стаў бацька Дарый. І пачаў з сябе тады
 Ўсю вопратку зрываць у скрусе Ксеркс...
 Вось што прысніла я мінулае начы. 200
 Прачнуўшыся, я тут жа ў шумным ручаі
 Памыла рукі й падышла да алтара,
 Каб годна праснаком ушанаваць багоў,
 Што нас бароняць ад бяды ўсялякае – 205
 Аж бачу, як, ратунку прагнучы, арол
 Пры Фэбавым ахвярніку шукае. Тут
 Я анямела, бо каршун маланкаю
 Як шусне на яго! І кіпці ўсаджвае
 У галаву яму. Арол паддаўся, сціх...
 Пра гэта вам цяпер і слухаць вусцішна, 210
 А я ўсё бачыла сама! Вядома вам:
 Як сын мой пераможа – свята будзе ўсім,
 А як прайграе бітву й выжыве, з яго
 І не спагоняць: будзе цараваць далей.

- КАРЫФЕЙ. Не хачу я, наша маці, ані суцяшаць цябе, 215
 Ані запалохваць моцна. Як прысніла кепскі сон,
 Дык ідзі багам маліся, адварнуць бяду прасі,
 Каб яна табе на шчасце выйшла ўрэшце й на дабро
 Дзецям, і сябрам, і краю. Узліяні ты зрабі
 І Зямлі, й памерлым нашым, і пакораіва прасі 220
 Дарыя, свайго сужэнца – што прыходзіў уначы, –
 Каб табе й твайму дзіцяці з-пад зямлі паслаў дабро,
 А ўсё кепскае глыбока ў нетрах змрочных пахаваў...
 Гэтую даю параду ад празорлівай душы
 Я ў найлепшых спадзяваннях, з добрымі намерамі. 225
- ЦАРЫЦА. Ты як сябра мне і сыну, першы растлумачыў сон,
 Дому нашаму прынёсшы вестку з абнадзеяннем.
 Хай напраўду нам пашчасціць! А багоў, як раіш ты,
 Я ўшаную, як і цені блізкіх нам нябожчыкаў –
 Як дамоў вярнуся, тут жа. Ды скажыце мне, сябры, 230
 Дзе яны, Афіны твая? Дзе знаходзіцца той край?
- КАРЫФЕЙ. Там, дзе Геліяс, бог сонца небаўладны, спаць ідзе.
 ЦАРЫЦА. А чаму ж мой сын надумаў горад гэты ўзяць цяпер?
- КАРЫФЕЙ. А тады б ужо Элада ўся скарылася цару.
 ЦАРЫЦА. Ці шматлікае ў іх войска гэтаксама, як у нас? 235
- КАРЫФЕЙ. Войска іх самім мідыйцам нарабіла шмат бяды.
 ЦАРЫЦА. Што яшчэ ёсць у афінцаў? Ці ў дамах багацця шмат?
- КАРЫФЕЙ. Срэбраносная ў іх жыла – гордасць іхняе зямлі.
 ЦАРЫЦА. Ці ж яны валодаць лукам добра навучыліся?
- КАРЫФЕЙ. Не, яны даўжэзнай дзідай ды шчытом валодаюць. 240
- ЦАРЫЦА. Хто ж у іх стаіць над войскам, хто каманды аддае?
- КАРЫФЕЙ. Ды такіх яны не маюць і не ўмеюць слугаваць.
- ЦАРЫЦА. Як жа з войскам іншаземцаў могуць ваяваць яны?
- КАРЫФЕЙ. Так, што Дарыевы раці здолелі разбіць ушчэнт!
- ЦАРЫЦА. Як жа гэта чужы ўсім, хто на вайну сваіх паслаў! 245
- КАРЫФЕЙ. Мне здаецца, ты ўсю праўду хутка ўведася сама:
 Бо якраз сюды, як бачыш, паспяшае нейкі перс.
 Ён, відаць, нясе нам вестку – добрую ці кепскую.
 [З'яўляецца Вястун.]

[Хор, Царыца, Вястун.]

- Вястун. О, Азіі ўсе гарады шматлюдныя!
О, Персія, багаццяў гавань і даброт! 250
Адным ударам шчасце краю нашага
Панішчана. Пабяжла Персіі краса...
Бяда таму, хто першы кажа пра бяду,
Ды перад вамі мушу праўду ўсю адкрыць,
О, персы: ўсё палегла войска варвараў! 255
- Хор. [Страфа 1-я]
Гора несучешнае! Вялікі боль!
Плачце, персы, галасіце,
Вестку такую ўчуўшы!
- Вястун. Ах, там канец жахлівы надышоў усім!
Сабе не веру, што вярнуўся я жывы... 260
- Хор. [Антыстрафа 1-я]
Ах, задоўга
Мы жывём, відаць,
Як на старасці гадоў
Бяды гэткай дачакаліся!
- Вястун. Я вам як сведка, не з чужых аповедаў, 265
Пра гора, персы, раскажу пра нашае.
- Хор. [Страфа 2-я]
Ах, на сваю бяду
Пайшлі са зброяй полчышчы
Ад земляў Азіі ў чужынскі край,
Эладу, нам варожую! 270
- Вястун. Няшчасных ваяроў персідскіх цэламі
Ўвесь Саламін запоўнены й ваколіцы.
- Хор. [Антыстрафа 2-я]
Ах, ліха! Кажаш, там
Спрэс – целы нашых дарагіх,
І хвалі падкідаюць іх, 275
І пенай іх агортваюць!
- Вястун. Нам нашы лукі спраўныя
Не памаглі,
Калі іх караблі пайшлі на нашыя.

Хор.	[<i>Страфа 3-я</i>] Рыдайце і аплаквайце Наш незайздросны лёс! Бо войска нашае Ўсё палягло, бяздольнае!	280
ВЯСТУН.	О Саламін, праклятае для нас імя! Афіны ўспомніўшы, крычу я ў роспачы!	285
Хор.	[<i>Антыстрафа 3-я</i>] Афіны ненавіснымі Нам назаўсёды запомняцца! Як шмат у Персіі жанчын, Што страцілі сваіх мужоў, сыноў!	
ЦАРЫЦА.	Уражаная весткай, быццам мову мне Аж заняло. Прыйшла страшэнная бяда, І я сказаць нічога не магу й спытаць... Аднак жа беды, што паслалі нам багі, Трываць мы мусім... Ты ж усё нам раскажы – Як бы праз гэта цяжка ні было табе –	290 295
	Хто выжыў там, ну а каго з правадыроў Аплакваць нам? Хто з тых, што меў жазло ў руцэ, Загінуўшы, пакінуў пост, шыхт агаліў?	
ВЯСТУН.	Сам Ксеркс – жывы, і сонца промні бачыць ён.	
ЦАРЫЦА.	Прынёс ты суцяшэнне дому нашаму, Як ясны дзень пасля начнога мораку.	300
ВЯСТУН.	Ды Артэмбар, што дзесяць тысяч коннікаў На бітву вёў, – у хвалях, ля Сіленскіх скал. Дадак, што тысячу ачольваў, з судна змецены, Нібы пушынка, дзідаю дагнаны трапнаю.	305
	І Тэнагон адважны, гонар Бактрыі, – На востраве Аякса, дзе кіпіць прыбой... Лілай, Арсам і трэці з іх, Аргест, сабе Аб берагі скалістыя разбілі голаў там, На востраве, дзе галубы гадуюцца.	310
	А тых, што з Ніла, ад Егіпта, рушылі (Арктэй, Адэй і трэці, са шчытом сваім,	

- Фарнух) – усіх іх пазбівалі з карабля.
 Матал, хрысійскі вайскавод, што на чале
 Быў трох дзясяткаў тысяч цёмных вершнікаў, 315
 Канаючы, чырвонай фарбай бараду
 Сабе заліў, і больш ужо не дыхаў ён.
 Артам-магіец – ён таксама з Бактрыі –
 Алошні там прыстанак свой знайшоў...
 Амістр і Амфітрэй, што біўся дзідаю, 320
 А з імі смелы Ар'ямард (па ім цяпер
 У Сардах плакаць будуць) ды Сейсам, што з Місіі;
 Тарыб, што дзвесце пяцьдзясят вёў караблёў,
 Народжаны ў Лірнэсе прыгажун-ваяр –
 Усіх бяда дагнала, ўсе спаткалі смерць! 325
 І Сіэнэс адважны, слаўны правадыр
 Кілікіян, хоць мог адзін на ворага
 Пайсці бясстрашна, склаў таксама галаву.
 Вось колькі вайскаводаў я назваў табе,
 Ды хіба ўсіх згадаеш ды палчыш тут?! 330
- ЦАРЫЦА. Бяда! Бяда! Я ведаю найгоршае,
 Нам, персам, ганьба! Плачце, людзі, ўсе!
 Але скажы нам вось што: а ці гэтулькі
 Было шмат грэцкіх караблёў, што так яны
 Адважна выйшлі на персідскі слаўны флот 335
 І не баяліся зусім на сутыкненні йсці?
- ВЯСТУН. Ды не, калі браць толькі колькасць, варвары
 Былі мацнейшыя нашмат! У элінаў
 Было тых з трыста караблёў, да іх яшчэ
 Адборныя – дзясятка ў рэзерве ў гавані... 340
 А Ксеркс меў тысячу звычайных караблёў
 І дзвесце сем – з павышанаю хуткасцю:
 Былі такія нашых сілаў суадносіны,
 Тут не былі мы аніяк слабейшыя.
 Ды бог якісьці войска наша вынішчыў: 345
 Удачу не пароўну падзяліўшы, ён
 Паладзін горад вырашыў урагаваць.

- ЦАРЫЦА. Хіба Афіны йшчэ не зруйнаваныя?
- ВЯСТУН. Там ёсць мужчыны ад цвярдных мацнейшыя.
- ЦАРЫЦА. Распавядзі нам, як пачаўся бой марскі? 350
 Хто ўдарыў першы – грэкі здіданосныя
 Ці сын мой, што ў магутны флот свой верыў так?
- ВЯСТУН. Усё пачаў, о пані, нейкі дух ліхі
 Ці нейкі дэман злы – не ведаю зусім. 355
 Якісьці элін з лагера афінскага
 Твайму дзіцяці Ксерксу раз паведаміў,
 Што грэкі, толькі змрок нахопіцца начны,
 Замітусяцца, кінуцца да караблёў
 І, налягаючы на вёслы, хуценька
 Наўцёкі кінуцца, жыццё каб ратаваць. 360
 Падступства грэка ў гэтым не разгледзеўшы,
 Цар флатаводцам тут жа загадаў сваім:
 Як толькі сонца ўрэшце супакоіцца,
 Змрок у вышыні ўзнімецца эфірныя, 365
 Ўсе караблі расставіць у тры шэрагі,
 Каб адыходы грэкам перакрыць усе,
 Аяксаў востраў шчыльным атачыць кальцом.
 А праслізне крадком якісь з асуджаных
 На гібель грэкаў ды ўратуецца – тады 370
 Таму, хто не дагледзеў, галаву далоў!
 Так ён пыхліва загадаў, не ўцяміўшы,
 Што ўжо багі ў нябёсах вырашылі ўсё.
 Яго загад выконваўся як мае быць:
 Вячэру згатавалі. Сталі весляры 375
 Прыладжваць вёслы. Сонца ўжо зайшло,
 Ноч нахапілася – байцы ды весляры
 Ўзышлі на караблі з усёю зброяю;
 Перагукнуліся, як гэта звыкла робіцца,
 Пашыхтаваліся і ў мора адышлі, 380
 Каб вахту неслі там сваю бяссонную
 І камандзіры караблёў, і маракі.
 Праходзіць ноч, але нікому з іх нідзе

Так не ўдалося ані блізка выявіць,
 Каб недзе грэкі вымкнуць з кола прагнулі. 385
 Калі ж зноў сонца белаконнае сваім
 Святлом абшары заліло, у гэты міг
 Адтуль, дзе войска грэкаў прыхавалася,
 Як спеў, пачуўся вокліч. А яму ў адказ
 Грымотным рэхам скалы адгукнуліся. 390
 І агаломшана глядзелі варвары,
 Дапяўшы, што не пра ўцёкі думалі
 Іх ворагі, ўрачысты спеў заводзячы,
 А набіраліся адвагі, мужнасці
 Пад трубаў гукі. Вёслы тут жа ўдарылі, 395
 Забулькатала ўся марская глыбіня,
 І ўбачылі мы грэцкі флот ва ўсёй красе:
 Наперадзе йшло роўна правае крыло,
 За ім плылі ўсе як адзін пашыхтаваныя
 Іх караблі аstatнія – у шэрагу 400
 Прыгожым. І тут воклічы з усіх бакоў
 Паветра раптам скаланулі: «Гэй, мужы
 Элады! Вызваліце родны край, дзяцей,
 Жанок, святыні элінскіх багоў, дзядоў
 Магілы! Вы за гэтае ваюеце!» 405
 Мы, персы, тут па-свойму адгукнуліся:
 Час надыходзіў неадкладна дзейнічаць.
 І караблі насамі меднакутымі
 Пайшлі наўстырч. І першым грэцкі карабель
 Ударыў проста фінікійскаму ў карму. 410
 Пасля пайшлі ў атаку смела й іншыя.
 Спачатку неяк караблі персідскія
 Супраціўляліся. Але, сабраўшыся
 Ў пратоцы вузкай, аднаму адзін яны
 Дарогу загароджвалі й насамі меднымі 415
 Ў ваду з бартоў ужо змяталі шэрагі
 Сваіх жа весляроў. Тут грэкаў караблі
 Здзяйсняяць намер свой пачалі: у шчыльнае

- Кальцо ўзялі нас. Шмат суднаў перакуленьх
 Вакол было, і на вадзе гайдаліся 420
 Абломкі караблёў, і трупы нашыя
 Паўсюль былі: на моры і на берагах...
 І пачаліся ўцёкі тут бязладныя
 Ўсяго, што ацалела з нас. Ды эліны
 Былі напегатове: сталі дабіваць, 425
 Нібы тунцоў якіх, абломкамі вясла
 Ці дошкамі. Жахлівы лямант, крык
 Над морам залунаў салёным, аж пакуль
 Нас вока ночы не схавала чорнае...
 Ды нашых бед усіх не апісаў бы я 430
 За дзесяць нават дзён. Адно сказаць магу:
 Ніколі столькі люду ў нас не гінула!
- ЦАРЫЦА. Бяда! Якая прорва гора невычэрпнага
 І персаў паглынула, і ўсіх варвараў!
- ВЯСТУН. Ах, ты не ведаеш яшчэ й паловы бед: 435
 Пакут ім гэтулькі на долю выпала,
 Што пераважаць удвая, што чула ты...
- ЦАРЫЦА. Бяда якая ж можа быць страшнейшаю?
 Скажы, якое ж ліха іх спаткала там,
 Што гэтае бяды яшчэ й пабольшала? 440
- ВЯСТУН. Ўсе персы ў росквіце гадоў ды сіл сваіх
 І найслаўнейшыя сваім паходжаннем
 Ды ўладару свайму адданай службаю –
 Усе бясслаўнай смерцю там пагінулі.
- ЦАРЫЦА. Ах, што за ліха, гора страшнае, сябры! 445
 Але ж скажы: якая іх сустрэла смерць?
- ВЯСТУН. Ля Саламіна невялічкі востраў ёсць,
 Дзе й лодка не прычаліць. Там па беразе
 Самотна ходзіць карагодалюбны Пан.
 Туды наш цар іх і паслаў, каб элінаў, 450
 Што будуць даплываць з разбітых караблёў
 На востраў той, усіх знішчаць бязлітасна,
 Сваім жа – памагаць з прадоння выбрацца.

- Прадбачыў кепска цар: у гэты дзень спрыяў
Трыумфу элінаў на моры нейкі бог; 455
У медных панцырах сышоўшы з караблёў,
Яны так шчыльна атачылі востраў той,
Што нашым і падзецца не было куды.
Хацелі мы, вядома з пасткі вырвацца –
Закідаць камянямі іх і стрэламі, 460
З тугое цецівы пасланымі, дагнаць.
Ды грэкі дружным гуртам уварваліся
На востраў – і мячамі спраўна ўдарылі,
Пасеклі варвараў, усіх да аднаго!
І Ксеркс заплакаў аж, убачыўшы 465
Памер бяды. Ён на высокім беразе
Сядзеў, за войскам пільна назіраючы.
Тут вопратку падраў ён, дзіка застагнаў
І загадаў пяхоце адступаць хоць як...
Вось расказаў я пра бяду яшчэ адну, 470
Якую мусіш ты аплакаць, перажыць.
- ЦАРЫЦА. О дэман злосны! Як ты здолеў разбурыць
Надзеі персаў! Помсту горкую спазнаў
Мой сын і сам, Афінам слаўным помсцячы.
Ці ж варварам быў Марафон не ў памяці, 475
Які ім безліч страт прынёс? Адпомсціць сын
Хацеў – і бед сабе наклікаў гэтулькі...
А караблі дзе ацалелыя цяпер
Пакінуў ты? Хоць гэта ясна патлумач.
- ВЯСТУН. А камандзіры караблёў тых уцякаць 480
Бязладна кінуліся, ветрам гнанья!
Палегла рэшта войска ўся ў Беотыі:
Ля жыватворнае вады сасмягнуўшы,
Так да яе і не дабраўшыся...
А мы прыйшлі ў Факіду, ледзь прытомныя, 485
Пасля – ў Дарыду; неяк да Мелійскае
Дайшлі затокі, дзе зарошвае Сперхей
Зямлю, а потым, згаладалыя, пайшлі

Ў Ахею, каб ці там, ці ў гарадах Тэсаліі Знайсці прытулак. З голаду памёр шмат хто	490
Альбо сасмягнуўшы, а мы дайшлі тады У Магнэсійскі край, зямлю македанян, Уброд праз Аксій перайшоўшы; а пасля Прайшлі балоты Больбаў; да гары Пангей, У Эданіду, потым мы прыйшлі. А бог	495
Паслаў мароз нам не ў пару тае начы. Стрымон святы скавала льдом. Той, хто багоў Не шанаваў датуль, пачаў маліцца ім Заўзята, неба заклінаючы й зямлю. Адно тады, як войска памалілася,	500
Па лёдзе пачало яно свой пераход. Хто пераправіўся раней, чым промнямі Асыпаў бог зямлю – уратаваны быў, Бо хутка сонца польымя гарачае На рэчцы растапіла лёд ушчэнт,	505
І персы пачалі ў ваду правальвацца – Хто першы захлынуўся, болей шчасця меў... Астатнія ж, хто ацалеў тады, ледзь-ледзь Назад прабрацца здолелі праз Фракію. Вяртаецца цяпер да котлішчаў сваіх	510
Няшчасных жменька. І аплакваць мусіш ты, О Персія, свае надзеі юнья!.. Такая праўда. Ды яшчэ я не сказаў Пра ліха ўсё, што персам неба справіла.	
КАРЫФЕЙ. О дэман жорсткі! Ты ступою цяжкаю Цяпер прыціснуў наш народ персідскі ўвесь!	515
ЦАРЫЦА. О гора, гора! Войска ўсё загінула, О, гэтай ночы вешчы сон! Ягоны сэнс Нядобры ад пачатку быў заведама, І як няслушна вы яго тлумачылі!	520
Ды хай сабе... Пярэчыць я не буду вам – Пайду найперш аддаць багам належнае, А памаліўшыся, я з дому выйду зноў	

І занясу дары зямлі нябожчыкам.
 Я ведаю: мінулага не выправіш 525
 Ахвярай, дык хоць будучыня нам,
 Мажліва, паспрыяе. Вы ж парадамі
 Павінны мне і надалей дапамагаць.
 Калі б мой сын з'явіўся за мяне раней,
 Суцешце ды скіруйце ў дом яго, каб ён 530
 Старога болю новым не ўзмацніў яшчэ.

[Царыца разам з прыслугай сыходзяць са сцэны.]

[СТАСІМ ПЕРШЫ]

Хор. О Дзэўс, уладар наш, персідскую раць
 Вялізную, слаўную, гордую
 Ты знішчыў ушчэнт.
 І Сузы ты, і Агбатыны акрыў 535
 Жалобай, бы чорнай імглой!
 Рукамі пяшчотнымі
 Рвуць мацяркi
 Убранні свае,
 І льюцца на грудзі ім 540
 Слёзы цурком.
 У страшнай журбе невыносна пакутуюць
 Цяпер персіянкi па тых, каго страцілі,
 З кім шчасце дзялілі гадоў маладых
 На мяккіх кілімах цудоўных дамоў. 545
 Па нашых палеглых
 Смуткуем і мы, па долі няшчаснай іх плачам!
 [Страфа 1-я]
 І смуткам сэрцы поўняцца дзяцей
 Асірацэлай Азіі,
 Ах, Ксеркс павёў яе сыноў, 550
 Ах, Ксеркс ім жыцці адабраў,
 Бо Ксеркс

Наш флот славу ты загубіў!
Дык чаму ж правадыру
Лучнікаў, цару ўлюбёнаму 555
Дарыю ўдавалася
Ў Сузах спраўна кіраваць?

[*Антыстрафа 1-я*]

Пяхота й маракі на караблях
З насамі цёмна-сінімі,
На шпаркакрыхлых караблях 560
Свой скон знайшлі – бяда! бяда! –
На згубу плавучы сабе
Пад іанійскія мячы,
Удары ворагаў.
Сам цар, казалі нам, 565
Ледзь ратунак змог знайсці
На дарогах Фракіі, жудасных, халодных!

[*Страфа 2-я*]

Іншыя ж, доляй гнаныя,
Ах! там палеглі першыя,
Ля берагоў Кіхрэйскіх! Плач, 570
Крыкам заходзься, ўмывайся слязьмі,
Стогн свой узнось ажно да нябёс,
Вылі жалобу сваю ды тугу,
Што працінаюць і сэрца, й душу
Ў плачы па страхах! 575

[*Антыстрафа 2-я*]

Хваля шпурляе целы байцоў,
Б'е іх аб скалы. Бязмоўнае
Племя марскіх глыбінь іх ірве!
Дом апусцелы поўны журбы,
Ў скрусе няўцешнай старыя бацькі, 580
Страціўшы сына, ах, што за бяда!
Плачуць-рыдаюць: да іх дайшла
Страшная вестка.

[*Страфа 3-я*]

Азія больш не будзе
Персаў законы выконваць; 585
Не панясуць ім даніну
Людзі краёў зваяваных;
І перад імі не ўкленчаць
Людзі падданыя: моцы
Царскай на свеце не стала! 590

[*Антыстрафа 3-я*]

Розных размоваў смяротных
Больш аніхто не ўтаймуе.
Той, хто пазбыўся прыгнёту,
Ў гутарках будзе свабодны.
Ў глебе, крывёй набрынялай, 595
Выспы Аякса – магіла
Даўняй магутнасці персаў.

[ЭПІСОДЫЙ ДРУГІ]

[3 брамы палаца з'яўляецца Ц а р ы ц а з прыслугай,
якая нясе ахвярныя дары.]

[Х о р, Ц а р ы ц а.]

ЦАРЫЦА. Той, хто спазнаў бяду, сябры, той ведае,
Што як няшчасці ўраз на нас абрынуцца,
Тады нас апаноўвае вялікі жах, 600
Калі ж *лагодны* дэман – верыць схільныя
Мы ў вецер, спадарожны нам на ўсё жыццё.
І вось мяне цяпер, скажу, пужае ўсё:
Усюды бачу я варожасць божую.
Мне чуецца не пераможны крык, а стоги – 605
Вось так мой дух няшчасцем агаломшаны...
Не ў калясніцы сёння я й без почату
Сюды з'явілася, з палаца выйшаўшы,
Ушанаваць ахвярай пасмяротнаю

	Таго, з кім сына зачала я нашага.	610
	Я ад каровы ўдойнай малако нясу Бялюткае; ад працавітых пчолаў дар – Празрысты мёд; з крыніцы найчысцейшае – Ваду; і сок цудоўны, неразведзены, Плён лозаў дзікарослых; спелыя	615
	Плады аліў – вечназялёных дрэў... І кветкі як вянок ад плоднае зямлі. У гонар той ахвяры зараз вы, сябры, Спеў урачысты праспявайце, а пасля Цень Дарыя ў падмогу клічце велічны;	620
ХОР.	Я ж узліянне тут жа паспяшаюся Зрабіць багам падземным, улагодзіць іх. О, царыца-ўладарка слаўнай Персіі! Ты дарункі пашлі ў падземны пакой, Ну а мы тут, спяваючы, будзем благаць	625
	Душ уладцаў усіх, Каб зрабілі ў падзем’і нам ласку. О, святыя глыбокіх нетраў багі – Гея і Гермес; ты, над ценямі цар, Я малю вас са змроку душу адпусціць,	630
	Бо яна толькі й можа Сярод мноства душ Памагчы нам у нашай нядолі.	
	[<i>Страфа 1-я</i>]	
	Чуў ты ці не, наш уладар, Роўны багам, сумны той спеў На варварскай мове?	635
	Табе – скрушлівы сэрца кліч, табе – журбу й туту сваю І боль невымоўны шлю я, ўладар. Чуеш там, пад зямлёю?	
	[<i>Антыстрафа 1-я</i>]	
	Гея і вы, божышчы ўсе Змроку, падзем’я правядыры!	640

Да святла пусціце
Таго, хто быў за бога нам,
Таго, хто ў Сузах народжаны!
Бо роўнага яму ніколі
Персы йшчэ не хавалі! 645

[*Страфа 2-я*]

Цар дарагі наш, дарагі курган,
Дзе сэрца любае ляжыць!
Аіданэй, з цемры да святла,
Аіданэй, ты выведзі
Незраўнанага Дарыя! 650

[*Антыстрафа 2-я*]

На гібель ён свой люд не слаў,
На вынішчальную вайну!
Цар дарагі наш, дарагі курган,
Дзе сэрца любае ляжыць!
Аіданэй, з цемры да святла,
Аіданэй, ты выведзі
Незраўнанага Дарыя!
Персы казалі: ён боскіх парад
Слухаць умеў і багоў 655
Слухаў, кіруючы войскам.

[*Страфа 3-я*]

Стары наш цар, прыйдзі
Да нас, наш цар, прыйдзі –
Ўзніміся на вяршыню курганá,
Ў эўмарыдах прайдзіся шафранавых ты, 660
Верхам царскай тыяры
Ўсім сляпуча заззяй!
Бацька наш, слаўны Дарый, да нас прыйдзі!

[*Антыстрафа 3-я*]

Жахлівую
Пачуеш вестку ты – 665

О цар цароў, з'явіся!
Быццам Стыксавы змрок наваліўся на нас,
Бо панішчаны наш падрост,
Гонар наш малады...
Бацька наш, слаўны Дарый, да нас прыйдзі! 670

[Эпод]

Бяда! Бяда!
Памёр ты,
Сябрамі аплаканы.
Як жа так,
Наш цар, наш уладару, 675
Наш край там напаткала
Бяда падвойная?
Чаму ж, чаму
Галераў шасцівёсельных
Няма ў нас больш, няма? 680

[З'яўляецца Цень Дарыя.]

[Хор, Царыца, Цень Дарыя.]

Цень Дарыя. О самыя ў юнацтве мне адданыя
Сівыя персы! Што ў краіне сталася?
Спрэс галашэнні чуюцца, трымціць зямля...
І жонку ля магілы бачу я сваю
Са страхам – ды бяру дар з рук яе. 685
А вы, вакол магілы стаўшы, плачаце
І клічаце мяне вы заклінаннямі
Ды стогнамі. На дзённае святло, аднак,
Мне цяжка: нетраў змрочных божышчы
Бяруць ахвотней, чымся аддаюць назад... 690
Але ж я й там пашану маю – вось і змог
Сюды прыйсці. Ды часу мала, і вы мне
Скажыце: што зноў персам прычынілася?

ХОР. [*Страфа*]

Бачыць цябе мы баімся,

І гаварыць мы баімся –

Дрыжым, як некалі, перад табой!

695

ЦЕНЬ ДАРЫЯ. Раз я з царства змроку выйшаў,

вашы просьбы чуючы,

Вы здалёку не заходзьце, а кажыце ўсё наўпрост!

І адкіньце страх даўнейшы прада асобаю маёй.

ХОР. [*Антыстрафа*]

Як тваёй волі скарыцца?

Як на такое згадзіцца?

Як невымоўнае мовіць?

700

ЦЕНЬ ДАРЫЯ. Што ж, калі вам страх даўнейшы

думкі ў галаве скаваў,

Жонка годная, з якою ложка мы дзялілі, ты

Перастань хоць плакаць горка ды мне нешта раскажы!

Гэта ж доля ўсіх смяротных – пры жыцці пакутаваць,

Бо й на сушы, і на моры бед спазнае кожны шмат

З тых, каму наканавана доўга на зямлі пражыць.

ЦАРЫЦА. О ўладар, ласкавай доляй

найшчаслівейшы з людзей!

Ты меў лёс такі зайздросны, што калі на сонейка

Пры жыцці глядзеў ты – ў персаў славу меў, як у багоў,

Я табе цяпер зайдрошчу: не дажыў да гора ты.

Фразаю адной пра ліха, Дарый, я распавяду:

Ў адначасе ўся магутнасць персаў знікла. Вось і ўсё.

ЦЕНЬ ДАРЫЯ. Ў чым прычына? Ці дзяржаву

бунт, паморак загубіў?

ЦАРЫЦА. Не, не тое! Ля Афінаў войска наша згінула.

ЦЕНЬ ДАРЫЯ. Хто ж з сыноў маіх, скажы мне,

полчышчы туды павёў?

ЦАРЫЦА. Неўтаймоўны Ксеркс спустошыў

гэтак мацярык увесь.

ЦЕНЬ ДАРЫЯ. А ці сушаю, ці морам войскі ён павёў, вар'ят?

ЦАРЫЦА. Ён і флот, і пехацінцаў узначаліў на вайне.

716

720

Цень ДАРЫЯ. Як жа столькі яго войска пераправіцца змагло?
ЦАРЫЦА. Каб адолець воды Гелы, ён трывалы мост узвёў.
Цень ДАРЫЯ. Як? Няўжо ён прымудрыўся
дужы перакрыць Баспор?
ЦАРЫЦА. Прымудрыўся. Нейкі дэман
падштурхнуў яго, відаць...
Цень ДАРЫЯ. Ах, быў дэман той магутны –
да вар'яцтва ён давёў! 725
ЦАРЫЦА. На якое зло ён здатны,
сведчаць нам наступствы ўсе...
Цень ДАРЫЯ. Што ж надарылася з войскам,
што вы ў гэткай журбе?
ЦАРЫЦА. Флот, паразу пацярпеўшы,
ўсю пяхоту знішчыць даў!
Цень ДАРЫЯ. Значыць, элінскія дзіды ўсіх паклалі ваяроў?
ЦАРЫЦА. Вось таму ў жалобе Сузы, страціўшы сваіх мужоў. 730
Цень ДАРЫЯ. Як шкада мне нашых вояў
і адважных наймітаў!
ЦАРЫЦА. І бактрыйцы ўсе палеглі – маладыя і ў гадах!
Цень ДАРЫЯ. Ах, няшчасны! Ён і моладзь
загубіў хаўруснікаў!
ЦАРЫЦА. Сам жа Ксеркс застаўся, кажуць,
з нейкай жменькай ваяроў...
Цень ДАРЫЯ. Як і дзе прапаў ён? Можа, уратуецца яшчэ?.. 735
ЦАРЫЦА. Ён на мост узбіцца здолеў, што злучае дзве зямлі...
Цень ДАРЫЯ. Праўда, што ён перабрацца
змог да нас на мацярык?
ЦАРЫЦА. Праўда. Ёсць у гэтай весткі пэўныя пацверджанні.
Цень ДАРЫЯ. Ах, як хутка прадказанне
спраўдзілася. Выбар свой
Дзэўс зрабіў і жорстка сына пакараў. Я ж меркаваў, 740
Што багі яшчэ няхутка споўняць вызначаны лёс!
Хто сябе штурхае ў прорву, паспрыяе бог таму...
На людзей, мне самых блізкіх, шмат абрынулася бед;
Маладым імпэтам гнаны, сын мой гэткае ўчыніў:

- Гелеспонт, праліў свяшчэнны, ён наважыўся злучыць 745
Ланцугом з Баспорам боскім – паняволіць, як раба!
Ён запрудамі з жалеза хвалям шлях загарадзіў,
Каб нязлічаныя войскі цераз іх прайсці змаглі.
Ўсіх багоў так ён – смяротны! –
Ў шале думаў падмануць –
Дый самога Пасейдона! Ну, ці ж ён не звар’яцеў? 750
І мяне цяпер турбуе, што ўсіх намаганняў плён,
Слаўныя мае багацці першы-лепшы заграбе!
- ЦАРЫЦА. Гэта ж зносіны з ліхімі да бяды і давялі
Ксеркса: ён няспынна слухаў, як нашэптвалі яны:
Дзідаю, маўляў, багацце бацька здабываў сынам, 755
Ну а ён сядзіць на месцы, а здабыткі не растуць!..
І, паслухаўшы намоваў, што йшлі ад ліхіх людзей,
Назбіраў ён войска безліч і на Грэцыю пайшоў.
- ЦЕНЬ ДАРЫЯ. Вось так і пачалося ліха гэтае:
Нам не забыцца на яго, бо не было 760
Яшчэ, каб Сузы так пусцелі ўшчэнт – з тых пор,
Як бацька Дзэўс свой боскі ўсталяваў закон,
Каб Азіяй усёй, дзе статкі пасвяцца,
Ўладар адзін заўсёды кіраваў, з жазлом.
У нас правадыром быў напачатку Мэд, 765
А потым валадарыў і ягоны сын,
Што ўмеў імпэт свой падначальваць розуму.
Быў трэцім Кір, уладца найшчаслівейшы:
Ён мірам аб’яднаў усіх сваіх сяброў,
Пасля здабыў і Лідыю, і Фрыгію 770
І гвалтам захапіў усю Іонію.
Багі яго любілі за разважлівасць.
І Кіраў сын чацвёртым стаў правадыром,
А пяты, Мардас, зганьбіў наш прадаўні трон
І бацькаўшчыну. Ды яго прыкончылі 775
Ў палацы Артафрэн і верныя сябры,
Свой абавязак выканаўшы да канца.
Быў шостым Марафіс, а сёмым – Артафрэн,

- І я, калі мне лёс наканаваў, вадзіў
 Не раз на бітвы войскі велізарныя, 780
 Ды гэткіх бед на край усё ж не наклікаў.
 А Ксеркс, сыноч мой, маладзён, у маладым
 Сваім імпецце запавет мой занядбаў.
 Каму-каму – вам, аднагодкі мудрыя,
 Вядома добра, што ніхто з правадыроў 785
 Дзяржавы гэтай ліха столькі не ўчыніў.
- КАРЫФЕЙ. Што за выснову, Дарый, мы са слоў тваіх
 Зрабіць павінны? Як з няшчасцяў выбрацца
 Персідскаму народу? Што рабіць яму?
- ЦЕНЬ ДАРЫЯ. Больш не хадзіце ўжо вайной на элінаў,
 Хоць бы й сабралі войска мы вялізнае: 790
 Зямля ім будзе ў бітвах за хаўрусніцу.
- КАРЫФЕЙ. Як гэта так? Што значыць «за хаўрусніцу»?
 ЦЕНЬ ДАРЫЯ. Вялікі тлум людзей панішчыць голодам...
- КАРЫФЕЙ. Калі ж адборным войскам даць з сабою ўсё?
 ЦЕНЬ ДАРЫЯ. І што? Бо нават тым, што ў Грэцыі яшчэ 795
 Пакуль жывыя, не вярнуцца ўжо дамоў...
- КАРЫФЕЙ. Што кажаш ты? Няўжо не ўдасца варварам
 З Еўропы выйсці, Гелеспонт перасячы? 799
- ЦЕНЬ ДАРЫЯ. Адзінкі змогуць выйсці. Прадказанню боскаму
 Мы верыць мусім: як адно пацвердзіцца,
 Дык спраўдзяцца і іншыя! Даверыўся
 Мой сын пустым надзеям – і найлепшых ваяроў
 Пакінуў на раўнінах ён забітымі,
 Там, дзе Асоп цячэ, нястомна арашаючы 805
 Бяскрайнія палі й лугі Беотыі,
 І дзе чакае нечуваная бяда
 За ўсё нахабства, выдумкі бязбожныя
 Тых, хто на Грэцыю напаў і дазваляў
 Святыні нішчыць, стоды красці божыя... 810
 Там алтары паразбівалі, скінулі
 Вяывы неўміручых з п'едэстала ў пыл.
 Цяпер злачынцам тым за ўсё, што здзейснілі,

Не меншым злом адплацяць... Дна пакут і бед
 Ім не відаць, іх колькасць большае. 815
 Крывавья ўзліянні здзейсняць шчодрья
 Дарыйскай дзідай грэкі пад Платэямі.
 І шэрагі магіл усім да трэцяга
 Калена будуць як маўклівы напамін,
 Каб не былі пыхлівымі смяротныя... 820
 Віны калоссе – вось плён ганарлівасці,
 Што расквітнела, і няшчасце таму, хто
 Яго сажне! Адплату гэту бачачы,
 І пра Эладу, й пра Афіны ўзгадвайце:
 Паквапіўшыся на чужы дастатак, вы, 825
 Пыхлівыя, ўсё страціце сваё майно!
 Бо кары, што бязлітасна выносіць Дзэўс,
 Ніколі не пазбегнуць ганарліваму...
 Пераканайце ж сына неразважнага
 Майго: няхай сваёй пыхлівасцю 830
 Залішняй не збіраецца цвяліць багоў!
 Ты ж, маці Ксеркса сівачолая, мая
 Сяброўка мілая, ідзі ў дом і вазьмі
 Ўбор для яго, бо ў часе тых падзей
 Падралася на ім адзенне ды вісіць 835
 Шматколернымі лахманамі... І яго
 Разумным, цёплым словам зараз супакой:
 Цябе адну цяпер ён згодны выслухаць.
 Я ж мушу пад зямлю сысці, у вечны змрок.
 Бывайце, мудрацы! Што б там ні сталася, 840
 Дарыце радасці душы сваёй штодня:
 Нябожчыкам багацце будзе непатрэбнае.

[Цень Дарыя знікае.]

[Хор, Царыца.]

КАРЫФЕЙ. Ах, цяжка слухаць: колькі ліха выпала
 Нам перанесці... Колькі ж яшчэ выпадзе!

ЦАРЫЦА. О, дэман! Колькі ліха навалілася 845
 Ўжо на мяне! Ды кроіць сэрца мне найбольш,
 Што сын мой – ці ж не сорам? – зараз вернецца
 Ў ганебных лахманах, нібы жабрак які.
 Пайду ж у дом і, падабраўшы вопратку
 Належную, сустрэну я свайго сына: 850
 Ад роднага не адварнуся я ў бядзе...
 [Выходзіць.]

[СТАСІМ ДРУГІ]

Хор. [Страфа 1-я]
 Ах, што тут скажаш:
 Жылі бесклапотна мы,
 Песцячы звычаі
 Нашай імперыі, 855
 Ў дні, калі кіраваў наш улюбёны
 ды непераможны ўладар –
 Богападобны Дарый, досведам мудры.

[Антыстрафа 1-я]
 Славу ў паходах мы ўмелі сабе здабыць.
 Вежаю непакіснай тады быў закон,
 Цвёрды, няўмольны! 860
 І з войнаў мы,
 Ні клопату, ні страт не зведаўшы,
 Вярталіся заўжды дадому ў шчасці.

[Страфа 2-я]
 Колькі ўзяў ён гарадоў,
 Галіс не пераступіўшы, 865
 Ля агменя седзячы:
 Тых, што
 Над стрымонскімі
 Водамі сірэны ўзнеслі
 Ля раўнін фракійскіх, 870

[*Антыстрафа 2-я*]
 Як і тых,
 Што ў глыбі на мацерыку,
 За высокімі мурамі, –
 Скораных уладаром;
 Тых яшчэ, што каля Гелы й каля вод 875
 Прапантыйскае затокі,
 І ля брамы Понту.

[*Страфа 3-я*]
 Ну і выспы яшчэ
 Каля мысаў шумлівых,
 Морам абмытых наўкол: 880
 Лесбас, аліўкавых поўны гаёў,
 І Самас;
 Хіяс, Парас, Наксас,
 Міканас, а з імі
 Тэнаса блізкі сусед, 885
 Андрас прылеглы.

[*Антыстрафа 3-я*]
 Цар выспамі кіраваў
 Адкрытага мора:
 Ён жа валодаў тады
 Лемнасам, выпай Ікаравай, 890
 Родасам, Кнідам, кіпрыйскімі
 Пафасам, Соламі
 Ды Саламінаам, адкуль
 Нашае ліха
 Пайшло. 895

[*Эпод*]
 І гарадамі
 Ў зямлі іанійскай
 Шматлюднымі –
 Гонарам грэкаў –

Цар кіраваў сілай розуму. 900
 Ў кожную хвілю
 Ён раці мог склікаць
 Ваяроў рознапляменных.
 А цяпер
 Неўміручыя так павярнулі ўсё, 905
 Што параза на моры
 Знішчыла нашу ўсю
 Колішнюю магутнасць.

[ЭКСАД]

[З'яўляецца Ксеркс з невялікай колькасцю ваяроў.]

[Хор, Ксеркс.]

КСЕРКС. Бяда! Бяда!
 О, які ж мне ўдар гэты лёс нанёс,
 Што за ліха прыйшло нечаканае! 910
 Што за дэман ліхі наляцеў, напаў
 На персідскі люд! Ліха гэткае!
 Падгінаюцца ногі: я ледзь стаю,
 Толькі глянуўшы ў вочы мудрым старым.
 Хай бы, Дзэўс, і я долю ваяроў 915
 Падзяліў тады
 Ў беспрасвецці гэткім пагібельным!

КАРЫФЕЙ. Мне шкада цябе, о цар, войска спраўнага
 І персідскай славы агромністай,
 І найлепшых тых, што нядолі каса скасіла! 920
 Наш плача край па найлепшых сынах,
 Загубленых Ксерксам: ён Аід
 Запоўніў персамі! Сышлі туды
 Ўжо тысячы юных ваяроў;
 Палеглі слаўныя лучнікі, 925
 Гонар краіны нашае...
 Прапала ўсё – і слава, й моц,

	Загінулі смелыя мужы. І Азія наша, о ўладар! Цяпер укленчыла, укленчыла!	930
КСЕРКС.	[<i>Страфа 1-я</i>] І гэта ж я, о няшчасны! Свайму роду, Зямлі сваёй Народжаны на бяду!	
ХОР.	Журботным спевам сустрэну цябе, Пачуеш ты плач, Пачуеш ты Плачы марыяндыйскія, Журботныя галашэнні!	935
КСЕРКС.	[<i>Антыстрафа 1-я</i>] Час жалобе, час аддацца! Дайце волю слязам! Нейкі дэман мне Помсціць так бязлітасна!	940
ХОР.	Мы страшны боль аплачам, Што напаткаў нас У баях марскіх, Дзе палеглі Найлепшыя сыны...	945
КСЕРКС.	Ах, мы горкімі зальёмся слязьмі! [<i>Страфа 2-я</i>] Іанійскай навалаю Караблі нашы знішчаны: Іанійцам Арэс Сілы даў і на моры, й на беразе Нас ушчэнт разграміць!	950
ХОР.	Крычы, стагні, пытай пра ўсё! Дзе ты згубіў сяброў гурму? Дзе ваяводы твае? Дзе харобры Фарандак? Дзе Суз, дзе Пелагон? Датам? Псаміс?	955

	Дзе Сусіскан? Дзе Агабат, Што з Агбатанаў быў?	960
КСЕРКС.	[<i>Антыстрафа 2-я</i>] Я пакінуў палеглых: З караблёў тых тырыйскіх Выкідалі іх хвалі Саламінскіх праток	965
Хор.	На ўзбярэжжа, на скалы! Гора! Гора! Скажы нам, дзе Фарнух? Дзе адважны Арыямард? Дзе Сэвалк, слаўны правадыр? Дзе адданы нам Лілай?	970
КСЕРКС.	Дзе Мемфіс, Тарыбід і дзе Масістр? Дзе Артэмбар цяпер? Гістайхм? Вось мы пра што пытаем. [<i>Страфа 3-я</i>] О ліха! Ліха!	975
Хор.	Яны змаглі йшчэ ўбачыць Афіны тыя старажытныя, Пракляты горад, – і палеглі як адзін: Няшчасныя, прыбой іх трупы носіць...	
Хор.	Няўжо ж і таго, хто персаў Вёў тысячамі ў бой, Хто вокам быў заўжды тваім, Альпіста, сына Батанохава –	980
	Нашчадка Мегабата ды Сесама, І Парта, й мужага Айбара ты пакінуў там? Пакінуў? О, няшчасны, ты!	985
КСЕРКС.	Народу персаў ты Адно нясеш бяду... [<i>Антыстрафа 3-я</i>] Ўзбудзілі вы жаль, Як пра слаўных сяброў пыталі. Так горка, горка –	990

	Душу вашы словы рвуць! І недзе ў грудзях Страшэннай тугой лямантуе сэрца.	
ХОР.	Мы плачам і па іншых: Па тым, мардыццаў правадыру – Па Ксанце, й Ар’ёна, Анхара шкада! А дзе ж Дыяікс і Архам, што кіравалі конніцай? Дзе Кегдадат і Літымн, Дзе Толм, дзіданосны ваяр? Не бачым, не бачым іх За калясніцай тваёй!	995 1000
КСЕРКС.	[<i>Страфа 4-я</i>] Усе палеглі, хто на бітвы раці вёў.	
ХОР.	Іх доля – смерць бяслаўная.	
КСЕРКС.	О ліха! Ліха!	
ХОР.	Так, ліха! Бо з-за хмар нанёс Нам лёс удар цяжкі – Вось што такое Аты шал!	1005
КСЕРКС.	[<i>Антыстрафа 4-я</i>] Удар цяжкі, што адгукнецца і ў вяках.	
ХОР.	Цяжкі... Сумневу тут няма.	
КСЕРКС.	Няшчасце нечуванае!..	1010
ХОР.	На судны іанійскія Мы выйшлі не ў пару: Персам не лёсіла ў гэтай бітве.	
КСЕРКС.	[<i>Страфа 5-я</i>] Не лёсіла, бо ў бітве той Былі мы ўшчэнт разбітыя.	1015
ХОР.	А што ж ад моцы персаў засталося?	
КСЕРКС.	Не бачыце, Вярнуўся хто са мной?	
ХОР.	Бяда! Бяда!	
КСЕРКС.	Яшчэ... калчан вась ацалеў.	1020
ХОР.	Вось гэта захаваў ты?	
КСЕРКС.	Ёсць куды стрэлы класці...	

Хор.	Праўда, няшмат засталася...	
КСЕРКС.	Сам я цяпер без войска.	
Хор.	Не страшны дзіды іанійцам...	1025
КСЕРКС.	[<i>Антыстрафа 5-я</i>]	
	Народ там ваяўнічы: Ён ганьбу мне ўчыніў!	
Хор.	Ці ты ўзгадаў, Як караблі твае ўцякалі?	
КСЕРКС.	Я ад адчаю вопратку рваў на сабе.	1030
Хор.	Бяда! Бяда!	
КСЕРКС.	Гэта горш за любую бяду.	
Хор.	Удвая і ўтрая нават горай!	
КСЕРКС.	А для ворага – радасць.	
Хор.	І згубілі мы сілу.	1035
КСЕРКС.	Я, глядзіце, без світы...	
Хор.	Мора паглынула няшчасных...	
КСЕРКС.	[<i>Страфа 6-я</i>]	
	Дык плачце ж ад болю ды йдзіце дамоў!	
Хор.	Бяда якая, боль які!	
КСЕРКС.	Ў адказ крычыце на мой крык!	1040
Хор.	Сум сумнаму прыносіць сумнае.	
КСЕРКС.	Ў адно зліем журботны спеў!	
Хор.	Крычым мы, слёзы лём, Цяжкі мы атрымалі ўдар – Таму нам так балюча!	1045
КСЕРКС.	[<i>Антыстрафа 6-я</i>]	
	Дык біце, біце сабе ў грудзі, Спачувайце мне!	
Хор.	З вачэй цячэ ў нас слёз рака!	
КСЕРКС.	Ў адказ крычыце на мой крык!	
Хор.	Як скажаш, зробім мы, наш цар!	
КСЕРКС.	Стагніце й плачце галасней!	1050
Хор.	Мы ж плачам і крычым, І ў грудзі б'ём, рыдаючы, Са стогнамі ды лямантам!	

КСЕРКС. [Страфа 7-я]
 Так, біце ў грудзі й шліце да нябёс місійскі плач!

ХОР. Ліха нам, ліха! 1055

КСЕРКС. Ў сівую бараду сабе ўцінайцеся!

ХОР. Пазногцямі ўцяліся й плачам гучна!

КСЕРКС. Пранізілівей крычыце!

ХОР. Ў нас – крык болю!

КСЕРКС. [Антыстрафа 7-я]
 Ірвіце на грудзях рукамі вопратку! 1060

ХОР. Ліха нам, ліха!

КСЕРКС. Па страце войска плачце, рвіце валасы!

ХОР. Ірвем і плачам мы ў страшэннай распачы!

КСЕРКС. Хай слёзы льюцца!

ХОР. Залевай льюцца! 1065

КСЕРКС. Ў адказ крычыце на мой крык!

ХОР. [Эпод]
 Ой-ёй! Бяда!

КСЕРКС. Ідзіце з плачам па дамах!

ХОР. Ой-ёй,
 Персідская зямля!.. 1070

КСЕРКС. Горад наш плача горка!

ХОР. Усё ў жалобе наўкол...

КСЕРКС. Дамоў жа, хадою ціхаю!

ХОР. Ой-ёй,
 Персідская зямля!..

КСЕРКС. Як жа шкада тых, што загінулі
 На суднах шасцівёсельных! 1075

ХОР. Я з плачам за табою ўслед іду.

[Усе выходзяць.]

[Паст. у 472 г. да н. э.]

ПРЫКУТЫ ПРАМЕТЭЙ

Асобы:

Улада і Сіла (Сіла не прамаўляе), Дзэўсавы слугі-дэманьы.

ГЕФЭСТ, бог кавальства.

ПРАМЕТЭЙ, бог-тытан.

АКІЯН, тытан.

ХОР АКІЯНІД, дачок Акіяна.

Іо, Інахава дачка, з каровінымі рагамі на галаве.

ГЕРМЕС, вьстун багоў.

Скалістая пустэля на марскім беразе.

[ПРАЛОГ]

[Улада, Сіла, Праметэй, Гефэст.]

- УЛАДА. Ну вось, цяпер ужо мы на краі зямлі,
У Скіфіі пустэльнай і аддаленай.
І час нарэшце надышоў табе, Гефэст,
Загад бацькоўскі выканаць і да скалы
Злачынца гэтага навечна прыкаваць 5
Жалезным, моцным, непарыўным ланцугом.
Украўшы кветку яркую тваю – агонь –
Яго смяротным людзям ён занёс, аддаў.
Багі за гэта і павінны пакараць
Яго, каб Дзэўса ўладу шанаваць умеў 10
І каб ахвяр смяротным болей не рабіў.
- ГЕФЭСТ. О ўлада й Сіла! Выканана воля ўжо
Дзэвесавы – і што цяпер вам да таго?
Ды як я роднага мне бога здолею
Да скал на здэкі бураў прыкаваць? 15
А ўсё ж такі павінен я наважыцца:
Не выканаць загад бацькоўскі – боязна!
Харобры сын Феміды асцярожлівай,
Цябе я мушу, супраць волі ўласнай,
Прыкуць жалезам да самотнай скалы; 20
Людзей не зможаш ты ні бачыць і ні чуць:
Ты сонцам будзеш ссушаны, абпалены;
Ратуючы цябе, намётам зорным ноч
Свята акрые; неўзабаве ж сонца зноў
Асушыць пекную дзянніцу росную; 25
Боль катавання ні на хвілю не памянее;
Але ж яшчэ не нарадзіўся збаўца твой –

- І гэта плён тваёй любові да людзей.
 Сам богам будучы, не дагадзіў багам
 Ты – й даў смяротным годнасці занадта шмат; 30
 Праз гэта будзеш вечна пільнаваць скалу,
 Стаяць вось гэтак тут, без прорыху ды сну.
 І ўздыхі й крыкі будуць бескарысныя,
 Бо Дзэўс няўмольны і бязлітасны: заўжды
 Караюць вельмі жорстка новыя багі. 35
- УЛАДА. Чаго ж чакаеш, скардзішся дарэмна ты
 І зненавіджанага ўсімі бога, што
 Агонь украў, не ненавідзіш моцна так?
- ГЕФЭСТ. Заўжды вялікая ў сваяцтва й дружбы моц.
 УЛАДА. Што ж, гэта праўда. Толькі бацькавы загад 40
 Парушыць – хіба не было б нашмат страшней?
- ГЕФЭСТ. Шмат у табе ёсць дзёрзкасці бязлітаснай.
 УЛАДА. Па ім табе тут плакаць больш няма чаго;
 Цяпер дарэмна выйсце для яго шукаць.
- ГЕФЭСТ. Як я сваё ўжо ўзненавідзеў рамяство! 45
 УЛАДА. Навошта кажаш гэтак кепска на яго?
 Папраўдзе, не яно тут вінаватае.
- ГЕФЭСТ. Няхай бы нехта іншы ім валодаў!
 УЛАДА. Усё ў руках багоў, але, што хочацца, рабіць
 Яны не могуць. Бо свабодны толькі Дзэўс адзін. 50
- ГЕФЭСТ. Спрачацца я не буду: ведаю пра ўсё.
 УЛАДА. То паспяшайся ды накладвай кайданы,
 Бо ўбачыць бацька наш тваю марудлівасць!
- ГЕФЭСТ. Вось, кайданы на рукі ўжо гатовыя...
 УЛАДА. Накладвай іх ужо як наймацней – 55
 Бі молатам і да скалы яго прыкуй.
- ГЕФЭСТ. Прыкоўваю якраз... Старанна ўсё раблю.
 УЛАДА. Яшчэ мацней, каб дзе не адляцела:
 Ён выкруціцца здольны ды ўцячы.
- ГЕФЭСТ. Прыкутая рука надзейна гэтая. 60
 УЛАДА. Цяпер прыкуй другую – каб жа ведаў ён,
 Што не дурнейшы за яго Дзэвес!

ГЕФЭСТ.	Папрок зрабіць мне можа Праметэй адзін...	
УЛАДА.	Жалезны, востры і няўмольны цвік Цяпер у грудзі моцна загані яму.	65
ГЕФЭСТ.	О, Праметэй, мне так балюча ад тваіх пакут!	
УЛАДА.	Ты зноў марудзіш? І яшчэ па ворагах Дзэвесавых ты плачаш? Пашкадуеш ты!	
ГЕФЭСТ.	Ты бачыш тое, што няўсцерп маім вачам...	
УЛАДА.	Заслужанае пакаранне бачу я – Мацней зацягвай там на сцёгнах ланцугі!	70
ГЕФЭСТ.	Я ведаю, загадваць больш не трэба мне...	
УЛАДА.	Мае загады, воклічы – да месца тут якраз: Ніжэй спусціся, пад каленьмі замацуй!..	
ГЕФЭСТ.	Ну, я зрабіў без доўгай цяганіны ўсё.	75
УЛАДА.	Там, каля пятак, умацоўвай ланцугі: Суддзя суровы працу спраўджвацьме тваю!	
ГЕФЭСТ.	Твой голас гэтакі самы, як і выгляд твой!	
УЛАДА.	Будзь больш лагодны, бо ты ж добра ведаеш, Што цвёрдасць словаў мне наканаваная!	80
ГЕФЭСТ.	Прыкуты добра ён – хадзем ужо адсюль.	
УЛАДА [да Праметэя].	Будзь поўны пыхі зараз, выкрадай Багам належнае, яго смяротным аддавай! Паглядзім, хто цябе ўратуе з іх. Не, Праметэй – імя не для цябе: Празорлівы – не ты, бо гэткага якраз Табе бракуе, каб не трапіць у бяду.	85
ПРАМЕТЭЙ.	О ты, Эфір, пасланы богам; вы, Вятры ды рэкі хуткаплынныя, Ды хваляў смех нязлічаных марскіх, Зямля-стваральніца ды сонца круг Відушчага, я ў сведкі зараз клічу вас: Зірніце, ад багоў што мусіць бог цярэпец! Паглядзіце, у якіх Мушу я пакутах праводзіць жыццё! Ганебныя мне начапіў кайданы Новы цар шанаваных, слынных багоў.	90
		95

Бяда! І я плачу аб гэтай бядзе
 І аб будучых бедах – ды дзе, дзе ж мяжа
 Пакут маіх гэтых бясконцых? 100
 Ды што я тут кажу? Бо я ж і сам
 Прадбачыў будучыню гэтую сабе.
 Нічога нечаканага тут і няма:
 Я мушу лёгка гэта ўсё стрываць,
 Бо Неміначасці не перамагчы. 105
 Ды цяжка і маўчаць, і гаварыць
 Пра лёс няшчасны свой. Бо я цяпер
 Пакутую за тое, што смяротным
 Зрабіў дабро, агонь скраў боскі дзеля іх,
 Схаваўшы ў чарацінцы, – і людзям
 Павадыром зрабіўся ён. Ва ўсіх 110
 Мастацтвах – дапамогай неацэннаю...
 За гэтае злачынства кара мне цяпер,
 І мушу ў кайданах пад небам я вісець...
 О!.. О!.. О!
 О, што за гукі! Што за подых нейкі тут 115
 Дзівосны? Ці то бог, ці то герой,
 Ці то смяротны да скалы далёкай
 Прыйшоў, каб сведкам быць пакут маіх?
 Вы на прыкутага зірніце бога,
 На якога нянавісьць Дзэвес скіраваў – 120
 З усімі багамі, што ў дом ягоны,
 Ў дом Дзэўсаў, спакойна ўваходзяць! –
 За такую маю любоў да людзей.
 Ах, што там за шум недзе зблізку чуцён
 Ад тых птушак імклівых! Эфір загудзеў 125
 Пад ударамі крыл, што лунаюць. Мяне
 Палохае ўсё, што дзеецца тут...

[На крылатай калясніцы з'яўляецца Хор Акіянід.]

[ПАРАД]

[Праметэй, Хор Акіянід.]

Хор Акіянід. [*Страфа 1-я*]

Не бойся, бо гэта сябры твае прыляцелі
На крылах імклівых, шпаркіх.
Мальбу дачок наш бацька пачуўшы, 130
Нам ляцець сюды дазволіў – 1306
І вятры нас так хутка прынеслі.
Грукат молата ў глыб марскіх пячор данёсся,
І мы, адкінуўшы сорам,
Ледзьве не голыя зусім,
У калясніцы памчаліся сюды. 135

ПРАМЕТАЙ. Бяда! Бяда!

Дочкі плоднай Тэфіды,
Якіх нарадзіла яна таму, хто
Амывае зямлю ўсю патокамі водаў –
Акіяну! Цяпер паглядзіце, якія 140
Тут на мне ланцугі,
Як да скал я прыкуты,
Якую няспынна нясу я 143
Незайздросную службу! 1436

Хор Акіянід. [*Антыстрафа 1-я*]

О, Праметэй, мы ўсё добра бачым:
Кінуўся нам змрок у вочы, 145
Іх слязьмі напоўніў раптам!..
Бачым, як гібеш ты на скале і даходзіш,
Прыкаваны ганьбай ланцугоў праклятых!..
Пры стырне тым на Алімпе

новыя стаяць уладцы...

І па-новаму ўсімі багамі ўжо кіруе Дзэўс адзін... 150
Каго ён баяўся – ўсіх нішчыць.

ПРАМЕТАЙ. Няхай бы мяне пад зямлю, ў Аід,

Схаваў ён, хай кінуў бы ў злосці лютай
У Тартар мяне непраглядны, ў астрог,
Дзе морак над мерцвякамі! 155

- Нікога тады – ні багоў, ні людзей –
 Усцешыць няшчасце маё не змагло б.
 Бо я ж тут прыкуты, каб мною вятры
 Гуляліся й вораг цешыўся.
- Хор АкіянiД. [*Страфа 2-я*]
- Каму так хочацца з багоў 160
 Уцехі ад тваёй бяды,
 І хто не падзяляе з іх
 Тваіх пакут, апроч Дзэвеса аднаго?
 Дзікі і ўпарты, ён дзяцей
 Злосна Уранавых душыць; 165
 Ён прыціхне толькі, калі даніну
 Жорсткасці аддасць ці калі нехта скіне яго.
- ПРАМЕТЭЙ. Я сёння пакуты цярплю ў кайданах,
 Ды час праміне, і галоўны з багоў
 Папросіць мяне, каб выкрыў яму 170
 Я новую змову, што трон адбярэ
 Ў яго і дзяржаву навечна.
 Ды будзе дарма ён мяне спакушаць
 Сваім красамоўствам; пагрозы яго
 Любыя дарэмнымі будуць, бо я 175
 Не выдам таёмнае справы, пакуль
 Вось гэтыя ціснуць мяне кайданы,
 Пакуль за ганебны мой гэты палон
 Ён не заплаціць!
- Хор АкіянiД. [*Антыстрафа 2-я*]
- Усё ранейшая ўпартасць твая! 180
 Скарыцца не хочацца табе,
 Цяжкай нядоляй прыгнутаю!
 Язык не хочаш прытрымаць хоць трохі;
 Жах нам сэрцы працінае –
 Жах за цябе, зразумей нас. 185
 Вусцішна робіцца нам, бо не бачым
 канца тваіх пакут!
 Непахіснае сэрца мае Кронасаў сын.

ПРАМЕТЭЙ. Я ведаю, што суровы ён і што
 Дзэўс лічыць законам толькі слова сваё; 190
 Ды час надыдзе –
 І ён палагоднее вельмі,
 Суцішыцца злосць,
 Сам ён тады заспяшаецца насустрач мне –
 Свайму паплечніку-сябру. 195

[ЭПІСОДЫЙ ПЕРШЫ]

[Хор Акіянід, Праметэй.]

ХОР АКІЯНІД [*спявае старэйшая ў хоры*].
 Ты шчыра, не хаваючы, ўсё раскажы, 196
 У чым ты Дзэўсам выкрыты й за што 1966
 Цябе карае ганьбаю ды болем ён?
 Скажы – калі табе не цяжка гаварыць.
 ПРАМЕТЭЙ. Вядома, гаварыць балюча нафта мне,
 Дый не лягчэй было б маўчаць. А як тут быць? 200
 Калі зайшоўся злосцю бессмяротных род
 І ўжо між імі нават пачынаўся бунт,
 Як хтось ад Кронаса хацеў пазбавіцца,
 Каб уладарыў Дзэўс цяпер, а іншыя,
 Наадварот, да ўлады так імкнуліся 205
 Яго не дапусціць – я ў гэты самы час
 Даваў тытанам, Неба і Зямлі сынам,
 Парады, ды не мог я іх пераканаць.
 Бо сілай ім запанаваць хацелася,
 Без усялякіх выкрутаў ды хітрыкаў... 210
 Але ж прадказвала не раз Феміда-маці мне,
 Або Зямля (імёнаў розных многа ёсць
 У мацеры-багіні), *што* напрыканцы
 Змагання будзе: што не сіла грубая,
 А толькі хітрасць пераможа ў барацьбе. 215
 Калі ж засцерагаў я іх тады, яны
 І не глязелі нават з пыхаю ў мой бок.

- Таму я вырашыў, што лепш за ўсё было б
 Сваю мне маці падтрымаць і стаць на бок
 Дзэвеса ў барацьбе, што пачыналася. 220
 Як я тады нараіў, Тартар праглынуў
 Старога Кронаса ў той пашчы бездані
 І ўсіх паплечнікаў ягоных заадно.
 І цар багоў за гэты вось учынак мой
 Адпомсціў мне такой суровай караю! 225
 Тыраны ўсе ад немачы пакутуюць –
 Злачынна кожнаму ні ў чым не давяраць.
 А на пытанне вашае, з чаго мае
 Пакуты гэтыя, я патлумачу вам:
 Як толькі заўладаў ён тронам бацькавым, 230
 Адразу ўладу размяркоўваць ён пачаў
 Сярод багоў тых новых, надзяляў усіх
 Іх шчодро. Пра гаротны ж просты люд
 Зусім забыўся; больш таго, надумаў ён
 Род чалавечы звесці й новы род стварыць. 235
 І толькі я адзін тады наважыўся
 І вызваліў людзей ад долі іхняе –
 Ісці ў Аід пакорліва. За гэта вось
 Цярплю пакуты я: іх бачыць вусцішна,
 Не тое, што трываць іх гэтак, дзень і ноч... 240
 Пашкадаваўшы так смяротных, я зусім
 Спагады не спазнаў. Вось так бязлітасна
 Ўчыніў расправу мне магутны цар багоў...
 Ды Дзэўсу – толькі ганьба ад маіх пакут!
- Хор Акіянід. То й мае сэрца цвёрдае і з каменю 245
 Ён сам, калі праз боль твой не пакутуе, 245б
 О Праметэй! Каб іх не бачыць нам зусім!
 А так – ад болю сэрцы ў нас сціскаюцца.
- ПРАМЕТАЙ. Вядома, што сябры ўсе спачуваюць мне...
 Хор Акіянід. Ці не зрабіў ты больш, чым ты нам расказаў?
 ПРАМЕТАЙ. Я навучыў людзей прадбачанняў не чуць. 250
 Хор Акіянід. Якія лекі даў ты ім ад безнадзейнасці?

ПРАМЕТЭЙ. Я іх надзеямі сляпымі надзяліў.
 ХОР АКІЯНІД. Ты людзям даў сапраўдныя каштоўнасці!
 ПРАМЕТЭЙ. Але ж яшчэ святы агонь ім падарыў...
 ХОР АКІЯНІД. І што – ўжо маюць гэты скарб смяротныя? 255
 ПРАМЕТЭЙ. Але. Сяму-таму ён можа навучыць.
 ХОР АКІЯНІД. Дык значыць, Дзэўс якраз за тое чыніць здзек
 З цябе, і жорсткасць не слабее гэтая.
 А ты не можаш бачыць і канца сваіх пакут?
 ПРАМЕТЭЙ. Не. Калі б толькі захацелася яму... 260
 ХОР АКІЯНІД. На гэта спадзяешся? Ці ж не адчуваеш ты
 Свайй памылкі? Ды нялёгка нам табе
 Яе тлумачыць, а табе – балюча гэта чуць.
 Пакінем тое. Пашукай сабе ратунку лепш!
 ПРАМЕТЭЙ. Таму, хто не спазнаў такіх пакутаў сам, 265
 Даваць парады й угаворваць лёгка так!
 Але ж пра ўсё я ведаў, і свядома я
 Зрабіў памылку: прызнаюся, быў мой грэх!
 Людзям дапамагаючы, сябе прытым знішчаў...
 Вядома, не ўяўляў я, што ў пустэльні дзесь 270
 Канаць я буду, ланцугамі да скалы
 Прыкуты... Вы ж не плачце аб маёй бядзе,
 А лепш сыдзіце ўніз, каб там пачуць як след
 Пра лёс, які цяпер наканаваны мне –
 Вы ўсё якраз спазнаеце там да канца. 275
 Не адмаўляйцеся – і ўсе паспачувайце мне!
 На жаль, вакол усіх кружляе злыбяда
 І пагражае тут на свеце кожнаму.
 ХОР АКІЯНІД. З ахвотай мы покліч успрынем твой,
 О Праметэй! І порстка мы 280
 Зляцім з калясніцы хуткакрылае;
 З эфіру, дзе птушкі лятуць-лятуць.
 Да адхонаў стромкае скалы
 Мы прыйдзем, каб твой аповед пачуць
 Пра тых твае нягоды. 285

[З'яўляецца Акіян на крылатым кані.]

[Хор Акіянід, Праметэй, Акіян.]

- Акіян. Я прыйшоў – і за мной гэтка доўгі шлях –
К табе, Праметэй;
Прыйшоў сюды сам, без прынукі зусім,
Кіруючы птушкай крылатай сваёй...
І ведай, што я спачуваю бядзе 290
Тваёй, ды і сваяцтва змушае...
Ну і, апроч таго,
Сваякоў я не маю, якіх бы я мог
Шанаваць, як цябе.
Што гэта ўсё праўда, ты ўведася сам. 295
І спазнаеш ты, што гэта ўсё – праўда,
Я хлусні не магу цярэць. Ты мне скажы:
Як магу я табе памагчы? Бо Акіян
Застанецца табе шчырым сябрам заўсёды!
- ПРАМЕТАЙ. І што? Прыйшоў і ты, каб сведкам быць пакут 300
Маіх! Ды як пакінуць ты наважыўся
Паток, тваім імём названы, й глыб пяхор,
Між скал схаваных, каб прыйсці ў зямлю
Жалезародную? Ты хочаш спачуваць
Маім пакутам? Ну, глядзі ды спачувай, 305
Як Дзэўсавага сябра – што яму здабыць
Уладу дапамог – цяпер катуе так
Бязлітасна і жорстка вышні бог.
- Акіян. Мне, Праметэй, відно ўсё. Я хачу табе 310
Найлепшага параіць, хоць ты мудры й сам:
Сябе спазнай глыбей ды памяняйся ўжо,
Бо між багоў цяпер пануе новы бог.
Хоць ён высока ў небе, ды калі цяпер
Пачуе ўсе твае прамовы дзёрзкія
Дзэвес, забавай здасца боль цяперашні 315
Табе! Няшчасны, ты на злосць забудзься ўжо:
Падумаў лепш, як дараванне заслужыць!
Магчыма, неразумнаю табе мая
Парада можа здацца, ды сябе ты ўсё ж стрымай:

	Ты ж бачыш, што яно выходзіць з тых размоў...	320
	Скарыцца неяк ты не можаш, Праметэй, І хочаш больш пакут яшчэ – да тых, Што мусіш ты і так бясконца тут цярпець...	
	Паслухайся маёй парады і не лезь Упарта ў бойку. Бо ты ж бачыш добра сам:	325
	Уладу мае жорсткі ды няўмольны цар. А я пайду. І паспрабую, як змагу, Цябе ад страшных зараз выбавіць пакут. Ты ж – лепш маўчы ды лішняга не прамаўляй:	
	Ну, хіба ж ты не ведаеш – такі мудрэц! – Што ўсіх тых б'юць, хто многа любіць гаварыць?	330
ПРАМЕТАЙ.	Ну што ж, ты выйшаў лёгка з гэтае бяды – Зайздросччу – хоць і ты ўдзел браў у тым. Ды супакойся ўжо, турботы кінь свае: Яго не ўмоліш ты. Да просьбаў ён глухі – Глядзі, самому каб не трапіць у бяду...	335
	
АКІЯН.	Ты іншым лепшыя парады, чым сабе, Даеш і пацвярджаеш тое ўчынкамі. Але ж мяне не стрымлівай: я веру ўсё ж, Што без канца тваім пакутам доўжыцца Не выпадзе і будзе літасцівы Дзэўс.	340
ПРАМЕТАЙ.	Табе за гэта дзякуй. І заўжды, павер, За намаганні буду ўдзячны я табе.	343 3436
	Але ж ад тваіх гэтых намаганняў я Карысці не чакаю аніякай, хоць На гэта сілы ўсе свае ты б і паклаў. Лепш супакойся – і спакойна адыдзі. Напраўду цяжка мне. Але праз гэтае Нягоды прычыніць я іншым не хачу. Мяне і так здаўна Атланта-брата лёс Нясцерпна мучыць, што ўвесь час трымае слуп Зямлі й нябёс, такі агромністы цяжар! Вось, бачу я пячоры кілікійскае	345 350

- Дзіця, што ад Зямлі народжана было.
 Як пераможаны быў стагаловы цмок, 355
 Тыфонам званы, дык я шкадаваў яго!
 Супроць багоў паўстаў ён: з сотні пашчаў тых –
 Шыпенне й свіст, агонь Гаргоны – у вачах,
 Якія на Дзэвеса страшна бліскалі!
 Ды ўсё-ткі Дзэўсава няўмольная страла – 360
 Маланка вострая – дагнала там яго
 І ў сэрца трапіла дакладна, і ён быў
 У попел ператвораны, і знішчана
 Была ў ім тая ўпартасць, тая моц;
 І цела, над пратокай распасцёртае 365
 Марскою, там ляжыць, прыціснута
 Падножжам Этны; на вяршыні седзячы,
 Куе ўвесь час жалеза на грудзях яго
 Гефэст. Адтуль раз-пораз вогненны паток
 Шугае проста на зямлю багатую 370
 Сіцыліі – і анікому не схавацца ўжо
 Ад лютасці Тыфонавай, хоць ён калісь
 І сам быў знішчаны стралою трапнаю
 Дзэвесавай. Ты ж ведаеш жыццё – ці ж мне
 Цябе вучыць? І пра ратунак свой ты сам 375
 Паклапаціся, як табе ўяўляецца.
 Я ж буду да канца трываць, пакуль той гнеў
 Памалу не аціхне ў сэрцы Дзэўсавым.
- АКІЯН. Ці ж ты не ведаеш, о Праметэй, што гнеў
 Вылечваецца як найлепей словамі? 380
- ПРАМЕТАЙ. Вядома ж – калі сэрца палагоднее...
 А ўсё-ткі не таймуецца праз сілу гнеў.
- АКІЯН. Ды ў чым жа рызыка, як след мне патлумач,
 І як жа спрабаваць утаймаваць яго?..
- ПРАМЕТАЙ. Бяздумна гэта, й проста час марнуецца! 385
- АКІЯН. Дай на хваробу гэтую мне захварэць;
 Разумнаму мець славу дурня – добра так!
- ПРАМЕТАЙ. Тваю правіну ўсе палічаць за маю.

АКІЯН. Дык значыцца, вяртацца трэба мне ў палац?
 ПРАМЕТЭЙ. Набудзеш спачуваннем гэтым ворага... 390
 АКІЯН. Каго? Таго, хто ў небе гэтым уладар?
 ПРАМЕТЭЙ. Асцерагайся ўсё ж такі яго злаваць!
 АКІЯН. Напраўду, мне навучаю твая бяда...
 ПРАМЕТЭЙ. Ну, выпраўляйся й будзь заўжды разважлівы!
 АКІЯН. Я адлятаю ўжо, не трэба словаў больш. 395
 Там, у эфіры, мне паказвае мой шлях
 Лятун чатырохногі: хочацца яму
 У роднай стайні ўрэшце адпачыць як след.
 [Акіян адлятае.]

[СТАСІМ ПЕРШЫ]

ХОР АКІЯНІД. [*Страфа 1-я*]
 Мы аб тваёй цяжкай долі плачам, Праметэй,
 Бягуць з нашых вачэй слёзы ручаямі, 400
 Сцякаюць з нашых бледных шчок
 Ад іх вільготныя сляды.
 Уладу цяпер мае Дзэўс,
 І жорстка ён уладарыць:
 Шанаваным колісь багам 405
 Дзідай пагражае ён.
 [*Антыстрафа 1-я*]
 Стогны паўсюды навокал чутны – так плачуць
 Па тваёй колішняй былой славе
 І па братах, моцных калісь.
 Усе народы, што жывуць, 410
 Маюць котлішча сваё
 На землях Азіі святой,
 Спачуваюць лёсу твайму;
 Твой боль – таксама іх боль.

[*Страфа 2-я*]
І плачуць дочкі Калхіды ўсе, 415
Якім і ў бітвах не боязна;
Плямёны скіфаў на ўскрайку зямлі,
Абапал вод Маятыйскіх,
Таксама плачуць.

[*Антыстрафа 2-я*]
З Арабіі арыяў люд 420
Адважны, чый горад стаіць
На схілах Каўказа крутых,
Што з крыкам на бітвы ідзе,
Дзіды маючы вострыя –
Імі бразгоча ён. 425

[*Эпод*]
Мы бачылі толькі аднойчы бога
У кайданах перад тым – тытана
Атланта: як спіну падставіў
Сваю пад цяжар невыносны – сцяпенне 430
Неба – й трымае так яго;
Вось лёс, варты спачування!
Марскія хвалі шумяць і скавычуць; чорныя
Нетры ўсе Аідавы, і стогнуць патокі рэк
Пра гэта, прарваўшыся з безлічы светлых
Крыніц. 435

[ЭПІСОДЫЙ ДРУГІ]

[Праметэй, Хор Акіянід.]

ПРАМЕТАЙ. Няма ніякай пахвальбы ці ўпартасці
Ў маім маўчанні. Сэрца разрываецца,
Як ганьбу й прыніжэнне бачу гэткае!
Хто ж, як не я, багам цяперашнім
Прынёс належныя дары пачэсныя? 440
Пра гэта, зрэшты, не хачу цяпер казаць –
Вы пра людзей нягоды лепш паслухайце:

- Тады наважыўся я кемлівасць у іх
І розум абудзіць: пра гэта не таму
Кажу я, каб смяротным неяк дапячы, 445
А каб вы зразумелі сілу тых дароў.
Бо, вочы маючы, не бачылі яны,
Бо, вушы маючы, не ўмелі чуць;
Блукалі, нібы сонныя, навобмацак...
Жылі ў пячорах, нібы тья мурашы, 450
Не ўмелі мураваць дамоў і рамяством
Цялярскім не валодалі; не ведалі
Прыкмет: калі зіма павінна надысці
Або, у квецені, вясна ці лета плоднае...
Пра зоркі распавёў я ім, пра сонца рух, 455
Навуку лікаў патлумачыў ім – з усіх
Галоўную. А потым навучыў таму,
Як у склады ўсе літары складаюцца –
Ім з той пары зрабілася даступнае
Мастацтва гэтае, падмурак памяці. 460
Быў самы першы я, хто прывучыў тады
Скаціну да ярма, жывёлу іншую –
Да хамута й сядла, каб людзям памагчы
У цяжкай працы. Коней паслухмяных я
Ў вазы пазапрагаў і гэтак прыручыў 465
Багацця прыгажосць ды бляск. На караблях
Я ветразі льняныя ўсталяваў і выправіў
Іх без ваганняў у марскія далечы –
Вось колькі я, пакутнік гэты, для людзей
Усякага напрыдумляў! Ах, каб цяпер 470
Прыдумаць мне які ратунак ад пакут...
Хор Акіянід. Пад катаваннямі ганебнымі твой дух
Аслаб: так кепскі лекар, захварэўшы сам,
Марнее. Сіл не маеш лекаў ты знайсці,
Якія б для цябе гаючымі былі. 475
Праметэй. Даслухайце і ацаніць вы зможаце,
Якім умельствам я смяротных навучыў!

- Галоўнае і, пэўна, найважнейшае:
 Даўней ратунку ад хваробаў не было –
 Ні зёлак, ні прыпарак нейкіх, ні пітва; 480
 Без лекаў проста паміралі людзі ўсе,
 Пакуль я не прыдумаў розных сумесяў,
 Каб боль аслабіць. Шмат ім усялякіх я
 Гаданняў, варажбы, прыкметаў падказаў.
 І сны, што немінуча маюць спраўдзіцца, 485
 Якія не – іх вызначыў таксама я!
 Я растлумачыў сэнс прыкметаў розных, што
 Патрэбна ведаць, як збіраешся ў дарогу ты.
 І я ж палёты хіжых птахаў з кіпцямі
 Дакладна вылічыў: калі ад іх дабра 490
 Чакаць, калі ж – няшчасця; як яны жывуць
 І як зацята варагуюць між сабой,
 Як чарадой лятаюць, як кахаюцца,
 Што за вантробы маюць, што за колеры
 У іх – каб даспадобы быць багам заўжды. 495
 Смяротным растлумачыў знакі я агню –
 Усе, што ім былі незразумелья, –
 Спаліўшы ў лоі кумпякі вялізныя
 Жывёл ахвярных. Хто ж цяпер наважыцца
 Яшчэ сказаць, што людзям за мяне раней 500
 Ён здолеў праўду патлумачыць ды адкрыць,
 Якія ў нетрах у зямных багацці ёсць:
 Жалеза, срэбра, золата ды медзь?.. Ніхто
 Не скажа, калі ён не балбатун-хвалько!
 Таму адна цяпер ёсць праўда на зямлі: 505
 Усе людзей умельствы – Праметэеў дар.
- ХОР АКІЯНІД. Ты надта пра людзей цяпер ужо не дбай –
 Падумай лепей добра пра бяду сваю.
 Мы верым, што ты вызвалішся некалі
 І Дзэўсу сілаю тады не будзеш саступаць. 510
- ПРАМЕТЭЙ. Не вызначаны час яшчэ на гэтае
 Ўсямоцным лёсам. Бо я мушу вытрымаць

Да вызвалення болю шмат і шмат пакут.

Умельства саступае Неабходнасці.

ХОР АКІЯНІД. А хто ж у Неабходнасці той стырnavы? 515

ПРАМЕТЭЙ. Тры Мойры ды Эрыніі ўсёпомныя.

ХОР АКІЯНІД. Ці ж гэта значыць, што ад іх слабейшы Дзэўс?

ПРАМЕТЭЙ. Ужо ад лёсу ад свайго ён не ўцячэ.

ХОР АКІЯНІД. Ці ж то не лёс яго – Улада вечная? 519

ПРАМЕТЭЙ. Больш не настойвайце й пра гэта не пытайцеся.

ХОР АКІЯНІД. Дык гэта нешта страшнае, што так хаваеш ты?

ПРАМЕТЭЙ. Не будзем гаварыць пра гэта, бо парá

Не надышла яшчэ, і трэба таямніцу мне

Захоўваць пільна, бо якраз ад гэтага

Залежыць, ці пазбаўлюся я кайданоў. 525

[СТАСІМ ДРУГІ]

ХОР АКІЯНІД. [*Страфа 1-я*]

Хай нас не цісне ўладай

Той, што над светам валадарыць усім, –

Дзэўс! І мы заўжды нястомна будзем дарамі

Багоў ушаноўваць:

Мяса цяляці класці, 530

Дзе бацькі Акіяна паток шуміць няспынна, вечна.

І абяцанняў назад мы не возьмем,

І не будзем пустога казаць;

Ды ў сэрцах нашых сціпла

хай мудрасць укараніцца.

[*Антыстрафа 1-я*]

На гэта старая мудрасць кажа: 535

Жыццё тваё існуе, каб ведаць радасць

Ды поўніць сэрца – бо вечна ты жывеш –

Светлымі ўцехамі, надзеямі добрымі.

Ды кроў халадзее ў нас,

Бо ж бачым мы, як 540

Тысяча боляў істоту тваю працінае.

Дзэўса не баючыся,
Ты ўпарта выказваеш, Праметэй, павагі
Больш да людзей, чым трэба.

[*Страфа 2-я*]

Што ўзяць з людзей? Зірні: 545
Ці могуць яны за тваю аддзячыць любоў,
Хіба ж паратунак табе прынясуць?
Ці ж ты не бачыў бясплённых,
Дарэмных высілкаў, пустых памкненняў
Гэтай санлівай пароды? Ніколі не здолеюць іх задумы
Парушыць наканаванае Дзэўсам. 551

[*Антыстрафа 2-я*]

Гэтае зведалі нашы сэрцы,
Цябе й пакуты бачачы твае, Праметэй.
Ах! Ды не тую песню спявалі мы
У шлюбным пакоі ды ва ўмывальні нявесты, 555
Калі ты сабе
Узяў за багаты пасаг,
Жонкай зрабіў
Нашу сястру Гесіёну,
прывёўшы з пячор Акіянавых. 560

[Прыблягае Іо, ператвораная Герай у карову.]

[ЭПІСОДЫЙ ТРЭЦІ]

[Праметэй, Хор Акіянід, Іо.]

Іо. Чыя тут краіна? Хто перада мной
Вісіць? Хто яго прыкаваў да скалы –
Ўсім бурам на здзек?
За якія правіны тут гінеш ты? І скажы,
Куды гэта занесла ліха мяне? 565
Ліха, ой, ліха! Злы авадзень уцяў мяне зноў!
Ах! Ах! Бачу я: Аргас там, нетраў сын.

- Зноў ён, тысячавокі пастух –
 З позіркам хлуса – крадзеца за мной.
 Смерць не ўтрымала нават яго 570
 У апраметнай – ён з царства нябожчыкаў
 Выйшаў і без супыну мяне пераследуе,
 Мяне, галодную й няшчасную, мчыць
 Па беразе ён і топча пясок.
 Жалейка, злепленая з воску, спеў 575
 Спявае сумны, уздыхаючы.
 Ах, што за бяда! Куды ж мяне шлях вядзе?
 Дзіцятка Кронаса, ты мяне ў чым
 Выкрыць магло? За што кару ты
 Паслала мне? 580
 Аваднём джаляць вар'яцтва й страх.
 Агнём спалі, зямлёй засып мяне,
 Зрабі пакормам для гадаў марскіх!
 Модлы мае пачуй, слаўны ўладар!
 Досыць павандравала вандроўніца – 585
 І невядома, дзе той канец
 Болю, пакутаў цяжкіх...
 Ці дзяўчыну ты чуеш гаротную?
- ПРАМЕТЭЙ. Як не пачуў бы голасу дзяўчыны я,
 Дачкі Інаха, да якой у Дзэўса жарсць, 590
 Якая вось, ад авадня ўцякаючы,
 Туляецца па свеце з волі Геры злой?!
 Іо. Хто сказаў табе імя бацькі майго?
 Хто ты ёсць – адкажы, злітуйся з мяне.
 Хто табе, гаротны, пра гора Іо 595
 Расказаў усё, як ёсць?
 Ты назваў хваробу, што бог мне паслаў –
 З месца на месца лячу я, мучыць гэтае джала мяне.
 Ах, як я ляцела сюды,
 Змораная голадам: Гера гнала мяне 600
 Са злосцю помслівай.
 Хто гаротнік той, чый боль

- Параўнацца можа з маім?
Ты мне выразна скажы, якія мне
Пакуты будуць на канаванья, 605
Як мне хваробу перамагчы?
Ведаеш – дык скажы... Я маю цябе:
Дай жа дзяўчыне беднай адказ!
- ПРАМЕТЭЙ. Усё, што ўведаць хочаш, раскажу табе,
На ўсё адказ я шчыры й просты дам, 610
Як гэта між сябрамі толькі робіцца.
Я – Праметэй, што людзям даў агонь.
- Ю. О, дабрадзеі смяротных, нешчаслівы бог,
За што ж пакутуеш ты, Праметэй?
- ПРАМЕТЭЙ. Я толькі што адплакаў быў бяду сваю. 615
- Ю. Ах, мне даведацца пра гэтае не суджана!..
- ПРАМЕТЭЙ. Пра ўсё, што ведаць хочаш, раскажу табе.
- Ю. Хто ж прыкаваў цябе да гэтае скалы?
- ПРАМЕТЭЙ. Дзэвеса воля, а Гефэстава рука...
- Ю. А ў чым твая віна? За што пакутуеш? 620
- ПРАМЕТЭЙ. Сказаў табе і так зашмат я. Годзе ўжо...
- Ю. Ты раскажы, гаротнай, мне, калі ж мае
Пакуты ды бадзянні твая скончацца?
- ПРАМЕТЭЙ. Пра тое лепш не ведаць бы табе зусім.
- Ю. Пакут, што буду я цярэць, ты не хвай. 625
- ПРАМЕТЭЙ. Калі жадаеш, ласку гэткую зраблю.
- Ю. Ну, дык чаму ж марудзіш і не кажаш ты?
- ПРАМЕТЭЙ. Не, проста сэрца кроіць не хачу тваё.
- Ю. Ды на мяне больш не зважай, чым я прашу...
- ПРАМЕТЭЙ. Калі так хочаш, слухай: раскажу табе. 630
- ХОР АКІЯНІД. Яшчэ не трэба! Дай і нам узяць удзел...
Пра ўсе пакуты, што перажыла яна,
Ды пра сваю бяду хай скажа нам сама;
А пра далейшыя пасля раскажаш ты.
- ПРАМЕТЭЙ. Ю, ты з імі быць павінна добраю, 635
Бо гэта ж сёстры бацькі роднага твайго;
Апроч таго, расказваць пра сваю бяду

Заўсёды лепш, калі ў вачах у слухачоў
 Стаяць суцэслівыя слёзы шчырыя.

Ю. Не ведаю, адмовіць як бы я магла... 640
 Вядома ж, трэба вам пра ўсё даведацца,
 Хоць і нялёгка мне пра тое гаварыць,
 Як навальніца божая няшчасную,
 Мяне, дагнала – і ўсю знішчыла красу!
 Так у сваёй дзявочай спальні сніла я 645
 Штоночы, як мне шэпчуць прывіды
 Лісліва: «О, шчаслівае дзіця! Чаму
 Цнатлівасць ты захоўваеш, калі табе
 Наканаваны боскі шлюб? Бо Дзэўс
 У жарсці палкай захацеў Кіпрыдзіны 650
 Дары з табою разам спажываць. А ты
 Сыдзі да Дзэўса, у даліну Лерны-возера;
 Не ўпарцься, а – самаахвоча наталі
 Сваім каханнем шчырым позірк Дзэўсавы!»
 Пакуты мела я ўвесь час ад гэтых сноў, 655
 Пакуль не расказала бацьку ўсё пра іх.
 Ён высылаць пачаў ганцоў сваіх тады
 Ў Дадону і ў Піто, каб там дазнацца, як –
 Малітваю ці словам – дагадзіць багам.
 Ды звеставанні вельмі дзіўныя яму 660
 Прыносілі ганцы, і ўсё было ўвесь час
 Занадта цьмянае... Але адказ прыйшоў
 Выразны неяк: ён павінен быў прагнаць
 І з дому, і з радзімы любае мяне,
 Каб я адна пайшла блукаць у блізка свет – 665
 Інакш адразу ж з неба бліскавіцаю
 Ударыць Дзэўс і ўвесь наш знішчыць род!
 Зрабіў мой бацька – з дому выправіў мяне –
 Так, як сказаў тады аракул Локсіеў,
 Насуперак сваёй ахвоце і маёй, 670
 Уладзе так пакорліва падаўшыся
 Дзэвеса. Я ж адразу ўся змянілася:

Вось, рогі выраслі, за мною авадзень
 Пасля ўчапіўся, з джалам вострым і бязлігасным.
 І я памчалася, шалёна скачучы, 675
 Да жыццядайных тых керхнэйскіх струмянёў
 І да крыніцы Лерны. І дзіця зямлі,
 Пастух няўмольны Аргас, увесь час
 За мною ідучы, шматлікімі сачыў
 Вачыма. Толькі смерць раптоўная 680
 Яго дагнала. Я ж па свеце, гнаная
 Багамі ды пакусаная аваднём,
 Блукаю з краю ў край... Вось, пра мяне – усё.
 Ты ж зараз мне пра лёс мой раскажы,
 І, спачуваючы, ўжо мне не хлусь: 685
 Няма заганы горшай за хлусню!

[ТРЭНАС]

[Праметэй, Хор Акіянід, Іо.]

Хор Акіянід. Досьць! Досьць! Спыніся! Ах!
 Мы ніколі, ніколі не думалі,
 Што аповед гэты дзіўны твой
 Так наш слых уразіць; што цяжкім 690
 Невыносным болем –
 Дзвувострым лязом –
 Сэрца ганьба твая пратне нам!
 О доля-долечка!
 Ю, як скрушна нам твой бачыць лёс! 695

ПРАМЕТЭЙ. Занадта рана ў страху вы рыдаеце:
 Чакайце: рэшту вы яшчэ пачуеце...

Хор Акіянід. Дык гавары! Бо суцяшэнне хвораму –
 Пра тое, дзе канец пакут, даведацца.

ПРАМЕТЭЙ. Пачулі вы ўсё, што хацелі, ад мяне, 700
 І расказала нам яна ўжо пра сваю бяду.
 Цяпер, дазвольце, я распавяду яшчэ,
 Якія злыбеды дзяўчыну гэтую

Чакаюць, Гераю падрыхтаваныя.
 А ты, дзіця Інахава, трымай мае 705
 У сэрцы словы, каб блуканнем быў канец.
 Адсюль ты праз палі незаараныя
 На ўсход адправішся да качавых плямён –
 Да скіфаў, што заўсёды ходзяць з лукамі,
 Жытло ў хацінах трысняговых маючы, 710
 Усталяваных імі проста на вазах.
 Да іх занадта блізка ты не падыходзь,
 А будзь ля берага марскога; леваруч
 Ля скалаў застанецца там суровы край
 Халібаў-кавалёў – народу змрочнага. 715
 Будзь асцярожнаю... Ты прыйдзеш да ракі,
 якую слухна ўсе завуць Нахабніцай:
 Няма ў ёй броду, й ты яе не пераходзь.
 Тады ты выйдзеш да Каўказа – да гары,
 За ўсё вышэйшай, дзе з вяршыні самай 720
 Зрываецца паток. Пяройдзеш ты хрыбты,
 Што побач з зоркамі, і накіруешся
 На поўдзень: амазонак – варагінь мужоў –
 Спаткаеш там, што ў Тэміскіры некалі
 На Тэрмадоне пасяліліся, дзе пашчаю 725
 Сваёю Сальмідэс пужае караблі...
 Табе пакажуць амазонкі спраўна шлях!
 Далей ісці ты будзеш доўга, аж пакуль
 Урэшце ўсё-ткі выйсці ты не здолееш
 Да Істма Кімерыйскага малых варот, 730
 Да вузкае пратокі Маятыйскае.
 І ўжо навечна застанецца ў памяці
 Людской, як ты пераплывеш пасля Баспор –
 Названы ў гонар твой. Вось так Еўропу ты
 Пакінеш: прыйдзеш на зямлю Азійскую. 735
 Дык вось, ці не здаецца вам, што цар багоў
 Аднолькава бязлітасны да ўсіх? Бо ён,
 З дзяўчынай ложа захацеўшы раздзяліць,

- Яе на гэткія блуканні асудзіў!
 Такі вось твой жаніх, дзіця... Ды ўсё, што ты 740
 Пачула тут, не назаву й прадмоваю!
- Ю. О, гора, гора мне!
 ПРАМЕТЭЙ. Ты зноўку скардзішся і плачаш. Толькі *што*
 Ты скажаш, як пачуеш пра астатняе?
- ХОР АКІЯНІД. Што, ты раскажаш пра пакуты новыя? 745
 ПРАМЕТЭЙ. Няшчасцяў ды нягод – бязмежны акіян!
- Ю. Навошта жыць мне? Ці не лепей са скалы
 Высокай кінуцца было мне проста ўніз
 І там разбіцца вобзем, каб на месцы ўраз
 Пазбыцца бед усіх? Бо незраўнальна лепш 750
 Памерці адзін раз, чым мучыцца штодня.
- ПРАМЕТЭЙ. Маіх пакут стрываць ты б не змагла!
 Бо ж і памерці не наканавана мне,
 Каб смерць была збавеннем простым ад пакут.
 Цяпер жа я зусім не бачу іх канца – 755
 Ажно датуль, пакуль ва ўладзе будзе Дзэўс.
- Ю. Ці ж можа ўладу калі-небудзь страціць ён?
 ПРАМЕТЭЙ. Табе, напэўна, тое ўцехай добраю было б?
- Ю. Ну й дзіва што: маё ад Дзэўса беды ўсе!
 ПРАМЕТЭЙ. Дык ведай, што напраўду будзе так яно... 760
 Ю. Хто ж у Дзэвеса цэптар уладарства забярэ?
- ПРАМЕТЭЙ. Сам у сябе – праз справы неразумныя...
 Ю. А як? Калі няма ў тым небяспекі, адкажы!
 ПРАМЕТЭЙ. Ён возьме шлюб і будзе шкадаваць аб тым.
- Ю. З багіняй? Са смяротнаю? Скажы, прашу! 765
 ПРАМЕТЭЙ. З кім? Гэтага сказаць мне не дазволена.
- Ю. Дык што, праз жонку ён урэшце й страціць трон?
 ПРАМЕТЭЙ. Сын будзе, ад яго мацнейшы, у яе...
 Ю. І ён прадухіліць не здолее таго?
- ПРАМЕТЭЙ. Не, як не буду вольны я ад кайданоў. 770
 Ю. Хто ж вызваліць, Дзэвесу насупор, цябе?
 ПРАМЕТЭЙ. Адзін з тваіх нашчадкаў гэта мусіць быць.
 Ю. Што? Вызваліць цябе адзін з маіх сыноў?

- ПРАМЕТЭЙ. У трэцім пакаленні пасля дзесяці.
 Іо. Не разумею я, што ты прадказваеш... 775
- ПРАМЕТЭЙ. Не трэба ведаць нават пра свой лёс табе...
 Іо. Таго, што абяцаў, не пазбаўляй мяне.
 ПРАМЕТЭЙ. З двух прадказанняў тут пачуеш ты адно.
 Іо. Але з якіх тых двух? Што я павінна выбіраць?
 ПРАМЕТЭЙ. Вось выбар твой: ці ты пра тое ўведаеш, 780
 Які твой будзе лёс, ці – хто ўрагуе ўсё ж мяне.
- ХОР АКІЯНІД. Ёй лепей ты зрабі паслугу першую,
 А нам – другую. Зараз ёй распавядзі,
 Што ў будучым з ёй станецца яшчэ. А нам
 Цікава, хто цябе з нягодаў выбавіць. 785
- ПРАМЕТЭЙ. Калі вы хочаце, не буду я спрацацца тут
 І раскажу пра ўсё, што прагнеце пачуць.
 Найперш, Іо, блуканні апішу твае,
 А ты іх замацуй у памяці сваёй.
 Як пройдзеш ты між двух мацерыкоў праток, 790
 На ўсход ты пойдзеш, шляхам сонца прамянёў;
 Пераплывеш па хвалях мора, дойдзеш ты
 Аж да Кістэны і Гаргоніных палёў,
 Дзе Форкія дачок жытло – трох векавух,
 Падобных да лябёдак, у якіх адно 795
 На трох ёсць вока і адзін ёсць зуб. Удзень
 Не свеціць сонца ім, ні месяц – уначы.
 Там тры крылатыя сястры жывуць –
 Гаргоны змякудрыя, што ўсіх людзей
 Трываць не могуць. Як смяротны ўбачыць іх – 800
 Ён больш паветра не ўдыхне, і я хачу
 Цябе аб гэтым папярэдзіць! І яшчэ
 Я пра адно відовішча скажу: Дзэвесавых
 Пасцеражыся грыфаў – тых ахоўнікаў
 Нямых – ды арымасаў-вершнікаў, 805
 Што, аднавокія, каля Плутонавай
 Ракі залатахвальнай пасяліліся.
 Да іх не набліжайся... Потым прыйдзеш ты

- У край далёкі, дзе струменіць Этыоп
 І чорны люд живе ля сонечных крыніц. 810
 Ты берагам ідзі да гор Біблосавых,
 Дзе Ніл святы скідае чыстую ваду,
 І на зямлю трохкутную ён прывядзе
 Цябе – ў Егіпет. Там вось ты з унукамі
 І закладзеш славутае паселішча... 815
 Калі ж ты штось не зразумела да канца,
 Перапытайся, высветлі як мае быць,
 Бо часу вольнага зашмат я маю тут.
- ХОР АКІЯНІД. Калі дадаць ты можаш нешта да таго,
 Што раскажаў ёй пра яе блуканні, 820
 Дык гавары. А не – дык выканай
 Тады і нашу просьбу; пэўна ж, не забыўся ты...
- ПРАМЕТЭЙ [*да хору*]. Яна пачула ўсё пра шлях блуканняў свой,
 Ды мае словы патрабуюць доказаў.
 Таму, каб ёй яшчэ ва ўсім упэўніцца, 825
 Я раскажу вам, *што* было дагэтуль з ёй.
 [*Да Іо.*] Падзей было багата, і хацеў бы я адно
 Апошнія блуканні прыгадаць твае.
 Калі прыйшла ты да Малоскае зямлі,
 Да стромых гор Дадоны, дзе аракул ёсць 830
 Дзэвеса Тэспратыйскага і дзе дубы –
 О дзіва! – гаварыць умеюць. І яны
 Прарочылі тады наўпрост: ты будзеш жонкаю
 Дзэвеса. Ці ж не гонар гэта для цябе?
 І паляцела ты, шаленствам гнаная, 835
 Шляхамі неспазнанымі прыморскімі
 Па беразе да бухты Рэі, і адтуль
 Назад цябе пагнала бура. Мусіш ведаць ты,
 Што прыйдзе час, і людзі тую назавуць
 Затоку Іанійскай – дзеля памяці 840
 Пра боль пакут, што вынесла ты за людзей!
 Вось, маеш доказ, што відно маім вачам
 Намнога больш, чым бачаць вочы іншыя.

І пра далейшае я вам і ёй скажу –
 Ё працяг майго ранейшага аповеду... 845
 Ёсць горад, называецца Каноб. Стаіць
 Пры вусці Ніла ён, на глебе глеістай.
 Там верне Дзэўс табе твой розум дотыкам
 Адным ласкавым – і пасля народзіш ты
 Ад Дзэўса акурат сыночка чорнага 850
 Эпафа, і ён будзе ўздоўж і ўпоперак
 Зямлю, арошаную Нілам, урабляць.
 І ў пятым пакаленні пяцьдзясят дзяўчат –
 Ягонья нашчадкі – ў Аргас вернуцца,
 Каб шлюбамі не брацца са стрыечнымі 855
 Братамі; а яны, як тыя каршуны,
 Што на галубак нападаюць, палятуць
 За імі ўслед, ад юру вар’яцеючы.
 Ды не дазволіць гэтых шлюбаў згубных бог:
 Іх целы лягуць у Пелазгавай зямлі, 860
 Калі ўначы Арэс адпомсціць праз кабет:
 Тады зарэжа свайго мужа кожная,
 У кроў мяча дваінога ўпэцкаўшы лязо.
 Кіпрыдзіна хай помста будзе ворагам!
 Але адна жанчына – жарсці поўная – 865
 Не здолее забіць свайго каханага,
 Няславы баязліўкі не спужаецца –
 І ад яе пачнецца слынны род цароў
 У Аргасе... Ды падрабязнасці – нашто?
 Галоўнае, што гэты род дасць лучніка- 870
 Стралка, які мяне ад болю вызваліць
 І ад пакут маіх нясцерпных. Гэта мне
 Калісь было прадказана прадаўняю
 Тытанавай матуляю – Фемідаю.
 А як і дзе ўсё станецца – пра гэта мне 875
 Казаць задоўга трэба, і ні для чаго...
 Іо. Ах, гора, ах, гора!
 Зноў працінае мяне востры боль,

І прыступы мучаюць шалу,
І джалам жалезным джаліць мяне авадзень! 880
Ад жаху стукае сэрца ў грудзях,
Вочы вылазяць з арбіт;
Вар'яцтва бура шалёная
Некуды гоніць мяне, нямее язык...
Патанае ў хвалах хваробы жахлівае 885
Збянтэжаны мой лопат...

[Іо ўцякае.]

[СТАСІМ ТРЭЦІ]

Хор Акіянід. [*Страфа*]

Мудры быў, надта мудры той,
Хто меў думку глыбока ў сэрцы й першы
Абвясціў гучна, што шлюб павінны
Роўны з роўнаю браць – 890
Беднаму, гаротнаму
Не трэба імкнуцца мець
У сваяцтве багатых, пыхлівых.

[*Антыстрафа*]

Хай жа ніколі ў жыцці,
О Мойры, Дзэўсу наканаванне вашае 895
Мяне не аддасць у абдоймы
І жонкай не зробіць іншага сына неба!
Жахліва бачыць, як, злосна гонячы
Іо, дзяўчыну юную, на пакуты,
Топчучы, катуючы, лютуе Гера. 900

[*Эпод*]

Вядома ж, ладныя бываюць шлюбы
Між роўнымі – каб толькі, о любоў, высокі бог
Не паглядзеў на нас з няўмольнай жарсцю!
Змагацца з тым нельга, і выйсця няма.

Дык што ўсё ж з гэтага будзе?
Бо нам нідзе ад Дзэўсавых 906
Падступстваў не схавацца! 9066

[ЭКСАД]

[Праметэй, Хор Акіянід.]

ПРАМЕТАЙ. Пыхлівы Дзэўс, але навучыцца і ён
Мякчэйшым быць: жаніцьба, да якой
Цяпер рыхтуецца ён, прынясе канец
Яго ўладарству ды яго магутнасці. 910
І гэтак здзейсніцца пракляцце Кронаса,
З якім уладу той аддаў. І Дзэўсу ўжо
Ніхто не скажа, паратунак дзе яго:
Цяпер пра гэта мне вядома аднаму.
А так – няхай упарціцца зацята ён 915
І ганарыцца безліччу сваіх грымот
Ды стрэл агністых, што з вышынь нябесных ён
Шпурыць умее скрытна. Не засцеражэ
Яго ад страты панавання больш нішто.
Я ж бачу, як цяпер суперніка сабе 920
Непераможнага, між тым, рыхтуе ён,
Які агнём зырчэйшым потым пекане,
Грымотаю куды гучнейшай загрыміць,
Трызубец паламае ўшчэнт, якім
У жаху свет трымаў заўсёды Пасейдон, 925
Ды кіне ў мора. Так спазнае ўрэшце бог,
Што ўлада й слугаванне – рэчы розныя.
ХОРАКІЯНІД. Як любіш ты прадказваць Дзэўсу штось.
ПРАМЕТАЙ. Прадказваю, але ж яно і здзейсніцца!
ХОРАКІЯНІД. Што, скончыцца ўладарства Дзэўса некалі? 931
ПРАМЕТАЙ. Цяжэй пакутаваць ён будзе ад мяне.
ХОРАКІЯНІД. Ці словы гэтка кажаць не боязна?
ПРАМЕТАЙ. Чаго баяцца? Лёс мой – бессмяротным быць.
ХОРАКІЯНІД. А раптам мучыць ён цябе мацней пачне?

ПРАМЕТЭЙ. Няхай, я да ўсяго падрыхтаваны ўжо... 935
ХОР АКІЯНІД. Хто мудры – Адрастэі пакланяецца...

ПРАМЕТЭЙ. Тым, хто ва ўладзе, дагаджайце вы ўсяляк.
А мне – што мне той Дзэўс? Няхай ён робіць так,
Як хоча; хай уладу ён паказвае сваю, 940
А быць нядоўга ўжо ж валадаром яму.
А-а, бачу там я Дзэўсавага пасланца –
Слугу тырана новага. Ну, ён, відаць,
Прынёс з сабою нешта новае зусім.

[З'яўляецца Гермес.]

[Праметэй, Хор Акіянід, Гермес.]

ГЕРМЕС. Я да цябе, падступнага, звяртаюся – 945
Да здрадніка і злога ворага багоў,
Што скраў агонь і хоча сябрам быць людзей.
Табе наш бацька-бог цяпер дае загад
Пра шлюб той расказаць, які як быццам бы
Уладзе бога нашага павінен пагражаць.
Адказвай проста, без загадак, не змушай 950
Яшчэ раз, Праметэй, прыходзіць да цябе.
Не будзе да бясконцасці лагодны Дзэўс!

ПРАМЕТЭЙ. Ну што ж, напышлівыя словы гэткія
Яскрава выдаюць багоў прыслужніка.
Дык што вы, ўладцы новыя, мяркуеце, 955
Што вы ў бяспецы вечнай? Ці ж не бачыў я,
Як праганялі з трона двух уладароў
Мінулых? З волі неба сыдзе з ганьбаю
Яшчэ хутчэй і трэці! Ці мяркуеш ты,
Што я дрыжу перад багамі новымі? 960
Не, я нічога не баюся! А цябе
Прашу вярнуцца тою самай, што прыйшоў,
Дарогаю – майго адказу не чакай!

ГЕРМЕС. Ты пацярпеў ужо ад дзёрзкасці сваёй,
І гора больш праз гэта нажывеш сабе! 965

- ПРАМЕТЭЙ. Хай нажыву яшчэ сабе я сто нягод –
 Не прамяняю іх я на няволю вашу!
 Бо лепей быць нявольнікам скалы,
 Чым паслухмяным вестуном Дзэвесавым!
 За дзёрзкасць дзёрзкасцю я адплачу! 970
- ГЕРМЕС. Здаецца, што ты цешышся з пакут сваіх...
- ПРАМЕТЭЙ. Я цешуся? Такой уцехі пажадаць
 Хачу я ворагам сваім... Ну і табе.
- ГЕРМЕС. Ты вінаваціш і мяне ў бядзе сваёй?
- ПРАМЕТЭЙ. Я проста ненавіджу ўсіх багоў: яны 975
 Мне адплацілі ліхам за маё дабро.
- ГЕРМЕС. Здаецца мне, што ты дарэшты звар'яцеў!
- ПРАМЕТЭЙ. Калі вар'яцтва – гэта нелюбоў да ворагаў...
- ГЕРМЕС. Каалі б ты шчасны быў, трываць было б цяжэй.
- ПРАМЕТЭЙ. На жаль!
- ГЕРМЕС. Дзэўс гэтых слоў не ведае... 980
- ПРАМЕТЭЙ. *Яшчэ* не ведае, але яго навучыць час.
- ГЕРМЕС. А ты й зусім не навучыўся сціпласці...
- ПРАМЕТЭЙ. Інакш бы я з прыслужнікам не размаўляў.
- ГЕРМЕС. Нічога бацьку, пэўна, і не скажаш ты.
- ПРАМЕТЭЙ. О, я яму павінен шчыра дзякаваць... 985
- ГЕРМЕС. З мяне, нібы з дзіцяці, здэкуешся ты.
- ПРАМЕТЭЙ. Ці ж не дзіця ты, не дурнейшы за дзіця,
 Як думаеш, што я пра ўсё казаць пачну?
 Ні хітрасцю, ні катаваннямі мяне
 Цяпер не змусіць Дзэўс раскрыць таемнае, 990
 Пакуль ганебных тых не зніме ланцугоў!
 Няхай ён бліскавіцы шле імклівыя,
 Няхай ён завірухі насылае і няхай
 Зямныя нетры працінае ўсе грымотамі,
 Яму не ўдасца ад мяне даведацца – 995
 Хто скіне з трону найвышэйшага яго!
- ГЕРМЕС. Табе ці дапаможа гэта, ўбачыш сам...
- ПРАМЕТЭЙ. Пра ўсё падумаў я даўно і вырашыў.
- ГЕРМЕС. Калі табе зусім не здрадзіў твой жа клёк,
 Зрабі выснову ўсё ж з цяперашніх пакут. 1000

- ПРАМЕТЭЙ. Да хваляў можаш так звяртацца ты –
 Не думай, што, каб Дзэўсу дагадзіць,
 Пакорлівы я стану й па-жаночаму
 Пачну заломваць раптам рукі перад тым,
 Каго я ненавіджу. Літасці прасіць 1005
 Не буду я: таго не дачакацца вам!
- ГЕРМЕС. Я шмат тут гаварыў, ды ўсё, відаць, дарма:
 Душа, што скамянела, не растане ўжо
 Ад просьбаў-мольбаў, быццам жарабец, які
 Кусае цуглі і адчайна рвецца з лейцаў прэч; 1010
 Але ж нічога ўпартасцю й зацятасцю
 Не дамагчыся – як бракуе мудрасці!
 І ўсё ж яшчэ падумай добра: калі ты
 Пачуць не хочаш папярэджанняў маіх,
 Якая навалніца страшных бед, пакут 1015
 Цябе пасля дасягне непазбежна. Бог
 Ударыць з-за аблокаў бліскавіцай,
 На мноства частак гэту разаб'е скалу,
 Ў абдоймы камянёў уціснуўшы цябе.
 І, покуль зноў ты ўбачыш гэты белы свет, 1020
 Шмат новых страшных катаванняў знойдзе Дзэўс:
 Арла – свайго крылатага драпезніка –
 Нашле, нібы таго харта, каб ён ірваў
 Твайго кавалкі цела; птах той, нібы госць
 Няпрошаны, крывавай дзюбаю штодня 1025
 Тваю пячонку будзе працінаць і рваць...
 Пакуты гэтыя твае не скончацца,
 Аж покуль іншы бог на месца гэтае,
 Ў глыбокі Тартар, у Аідаў чорны змрок
 Замест цябе не прыйдзе ды не спусціцца. 1030
 Таму падумай лепш, бо тут – не пахвальба
 Пустая, бо яшчэ ніколі не маніў
 Наш бацька Дзэўс. І тое, што паабяцаў,
 Ён зробіць без сумневу. Дык ты добра ўзваж
 Усё – і тых маіх парад не занядай. 1035

- Хор Акцянд. Здаецца нам, што мудра гаварыў Гермес
 І ўсё да месца: каб упартым ты не быў
 І да разумных довадаў прыслухаўся;
 Трымацца за памылкі – рэч ганебная.
- ПРАМЕТЭЙ. У тым, што гэты мне сказаў прарок, 1040
 Нічога новага няма: ці ж дзіва ў тым,
 Што вораг церпіць боль ад ворага?
 Гатовы я! Хай бліскавіцай ён
 Усё навокал пазапальвае;
 Грымоты хай паветра страсянуць, 1045
 Ды ашалеюць дзікія вятры,
 Ды навальніцы скалануць зямлю
 І нетры найглыбейшыя яе!
 Няхай аж да нябеснай выгбы ён
 Да зор на ёй уздыме хваляў вал; 1050
 Няхай у Таргар Дэзэўс мяне шпурне
 Непераможнай сілаю сваёй –
 Не, не забіць мяне ніколі ўжо!
- ГЕРМЕС. Ці ж словы гэтыя ад розуму?
 Ці ўсё-такі я чую трызненні? 1055
 Ці будзе лёс паблажлівы яшчэ,
 Каб як вар’яцтва гэтае спыніць?
 Вы ж, спачувальніцы яго бядзе,
 Адсюль ідзіце ўжо як найхутчэй,
 Бо неўзабаве страшны ўдар грымот 1060
 І розум ваш, і сэрцы вашыя
 Збянтэжыць моцна здолее!
- Хор Акцянд. Што-небудзь іншае ты нам парай,
 Гэтыя ж словы тут не да месца;
 Як можаш ты нас вучыць падступству? 1065
 Тое стрываем мы, што і ён.
 І здраду нас вучылі ненавідзець,
 І з усіх заган, што маюцца
 На белым свеце,
 Горшай за гэтую быць не можа. 1070

ГЕРМЕС. Ну, памятайце: папярэджаў я,
Калі вас навальніца хутка
Дасягне – не шкадуйце вы тады,
Што не чакалі помсты Дзэўса,
Нікога ўжо не вінавацьце; 1075
Вы ведалі пра гэта ўжо:
Ні светлы дзень не вінаваты,
Ні час – што вы сябе забытвалі
Ў сілках вар’яцкай слепаты!

[Гермес выходзіць. Чуюцца грымоты,
грукатанне пад зямлёй.]

[Праметэй, Хор Акіянід.]

ПРАМЕТАЙ. Ну вось, тут нават не пагроза ўжо – 1080
Зямля трасецца,
І рэха загуло грымот глухіх;
Забліскалі стрэлы маланак,
Віхурамі ў неба ўзнімаецца пыл,
На бітву міжсобку выходзяць вятры, 1085
І мора ўвысь узносіць хвалі,
Магутнай сілай хочучы застрашыць
Мяне – паветра й мора бітваю!
Ўсё гэта раззлаваны Дзэўс наслаў,
Каб я на смерць цяпер спалохаўся. 1090
Глядзіце ўсе – святая матухна,
Эфір, які святлом нам ззяе, –
Як я тут без віны пакутую!

[Праметэй правальваецца пад зямлю разам з кавалкам скалы,
да якой быў прыкуты.]

[Паст. паміж 472 і 467 гг. да н. э.]

Сафокл

ЭДЫП-ЦАР

Асобы:

Эдып, цар Фіваў.
Іакаста, яго жонка.
Крэонт, яе брат.
Тэйрэсій, сляпы прароцца.
Жрэц бога Дзэўса.
Вястун з Карынфа.
Лаеў пастух.
Эдыпаў служка.
Хор фіванскіх дзядоў.
Карыфей хоры.

[ПРАЛОГ]

[Эдып, жрэц.]

- Эдып. О, дзеці, птахі вывадку Кадмейскага,
Навошта вы перада мной схіліліся?
Нашто ў руках у вас галінкі просьбітаў?
І фіміямам горад наш запоўнены,
І стогнамі, і спевамі жалобнымі? 5
Не з іншых вуснаў я пачуць хачу, мой люд,
На што ты наракаеш, і таму цяпер
Сюды да вас і выйшаў сам я, цар Эдып,
Услаўлены людскімі пагалоскамі.
Ну ж, гавары, стары! Бо твой паважны век 10
Дае і права пра пачуцці ўсіх казаць.
Што гэта? Страх? Спадзеў? Скажы: я ж не магу
Не бачыць мольбаў вашых, бессардэчным быць.
- Жрэц. Эдып, маёй краіны слаўны валадар!
Ты бачыш: мы ўсе людзі веку рознага 15
Ля алтароў тваіх – і тыя, хто ляцець
Не можа задалёка; хто ў гадах, як я,
Дзэвесаў жрэц; і з моладзі найлепшыя.
Народ укленчыў там, вянкамі ўквечаны,
Каля Паладзіных абодвух храмаў тых, 20
Перад свяшчэнным попелам Ісмэнавым.
Бо горад, як ты бачыш сам, хвалюецца
І ўжо не можа галаву сваю падняць
З крывавых хваляў, з гэтай прорвы жудаснай;
Ён гіне, не пачаўшы новага жыцця, 25
У быдле гіне тым, што ў полі пасвіцца.
У чэраве кабет бясплодных. Бог агню
Нас пераследуе, жахлівая чума
Лютуе ў горадзе, марнее ад яе

Дом Кадмаў. Стогнаў, плачу поўны ўвесь Аід.	30
Падобным да багоў цябе не лічым мы – Ні я, ні купка ля агменю тых дзяцей – Ды між людзей для нас найпершы ты сярод Жыццёвых закалотаў і ў адносінах	35
З багамі. Бо калісьці ты прыйшоў сюды, У горад Кадмаў, нас ад плáты вызваліў Бязлітаснаму Сфінксу, хоць не ведаў нас Зусім і настаўленняў нашых ты не чуў. Але жыццё вярнуў нам з помаччу багоў. Таму цяпер, наш найслаўнейшы цар Эдып,	40
Мы ўсе прыйшлі цябе прасіць: абарані, Ці з ласкі аднаго з багоў, ці то з людской Падказкі. Бо дасведчаны народ найлепш З парадаў робіць і высновы слушныя. Прыйдзі, найлепшы між смяротных! Горад наш	45
Збаў ад бяды! Прыйдзі, бо за даўнейшы чын Цябе ён збаўцам называе. Зноў прыйдзі – Каб нам не ўзгадваць уладаранне тваё Як росквіт, а пасля – як страшны заняпад. Зрабі, каб горад наш быў зноў адроджаны.	50
З прадвесцем добрым ты <i>тады</i> шчаслівы кон Нам даў. Не будзь жа менш рашучы і <i>цяпер</i> ! Калі ўладарыць ты ў нас хочаш і далей, Дык лепш усё ж падданных мець жывых, А не спакойна кіраваць пустэльнію.	55
Карысці мала з вежы ці з якога карабля, Калі на іх трымацца больш няма каму. Эдып. Бяздольныя вы дзеці, ведаю, Пра што турботы ўсе і мольбы вашыя: Пакутаў церпіце вы шмат, ды з вас ніхто	60
Не перанёс іх гэтулькі ў жыцці, як я. Бо кожны з вас пакутуе ўсё ж за сябе І ні за кога больш. А мне баліць душа За горад наш увесь: за вас і за мяне.	

	Цяпер мяне вы абудзілі не ад сну –	65
	Вам трэба ведаць: слёз праліў я надта шмат	
	І надта шмат дарог схадзіў у розуму	
	Блуканнях. І адзін гаючы шлях знайшоў,	
	Які абраў я. Мною пасланы быў Крэонт,	
	Менойкаў сын і швагер мой, да Фэба ў дом	70
	Пітыйскі – для таго, каб ён даведаўся,	
	<i>Як мне рабіць, што мне казаць, ратуючы</i>	
	Наш горад. Я цяпер лічу ў трывозе дні:	
	Яго ж усё няма, а часу ўжо сышло	
	Намнога больш, чым падарожжы доўжацца.	75
	Калі ж ён вернецца, хай будзе мне праклён,	
	Як не зраблю я ўсё, што кажуць мне багі.	
Жрэц.	Своечасова ты сказаў пра гэта, бо	
	Якраз ідзе Крэонт.	
Эдып.	Уладца Апалон!	
	Чакае нас падзея ўратавальная:	80
	Зірніце, як зіхціць уцехаю пагляд.	
Жрэц.	Здаецца, добрую прынёс ён навіну,	
	Бо лаўравым вянком уквечана чало.	
Эдып.	Даведаемся хутка: ён якраз ідзе!	
	[<i>Да Крэонта.</i>]	
	Мой швагра, слаўны валадар, Менойкаў сын,	85
	Якую вестку ты ад бога нам нясеш?	
Крэонт.	Цудоўную! Калі ж бо ўсё закончыцца,	
	За ўдачу мы прызнаём нават прыкрасці.	
Эдып.	Што ж кажа ён? Бо твой адказ не надае	
	Ні ўпэўненасці мне, ні страху нейкага.	90
Крэонт.	Гатовы я ўсё раскажаць і тут, пры іх,	
	Калі ж ты хочаш – я магу зайсці ў палац.	
Эдып.	Кажы перад усімі! Іхні боль мацней	
	Рве сэрца мне, чым клопат пра сваё жыццё.	
Крэонт.	Што бог прамовіў – тое зараз вам скажу.	95
	Даў Фэб, наш уладар, выразны нам загад:	
	Пазбавіць край ад ганьбы, што сама ж зямля	

Узгадавала – разрасціся ёй не даць
Пухлінай невылечнай.

- Эдып. Знішчыць што і як?
Крэонт. Выгнаннем ці адплатай, смерць за смерць, 100
Бо тая кроў – цяжар над нашым горадам.
- Эдып. Дык хто ж ён, смерць чыя хвалюе так багоў?
Крэонт. Ён, уладар, быў Лаем, колішнім царом
Дзяржавы гэтай, перш чым ты ўзышоў на трон.
- Эдып. Я чуў, казалі... Ды яго не ведаў сам. 105
Крэонт. Раз ён тады загінуў, дык аракул нам
Цяпер забойцаў пакараць наказвае.
- Эдып. А дзе ж яны? Ды й як у змроку ўвогуле
Знайсці магчыма сведку даўняга граху?
Крэонт. Сказаў аракул: трэба *тут* шукаць. А хто 110
Шукае, той знаходзіць – каб адно хацець...
- Эдып. А ці ў сваім палацы, ці за горадам,
Ці на чужыне недзе быў забіты ён?
Крэонт. Сказаў: «Хачу з аракулам параіцца» –
І, зьехаўшы, у горад не вярнуўся больш... 115
- Эдып. І што – ні вестуноў, ні падарожнікаў
Няма, якія хоць бы нешта сведчылі?
Крэонт. Усе загінулі... Хоць ёсць адзін жывы,
Ды кажа ён, перапалоханы, адно...
- Эдып. І што ж? Нам добра будзе толькі ў выпадку,
Калі пачнуць надзеі нашы спраўджвацца. 120
Крэонт. Рабаўнікамі, кажа, быў забіты Лай –
І не адным зусім, а цэлай хёўраю.
- Эдып. Ці ж рабаўнік, калі б гаворка не ішла
Пра срэбра, дзёрзка так рабіць наважыўся б?
Крэонт. Так думаў кожны. Ды, калі загінуў Лай,
Ніхто не стаў і помсціць – у такой бядзе. 125
- Эдып. Што ж за бяда вам замінала высветліць,
Калі і як напраўду быў забіты цар?
Крэонт. Пявучы Сфінкс сваімі хітраспевамі 130
Змушаў нас думаць толькі пра штодзённае.

- Эдып. А я хачу якраз пра ўсё даведацца,
 Бо Фэб і ты высакародна робіце,
 Свой клопат пра здарэнне выяўляючы,
 Таму я ў гэтым буду вам хаўруснікам 135
 І помсту здзейсню дзеля бога й горада.
 Бо клопат мой – не пра далёкіх сваякоў,
 Дзеля сябе я з ліхам тым змагаюся.
 І хто б ні быў забойца, адчуваю: ён
 І на мяне руку наважыўся б узняць. 140
 Пра Лая дбаючы, я дбаю пра сябе.
 Цяпер з прыступак, дзеці, падымайцеся,
 З сабой галінкі ўзяўшы рытуальныя, –
 Хай горад Кадмаў тут збіраецца на сход!
 Я ўсё магчымае зраблю, а бог няхай 145
 Шчаслівы ці няшчасны лёс мне вызначыць.
- Жрэц. Ну, дзеці, падымайцеся! Бо валадар
 Нам абячае ўсё, што просім мы, зрабіць.
 Няхай нам Фэб, якога мы паслухалі,
 Збавенне дасць і нас ад ліха вызваліць! 150

[ПАРАД]

- Хор. [Страфа 1-я] О, голас Дзэўсаў лагодны,
што ты з багатых на золата
 Дэльфаў прыносіш у слаўныя Фівы?
 Нашыя сэрцы хвалююцца ў страху нясцерпным.
 Божа дэлоскі Пеан, просім тваёй дапамогі!
 Просім ціхмана: скажы, *што* збіраешся 155
Зараз яшчэ ты ўчыніць – і ў віры часу вечнага?
 Просім: скажы, о дзіця залатога Спадзеву,
 Слова сваё неўміручае!
- [Антыстрафа 1-я]
 Першай мы клічам цябе, дачка Дзэўса, Афіна,
 І Артэміду, сястру, што пасад свой у Фівах 160
 Слаўны бароніць на круглым тым пляцы;

Фэба таксама, стралка далястрэльнага, гэй!
Станьце ўсе трое вась тут перад намі!
Некалі вы, як на горад няшчасце найшло,
Польмя ліха, пакутаў змаглі патушыць – 165
Гораду ўрэшце ратунак прынесці, таму
Просім прыйсці вас ізноў!

[*Страфа 2-я*]

О гора! Церпім мы ліха вялікае!
Народ наш увесь заражаны пошасцю,
І думак прытуплена зброя. 170
Толькі няўрод на багатай калісьці зямлі,
Болю не могуць стрываць нашы жанкі, нараджаючы.
Бачым: ахвяры адна за адной, нібы птахі
З хуткімі крыламі, пёры наставіўшы,
Прэч адлятаюць. Як той неўтаймоўны агонь, 175
Порстка лятуць да імглістага берага,
Дзе валадарыць бог прыцемкаў.

[*Антыстрафа 2-я*]

Шмат мёртвых, горад вынішчаны,
Бязлітасна кінутыя на сонцы,
Нябожчыкі ляжаць, смерць сеючы, 180
Нікім ужо не аплаканыя.
Побач жанкі ды ссівелья маці
Бездапаможна рыдаюць, да алтароў,
Ратунку просячы, прыпадаюць;
І лямант бясконцы гучыць, 185
І мольбы няспынна чутны,
І тут жа – пеаны светлыя.
О, Дзэўса дзіця ўлюбёнае,
Пашлі нам збавенне жаданае!

[*Страфа 3-я*]

Арэса, жорсткага бога вайны, 190
Які нас, без бронзавых шчытоў,

Сярод тых стогнаў імкнецца вынішчыць –
 Яго прымусь, каб паказаў нам спіну,
 Прэч адгані ад бацькаўшчыны межаў!
 Да Амфітрыты хорамаў 195
 Ці да ўзбярэжжа мора Тракійскага,
 Каб нават якар ён кінуць не мог.
 Бо ён панішчыць тое, што ноч ашчадзіла,
 Як толькі дзень надыдзе.
 Яго ты, які пануеш над бліскавіцамі, 200
 О Дзэўс магутны, ударамі перуна
 Бязлігасна знішчы!

[*Антыстрафа 3-я*]

Уладца лікійскі, Фэб, хацелі б мы,
 Каб стрэлы твае ўратавальныя,
 Ад лука залатога выпушчаныя, 205
 Абаранілі нас! Хацелі б мы
 Яшчэ й паходні Артэміды ўбачыць,
 Святло ў гарах лікійскіх.
 І бога ў мітры залатой мы заклікаем,
 Чыё імя з краінай гэтай звязана, 210
 Цара віна, услаўленага Бакха:
 Прыйдзі ў менадаў атачэнні,
 З паходняй вогненнай сваёй,
 Паўстань на бога, зненавіджанага
 Багамі іншымі. 215

[ЭПІСОДЫЙ ПЕРШЫ]

[Эдып, Карыфей.]

Эдып. Вы моліцеся, ды паслухайце мяне –
 Тады палёгка і збавенне будуць вам
 І абарона ад навалы і бяды.
 Звяртаюся да вас, бо я не ведаю
 Зусім той справы. І адзін у пошуках 220

Я не здабуду поспеху ніякага.
 Цяпер – бо я пазнейшы ваш грамадзянін –
 Вам, дзецям Кадмавым, я абвяшчаю тут:
 Каму вядома, ад чыёй рукі цар Лай,
 Сын Лабдакаў, загінуў, хай распавядзе; 225
 Няхай, як што, самога выкрые сябе –
 Нічога тут яму не будзе зроблена:
 Дамо яму пакінуць з мірам горад наш.
 Калі ж хто-небудзь ведае пра іншага
 З чужой краіны нават – хай ён не маўчыць, 230
 Бо ўзнагароду срэбрам атрымае ён
 І ад мяне падзяку асабістую.
 Але калі змаўчыць ад страху нехта з вас –
 За сябра ці то за сябе – дык слухайце,
 Што я хачу сказаць з нагоды гэтай вам, 235
 І гэта будзе выканана да канца:
 Забойца – хто б ні быў ён – там не знойдзе больш,
 Дзе я ўладар, ні месца, ні прыстанішча,
 Ахвяры не складзе тут, нават не памоліцца,
 Святой вадой не будзе тут акроплены. 240
 Бо вы павінны праганяць яго з жытла:
 Ён – ганьба нашае зямлі. Пітыйскі бог
 Такое мне сваё прароцтва выказаў.
 Вось так зрабіцца я хачу заступнікам
 За бога і пры гэтым за цара забітага. 245
 Хачу я, каб забойца – ці адзін ён быў,
 Альбо ў хаўрусе – надалей такі меў кон:
 Жыццё ў няшчасці ўсё пражыць далейшае;
 Ды нават мне, калі б у доме я сваім
 Хаваў яго, пасля ж пра ўсё даведаўся б, 250
 Няхай бы выпала зазнаць пракляцце вечнае.
 Ды я загад выконваць даручаю вам
 Дзеля мяне ды Фэба, ды сваёй зямлі,
 Забытае багамі, змучанае ўшчэнт.
 Бо нават калі б волю бог не выказаў, 255

- Злачынства дараваць няможна гэтае:
 Загінуў жа найлепшы ваш ваяр і цар.
 А вы ж забойцу мусілі знайсці. Аднак
 Цяпер, калі па Лаю ў спадчыну я ўзяў
 Уладу й жонку Лая і было б маім 260
 Яго патомства (каб яму далі багі),
 Ды вось, няшчасце на яго звалілася.
 Таму я буду, як за бацьку роднага,
 Змагацца і пайду ў змаганні тым на на ўсё,
 Зраблю ўсе высілкі магчымыя і немагчымыя, 265
 Каб выявіць забойцу сына Лабдака,
 Чый дзед быў Палідор і прадзед чый быў Кадм,
 А прашчур – Агенор. І тым, хто мой загад
 Выконваць не захоча, хай не дасць зямля
 Ніякага ўраджаю і яму дзяцей 270
 Хай жонка не народзіць. Хай цяперашні
 Яго спасцігне лёс – дыў будзе горш яму!
 А вам, астатнім, іншым дзецям Кадмавым,
 Спрыяе хай багіня Справядлівасці,
 Хай паспрыяюць вам і іншыя багі! 275
- КАРЫФЕЙ. Твае праклёны, цар, і мной пачутыя:
 Не, я не забіваў і не магу назваць
 Забойцаў. Фэб загадку тую нам задаў –
 І здольны паказаць на іх нам толькі ён.
- ЭДЫП. Ты праўду кажаш. Ды не змусіць чалавек 280
 Багоў – калі не хочучь штось рабіць яны.
- КАРЫФЕЙ. Дазволь, рашэнне прапаную іншае...
- ЭДЫП. Сказаць не адмаўляйся і пра трэцяе.
- КАРЫФЕЙ. Прадбачанне, мой цар,
 амаль што з Фэбам роўнае,
 Ёсць у Тэйрэсія. Адно ў яго 285
 Даведацца мы праўду можам найпаўней.
- ЭДЫП. Я ведаю. Якраз таму з Крэонтавай
 Парады выслаў я туды двух пасланцоў.
 І дзіўна, што дасюль не прывялі яго.

- КАРЫФЕЙ. Яшчэ ёсць словы марныя, аджылыя... 290
- ЭДЫП. Якія словы? Я ўсё пільна слухаю.
- КАРЫФЕЙ. Яго забілі, кажуць, падарожнікі...
- ЭДЫП. Я чуў, ды тых асоб ніхто не ведае.
- КАРЫФЕЙ. Калі ў ім страх жыве і ўчуе ён твае
Праклёны, дык не зможа болей вытрываць... 295
- ЭДЫП. Хто дзейнічае смела – не баіцца слоў.
- КАРЫФЕЙ. Вось – той ідзе, хто выкрые яго. Вядуць
Ужо да нас празорцу боскага, які
Сярод смяротных праўду ведае адзін.
- [Эдып, Карыфей, Тэйрэсі.]
- ЭДЫП. Тэйрэсі, ты, хто свет і неба пазнаеш – 300
І відавочнае, і таямнічае,
І зменлівае ёсць што на зямлі –
Убачыць ліха мусіш, што пануе ў нас.
І ты – адзіны, хто ратунак можа даць,
Бо Фэб – калі ты ведаеш праз пасланцоў – 305
Паведаміў: ад ліха мы пазбавімся
Адно тады, калі мы здолеем знайсці
Забойцаў Лая ды як пакараем іх
Ці смерцю, ці выгнаннем вечным з горада.
Не занядбай прароцтваў птаха вешчага, 310
Ні ўласных сваіх здольнасцяў прадбачання
І выратуй сябе, наш горад і мяне –
Нас уратуй, забойствам тым заплямленых.
Мы ўсе ў тваіх руках. Найпрыгажэйшыя
Чыны – чым можна людзям памагаць. 315
- ТЭЙРЭСІЙ. Бяда! Бяда, калі ты тое ведаеш,
Чаго не трэба. Праўду гэтую, аднак,
Забывь я. А інакш сюды б і не прыйшоў!
- ЭДЫП. Што гэта? Ты чаму такі засмучаны?
- ТЭЙРЭСІЙ. Пусці мяне дадому, так наканаванае
Лягчэй будзе абодвум нам стрываць 320

- Эдып. Ідзеш ты праву насупор і звычайм,
І гораду ўсяму, што ўзгадаваў цябе.
- Тэйрэсіі. Як бачу я, добра з тваіх не будзе слоў –
Ах, каб жа гэткай мне памылкі не зрабіць!.. 325
- Эдып. Багамі заклінаю: калі ведаеш,
Не адварочвайся! Мы ўсе – ля ног тваіх...
- Тэйрэсіі. І вы не бачыце... Ды не, сваёй бяды
(Каб не сказаць – тваёй) я не адкрыю ўжо.
- Эдып. Ды што ж такое: праўду ведаеш і нас 330
Ты хочаш падмануць ды горад загубіць?
- Тэйрэсіі. Сябе я мучыць не хачу, як і цябе.
Нашто пытацца? Я *нічога* не скажу.
- Эдып. Ах, з ліхадзеяў ліхадзей, ты й з каменя 335
Гізунты выцягнеш, не скажаш ні пра што
І будзеш так няўмольна ўпарціцца ўвесь час?
- Тэйрэсіі. Мяне за ўпартасць папракаеш ты. Чаму ж
Сябе ты не ўпікнеш, так бэсцячы мяне?
- Эдып. Хто б не ўзлаваўся, словы тыя чуючы,
Яшчэ й пагарды поўныя да горада? 340
- Тэйрэсіі. На свет яно ўсё выйдзе, хоць я і змаўчу.
- Эдып. Таму павінен ты пра гэта расказаць!
- Тэйрэсіі. Нічога больш я не скажу. Хоць лямантуй
І злуй – не памяняю думкі я сваёй.
- Эдып. Ну што ж, хаваць не буду: я – раз'юшаны, 345
Таму скажу адкрыта: падалося мне,
Што ты – саўдзельнік сам, хоць не твая рука
Нанесла ўдар; але, каб ты не быў сляпы,
Сказаў бы я табе, што ты забіў яго!
- Тэйрэсіі. І што, напраўду? Я мяркую, твой зарок 350
Не памяняецца, і з гэтай хвілі ты
Не будзеш да людзей звяртацца й да мяне,
Бо гэты горад зганьбаваны праз цябе!
- Эдып. І ты наважваешся гэткае казаць,
Яшчэ й пазбегнуць кары хочучы пры тым?! 355
- Тэйрэсіі. Ну так, бо сілу праўды я ў сабе жыўлю.

Эдып. Хто ж навучыў цябе? Не з неба ж гэты спрыт.
Тэйрэсій. Ты сам! Мяне ты змусіў праўду гаварыць!

Эдып. Што-што? Скажы яшчэ раз, каб я ўцяміць мог...
Тэйрэсій. Ці ты яшчэ не ўцяміў, ці то чыніш здзек? 360

Эдып. Не тое каб дакладна... Патлумач яшчэ!
Тэйрэсій. Кажу: ты й ёсць забойца – той, што ў вышуку!
Эдып. Гнюсоту кажаш зноў – і будзеш шкадаваць!
Тэйрэсій. Ці мне працягваць, каб цябе раз’юшыць больш?
Эдып. Кажы што хочаш: словы тыя марныя... 365
Тэйрэсій. Ты з найбліжэйшымі ў ганебнай сувязі,
Але не ўсведамляеш ты граху свайго...
Эдып. Мяркуеш кары ўнікнуць, гэта кажучы?
Тэйрэсій. Ну... Як што праўда мае сілу нейкую.
Эдып. Яна існуе – толькі не ў табе! Бо ты – 370
Сляпы вачыма, і вушамі, й розумам...
Тэйрэсій. Няшчасны! Ты мяне ўсё дакараеш тым,
Чым будуць неўзабаве дакараць цябе.
Эдып. Ты зрокам ночы ўзгадаваны, і таму
Не страшны тым, каму заўжды відаць святло... 375
Тэйрэсій. Твой лёс – цярэпец не праз мяне, бо здзейсніць сам
Фэб-Апалон наканаванае табе.
Эдып. Ці гэта выдумаў Крэонт, ці ўсё ж ты сам?
Тэйрэсій. Не, не Крэонт прычына ўсёй бяды, а ты.
Эдып. О ўлада царская, багацце, кемлівасць, 380
Умельства самае выдатнае ў жыцці!
Што за блугую зайздрасць вы сілкуеце!
Ці ж дамагаўся ўлады я, якую атрымаў
Як падарунак, ні пра што не просячы,
Ад горада? І вось цяпер Крэонт, 385
Мой даўні сябар, гнюснымі інтрыгамі
Забраць уладу хоча, і паперадзе
Цяпер вось выставіў зладзюгу-штукара,
Да лёгкае нажывы прагнага заўжды,
Але ў сваіх штукарствах невідущага! 390
Чаму, калі тут вартаваў драпежны Сфінкс,

- Ты слова паратунку не сказаў людзям?
Загадку абы-хто не змог бы адгадаць –
Дзе ж твай тады падзеўся дар прадбачання?
Ні тья птахі вешчыя, ані багі 395
Тады дапамагчы табе не здолелі.
І тут прыйшоў Эдып, загадку адгадаў,
Хоць тымі птахамі й не быў навучаны.
Цяпер хацеў бы знішчыць ты мяне,
Каб быў зусім паблізу трон Крэонтавы. 400
Табе й яму, што падбухторвае цябе,
У знакі дасца барацьба з «заплямленным»!
Калі б старым не быў ты – кары б не пазбег!
КАРЫФЕЙ. Як параўнаем мы, здаецца ўсё-ткі нам:
І ён у гневе гаварыў, і ты, Эдып. 405
Ды іншы клопат ёсць. Нам лепш абмеркаваць,
Як мне багоў прароцтва выканаць цяпер.
ТЭЙРЭСІЙ. Ты – валадар. Ды ўсё ж і мне дазволь
Мець права на такі ж адказ, сваю чаргу,
Бо я слугую не табе, а Локсію, 410
І не патрэбны мне Крэонт як апякун.
Скажу табе: хоць папракаў ты слепатой
Мяне – ды сам не бачыш, дзе сядзіш цяпер,
У сораме якім, і дзе, і з кім жывеш.
Ці знаеш ты бацькоў сваіх? Хоць стаўся ты 415
Міжволі на зямлі й пад ёй іх ворагам,
А ўдар дваіны пацерпіш: з краю выгнаны,
Цяжар праклёну бацькі й маці панясеш...
Змрок ахіне цябе, што маеш ясны зрок,
Твае дзе толькі стогны не пачуюцца, 420
На іх дзе рэхам не адкажа Кітайрон,
Калі ты ўцяміш, што так добра плыў
У гавань шлюбу, ды прыплыў з няшчасцем ты!
Не бачыш ты, якія беды зваляцца
І на цябе яшчэ, і на тваіх дзяцей! 425
Вось... Можаш ганіць ты Крэонта і мяне,

- Але не будзе хутка між смяротных больш
Ужо нікога з доляй, горшай за тваю.
- Эдып. Хіба магчыма слухаць словы гэтакія?
Сыдзі з праклёнам – і як найхутчэй – адсюль, 430
Пакінь дом гэты тут жа, не марудзячы!
- Тэйрэсіі. Каб *ты* мяне не клікаў, я б і не прыйшоў!
Эдып. Ну так. Не ведаў, што пачую абы-што,
Інакш бы спешна па цябе не пасылаў.
- Тэйрэсіі. Па-твойму, дурнем я народжаны, але ж 435
Твае бацькі мяне лічылі мудрацом.
- Эдып. Мае бацькі?! Чакай. Хто ж нарадзіў мяне?
Тэйрэсіі. Цябе нарадзіць і загубіць гэты дзень.
Эдып. Зноў кажаш надта цьмяна ты й загадкава...
Тэйрэсіі. Хіба ж не ты адгадаваць можаш іх найлепш? 440
- Эдып. Блюзнер сабе з таго, у чым вялікі я!..
Тэйрэсіі. Твая бяда якраз – у велічы тваёй.
Эдып. Галоўнае – я даў ратунак гораду.
Тэйрэсіі. Ну, я іду.
[*Да хлопчыка-праважатага.*]
Дзіця, вядзі мяне адсюль.
- Эдып. Вядзі яго.
[*Да Тэйрэсіі.*]
Быў недарэчны твой прыход, 445
І назаляць далей тут больш няма чаго!
- Тэйрэсіі. Пайду, пайду, але скажу табе найперш,
Дзеля чаго пакліканы быў. Знішчыць ты
Мяне не здолееш, і я хачу сказаць:
Той чалавек, каго шукаеш ты даўно 450
І хочаш за забойства Лая пакараць, –
Ён *тут!* Яго ўсе лічаць нейкім прыхаднем,
Ды ён – фіванец, потым высветліцца ўсё ж;
Праз гэта ён зусім не мецьме радасці:
Сляпым, а не відушчым, з посахам, а не 455
Багатым пойдзе ён у край чужы, адзін:

Даведаецца, што сваім ён дзецям брат
І бацька ўадначас, што жонцы ён сваёй
І муж, і сын, што ложа з бацькам ён дзяліў
Дый сам забіў яго! Таму – ідзі, ідзі 460
І добра ўсё разваж. Калі ж я тут маю,
Лічы, што я празорца найнікчэмнейшы!

[СТАСІМ ПЕРШЫ]

Хор [Страфа 1-я].
Хто ён, той, пра каго
З Дэльфаў камень напратокаваў,
Што ліха вялізнае ўчыніў і рукі мае ў крыві?! 465
Час надышоў яму ўцякаць –
Хутчэй за быстрага каня,
Як вецер, ляцець.
Бо Фэб, Дзэўсаў сын, узброены
Маланкамі, йдзе на яго, 470
І неадступна, крок у крок,
Керы яго пераследуюць.

[Антыстрафа 1-я]
Моцны данёсся да нас голас з парнаскіх гор,
Іх вяршынь заснежаных:
Трэба шукаць невядомага! 475
Бо ў хмызняках густых
Ён між пячор і скал,
Нібы загнаны звер,
Сумна-самотна туляецца,
Хочучы з тропу збіць 480
Тыя прароцтвы дэльфійскія,
Што кружляюць над ім.

[Страфа 2-я]
Страшнае кажа прарок,
Страшнае тое ўсё –

Мы не абвергнем тых слоў 485
 І не дамо веры ім.
 Страх апаноўвае нас, быццам трасе на вятрах;
 Нам не дапяць, што цяпер робіцца й чаму быць.
Што там між Лабдакідамі
 І сынам Палібавым сталася; 490
 Пэўна, ужо не даведацца
 Нам ні цяпер, а й раней
 Шчыра не сведчыў ніхто
 І не звяртаўся да нас,
 Славу Эдыпаву ганячы, 495
 Каб за таемную смерць
 Помсцілі мы Лабдакідаву.

[Антыстрафа 2-я]
 Ведаюць Дзэўс і Апалон,
 Што мы, смяротныя, робім і думаем.
 Ды між людзей усё ж, можа, мы 500
 Бачым наперад лепш,
 Чымся празорца той?
 Мудрасцю людзі розняцца:
 Покуль не спраўдзяцца
 Словы прарокавы, 505
 Мы вінаваціць не можам цара.
 Помніцца нам, як крылаты Сфінкс
 Супраць яго падняўся, а ён
 Мудрым і верным быў нашаму гораду,
 І ён папрокаў злых 510
 Не, не заслужыць у нас!

[ЭПІСОДЫЙ ДРУГІ]

[Крэонт, Карыфей.]

Крэонт. Суграмадзяне! Людзі! Я даведаўся
 Пра ўсе абвінавачванні жахлівыя
 Супроць Эдыпа – й болей не магу трываць.

- Калі ён у няшчасці гэтым думае, 515
 Што я яму нашкодзіў словам, справаю,
 Дык я не маю больш ахвоты жыць далей
 І замірыцца не, ніколі не змагу
 З няславай гэткай! Я абвінавачаны
 Не ў нечым малашкодным – па-сур’ёзнаму! 520
 Злачынцам перад вамі, перад горадам,
 Перад сябрамі ўсімі я паказаны.
- КАРЫФЕЙ. Ну так, табе папрок ён рэзкі выказаў,
 Ды, пэўна ж, не свядома, а ўзлаваўшыся.
- КРЭОНТ. Але ж сказаў ён, што аракулам паклёп 525
 Быў на яго з маёй падказкі ўзведзены...
- КАРЫФЕЙ. Ён так казаў. Дзеля чаго – не ведаю.
- КРЭОНТ. Казаў, мяне так жорстка дакараючы,
 Не пакрывіўшы ні душой, ні позірам?
- КАРЫФЕЙ. Таго, што робяць моцныя, я не магу 530
 Тлумачыць... Ды з палаца вунь ідзе ўладар.

[Крэонт, Карыфей, Эдып.]

- ЭДЫП. Ты тут? Навошта ты прыйшоў? Няўжо тваё
 Чало нахабствам не знявечана, бо ты
 Ё мой дом прыйшоў – ты, хто хацеў забіць
 Цара законнага і ўладу ўзурпаваць? 535
 Скажы перад багамі: ты мяне дурным
 Ці баязліўцам лічыш, гэтак робячы?
 Ты думаў: я не ўбачу, як падступна ты
 Падпоўз, – і ўжо не буду бараніць сябе?
 Хіба не глупства ты ўчыніў вялікае, 540
 Мяркуючы здабыць уладу царскую,
 Зусім не маючы ні грошай, ні сяброў?
- КРЭОНТ. Ты знаеш, што рабіць? Дай *мне* лепш адказаць –
 Як добра выслухаеш, дык тады мяркую!..
- ЭДЫП. Ты – добра кажаш, я ж – нядобра слухаю: 545
 Твае высновы – злыя, небяспечныя.
- КРЭОНТ. Пачуй жа мой адказ на закіды твае!

- Эдып. Пра тое, што ты добранькі, мне не кажы!
 Крэонт. Ты думаеш, зацятасць супраць розуму
 Прыводзіць да дабра? Ты памыляешся! 550
- Эдып. Ты думаеш: злачынства супраць сваякоў
 Табе так сьдзе з рук? Ты памыляешся!
- Крэонт. Я пагаджаюся з табой, але скажы:
 Якімі я табе нашкодзіў словамі?
- Эдып. Хіба не ты настойліва так раіў мне 555
 Сюды паклікаць «мудрага» аракула?
- Крэонт. Я раіў слухна – і цяпер я так лічу.
- Эдып. А колькі ж прамінула часу, як цар Лай...
- Крэонт. Што, што зрабіў ён? Я не цяплю – патлумач.
- Эдып. ...Прапаў бяследна ў выніку падступнасці. 560
- Крэонт. Было яно даўно. Так шмат гадоў прайшло.
- Эдып. Ці ведалі ў той час празорцу гэтага?
- Крэонт. Быў шанаваны й меў ужо вядомасць ён.
- Эдып. Ці ў тья ўжо часы ён згадваў пра мяне?
- Крэонт. Прынамсі, мне таго не давялося чуць. 565
- Эдып. І што – раследаванне вы не правялі?
- Крэонт. Вядома ж, мы рабілі ўсё – без поспеху...
- Эдып. Чаму ж мудрэц тады ўсё гэта не казаў?
- Крэонт. Я не магу ўявіць – таму лепш прамаўчу.
- Эдып. Ты мог бы расказаць з усёю шчырасцю... 570
- Крэонт. Пра што? Каб ведаў праўду, дык не ўтойваў бы.
- Эдып. Пра тое, што, з табою не ўзгадніўшы, ён
 Віну ў забойстве Лая на мяне б не ўсклаў...
- Крэонт. Табе відней, *што* ён казаў. А я лічу:
 Цяпер – мая чарга, каб распытаць цябе. 575
- Эдып. Пытай! Што я забіў – не давядзе ніхто.
- Крэонт. Дык вось: ты ж ажаніўся быў з маёй сястрой?
- Эдып. На гэтае пытанне не адкажаш «не».
- Крэонт. Кіруеш ты і з ёй уладай дзелішся?
- Эдып. Усё, што хоча, атрымоўвае яна... 580
- Крэонт. Хіба не трэці – і нароўні з вамі – я?
- Эдып. Аднак тваё сяброўства ўсё ж фальшывае!

- КРЭОНТ. Ды не, калі б ты ўсё мне распавёў, як я.
 Падумай сам: хіба камусьці было б лепш
 Сядзеццэ на троне ў вечнай боязі або, 585
 Сну не губляючы, уладу тую ж мець?
Рабіць па-царску мне лацвей, чым *быць* царом –
 І гэтак думае любы, каму заўжды
 Хапае клёку ў галаве, бо я ж і так
 Уладу маю ад цябе без зайздрасці; 590
 Калі б я быў царом, я б шмат што змушана
 Рабіў. А так – навошта годнасць царская,
 Калі хапае ўлады той і тытулаў?..
 Я ж не дурны, каб быць незадаволеным
 Жыццём прыгожым гэтакім ды з выгодамі! 595
 Я ў згодзе з кожным, кожны павітаецца
 Са мной і звернецца ў патрэбе да мяне,
 Бо ведае, што гэта – шлях да поспеху.
 Нашто ж мне лепшае на горшае мяняць?
 Хто ясны розум мае, не здурнее ўжо! 600
 Не, гэтакія намеры – не мой густ,
 І іншых я на гэткае б не падбіваў.
 Пераканайся ў гэтым сам: схадзі ў Пітон,
 Спытай, ці слоў прарокавых я не сказіў!
 Калі ж ты ўбачыш, што мы змовіліся з ім, 605
 Хай мне тады прысуд смяротны вынесуць
Суддзі абодва – ты і я – то ж дакажы!
 Без іх, аднак, мяне цяпер не вінаваць!
 Аднолькава нядобра злога бараніць
 І вінаваціць, ганіць, бэсціць добрага. 610
 А хто сяброў сапраўдных выракаецца,
 Той выракаецца ўлюбёнага жыцця.
 Каб гэта зразумець, табе патрэбны час,
 Бо толькі з часам праўда выяўляецца,
 А ліха можна і за дзень спазнаць як след.
- КАРЫФЕЙ. Таго, хто можа ўпасці, папярэдзілі... 616
 Уладца! Не вынось прысуд паспешлівы.

Бо ж ён прысягу даў табе ўрачыстую!
Паслухай і мяне, і ўсіх прысутных тут!

[СТАСІМ ДРУГІ]

[Хор, Эдып, Крэонт, Іакаста.]

- Хор. [Страфа 1-я]
Слухай яе! Задумайся, цар!
Разважны будзь – молім цябе! 650
- Эдып. І ў чым я маю саступіць?
- Хор. Таго, хто быў мудры заўжды
І даў прысягу – паслухайся!
- Эдып. Вы цяміце, што хоча ён...
- Хор. Але.
- Эдып. Скажыце мне! 655
- Хор. Таго, хто пад прысягаю,
Нельга, каб ты ганьбаваў гэтак бяздоказна!
- Эдып. Калі вам трэба гэта ад мяне, тады
Памерці трэба мне – альбо быць высланым.
- Хор. [Страфа 2-я]
Бажымся Геліясам мы, 660
Самым галоўным: не!
Памерці ганебна гатовыя мы
Без бога й без сяброў,
Каб мы так падумалі!
Толькі, на жаль, сэрцы рвуцца, калі 665
Горад пакутуе ды
Няшчасці новыя
Грувасцяцца на былыя праз вас.
- Эдып. Няхай! Калі мне ўжо наканаваны скон
Або выгнанне з горада ганебнае. 670
Ды голас *ваш*, а не *яго* мяне крануў.
І ён мне ненавісны, што б ён ні рабіў!
- Крэонт. Са злосцю саступаеш ты цяпер, але
Твой пройдзе гнеў – і давядзецца каяцца:
Найбольш балюча церпяць гэтка, як ты! 675

ЭДЫП. Ці лепей не было б табе пайсці?
КРЭОНТ. Іду,
Зняслаўлены, але адно ў вачах тваіх.

[Хор, Эдып, Іакаста.]

ХОР. [Антыстрафа 1-я]
Чаму, шаноўная, цягнеш ты –
Не вядзеш яго ў палац?

ІАКАСТА. Хачу даведацца пра ўсё. 680

ХОР. Намёкаў шмат цьмяных ёсць.
Многа слоў, ды й яны
Раняць не менш.

ІАКАСТА. Была ў іх сварка?

ХОР. Моцная.

ІАКАСТА. Наконт чаго?

ХОР. Досыць, здаецца нам, спрэчак, калі бяда 685
Край напаткала наш. Трэба спыніцца!

ЭДЫП. Глядзіце: гэтак вы сваёю дабрынёй
Дарма спрабуеце мне сэрца размякчыць!

[Антыстрафа 2-я]

ХОР. Наш цар, мы кажам зноў табе:

Павер, што мы былі б 690

Вар'ятамі, каб калі-небудзь мы

На здраду пайшлі табе, хто наш край

Цудоўны ўратаваў

З бяды найвялікшай

І вывёў на праведны шлях 695

Да мэты –

Як можаш, кіруй далей!

[ЭПІСОДЫЙ ТРЭЦІ]

[Эдып, Іакаста, Карыфей.]

ІАКАСТА. Дзеля багоў мне патлумач, мой уладар,
Чаму цяпер так моцна ты раз'юшаны?

- Эдып. Цябе шаную, жонка, я найбольш – таму 700
Скажу табе, што вынайшаў Крэонт.
- ІАКАСТА. Кажы – калі, па-твойму, вінаваты ён.
- Эдып. Сцвярджае ён, што Лая колісь я забіў...
- ІАКАСТА. Ён гэта знае сам ці ад каго яшчэ?
- Эдып. Аракула падступнага ён падаслаў, 705
Пры гэтым удае, што сам ён ні пры чым.
- ІАКАСТА. Цяпер забудзься ўжо на ўсё, што ты казаў,
Мяне паслухай і пры гэтым зразумей:
Зямным аракулам не варта давяраць.
Я гэта давяду кароткім прыкладам: 710
Аракул неяк Лаю прадказаў (не быў
Ад Фэба ён – хутчэй, ад служак Фэбавых),
Нібыта лёс цара – прыняць ад сына смерць,
Якога ад яго я мела нарадзіць.
Хадзілі чуткі, што ён быў злачынцамі 715
Забіты дзесь на скрыжаванні трох дарог.
Але ж калі малому не было й трох дзён,
Загад быў Лая: ножкі немаўляці скуць
І ў хмызняку пакінуць аднаго ў гарах.
Аднак жа не пачуў празорцы Апалон: 720
Ні сына ён забойцам бацькі не зрабіў,
Ні Лаеў жах – загінуць так – не падтрымаў.
Не здзейсніліся прадказанні вешчыя,
Таму на іх ты не зважай: захоча бог,
Дык таямніца будзе разгаданая. 725
- Эдып. Калі цябе я, жонка, слухаю, душа
Бянтэжыцца мая і страхам поўніцца!
- ІАКАСТА. Якімі ж цвеліш ты сябе турботамі?
- Эдып. Здаецца, ты сказала, быццам Лай тады
Забіты быў на скрыжаванні трох дарог? 730
- ІАКАСТА. Ну так, пра гэта чуткі ходзяць і цяпер.
- Эдып. Скажы, як тое месца называецца?
- ІАКАСТА. Факідай край завецца той: там з Даўліі
І з Дэльфаў розныя шляхі сыходзяцца.

- ЭДЫП. А колькі часу ад тае пары прайшло? 735
- ІАКАСТА. Як ты ўзышоў на трон у Фівах – перад тым
За колькі дзён вядома стала ў горадзе...
- ЭДЫП. О Дзэўс! Дык што ж са мной ты хочаш учыніць?
- ІАКАСТА. Чаму, Эдып, ты ўсё бярэш да галавы?
- ЭДЫП. Лепш не пытай, а адкажы: які быў Лай, 740
Які меў выгляд і якога веку быў?
- ІАКАСТА. Высокі, а на скронях трохі сівізны.
І вельмі да цябе падобны постаццю...
- ЭДЫП. Бяда! Няшчасны я! Здаецца, я праклён,
Не ведаючы сам, наклікаў на сябе. 745
- ІАКАСТА. Пра што ты? Цар, мне страшна на цябе глядзець!
- ЭДЫП. Я з жахам думаю: аракул не зманіў!
Але мне патлумач, прашу, яшчэ адно...
- ІАКАСТА. Мне страшна, ды... пытай. Я ўсё распавяду!
- ЭДЫП. Ці ў той дзень Лай адзін ішоў, ці з початам 750
Вялікім – як бываюць людзі знатныя?
- ІАКАСТА. Пяцёра іх ішло. І быў між іх герольд.
Адна павозка, у якой і ехаў цар.
- ЭДЫП. Ай-яй! Цяпер мне ясна ўсё. А хто, скажы,
О жонка мілая, пра ўсё вам раскажаў? 755
- ІАКАСТА. Чаляднік, што адзіны здолеў уцячы.
- ЭДЫП. Ці ўсё яшчэ ў палацы ён знаходзіцца?
- ІАКАСТА. Не, не! Калі ён зноў у горад наш прыйшоў
І ўбачыў, што ты трон па Лаю пераняў,
Схапіў мяне ён за руку й пачаў маліць, 760
Каб я дазволіла яму адсюль сысці,
Дзе найдалей зрабіцца ў вёсцы пастухом.
Яго я адпусціла. Хоць ён быў рабом,
Ды заслугоўваў як найбольш удзячнасці.
- ЭДЫП. Ці мог бы ён сюды прыбыць як найхутчэй? 765
- ІАКАСТА. Вядома! А чаму ты прагнеш гэтага?
- ЭДЫП. Баюся, я і так сказаў ужо зашмат,
Дзеля чаго хацеў бы з ім пабачыцца...
- ІАКАСТА. Ну добра, хутка будзе ён. Але скажы,
Мой уладар, з чаго ты так пакутуеш? 770

Эдып.	Табе не расказаць? Не, я загадкамі З табою падзялюся, бо каму ж яшчэ Мне спавядацца, як пра мой ідзеца лёс? Мой бацька быў з Карынфа, на імя – Паліб, Меропай маці клікалі, Дарысаву дачку;	775
	Там быў сярод магутных я, ды выпадак Меў месца дзіўны – я яму надаў Увагі шмат, хоць, пэўна, незаслужана. Аднойчы нейкі чалавек, падвыпіўшы, Сказаў: я неспраўдны сын сваіх бацькоў.	780
	Уражаны быў я, ды ў той дзень прамаўчаў І дачакацца аж не мог наступнага... Назаўтра ж маці й бацьку распытаў, аднак: Яны абверглі выдумкі паклёпніка. Я ўзрадаваўся гэтаму, але	785
	Засела крыўда глыбака тады ўва мне... Тады, ні бацьку я не папярэдзіўшы, Ні маці, патаемна ў Дэльфы выбраўся: Фэб-Апалон мне нічога не адкрыў, Ды прадказаў мне беды велізарныя:	790
	Нібы я з аднакроўнай маці шлюб вазьму І ўсіх дзяцей ад шлюбуба тога праклянучь, А я забойцам стану бацькі роднага. Пачуўшы гэткае, пакінуў я Карынф. Далей пайшоў, кіруючыся зоркамі,	795
	Туды, дзе не маглі б прароцтвы спраўдзіцца, Што выказаў аракул мудры некалі. Дарога прывяла мяне якраз у край, Дзе, як ты кажаш, подла быў забіты цар. Табе, о жонка, я ўсю праўду раскажу!	800
	Калі да скрыжавання я наблізіўся, Мне напаткаліся герольд і чалавек, Які ў павозцы ехаў (ён падобны быў, Як ты казалася, да мяне). І вось яны Мяне з дарогі намагаліся сапхнуць.	805

- М'яне вазак ударыў тут. Раз'юшаны,
 Я ўдарыў у адказ... І тут ужо стары
 З павозкі ўдарам кія вострага
 Мне галаву разбіў. Але ж ён дорага
 За тое заплаціў! Вось гэтую рукой 810
 Схапіў я посах... Быў удар – ён паляцеў
 Назад праз галаву... Я ўсіх прыкончыў іх.
 Ці ён спазнаў бы гора болей за мяне,
 Калі б быў Лаю крэўным гэтакі чужы?
 Ці ён, адрынута багамі, існаваць 815
 Наогул мог бы? Бо ніхто – ані чужак,
 Ані жыхар краіны – не пусціў бы ў дом
 Яго і выстаўляў бы моўчкі за парог.
 І на сябе наклікаў тыя беды ўсе
 Не іншы нехта: вінаваты быў я сам! 820
 Я ложа зганьбіў шлюбнае таго, хто быў
 Забіты гэтую рукой! Ці ж не злачынец я?
 Ці не апошняя пачвара? Мог бы я
 Сысці ў выгнанне, больш не бачыць сваякоў,
 Нагой у край свой не ступаць? Або, інакш, 825
 Мой лёс – пабрацца шлюбам з маці і забіць
 Паліба, бацьку, што пачаў і ўзгадаваў
 М'яне? Ці ж не занадта жорстка бог
 З тым чалавекам абышоўся б? Не! Той дзень,
 Я, о свяшчэнныя, магутныя багі, 830
 Ніколі перажыць бы нават не хацеў!
 Са свету гэтага лепш знікну я зусім,
 Чым буду пляму ганьбы гэткай насіць!
 КАРЫФЕЙ. Вядома, гэта нас палохаве, аднак
 Не траць надзей, пакуль ты сведку не пачуў.
 ЭДЫП. Вось, маю спадзяванне я апошняя, 836
 Што неўзабаве ўсё раскажа нам пастух.
 ІАКАСТА. Што ты чакаеш ад яго прыходу, цар?
 ЭДЫП. Дык вось: калі ён скажа тое, што і ты,
 Я ўратаваны буду ад тае бяды. 840

- ІАКАСТА. Што ж надзвычайнае ты ад мяне пачуў?
Эдып. Казала ты, паводле слоў яго, нібы
Разбойнікі забілі Лая. Калі ён
Расказа, колькі іх было, тады не я
Забойцам быў цара. Шмат – гэта не адзін! 845
Калі ж пра аднаго ён скажа – значыцца,
Тут ясна ўсё: віна ляжыць на мне адным.
- ІАКАСТА. Ты мусіш ведаць: ён дакладна ўсё сказаў!
І ўжо таго ён не абвергне, бо яго
Чуў горад наш увесь – не толькі я адна. 850
Калі ж адмовіцца пастух ад сведчанняў
Ранейшых, ён ніколі, цар, не давядзе,
Што Лаеў скон праўдзіва быў прадказаны.
Бо Локсій жа казаў, што сын яго заб’е,
А беднае дзіця маё спаткала смерць 855
Задоўга перад тым, як быў забіты Лай.
Таму не надта веру я аракулам –
Што б ні казаў цяпер адзін мне ці другі!
- Эдып. Мяркуеш слушна ты, ды ўсё ж такі пашлі
Па пастуха – і дачакаюся яго! 860
- ІАКАСТА. Пашлю, пашлю – і зараз. Ды хадзем дамоў!
Мне прыкрасцяў рабіць табе не хочацца.

[СТАСІМ ТРЭЦІ]

[Хор.]

- Хор. [*Страфа 1-я*] О, хай жа доля нам
Заўжды спрыяе ў чысціні
І слоў, і спраў: імі правіць закон 865
Боскі, з нябёс пасланы, народжаны ў эфіры там,
Бацька Алімп адзіны ў іх! Несмяротны
Дух быў народжаны не імі,
І забыццё
Не залюяе іх больш. 870
Бог вялікі ў іх жыве
І не старыцца.

[*Антыстрафа 1-я*]
 З пыхі тыран паўстае,
 З пыхі, перабольшаных прэтэнзіяў,
 Несвоечасовых, беспадстаўных; 875
 Узняўшыся на вышыні,
 Зваліцца ён
 Уніз, у бядотаў прорву,
 Скуль ніякага выйсця ўжо няма.
 Толькі каб бог добрых спраў для горада 880
 Не ашчаджаў, бога малю ўвесь час.
 Бо ён – мой абаронца адзін.

[*Страфа 2-я*]
 А калі нехта раптам пачне
 Словам або справамі
 Дыке абражаць, пры гэтым 885
 Даймонаў не шанавець –
 Мойры хай яму прыпомняць
 Пыху сляпую яго!
 Калі ён несумленны й карыслівы,
 Кашчунна паводзіць сябе, 890
 Бяздумна таемстваў кранаецца...
 Як ён сцвярджаць наважыўся б,
 Нібы сумлення згрызот
 Не мае ў душы!?
 І, калі такое шануецца, 895
 Навошта гэты хор?

[*Антыстрафа 2-я*]
 Не, мы не пойдзем
 З пашанай
 Да свету сярэдзіны,
 Да бацькі Абая ў храм, 900
 У святую Алімпію,
 Пакуль гэта ясна не стане
 Як след смяротным усім.

Дзэўс самы магутны, славім тваё імя
 Мы нездарма: верым, што ты, уладар наш 905
 Вечны, ва ўсім разбярэшыся.
 Бо тыя прароцтвы пра Лая ўсе –
 Нішто. І не верыць ужо
 Апалону ніхто:
 Забылі багоў. 910

[ЭПІСОДЫЙ ЧАЦВЁРТЫ]

[Іакаста.]

ІАКАСТА. Гаспадары краіны, вырашыла я
 Наведаць боскія свяцілішчы, тым'ян
 Пахучы ды вянкi ў руках трымаючы.
 Бо па-за межамі ўсялякімі Эдып
 Пакутуе: не ўмее памяркоўна ён 915
 З мінулага рабіць высноў пра новае.
 Гатовы слухаць ён абы-каго, няхай
 Той словы страшныя прамовіць. Не мяне,
 Аднак. Лікійскі Апалон, нам раскажы:
 Ты найбліжэйшы нам – з дарамі гэтымі: 920
 Благацьму я цябе, каб выйсце ты знайшоў
 Найлепшае з бяды, бо страшна бачыць нам,
 Як стырнавога нашага скуў гэтка жах.

[Іакаста, Карыфей, Вястун.]

ВЯСТУН. Ці можаце сказаць мне, людзі добрыя,
 Дзе мне знайсці палац Эдыпа-ўладара? 925
 Калі ж вядома вам, дзе ён, скажыце мне.
 КАРЫФЕЙ. Вось дом яго: ён там. І жонка ўладара,
 Дзяцей ягоных маці, – вось яна стаіць...
 ВЯСТУН. Хай шчасціць ёй сярод шчаслівых быць заўжды –
 Калі яна ў законным шлюбе з ім цяпер! 930
 ІАКАСТА. Хай шчасціць, невядомы, і табе, калі
 Так добра кажаш ты! Ды ўсё ж распавядзі,
 З чым ты да нас прыйшоў, што хочаш абвясціць?

- Вястун. Для дома і для мужа пані – добрае...
- Іакаста. Што – добрае? І хто сюды паслаў цябе? 935
- Вястун. З Карынфа я пасланы. А што *вам* скажу – Усцешыць, а магчыма, і засмуціць вас.
- Іакаста. Што ж за дваісты сэнс у гэтай навіны?
- Вястун. Эдыпа хочучь бачыць – з гэтым я прыйшоў – Зямлі істмійскай жыхары сваім царом. 940
- Іакаста. А што – хіба больш не ўладарыць там Паліб?
- Вястун. Ды не! Ужо ў магілу смерць яго звяла.
- Іакаста. Ты кажаш, што Эдыпаў бацька нежывы?!
- Вястун. Калі зманіў я, хай *мяне* дагоніць смерць!
- Іакаста. Прыслужніца, бяжы і раскажы пра ўсё 945
Уладару! О, дзе вы, хто прарокаваў
Ад боскага імя?! Трымаўся найдалей
Эдып заўсёды ад карынфскага цара,
Каб не забіць яго – а той жа *сам* памёр!
- [Іакаста, Эдып, Карыфей, Вястун.]
- Эдып. О, Іакаста, жонка мілая, нашто 950
Мяне з палаца ты паклікала сюды?
- Іакаста. Паслухай чалавека гэтага, і ён
Пакажа вартасць прадказанняў боскіх тых.
- Эдып. Хто гэты чалавек? Што мае ён сказаць? 954
- Іакаста. З Карынфа прыбыў ён і вестку нам прынёс,
Што бацька твой Паліб сканаў... больш не жыве!
- Эдып. Што скажаш, прыхадзень? Пацвердзіць можаш сам?
- Вястун. Калі я першы, хто засведчыць навіну,
Дык ведайце, што цар наш сапраўды памёр.
- Эдып. Ад змовы ён ці праз хваробу пацярпеў? 960
- Вястун. Старому целу, мусіць, трэба так няшмат...
- Эдып. Няшчасны ад хваробы ўсё ж сканаў, відаць.
- Вястун. Дакладней бы я вызначыў: ад старасці.
- Эдып. Ах, жонка, дык навошта шанавачь было 965
Ахвярнік той пітыйскі, слухачь птахаў тых,
Што крыкамі прарокавалі мне, нібы

- Забіць свайго я меўся бацьку?! Ён, між тым,
 Спачыў. Ён – у зямлі, а я? У рукі й меч
 Не браў. Мажліва, ён тужыў па мне й памёр
 Праз тое? Што ж, тады – мая віна! Паліб 970
 Прароцтвы боскія ў Аід забраў з сабой,
 І ўжо нічога больш яны не вартыя.
- ІАКАСТА. Хіба пра гэта не казала я даўно?
 ЭДЫП. Казала... Ды ўвесь час мяне гнаў нейкі страх.
- ІАКАСТА. Да галавы больш прадказанняў не бяры! 975
 ЭДЫП. Як не баяцца ложа матчынага мне?
 ІАКАСТА. Чаму баяцца мусіць чалавек, як ён
 Ва ўладзе выпадку, прароцтвы ж – марныя?
 Найлепей – жыць сабе, як выпадзе калі...
 А з маці шлюб? Не пераймайся тым: у сне 980
 Смяротныя нярэдка з мацяркамі спяць,
 Але таму, хто не бярэ да галавы
 І забывае сны, жывецца спакайней!
- ЭДЫП. Яно ўсё так было б, каб маці не жыла!
 А так, нягледзячы на словы мудрыя 985
 Твае, я ўсё-ткі адчуваю нейкі страх.
- ІАКАСТА. Але ж магіла бацькі – пробліскам святла...
 ЭДЫП. Вядома! Ды яшчэ баюся той, жывой!
 ВЯСТУН. А хто ж яна, якой баішся гэтак ты?
 ЭДЫП. Мерапа, старча: з ёй калісьці жыў Паліб. 990
 ВЯСТУН. Што ёсць такое ў ёй, што вас палохае?
 ЭДЫП. Жажлівае прароцтва боскае, мой госць.
 ВЯСТУН. А іншым ведаць пра яго дазволена?
 ЭДЫП. Ну, відавочна! Локсій некалі сказаў,
 Нібы я кроў сваю змяшаю з матчынай, 995
 А бацькаву – сваёй рукою пралію.
 Вось, ад Карынфа воддаць я трымаюся –
 І добра, хоць, вядома ж, радасна і мне
 Было б у вочы зазіраць бацькоўскія.
- ВЯСТУН. Цябе, выходзіць, з дому страх прагнаў?
 ЭДЫП. Яшчэ – каб бацьку, старча, не забіць... 1000

- Вястун. Чаму адразу не пазбавіў я цябе,
О цар, ад страху навіной прынесенай?
- Эдып. І ты б, стары, маю падзяку заслужыў!
- Вястун. Таму я так спяшаўся да цябе, каб мець 1005
Выгоду, калі ты дадому вернешся...
- Эдып. Не, не вярнуся я да котлішча бацькоў.
- Вястун. Ды ты не ведаеш, што робіш, о дзіця!
- Эдып. Малю цябе багамі, праўда, падкажы!
- Вястун. Ты праз бацькоў дадому не вяртаешся. 1010
- Эдып. Каб яваю не сталі словы Фэбавы.
- Вястун. Баішся ганьбу праз бацькоў сваіх спазнаць?
- Эдып. Вось гэтага баюся, старча, я цяпер.
- Вястун. І ты не ведаеш, што ты дрыжыш дарма?
- Эдып. Як гэта – калі імі я народжаны? 1015
- Вястун. Бо ты з Палібам у сваяцтве і не быў.
- Эдып. Што ты сказаў? Паліб не нарадзіў мяне?!
- Вястун. Табе ён гэткі самы бацька, як і я.
- Эдып. Як бацька *мой* не можа бацькам быць маім?
- Вястун. Ды вась: цябе ні ён не спарадзіў, ні я. 1020
- Эдып. Чаму ж тады ён сынам называў мяне?
- Вястун. Дык ведай: з рук маіх ён атрымаў цябе.
- Эдып. І так любіў мяне, з чужых прыняўшы рук?
- Вястун. Сваіх дзяцей не маючы, быў рады ён.
- Эдып. Ты перад тым купіў мяне ці дзе знайшоў? 1025
- Вястун. Знайшоў. У хмызняках, дзе Кітайронаў яр...
- Эдып. І што ў мясіны тыя прывяло цябе?
- Вястун. Я ў горы статак пасвіць быў адпраўлены.
- Эдып. Дык ты быў некалі наёмным пастухом?
- Вястун. І ўратаваў цябе тады, маё дзіця. 1030
- Эдып. А што са мной было, як ты мяне знайшоў?
- Вястун. Суставы ног былі прабітыя ў цябе.
- Эдып. Нашто ж прыгадаць мне пакуты даўнія?
- Вястун. Я ногі звязаныя вызваліў табе.
- Эдып. З маленства маю знакі я жахлівія... 1035
- Вястун. Адгэтуль узялося і тваё імя.
- Эдып. Хто – бацька? маці? – вінаватыя, скажы!

- Вястун. Не ведаю: мне іншы перадаў цябе.
Эдып. Выходзіць, іншы, а не ты, мяне знайшоў?
Вястун. Ну, так... Цябе я ў іншага ўзяў пастуха. 1040
Эдып. А хто ж ён быў? Не можаш мне назваць яго?
Вястун. Мне падаецца, быў ён з Лаевых людзей.
Эдып. З людзей таго, хто тут калісьці быў царом?
Вястун. Быў пастухом якраз ён у таго цара.
Эдып. Ці ён жывы? Ці можна ўбачыць мне яго? 1045
Вястун. Пра гэта ведаць, пэўна, вам, тутэйшым, лепш.
Эдып [*звяртаючыся да хору*].
Ці нехта з вас, што стаіць наўкол, таго
Не знае пастуха, што ўзгадваў тут стары,
Ці ў Фівах бачыў хто яго, ці за мяжой?
Час надышоў даведацца пра ўсё! 1050
- КАРЫФЕЙ. Напэўна, ён той самы горада жыхар,
Якога ўбачыць моцна ты хацеў. Але
Пра гэта Іакаста ведае найлепш.
Эдып. Ты, жонка, чуеш? Той, каго мы клікалі,
Не можа быць якраз тым самым пастухом? 1055
ІАКАСТА. Ах, ты не пераймайся тымі словамі:
Ці мала што было тут некім сказана!
Эдып. Не можа быць, каб сведчанні такія мець,
Але паходжанні свайго не высветліць.
ІАКАСТА. Не трэба, у імя багоў, пытацца больш, 1060
Калі ты хочаш жыць! Я й так пакутую.
Эдып. Хай тройчы буду сынам я нявольніцы,
Паходжанне тваё ні ў чым не зменіцца.
ІАКАСТА. І ўсё ж малю цябе: не будзь дапытлівы!
Эдып. А ўсё-ткі мушу я даведацца пра ўсё! 1065
ІАКАСТА. Паслухайся: мая парада добрая.
Эдып. Ах, «добрая»! Тым сыты я даўно...
ІАКАСТА. Каб сто гадоў табе не ведаць, хто ты ёсць!
Эдып. Дык хто мне прывядзе, нарэшце, пастуха? 1069

[*Паказваючы на Іакасту.*]

Яна ж паходжаннем сваім хай цешыцца!

ІАКАСТА. Ах ты, няшчасны! Толькі гэтае скажу
І будзе слова гэтае апошняя!

[Эдып, Карыфей.]

КАРЫФЕЙ. Чаму, Эдып, яна сышла так, несучы
У сэрцы распач? І мне страшна робіцца,
Што з гэтага маўчання ўзнікне кепскае... 1075

ЭДЫП. Ды што б там ні было, пра свой хачу я род
Даведацца – хай будзе самы нізкі ён.
Яна – з жаночай годнасцю сваёй, відаць, –
Майго паходжання пачне саромецца.
Я ж, сын багіні Лёсу дабрадайнае, 1080
Ні каліва не страчу гонару свайго.

Яна мне – маці, а браты мне – месяцы,
Што то ўзвышаюць, то балюча б'юць мяне.
Вось гэтакі род мой, і я ўсё зраблю,
Каб таямніцу зняць з свайго паходжання. 1085

[СТАСІМ ЧАЦВЁРТЫ]

[Хор.]

[*Страфа*]

Дар калі маем прарочы,
Можам пра штось меркаваць,
Дык пабажымся Алімпам,
О Кітайрон, што табе заўтра
Пры поўні пачнем мы, 1090

Як адназемцу, Эдыпа славу пяць;
Будзем мы, як карміцеля й маці,
Славіць у скоках цябе,
Бо ты шчаслівыя весткі
Нашым уладцам прынёс. 1095
Фэб слаўны, ты сваёй ласкай
Нас не абдзялі!

[*Антыстрафа*]

Хто, дзіцятка, твая маці?

Што за вечная

Німфа зрабіла Пана, 1100

Госця горнага, бацькам тваім? Ці

З ёй быў Локсій?

Бо пашы, лугі, паплавы любіць ён.

Можа, уладца Кілены,

Ці то Бахус – бог, што жыве 1105

Ў горных вышынях, мае

Сына – цябе! – ад німфы,

Прыняўшы з Гелікона, дзе

Гулі ён вядзе?

[ЭПІСОДЫЙ ПЯТЫ]

[Эдып, Карыфей, Вястун, Лаеў пастух.]

Эдып. Хоць, старцы, пастуха не ведаю я ў твар, 1110

Але, здаецца, вось каго чакалі мы

Так доўга. Бо яго такі паважны век

Якраз за тое сведчыць. Акрамя таго,

Я ў служках пазнаю – тых, што яго вядуць, –

Сваіх людзей; але ж вядома лепш табе 1115

Пра гэта, бо раней ты бачыў пастуха.

КАРЫФЕЙ. Ну так, я пазнаю: у Лая пастухом

Быў ён! Памылкі тут ужо не можа быць.

Эдып. Найперш з Карыфа госця распытаць хачу:

Ты пра яго казаў нам?

Вястун. Перад табою ён. 1120

Эдып [*да Лаевага пастуха*].

Стары, глядзі сюды і дай адказ мне свой:

Ці праўда тое, што ты ў Лая быў даўней?

ЛАЕЎ ПАСТУХ. Рабом быў пры двары ў яго – не купленым:

Я змалку гадаваўся там.

Эдып. З чаго ж ты жыў?

- ЛАЕЎ ПАСТУХ. Амаль усё жыццё хадзіў за статкамі.
ЭДЫП. А дзе хадзіў ты? У якіх ваколіцах? 1126
- ЛАЕЎ ПАСТУХ. У Кітайроне, ці паблізу ад яго.
ЭДЫП. Ці сустракаў ты чалавека – вунь таго?
ЛАЕЎ ПАСТУХ. А што рабіў тады ён? Што за чалавек?
ЭДЫП. Вось: гэта ён. Ці з ім ты дачыненні меў? 1130
- ЛАЕЎ ПАСТУХ. Ды не, прыпомніць не магу я гэтага...
ВЯСТУН. Мяне не дзівіць тое, уладар. Калі ж
Забыўся ён – я нагадаю. Бо яму
Прыпомніцца той час, калі два статкі ён
Ля Кітайрона пасвіў, я ж хадзіў з адным. 1135
І ад вясны аж да пачатку восені
Мы запар тры гады былі суседзямі.
Узімку гнаў я статак да сябе, а ён –
У Лаевы аўчарні. Ну, скажы цяпер:
Ці праўда так было, як я вось тут кажу? 1140
- ЛАЕЎ ПАСТУХ. Не маніш ты, але ж даўно яно было.
ВЯСТУН. Скажы: ці памятаеш, як ты мне дзіця
Аддаў, каб я яго выхоўваў як сваё?
ЛАЕЎ ПАСТУХ. Што-што? Навошта ўспамінаць пра даўняе?
ВЯСТУН. О сябра! Прад табой – той колішні малы! 1145
ЛАЕЎ ПАСТУХ. Ты што – вар’ят?! Хіба не можаш памаўчаць?
ЭДЫП. Ой, не сварыся на яго, стары: ты горш
Паказваеш сябе ў сваіх выказваннях!
- ЛАЕЎ ПАСТУХ. У чым мая віна, найлепшы валадар?
ЭДЫП. Ты пра дзіця, ім узгаданае, маўчыш! 1150
ЛАЕЎ ПАСТУХ. Не ведаючы, кажа ён – але дарма...
ЭДЫП. Па-добраму не скажаш, дык наплачашся!
ЛАЕЎ ПАСТУХ. Малю багамі не чапаць нямоглага!
ЭДЫП. Ці рукі скруціць хто яму за спінаю? 1154
ЛАЕЎ ПАСТУХ. За што? О ліха! Чым цябе здаволю я?
Аддаў! І лепш бы я памёр у той жа дзень!
ЭДЫП. І зараз ты памрэш – як не прызнаешся!
ЛАЕЎ ПАСТУХ. Калі ж прызнаюся – памру яшчэ хутчэй...
ЭДЫП. Здаецца, чалавек адно што цягне час. 1160

ЛАЕЎ ПАСТУХ. Не! Я ж пацвердзіў, што дзіця было аддадзена.
 ЭДЫП. Чыё ж яно было? Тваё ці *нечаяе*?
 ЛАЕЎ ПАСТУХ. Маё? Ды не! Яго мне хтосьці перадаў.
 ЭДЫП. З тутэйшых грамадзян ён быў? З якой сям'і?
 ЛАЕЎ ПАСТУХ. Дзеся багоў маю: больш не пытай, о цар!
 ЭДЫП. Табе канец, калі я зноў спытаюся! 1166
 ЛАЕЎ ПАСТУХ. З палаца Лая немаўля паходзіла...
 ЭДЫП. З нявольнікаў? Або з ягоных сваякоў?
 ЛАЕЎ ПАСТУХ. О жах! Казаць я мушу найстрашнейшае...
 ЭДЫП. А я пачуць.... Аднак *павінен* я пачуць. 1170
 ЛАЕЎ ПАСТУХ. Казалі, што яго дзіця было. Але
 Пра тое ўсё вядома жонцы лепш твайёй...
 ЭДЫП. Табе яго перадала яна?!
 ЛАЕЎ ПАСТУХ. Яна.
 ЭДЫП. І што зрабіць ты мусіў з ім?
 ЛАЕЎ ПАСТУХ. Забіць яго.
 ЭДЫП. А маці што ж?
 ЛАЕЎ ПАСТУХ. Прароцтваў тых баялася... 1175
 ЭДЫП. Якіх?
 ЛАЕЎ ПАСТУХ. Што бацьку потым ён заб'е свайго.
 ЭДЫП. Нашто аддаў яго ты іншаму тады?
 ЛАЕЎ ПАСТУХ. Было шкада мне, цар, яго! Я меркаваў:
 Дзіця пастух у край далёкі забярэ.
 І ён уратаваў дзіця – нам на бяду. 1180
 Бо ведай: пра цябе якраз расказваў ён!
 ЭДЫП. Якая ганьба! Вось і высветлілася...
 Святло! Зірну я на цябе апошні раз:
 Не так я нарадзіўся, жыў не з той, забіў,
 Урэшце, не таго, каго дазволена. 1185

[СТАСІМ ПЯТЫ]

Хор. [Страфа 1-я]
 Бяда, смяротныя, вам!
 Ваша жыццё нікчэмнае,

Пакуль вы тут, на зямлі...
Бо хто ж долю большую
Ад шчасця змог ухапіць, 1190
Мець узлёт – і нізрынуцца?
Твой, о няшчасны Эдып,
Дэман, лёс твой, так вучыць нас –
Калі пра гэта падумаем –
Што на гэтым свеце няма 1195
Людз шчаслівага.

[*Антыстрафа 1-я*]

Ты, хто так добра трапляў
Стралою і шчасце меў незвычайнае заўжды,
О Дзэўс! Калі ж ты кіпці крывазаубай панне адбіў –
Прадказальніцы, – ты памог 1200
І апорай стаў краю!
Ты з той пары наш валадар, пашаноту ў нас заслужыў
Найбольшую, што бывае ў нас у Фівах слаўных тут.

[*Страфа 2-я*]

І вось цяпер ці ёсць хто няшчаснейшы?
Ці пакутаў сцярпеў нехта больш 1205
У часе зменлівым такім?
Ах, галава Эдыпава, прыстань ты знайшла –
Ложак, што адзін сыну й бацьку быў,
Даў уцехі шлюбныя.
Як жа засеянае ім 1210
Поле магло трываць цябе
Так доўга, нічога не кажучы?

[*Антыстрафа 2-я*]

Адкрыў празорца Час усё, табе на жаль:
Ён не можа цяпер пералюб трываць –
Калі сын мужам робіцца. 1215
Каб жа, о Лая дзіця,
Нам не бачыцца ды й не знацца каб!

Бо мы ў роспачы
Лямантуем тут цяпер,
А праўду ўсё ж трэба нам казаць: 1220
Ты нам памог спазнаць жыццё,
І мы павекі ўжо змужым зараз.

[ЭКСАД]

[Эдыпаў служба, Карыфей.]

ЭДЫПАЎ СЛУЖКА. О, грамадзяне краю слаўныя! Што вам
За словы прыйдзеца пачуць і ўбачыць што!
Як вы засмуціцеся, калі сэрцы ў вас 1225
Да Лабдакідаў спачування поўныя!
Бо не пад сілу Істру ўжо, ці Тасісу,
Адмыць палац вось гэты ад грахоў,
Якія так ці йначай адкрываюцца,
Выходзяць на святло; ды церпіць горш якраз
Той , хто пакуты выбірае сам сабе. 1231

КАРЫФЕЙ. Мы ў засмучэнні ад таго, што ведаем,
Але пра што ты нам хацеў сказаць яшчэ?

ЭДЫПАЎ СЛУЖКА. Скажу я сцісла, бо й дадаць няма чаго:
Памерла наша Іакаста боская. 1235

КАРЫФЕЙ. О, нешчаслівая! Хто ж вінаваты ў тым?

ЭДЫПАЎ СЛУЖКА. Наклала рукі на сябе яна сама,
Найгоршае вы бачыць не маглі, а я
Быў сведкам, і пра ўсё вам раскажу як ёсць –
Наколькі толькі сілаў будзе мне ставаць. 1240

Прыбегла ў роспачы яна тады ў палац
І кінулася ўпрост да ложа шлюбнага,
Рукамі ў валасы ўчапіўшыся свае,
Там зачынілася ўнутры – і, плачучы,
Да Лая, да нябожчыка, звярталася 1245
І ўспамінала першынца, які забіў
Яго; узгадвала, як выпала яму –
О жах! – займець дзяцей ад маці ад сваёй.

Яна над ложкам галасіла, у якім
 Ад мужа – мужа нарадзіла і дзяцей – 1250
 Ад сына ўласнага. А што далей было –
 Не ведаю, бо з лямантам прыбег Эдып
 І я за ёю болей не сачыў – глядзеў
 Адно на ўладара: як, вар’яцеючы,
 Ён кідаўся, шукаў штылет, патрабаваў 1255
 Пусціць да жонкі – той, якую ён
 Не мог так называць, бо ніваю
 Была яна засеяна дваякаю,
 З якой і ён, і дзеці выраслі яго. 1259
 І раптам з дзікім крыкам – бы за кімсьці ўслед –
 Панёсся шпарка да дзвярэй падвойных ён
 І засаўку зламаў, і ў спальню заляцеў.
 А там мы бачым: між вярвак зблытаных
 Вісіць жанчына. Ён жа, тое ўбачыўшы,
 Зароў ад распачы – няшчасны! – і пяцю 1265
 Ён раскруціў. І ўпала на зямлю яна...
 Эдып з царыцынага ўбору – ах! – сарваў
 Яе аздобу – залатую з’асцежку
 І голкай востраю праткнуў сабе адну,
 Пасля другую зрэнку і пачаў крычаць, 1270
 Што вочы не павінны бачыць ні пакут,
 Ні ліха, здзейсненага ім. Хай будзе змрок
 Таму наканаваны, хто няздольны бачыць быў,
 Што забаронена, а што дазволена!
 Пры гэтых словах, церпячы пакуты, ён 1275
 Не раз вачніцы пратыкаў, і кроў цякла
 З вачэй яму на бараду не кроплямі –
 Чырвона-чорнай страшнаю залеваю.
 І ўсё цяпер звалілася на абаіх –
 Мужчыну і жанчыну – ліха гэтае, 1280
 Што ўсё прамышалася ў адно...
 Іх колішныя шчасце і было для іх
 Такім, што іх штодня, штохвілі цешыла.

	І раптам тут – пакуты, ганьба, стогны, боль – Усё, што ёсць, ліхое ў гэты дом прыйшло!	
КАРЫФЕЙ.	Ці хоць крыху няшчасны супакоіўся?	1286
ЭДЫПАЎ	СЛУЖКА. Крычыць, каб дзверы адчынілі, каб усім Забойцу бацькі паказалі – як ён ёсць, Таго, хто з маці... не, няможна гаварыць... Што сам ідзе ён у выгнанне назаўжды,	1290
	Каб са сваім пракляццем аж да скону жыць. Але цяпер яму ўжо без правадніка Не абысціся, бо цяпер нямоглы ён. Ды паглядзіце самі... Адчыняюцца Вунь засаўкі – і гэткае відовішча	1295
	Спагаду можа абудзіць і ў ворага.	

[КАМОС]

[Э д ы п, х о р.]

	[Уступны спеў.]	
Хор.	О, як нялёгка бачыць нам Пакуты найстрашнейшыя! Ці ж, бедны, вар'ячеш ты? Што за дэман цябе схапіў, Велізарным скачком твой лёс Найшчаслівейшы перайначыўшы? О гора! Немажліва нам глядзець, А трэба й спытацца шмат пра што І шмат пра што трэба даведацца...	1300
	Дарма! Наш страх мацнейшы!	1305
Эдып.	Ай-яй! Гора! Ах, такі няшчасны я! Куды ж гэта гора мяне вядзе? Мой крык – куды ён з губ зляцеў?	1310
	О дэман! Чаму ты павёў мяне адсюль у прорву?	
Хор.	У прорву, што палохае і зрок, і слых.	

- [*Страфа 1-я*]
- Эдып. О змрок густы –
Які ні зрокам не ўхаліць, ні розумам!
Выйсця мне не знайсці нідзе – 1315
Гора! О, гора мне!
Мяне адначасна працяў
Боль ад іголак і ад ганьбы, што на мне!
- Хор. Не дзівіць нас зусім, што церпіш ты ўдвая –
І скардзішся, і целама ты пакутуеш. 1320
- [*Антыстрафа 1-я*]
- Эдып. О сябра мой!
Адзіны мой служка адданы, што яшчэ ёсць у мяне,
Пра сляпога ты клапоцішся,
Ах! Ах!
Не, гэта не падман, цябе я пазнаю 1325
Па голасе – хоць навакол суцэльны змрок.
- Хор. Чаму ты здзейсніць гэткае наважыўся?
Які цябе на гэта дэман падштурхнуў?
- [*Страфа 2-я*]
- Эдып. Гэта Апалон, Апалон, сябры,
Усё ліха гэтае мне напраўду прычыніў!
Але сабе я ўдары 1330
Сам наносіў, сам!
Што мне бачыць, нашто?
Радасці няма –
Дык навошта вочы мне? 1335
- Хор. Было ўсё так, як ты сказаў.
- Эдып. На што глядзець мне цяпер?
Каго, сябры мае, любіць,
І што хацеў бы я пачуць яшчэ?
Мяне прэч з горада 1340
Вядзіце як найхутчэй!
Ах, прэч вядзіце, прэч
Мяне, заганнага!

- Праклён мне ад багоў
Найгоршы, што спрадвек 1345
На чалавека лёг!..
- ХОР. Няшчасны, колькі мудрасці ў табе й пакут.
Найлепш было б, каб мы цябе не ведалі!
- ЭДЫП. [Антыстрафа 2-я]
Таму шлю праклён,
Хто ў чыстым полі некалі 1350
Мне з ног кайданы
Зняў жахлівыя –
Мой збаўца мне ратунку не прынёс зусім!
Хай лепш бы я памёр...
Ні я б не пакутаваў, ні ўсе мае! 1355
- ХОР. І нам бы лягчэй так было.
- ЭДЫП. Я ж бацьку б не забіў,
Мужам не стаў бы той,
Што мне дала жыццё!
Хто ж я цяпер? Дзіця, якое ўжо 1360
Багі праклялі ўсе;
Маці суложнікам
Стаў я, няшчасны, тут.
Калі найгоршае
На свеце ліха ёсць – 1365
Яго спазнаў Эдып.
- ХОР. Ці слушна ты зрабіў – не ведаем, але
Табе было б ямчэй не жыць, чым жыць сляпым...
- ЭДЫП. Мне не кажыце, што няслушна я зрабіў –
Такіх парад не трэба мне! Ці довадаў!.. 1370
Як я глядзеў бы ў вочы бацьку й мацеры,
Калі б я проста так сышоў сабе ў Аід?
Бо ліха я зрабіў сваімі ўчынкамі
Ім столькі, што пятлёй тут не адкупішся!
Ці ў твары дзецям я глядзеў бы радасна, 1375
Даведаўшыся, як на свет яны прыйшлі?

Нічога бачыць не хачу – ні горада,
 Ані муроў, ані абліччаў божышчаў
 Святых, бо ўжо дарэшты гэта ўсё цяпер,
 Пражыўшы ў Фівах найшчаслівейшыя дні,
 Няшчасны, я забраў навек сам у сябе; 1381
 Я загадаў гнаць з горада нячыстага –
 Таго, хто будзе выкрыты багамі, бо
 Навекі збэсціў Лаеў род. І я – такі –
 Глядзець ці змог бы ў вочы суайчыннікам?
 Не, не! Калі б і страціць слых я здольны быў,
 Ад свету б цела, жалю вартае, 1387
 Сваё таксама б я адгарадзіў тады –
 Каб *нават гук* не дасягнуў аслеплага...
 Асобна духу жыць ад ліха соладка. 1390
 О, Кітайрон! Навошта ты прыняў мяне?
 Чаму, прыняўшы, тут жа не забіў? Тады
 Не ведаў бы ніхто, адкуль паходжу я.
 Паліб! Карыньф! О, вы, нібы ж бацькоўскія,
 Мясціны! Вы мяне ў красе выхоўвалі – 1395
 І каб трымаўся я ад ліха падалей;
 А выхавалі злыдня, у сябе ўнутры.
 О, тры сцяжыны горныя і вузкі дол,
 Дуброва ў прыцемку, маёй крывёй –
 І бацькавай! – вы набрынялі ўсе, 1400
 А ці ўзгадаеце, што я ўчыніў, перш чым
 Сюды прыйсці? О шлюбы, шлюбы, я ад вас
 Прыйшоў на гэты свет, і вы зрабілі так,
 Каб гэтак, зноў праз вас, зрабіўся бацькам сын,
 Ад вас насенне прынялося тое ж; ад яго ж
 Пайшлі сыны, браты – усе адной крыві! – 1406
 Нявесты, жонкі, маткі... Больш агіднага
 Кровазмяшэння не бывала на зямлі!..
 Ах, што казаць! Малю багамі: найхутчэй
 Адпраўце прэч мяне або зрабіце, каб 1410
 Сканаў я. Утапіце ў моры! Я прашу

- Вас дакрануцца да няшчаснага мяне...
Хадзеце і не бойцеся, бо гэткага
Цяжару болю і пакут смяротнаму
Нікому не даводзілася вытрымаць. 1415
- КАРЫФЕЙ. Вось, у патрэбны час да нас ідзе Крэонт,
Бо толькі ён параіць нам і рады дасць
Быць абаронцам краю нашага далей.
- ЭДЫП. Ах, што яму скажу я?! І на што цяпер
Мне спадзявацца ўжо, калі я да яго 1420
Несправядлівы быў, бязлітасны такі?
- [ЭДЫП, КРЭОНТ, ХОР.]
- КРЭОНТ. Не здзекі я прыйшоў чыніць з цябе, Эдып,
Не дакараць, табе не помсціць – пагатоў!
[Да *фіванцаў*.] А вы, калі смяротных не шануеце,
Пабойцеся агню хоць жыццядайнага: 1425
Хоць Геліасу-сонцу не паказвайце
Вы ганьбу гэтую, якой ані зямля
Не прыме, ні свяшчэнны дождж, ані святло.
Эдыпа адвядзіце ў дом як найхутчэй!
Бо толькі сваякам у нас дазволена 1430
Пакуты бачыць і цярпенні сваякоў.
- ЭДЫП. Неспадзявана страхі ты прагнаў мае,
Знайшоўшы мне, благому, словы людскія...
Параду дам, табе – не мне – карысную.
- КРЭОНТ. Чаго ж ты так упарта дамагаешся? 1435
- ЭДЫП. Гані мяне з краіны гэтай найхутчэй
Туды, дзе не пачуць людскога голасу.
- КРЭОНТ. Я гэтак бы ўчыніў даўно, але хачу
У бога запытацца, што рабіць далей.
- ЭДЫП. А ён сказаў выразна: смерцю пакараць 1440
Мяне, бацьказабойцу і нягодніка.
- КРЭОНТ. *Сказаў* ён тое, ды ў такім становішчы
Спытацца яшчэ раз нам не зашкодзіла б.
- ЭДЫП. Пытацца зноў наконт мяне, няшчаснага?

Крэонт.	І богу ўрэшце веры ты дасі цяпер!..	1445
Эдып.	Цябе прашу: ты абавязак выканай Сваяцкі й вырашы, як пахаваць яе, Якая ў доме мёртвая цяпер ляжыць. А да мяне, пакуль жыву, спагадлівым Не будзь і не дазволь застацца ў горадзе.	1450
	Пусці мяне на родны Кітайрон: я там Павінен быў памерці – спраўдзіцца Тады жаданне бацькі й маці мусіла... Ну вось, якраз урэшце я сканаю там, Хоць ведаю: ані хвароба, ані гвалт	1455
	Мяне не знішчаць. Бо я ўратаваны быў Ад смерці, каб пакуты іншыя чыніць. Няхай мой лёс вядзе мяне, куды вядзе! Але ж ёсць дзеці... Не прашу цябе, Крэонт, Пра хлопцаў клапаціцца, бо яны сабе	1460
	Заўсёды – як мужчыны – хлеб здабудуць свой. А дочкі бедныя мае абедзве... Ім Ніколі ў доме бацькавым асобны стол Прызначаны не быў. І цябе малю: Задбай пра іх. Ах, і паглядзіць мне дазволь	1466
	Дзяўчатак; іх бяду слязою горкаю Аплакаць! Я прашу цябе, о валадар: Дазволь! Я, дакрануўшыся да іх, сябе Відушчым нібы зноў адчую... І нібы Усё, што прамінула, зноўку вернецца...	1470
	Ды што тут маю гаварыць я? О, багі! Хіба не чую я сваіх дзяўчат?! Яны Рыдаюць, праліваюць слёзы горкія? І што – быў літасцівы да мяне Крэонт: Прывесці загадаў дачушак дарагіх?..	1475
	Ці праўда?	
Крэонт.	Праўда. Я жаданне выканаў	
Эдып.	Тваё, бо ведаў, як ты моцна ўсцешышся. Будзь шчасны! Хай цябе за гэта дэман твой Бароніць лепш, чым мой мяне абараняў!	

О, дзеткі, дзе вы? Падыдзіце ўжо бліжэй –
 Рук не цурайцеся вы братавых, хоць ён 1481
 Сабе рукамі тымі вочы выкалаў.
 Ужо тады быў я сляпы: не цямячы,
 Што бацькам, дзеткі, вашым я зрабіўся там,
 Дзе некалі даўно быў сам народжаны! 1485
 І вас цяпер я, дочкі, тут аплакваю,
 Бо ўжо сабе ўяўляю рэшту горкіх дзён,
 Якую вы пражывяце сярод людзей.
 З кім будзеце на сходах вы сядзець?
 З якіх жа святаў незаплаканымі вам 1490
 Вяртацца давядзецца, а вясёлымі?
 Калі ж пара ўзяць шлюб надыдзе вам, каму
 З мужчынаў хопіць смеласці забыць тады
 Пра ганьбу роду нашага, што пляміць вас,
 Як некалі й маіх бацькоў запляміла? 1495
 Хіба замала гора вам, калі забіў
 Ваш бацька бацьку і зачаў вас ад тае,
 Што маткаю была ягонаю сама?
 І гэткай ганьбаю невынішчальнаю 1499
 Вас будуць папракаць – хто ж возьме замуж вас?
 Не знойдзецца такога, дзеткі... І ваш лёс –
 Састарыўшыся, звянуць так, бясплюбнымі...
 Менойкаў сын! Цяпер адзін ты бацька ў іх:
 Бо мы, іх крэўныя бацькі, сышлі ў нябыт.
 Пагарды не выказвай ім, не дапусці, 1505
 Каб сталіся жабрачкамі самотнымі
 Твае сваячкі – ды няшчаснымі, як я!
 Прашу ў цябе спагады да дзяўчат малых,
 Безабаронных – хто ж паможа ім яшчэ?
 Паабяцай мне гэта – дотыкам рукі! 1510
 А калі б, дзеткі, вы былі дарослыя,
 Я б шмат чаго параіў вам. Але цяпер
 Жадаю, каб за бацьку вашага былі
 Шчаслівейшыя вы – куды б вас лёс ні вёў.

КрЭОНТ. Ты досыць слёз праліў ужо! Вяртайся ў дом...
 ЭДЫП. Што тут рабіць? Пайду...
 КрЭОНТ. У меру добра ўсё.
 ЭДЫП. Умова ёсць адна...
 КрЭОНТ. Кажы – я вырашу. 1517
 ЭДЫП. Адпраў мяне з краіны!
 КрЭОНТ. Вызначыць хай бог.
 ЭДЫП. Нялюбы я багам...
 КрЭОНТ. Па-твойму й станецца.
 ЭДЫП. Напраўду?
 КрЭОНТ. Я заўжды кажу, што думаю! 1520
 ЭДЫП. Вядзі ж мяне адсюль.
 КрЭОНТ. Але дзяцей пакінь!
 ЭДЫП. Не забірай іх у мяне!
 КрЭОНТ. Ад перамог
 Адвыкнуць час табе: згубіў ты ўсё, што меў...
 ХОР. О грамадзяне Фіваў! Бачыце: Эдып
 Усёмагутны быў, усё мог разгадаць 1525
 Даўней. Мы поспехам яго зайздросцілі,
 Але цяпер у бездань гора трапіў ён!
 Таму заўжды чакайце дня апошняга,
 Смяротных не ўсхваляйце, аж пакуль у іх
 Без болю і пакут не скончыцца жыццё. 1530

[Канец.]

[Паст. паміж 429 і 425 г. да н. э.]

АНТЫГОНА

Асобы:

Крэонт, фіванскі цар.
Эўрыдыка, яго жонка.
Гайман, сын Крэонта, жаніх Антыгоны.
Антыгона, пляменніца Крэонта, нявеста Гаймана.
Ісмэна, яе сястра.
Тэйрэсій, стары дзед, прарок, сляпы.
Вартаўнік.
Вястун.
Хлопчык, павадыр Тырэсія.
Карыфэй хор.
Хор фіванскіх старшыняў.
Слугі, рабы Крэонта, прыслужніцы Эўрыдыкі.

Дзеянне адбываецца перад царскім палацам у Фівах.

[ПРАЛОГ]

[Антыгона, Ісмэна.]

- АНТЫГОНА [*выклікаючы з палаца Ісмэну*].
Ісмэна, родная сястрычка ты мая!
Ці ведаеш, яшчэ якога гора
Не даў нам Дзэўс за грэх Эдыпа-бацькі?
Цярпенне, ганьба, здзек – пакуты ад багоў:
Ці ёсць што-небудзь, хоць чаго, сястра, з табой 5
Не бачылі бы мы – і ты, і я – ў жыцці?
І зноў цяпер – які яшчэ загад аддаў,
Як кажуць, усяму народу новы цар?
Не чула? Не яшчэ? Не ведаеш, што вораг
Рыхтуе зло таму, хто нам за ўсіх мілейшы? 10
- ІСМЭНА. Не мела весткі я пра нашых дарагіх
Ні добрае, ні дрэннай з той пары, сястра,
Як страцілі мы разам двух сваіх братоў,
Што ў дзень адзін загінулі ад рук
Уласных. Як аргейцы зноў пайшлі дамоў 15
Уночы сёння, новай весткі не было –
Ні добрае, ні дрэннае, як і даўней.
- АНТЫГОНА. Я гэта ведала. З палаца я цябе
Паклікала – з табой адной пагаварыць.
- ІСМЭНА. Што, што, сястра? Чаму ты так хвалюешся? 20
- АНТЫГОНА. Хіба ж не загадаў Крэонт, каб пахаваць
З братоў аднога ды на здзек аддаць другога?
Аддаў зямельцы Этэокла, кажуць, ён,
Усё зрабіўшы, як належыць пры хаўтурах.
Душы яго пачэснае ў Падзем’і месца даў. 25
Наконт жа Палінэйка беднага Крэонт
Усёй даў грамадзе наказ, каб аніхто
Ў зямлі не пахаваў і слёз па ім не ліў –

- Без могілак, без слёз пакінуць на зямлі
Драпежным птахам смачную спажыву. 30
Такі загад аддаў наш добранькі Крэонт,
Як кажучь, мне й табе. І мне, я паўтару!
Сюды ідзе Крэонт, каб ясна абвясціць
Тым, хто не ведае, загад свой. Мае быць
Паважны той загад. Забіты будзе той 35
Каменнем, хто наважыцца рабіць супроць.
Вось справа як стаіць. Пакажаш хутка ты,
Дачку якую мелі нашыя бацькі.
- ІСМЭНА. Калі стаіць так справа, што б магла зрабіць
Пры ўсім маім жаданні я, сястрычка? 40
- АНТЫГОНА. Ці будзеш ты рабіць са мною разам, што хачу?
- ІСМЭНА. У чым жа небяспека – ў тваёй думцы *што*?
- АНТЫГОНА. Ці разам ты са мной падымеш братаў труп?
- ІСМЭНА. Каб пахаваць – што ўсім Крэонт забараніў?
- АНТЫГОНА. Як мне, так і табе ж ён брат. Калі ж са мной 45
Не хочаш быць, адна яму не здраджу я.
- ІСМЭНА. О неразумная! Няўжо ж насуперак цару?
- АНТЫГОНА. Не можа ён не даць мне абавязак споўніць.
- ІСМЭНА. Бяда! Бяда! Сястрычка, ўспомні ты, як бацька,
Багамі зненавіджаны, ў няславе згінуў, 50
Як сам, свае злачынствы выявіўшы, ён
Рукой уласнаю абодва вокі вырваў,
А потым маці, што і жонкаю яму была,
Пятлю зрабіўшы, скончыла сваё жыццё.
Дый два браты ў адзін той самы дзень, 55
Няшчасныя, забілі брата брат, і лёс
Адзін спаткаў абодвух ад уласных рук.
Цяпер глядзі: з сям’і мы засталіся дзве,
І як ганебна згінем мы, калі загад
Тыранаў мы парушым, пойдзем насупор. 60
Яшчэ падумай: мы жанчыны ўсё ж з табой –
З мужчынамі змагацца цяжка нам, сястра...
Яшчэ падумай: ёсць над намі ўлада ўсё ж –

- Загад мы мусім споўніць, каб найгоршы быў.
Я прабачэнне выпрашу ў нябожчыкаў маіх, 65
Што, сілаю прымушаная, так раблю.
Што паддаюся ўладарам я, бо няма ж
І сэнсу ў тым, калі рабіць звыш сіл мы будзем.
- АНТЫГОНА. Не буду я цябе прасіць! Калі б ты нават
Жадала – ўжо з табой не буду я рабіць. 70
А ты, як хочаш, думай. Брата ўсё ж свайго
Я пахаваю і памру свядома.
Ляжаць я буду з мілым, мілая яму,
Святы зрабіўшы грэх, бо з цэнямі даўжэй
Мне будзе трэба жыць, чым з тым, хто на зямлі. 75
Там буду вечна жыць, а ты, закон багоў
Парушыўшы, жыві, як хочаш, гэтак тут.
- ІСМЭНА. Закону не парушу я багоў. Ды я
Слабая надта, каб ісці супроць цароў.
- АНТЫГОНА. Вось добрая прычына! Я ж цяпер курган 80
Пайду насыплю брату міламу майму.
- ІСМЭНА. Гаротная! Як за цябе мне боязна!
- АНТЫГОНА. Не бойся за мяне – лепш думай пра сябе.
- ІСМЭНА. Глядзі ж, пра гэта больш нікому не скажы:
Хай тайнай будзе ўсё, і буду я маўчаць. 85
- АНТЫГОНА. Не, не – ўсім раскажы! Калі пра гэта ўсім
Не скажаш – будзеш ты агіднейшаю мне.
- ІСМЭНА. Палаеш сэрцам ты – разважнай трэба быць...
- АНТЫГОНА. Развагу мне любоў да родных цэняў дасць.
- ІСМЭНА. Каб сілы мела ты! Любоў ёсць – сіл няма! 90
- АНТЫГОНА. Ды што ж? Калі не здолею, я адыду.
- ІСМЭНА. Дык лепш не пачынаць, калі не маеш сіл.
- АНТЫГОНА. Не, не кажы, бо станеш мне варожаю
І варагіняю нябожчыку памрэш!
Дык хай мяне спаткае, неразумную, 95
Жахлівы лёс. Не буду слухаць я аб тым,
Што б не дало памерці мне, як я хачу.

[Адыходзіць.]

ІСМЭНА [*адна*]. Ідзі ж, калі так хочаш. Толькі ж ведай, што –
Хоць неразумную – цябе я ўсё ж люблю.

[Выходзіць праз тыя самыя правыя дзверы.
Сцэна пэўны час застаецца пустая.]

[ПАРАД]

[Уваходзяць пятнаццаць старых людзей – фіванскіх старшыняў.]

- ХОР. [*Страфа 1-я*]
Сонца прамень агністы, над Фівамі сямібрамнымі 100
Як ніколі ты заблішчэў!
Ты з'явілася ўрэшце, вока светлага дня,
Над Дыркейскай крыніцай заззяўшы.
З Аргаса воін прыйшоў да нас,
Узброены ўвесь і з белым шчытом. 105
Хутка пагнаў яго прамень агністы,
Нібы хто лейцамі гнаў каня.
- КАРЫФЕЙ. На зямельку бацькоў яго вёў Палінэйк.
Ён падняўся на нас дзеля сваркі братоў,
Наляцеў на зямельку, як быццам арол, 110
Гэтак рэзка крычаў, меў ён крылы-шчыты,
Што блішчалі на сонцы, як белы той снег.
Зброі многа ён меў, на шаломах –
грывы з конскіх хвастоў.
- ХОР. [*Антыстрафа 1-я*]
Ён над дахамі стаў і з усіх бакоў дзіды навёў, 115
Што так праглі крыві, але вась
Ён ад нас адышоў і мячы свае нашай крывёю
Не насыціў, і зырккіх паходняў агнём
Нашых сцен не спаліў,
Бо вокліч Арэў за спінай пачуў – 120
Арла перамог дракон.
- КАРЫФЕЙ. Фанабэрыстых слоў ненавідзіць Дзэвес.
Ён убачыў, як ворагі нашыя йшлі –

	Бы струмень неўтаймоўны, бурлівы, ляцеў – І золатам зброя зіхцела на іх.	125
	Бліскавіцу жахлівую кінуў Дзэвес На муры ўжо на самым – Па тым, хто збіраўся ўжо спеў Трыумфальны спяваць.	
ХОР.	[<i>Страфа 2-я</i>] Грукат... І ўпаў на зямлю пад маланкай Той, хто нёс нам агонь. Поўны страшнага гневу, Вораг шалеў, як быццам Неслася бура-зладзейка. Гэтага так загубіў, Іншых іначай караў Вялікі, грозны Арэй – Вечна спагадны нам бог.	130
КАРЫФЕЙ.	Супраць брамаў сямі тут – Сямёрка цароў, Што змагацца сам-насам прагнулі. Зброю ўсю яны кінулі Дзэўсу сваю. Толькі тыя няшчасныя двое братоў, Што супольных бацькоў мелі, ў бітву пайшлі – Брат на брата З магутнаю зброяй сваёй – І абодва загінулі ў бойцы адной.	140
ХОР	[<i>Антыстрафа 2-я</i>]. Але спагадная нам вялікая Ніка З ласкаю ў Фівы ўвайшла, Коньмі славуты горад. Трэба забыцца цяпер На вайну, што была. Пойдзем да храмаў багоў, Цэлую ночку вадзіць карагоды мы будзем. Тых карагодаў Бахх – правадыр.	145
КАРЫФЕЙ.	Але вось уладар нашай роднай зямлі,	155

Сын Менойкаў, Крэонт.
 Даручылі цяпер яму ўладу багі.
 Ён ідзе. Думка нейкая ёсць у яго,
 І таму загадаў ён старшыням усім 160
 Тут сабрацца на сход.
 Ён аб гэтым усім абвясціў. 1616

[ЭПІСОДЫЙ ПЕРШЫ]

[Крэонт, Хор, Карыфей.]

КРЭОНТ *[уваходзячы з боку поля бітвы].*

О, грамадзяне, горад наш багі патрэслі
 Ё вялікай буры й зноў у прыстань прывялі.
 З усіх фіванцаў вас паслаў я запрасіць,
 Каб вы прыйшлі, бо добра ведаў тое, 165
 Што вы заўсёды шанавалі ўладу Лая.
 Калі ж Эдып наш горад вызваліў і потым
 Загінуў сам, прызналі вы яго сыноў
 І вернымі падданымі ім засталіся.
 Калі ж яны палеглі гэтак разам, 170
 У дзень адзін, бо ўласнымі рукамі
 Ё ганебнай бойцы – брата брат – забілі,
 Ёсю атрымаў я ўладу й царскі трон,
 Бо я сваяк бліжэйшы тых цароў палеглых.
 Але душу спазнаць як цяжка чалавека, 175
 Спазнаць яго характар, думкі, покуль ён
 Не мае ўлады і законаў не дае.
 Я думаю, што той, хто, ўладу маючы
 Дзяржаўную, парад не хоча слухаць добрых,
 Ад страху ж нейкага язык трымае ў роце, 180
 Такі быў злым даўней, злым будзе і цяпер.
 Таго ж, хто больш за Бацькаўшчыну любіць
 Сваіх сяброў – таго нікчэмным я лічу.
 Будзь мне за сведку, Дзэўс, бо ты заўжды ўсё бачыш:
 Маўчаць не буду – і, каб не шукаць ратунку, 185

Калі ў бядзе я нейкай горад наш убачу.
 Ніколі й Бацькаўшчыны ворага лічыць
 Не буду сябрам я. Бо мне вядома добра,
 Што ў ёй адной ратунак, і сяброў сабе
 Мы здабываем, ідучы на дапамогу ёй. 190
 Наш горад я ўзмацню такою думкай;
 І, згодна з гэтым, абвясціў я грамадзянам
 Усім загад мой пра Эдыпавых сыноў.
 Я Этэокла, што занінуў у змаганні
 За Бацькаўшчыну – ўсіх адвагай перамогшы – 195
 Ў магіле загадаў схаваць і ўсё зрабіць,
 Абрады выканаць, як варты той герой;
 А Палінэйка, брата роднага, які,
 Вярнуўшыся з уцёкаў, папаліць хацеў
 Зямельку родную, багоў спрадвечных храмы 200
 Ушчэнт – і ўпіцца роднаю крывёй жадаў
 І грамадзян усіх павесці ў няволю –
 Ўсім грамадзянам загадаў я, каб ніхто
 Яго не пахаваў, не ліў каб слёз па ім:
 Няхай ляжыць ён на зямлі ганебна – 205
 Драпежным птахам і сабакам на спажыву.
 Такі пагляд мой, і ніколі ад мяне
 Пашаны не займее дрэнны так, як добры,
 Хто любіць Бацькаўшчыну, мной, пакуль жыве –
 Дый пасля смерці, – будзе шанаваны. 210
 КАРЫФЕЙ. Такі ёсць твой пагляд, Менойкаў сын, Крэонт,
 Адносна ворагаў айчыны ды сяброў?
 Да тых ты ўладу маеш ужываць закон,
 Хто адышоў ужо і хто яшчэ жыве.
 Крэонт. Дык будзеце цяпер за гэтым наглядаць! 215
 КАРЫФЕЙ. Малодшаму за нас ты гэта даручы.
 Крэонт. Прыставіў я да трупа ўжо вартаўнікоў.
 КАРЫФЕЙ. І што б хацеў ты мець яшчэ ад нас?
 Крэонт. Суровым быць да ўсіх, парушыць хто загад.
 КАРЫФЕЙ. Няма такіх дурных, якія б смерці прагнулі. 220

- КРЭОНТ. Такая й кара будзе. Але ж часта як людзей
Надзея на карысліваць губіла ўшчэнт!
[З боку поля выходзіць Вартаўнік.]
[Крэонт, Хор, Карыфей, Вартаўнік.]
- ВАРТАЎНІК. Я не скажу, ўладар, што шпарка я ляцеў,
Ды вось чаму сюды, засопшыся, прыйшоў.
Прыпынкаў шмат было ў мяне ад цяжкіх дум. 225
І шмат разоў хацеў вярнуцца я назад.
Душа мая не раз казала да мяне:
«Гаротнік, што бяжыш, на смерць сваю ідзеш?
Дурны, спыніўся зноў? Калі Крэонт аб тым
Уведае ад іншых, паратунку не шукай!» 230
Так разважаючы, павольна я ішоў,
І доўгі шлях мой так пакарацеў.
І я наважыўся ў канцы прыйсці сюды:
Не маю што й сказаць табе, але скажу:
Я спадзяюся, што са мною будзе тое, 235
Што толькі лёс прызначыў мне ў жыцці спаткаць.
- КРЭОНТ. Дык што такое? Што спалохала цябе так?
- ВАРТАЎНІК. Найперш я пра сябе скажу: я справы той
Сам не рабіў; не ведаю і хто зрабіў яе...
Несправядліва, каб я пакараны быў. 240
- КРЭОНТ. Навокал справы ходзіш ты... Кажы наўпрост!
Што здарылася новага? Хутчэй кажы!
- ВАРТАЎНІК. Адразу не магу сказаць, бо страшна мне.
- КРЭОНТ. Хутчэй кажы, і потым вольны пойдзеш ты.
- ВАРТАЎНІК [нарэшыце адважыўшыся].
Ну добра, я скажу. Прышоў, не знаю, хто, 245
Каб пахаваць той труп: яго сухім пяском
Пасыпаў ён і ўсё хаўтурнае зрабіў.
- КРЭОНТ. Што кажаш ты? Хто мог адважыцца на гэта?
- ВАРТАЎНІК. Не ведаю. Не бачылі мы там слядоў
Сякеры ці рыдлёўкі – ўся была зямля 250
Сухая, камяністая, і не відно

- Слядоў калёс. Хто быў злачынцам, невядома.
Калі ж уранні вартаўнік на тое паказаў,
Зрабілася і жудасна, і вельмі дзіўна ўсім.
Труп не відзён быў, ды не быў і пахаваны: 255
На ім быў толькі слой пяску, каб не было граху.
Не бачылі ніякіх мы слядоў, каб звер
Прыходзіў ці сабака труп цягнуў.
І лаянка тады пачулася між нас,
Бо лаяў вартаўнік вартаўніка, і бойка, 260
Здавалася, пачнецца... Хто б яе стрымаў?
І гэта ўсё зрабіць мог нехта з нас або
Ніхто – ўжо не пазнаць таго было ніяк.
Гарачае жалеза ў рукі ўзяць гатоў
Быў кожны з нас і праз агонь прайсці; багоў 265
У сведкі клікаць, што той справы не рабіў...
Калі й мы ў нашых пошуках удачы не знайшлі,
Такое з нас адзін сказаў, што тут жа ўсе
Галовы апусцілі ўніз ад страху, бо
Пярэчыць не маглі таму й не ведалі, 270
Што нам рабіць цяпер, каб не было бяды.
Маўляў, пра ўсё нам трэба трэба расказаць табе...
Згадзіліся мы ўсе. Няшчаснага мяне
Праз жэрабя абралі тую ўцеху ўзяць –
І вось я тут. Ні ты, ні я таго 275
Не хочам. Ведама ж, што на таго, хто весткі
Прыносіць злыя, як на ворага глядзяць.
- КАРЫФЕЙ. Ужо, ўладар, даўно на думцы мелі мы:
Ці не багі зрабілі тую справу самі?
- КРЭОНТ. Маўчы, калі не хочаш выклікаць мой гнеў! 280
Няўжо ж такі дурны ты, хоць такі стары?
Як можаш ты казаць, што нашыя багі
Хоць трохі затурбуюцца пра гэты труп?
Няўжо ж багі, шануючы як дабрачынца,
Захочуць пахаваць таго, які прыйшоў, 285
Каб храмы іх спаліць ды прынашэнні знішчыць,

- Спустошыць іх зямлю, парушыць іх законы?
Ці бачыў ты багоў, каб дрэнных шанавалі?
Няма такіх. Але даўно ўжо грамадзяне,
Незадаволеныя мной, супроць мяне шумяць, 290
Крадком галовамі трасуць, маёй улады
Цяжар не хочуць несці, як былі б павінны.
[Паказваючы ў бок вартаўніка.]
Я добра бачу, што яны вартаўнікоў
Намовілі за грошы, каб загад парушыць.
Няма ў людзей ніводнай рэчы, што была б 295
За грошы горшая: дашчэнтэ гарады
Яны руйнуюць, з роднай хаты выкідаюць;
Яны змяняюць думкі добрыя ў людзей
І навучаюць іх нядобрае рабіць,
І шлях да хітрасці і да бязбожнасці 300
Людзям усім заўжды паказваюць яны.
Але надыдзе час, калі той, хто рабіў
За золата злачынствы, кару панясе.
Цяпер жа ведай, сведкам будзе Дзэўс:
Маленькай карай смерць падасца вам! 305
[Да вартаўніка.]
Калі не знойдзеце, хто труп той пахаваў,
Яго сюды мне не прыведзяце –
Жывымі ўсіх падвешу і прымушу вас
Нахабніка назваць, што гэтае ўчыніў,
Каб навучыліся вы, дзе карысць шукаць 310
Вам трэба, і каб ведалі, што не заўжды
І не ўсялякую карысць любіць павінны.
Бо хабары ганебныя часцей нясуць
Бяду з сабою, чым задавальненне.
ВАРТАЎНІК. Ці можна мне сказаць? Ці мне ісці назад? 315
КРЭОНТ. Ты досыць прыкрых слоў мне ўжо нагаварыў.
ВАРТАЎНІК. Ці боль вушам тваім зрабіў я, альбо сэрцу?
КРЭОНТ. Шукаць надумаў, што ў мяне баліць?
ВАРТАЎНІК. Вушам я тваім боль зрабіў, злачынца ж – сэрцу.

КРЭОНТ. Як бачу, лапатаць ты здольны ад прыроды. 320
ВАРТАЎНІК. Няхай, але ж той справы не рабіў я.
КРЭОНТ. Не веру! Ты душу сваю прадаў за грошы.
ВАРТАЎНІК. Бяда!

Бяда, калі несправядлівы сам суддзя.
КРЭОНТ. Кажы цяпер, што хочаш. Ды калі
Злачынца вы мне не прыведзяце – убачыце, 325
Што толькі гора йдзе за дрэннай справай.
[Адыходзіць у палац.]

[Хор, Карыфей, Вартаўнік.]

ВАРТАЎНІК. А як знайсці злачынца?! Зловяць ці не зловяць –
Залежыць гэта толькі ад багоў адных.
Але мяне ўжо ты не ўбачыш тут:
Ужо не меў надзеі я, што буду цэлы – 330
Багам вялікую падзяку прынясу.
[Хутка выходзіць.]

[СТАСІМ ПЕРШЫ]

Хор. [Страфа 1-я]
Шмат існуе ў прыродзе магутных сіл,
Але дужэйшы за ўсё – чалавек.
Ён за сівое мора ідзе
Ў час зімовых бушуючых бур; 335
І навокал яго
Уздымаюцца бурныя хвалі.
Багіню найвышэйшую, зямлю,
Няўтомную і вечную, ён раздзірае,
З году ў год ён шарпае яе плугамі, 340
Якія цягнуць коні.

[Антыстрафа 1-я]
Сеткі накінуўшы, ловіць ён
Нядбалых і быстрых птахаў племя,

Як і пароды дзікіх звяроў.
 Рыб, што ў моры вялікім жывуць, 345
 Невадам сплеценым ловіць
 Мудрэйшы за ўсіх чалавек.
 Ён мае ўладу хітрасцю сваёю
 Над дзікім львом між гор
 І накладае 350
 Ярмо на легкагрывага каня, таксама
 Як і на чорнага быка.

[*Страфа 2-я*]

Ён мову стварыў, заўладаў
 І думкай імкліваю, ён 355
 Законы даў гарадам, збудаваў
 Хаты, каб уцякаць
 Ад халадоў і дажджоў.
 Многаразумны,
 Ён страху не знае зусім 360
 Прад тым, што надыдзе.
 Толькі не можа ён
 Смерці перамагчы,
 Хоць ад цяжкіх хваробаў
 Lekі знайшоў.

[*Антыстрафа 2-я*]

Ён мудра мастацтвы стварыў: 365
 Ніколі такіх не было.
 Але блукае між злом і дабром:
 Законы людзей паважае
 І праўду святую багоў.
 Першы ў горадзе будзе апошнім, калі 370
 Адважны ён толькі на зло.
 Разам з такім я не буду дзяліць
 Ні хаты, ні думак.

[З боку поля ўваходзіць В ар т а ў н і к, які вядзе Ан ты г он у.]

[ЭПІСОДЫЙ ДРУГІ]

[Хор, Карыфей, Вартаўнік, Антыгона.]

- КАРЫФЕЙ. Цуд які перада мной!
Не магу зразумець: 375
Антыгону тут бачу вачыма сваімі.
Ці магу я сказаць, што яна – не яна?
Ох, няшчасная ты!
І Эдыпа няшчаснага ты дзіцянё!
Няўжо ж захацела загадам цара 380
Не паддацца? Няўжо ў самы раз, калі ты
Неразумную справу зрабіла сваю,
Тут схапілі цябе ды сюды прывялі?
ВАРТАЎНІК. Але, яна і ёсць, што гэта ўсё ўчыніла.
Яе схапілі мы на месцы. Дзе ж Крэонт? 385

[Уваходзіць Крэонт.]

[Хор, Карыфей, Вартаўнік, Антыгона, Крэонт.]

- КАРЫФЕЙ. Вось ён цяпер з палаца йдзе якраз.
КРЭОНТ. А што? Дзеля чаго прыйсці я мусіў?
ВАРТАЎНІК. Ніколі нам даваць зароку нельга, уладар.
Другая думка ворагам быць можа першай. 390
Даваў прысягу я: сюды больш не прыйду;
Тваіх пагроз баяўся, ды вышэй за ўцехі ўсе
Нам радасць неспадзеўная здаецца.
І я прыйшоў, прысягі не стрымаў сваёй.
Дзяўчыну я вяду. Яе схапілі мы,
Як труп яна хавала. Тут мы жэрабя 395
Не сталі кідаць – пагадзіліся мы ўсе,
Што гэтая знаходка толькі ўжо мая.
Вось, уладар, бяры яе – як ты жадаеш –
Судзі, катуй. А я магу цяпер ісці,
Бо ў тым злачынстве, бачыш, быў бязвінны я. 400
КРЭОНТ. Дык ты яе вядзеш? Дзе, як схапіў яе?

ВАРТАЎНІК. Хавала труп яна – вось, ведаеш ты ўсё...
 КРЭОНТ. Ці добра разумеш ты, што кажаш мне?
 ВАРТАЎНІК. Я ўбачыў, як хавала труп яна, які
Забараніў хаваць ты. Ясна я кажу? 405
 КРЭОНТ. І як яе ты ўбачыў, *як* яе схापіў?
 ВАРТАЎНІК. Вось як усё было: калі вярнуўся я,
 Бы сам не свой –
 страшэнна ж ты мне пагражаў, –
 Змялі мы ўвесь пясок, што цела пакрываў,
 І добра агалілі мы гніючы труп. 410
 Пасля на ўзгорачку пад ветрам селі мы,
 Каб не адчуць смуроду, што ад трупа йшоў.
 І грубай, брыдкай лаянкай адзін з нас аднаго
 Будзіў, калі хто-кольвечы
 пры справе той драмаў.
 Так час павольна йшоў. І вось на небе ўжо 415
 Ў сярэдзіне зазьяў бліскучы сонца круг.
 Зрабілася спякота, сквар. Ды раптам бура,
 З зямлі падняўшы пыл, які да неба йшоў,
 Напоўніла раўніну: ў лесе лісце ўсё
 Яна зрывала, захапіла неба ўшчэнт 420
 Бязмежнае. Ступіўшы вочы, мы
 Чакалі, покуль прайдзе божая напасць.
 Калі ж праз доўгі час ізноў заціхла ўсё –
 Дзяўчыну бачым мы. Так горка плакала
 Яна, як быццам птушка, што гняздо сваё 425
 Ubачыла сірочым і пустым, без птушанят.
 А ўгледзеўшы той голы труп, яна загаласіла,
 Тых моцна праклінаючы, хто так зрабіў.
 Пасля ў руках пяску сухога прынясла,
 Падняўшы медны, добра куты келіх, 430
 Патройным узліяннем труп ушанавала.
 Ubачыўшы яе, мы кінуліся – й зараз
 Схাপілі, але ў ёй не ўбачылі мы страху.
 Мы ёй казалі, што яна ж зрабіла гэтак

Раней, як і цяпер. Яна не адмаўлялася 435
 Ні ад чаго. Было прыемна мне і сумна:
 Прыемна – уцячы самому ад бяды,
 Але зрабіць няшчасце добрым людзям – сумна.
 Аднак жаданне ўласнага збавення
 Было мацнейшым за ўсе гэтыя пачуцці. 440

Крэонт. Ты, ты! Кажы, чаму так голаў апусціла?
 Ці ты зрабіла гэтае, ці не?

Антыгона. Не адмаўляюся: зрабіла гэта я.
 Крэонт [*да вартаяўніка*]. Ты вольны – йдзі цяпер,
 куды жадаеш:
 Свабодны ад віны ў злачынстве цяжкім. 445
 [*В ар та ў ні к в ы х о д з і ц ь .*]

[Хор, Карыфей, Антыгона, Крэонт.]

Крэонт [*да Антыгоны*]. А ты кажы мне коротка і ясна:
 Ці ведала загад, каб не рабіць таго?

Антыгона. Я добра ведала... Ўсім ён вядомы быў.

Крэонт. Адважылася ўсё-ткі ты загад пераступіць?

Антыгона. Напраўду, дык не Дзэўс яго нам абвясціў. 450
 І Дыке, што жыве з падземнымі багамі,
 Такіх законаў людзям не дала.
 І твой загад я не магла лічыць такім,
 Каб, дадзены людзьмі, ён мог бы скасаваць
 Закон багоў, няпісаны ды вечны. 455
 Не ўчора, не цяпер з'явіўся той закон:
 Спрадвеку існаваў, заўсёды ён жыве...
 Я за яго баялася перад багамі
 Адказ даваць – людзей жа не баюся я зусім.
 Я ж добра ведаю, што я памру, хаця б 460
 Ты мне й не пагражаў. Чаму ж і не памерці?
 Я смерць раней пары карыснаю лічу.
 Бо хто жыве – як я – сярод няшчасцяў вечных,
 Няўжо лічыць не будзе смерць жаданым сном?
 Таксама й для мяне зусім не будзе гора 465

- Такі мець лёс. А вось калі б я брата
Памерлага пакінула непахаваным –
Было б няшчасцем *гэта*, а не іншае.
Табе здаецца, што раблю я неразумна? –
Глядзі, каб *ты* не быў дурнейшы за мяне. 470
- КАРЫФЕЙ. Суровы бацькаў дух паказвае дзіця:
Суровае – хіліцца прад бядой не ўмее.
- КРЭОНТ [*да Антыгоны*]. Дык ведай, што занадта цвёрды дух
Лягчэй здаецца. Цвёрдае жалеза, калі мы
Яго ў агні яшчэ цвярдзейшым нават зробім – 475
Ламаецца і крышыцца лягчэй. Я ведаю,
што наравісты конь аброццю
Маленькаю кіруецца. Бо нельга быць
Занадта гордым тым, хто ў іншых пад уладай.
[*Да дзядоў.*]
- Злачынства першы раз яна зрабіла,
Калі не споўніла абвешчаны загад; 481
Цяпер – другі раз: здзейсніўшы злачынства,
Яна ім пахваляецца й смяецца з нас.
Не буду я мужчынам – дык *яна* ім будзе,
Калі без кары ёй абыдзецца злачынства. 485
Ды хоць была б раднейшаю яна
Мне за маю сям'ю – ад кары не ўцячэ
Яна з сястрой сваёй. Бо ж і яе таксама
Я вінавачу ў тым, што і яна супольна
З сястрою раілася труп той пахаваць. 490
[*Да варты.*]
- Паклічце мне яе! Ў палацы бачыў я,
Што ходзіць яна, быццам звар'яцелая.
Бо, як заўжды, душа злачынцу выдае
Раней, чым выкрытага ў змове схопяць.
Але найгоршы той, хто, схоплены на месцы, 495
Пасля віну сваю за словамі хавае.
- АНТЫГОНА. Ці больш жадаеш ты, чымся забіць мяне?

КрЭОНТ. Нічога больш. То ўсё, чаго жадаю.

АНТЫГОНА. Чаму ж яшчэ марудзіш? Словы ўсе твае
Мне прыкрыя і будуць прыкрымі заўсёды. 500
Дый і табе таксама я зрабіла прыкрасць.
Але ж чым я магла б здабыць такую славу,
Якую здабыла я, брата пахаваўшы?

[*Да хору.*]

Вы ўсе згадзіліся б, што я зрабіла добра,
Калі б не скоўваў страх вам вуснаў гэтак. 505
Жыццё ў цароў зайздроснае: яны адны,
Што хочучь, могуць як казаць, так і рабіць.

КрЭОНТ. Так думаеш з усіх кадмейцаў ты адна.

АНТЫГОНА. Такія ж думкі ў іх – але перад табой маўчаць.

КрЭОНТ. Не сорамна табе не быць з усімі разам? 510

АНТЫГОНА. Я не саромлюся аддаць пашану брату.

КрЭОНТ. Ці ж братам той не быў,
хто ў бойцы з ім загінуў?

АНТЫГОНА. І ён мой брат: бацькі адныя ў нас.

КрЭОНТ. А гэтага ж чаму зняважыла ты так?

АНТЫГОНА. Не будзе так казаць нябожчык Этэокл. 515

КрЭОНТ. Ты ж кепскага шануеш гэтаксама, як яго.

АНТЫГОНА. Не раб яго быў той, які загінуў – родны брат.

КрЭОНТ. Адзін радзіму нішчыў, а другі – абараняў.

АНТЫГОНА. А смерць для ўсіх адны законы мае. 519

КрЭОНТ. Дык нельга ж добрага
з нядобрым параўноўваць...

АНТЫГОНА [*паказваючы на зямлю*]. Хто ведае, якія думкі
там пра гэта?

КрЭОНТ. Не можа вораг сябрам быць і пасля смерці.

АНТЫГОНА. Мой лёс – любіць абодвух,
а не жыць нянавісцю...

КрЭОНТ [*паказваючы на зямлю*]. Ідзі ж туды – і там
любі, як хочаш...

Пакуль жыву – жанчына ўладу мець не будзе! 525
[З палаца выводзяць Ісману.]

[Хор, Карыфей, Антыгона, Крэонт, Ісмэна.]

- КАРЫФЕЙ. Тут вось Ісмэна прад брамай:
Шчыра любячы брата, яна слёзы лье.
Над брывамі ў яе хмара смутку ляжыць,
І чырвоны ўвесь твар;
Па прыгожих шчаках яе слёзы цякуць. 530
- КРЭОНТ [*да Ісмэны*]. Ты, што ў мой дом,
як гадзіна, пракралася
І кроў маю піла, а я зусім не бачыў,
Што дзве бяды й пагібелі гаваю трону,
Скажы, ці разам з ёю труп хавала, ці
Дасі прысягу, што не ведаеш нічога? 535
- ІСМЭНА. Калі яна, тады і я рабіла! Разам
Рабілі справу мы – абедзве і адказваем...
- АНТЫГОНА. Няпраўда гэта ўсё. Ты ж не хацела –
І я не прыняла твайго ўдзелу ў гэтым.
- ІСМЭНА. Сястрычка бедная мая, мне раздзяліць 540
Не сорамна пакуты, што ты панясеш.
- АНТЫГОНА. Чыя была то справа – ведаюць Аід ды цені.
Я ж не люблю таго, хто любіць толькі словам...
- ІСМЭНА. Сястрычка, родная, дай разам мне з табою
Памерці – і нябожчыку пашану тым аддаць. 545
- АНТЫГОНА. Са мной ты не памрэш. Чаго не дакранулася –
Сваім ты не лічы! Адна памру я толькі.
- ІСМЭНА. Якое мне жыццё ўжо будзе без цябе?
- АНТЫГОНА. Ў Крэонта запытай – аб ім ты клопат мела.
- ІСМЭНА. Чаму з мяне смяешся? Ў тым няма ж карысці. 550
- АНТЫГОНА. Калі з цябе смяюся – я сама нясу пакуту.
- ІСМЭНА. Чым я цяпер магла б уцеху даць табе?
- АНТЫГОНА. Дбай пра сябе.
Твайму збаўленню не зайздросчу я.
- ІСМЭНА. Ох, гора мне! Няўжо твой лёс не падзялю?
- АНТЫГОНА. Ты ж выбрала жыццё, а я абрала смерць. 555
- ІСМЭНА. Але ж усіх маіх не ведала ты думак.
- АНТЫГОНА. *Адно* здаецца добрым мне, а *іншае* табе...

ІСМЭНА. Але ж у нас абедзвюх роўная віна.
АНТЫГОНА. Адважнай будзь. Жыві, а я... я ўжо даўно
Памерла. І памерлым толькі я карысная. 560
КРЭОНТ. Як бачу, звар'яцелі дзве: адна цяпер,
Другая ж гэткаю была ад нараджэння.
ІСМЭНА. Ўладар, у тых, пакуту церпіць хто, і розум
Не гэткі ўжо, як быў раней, – знікае ён.
КРЭОНТ. Як у цябе. Ты ж з дрэннымі рабіла ліха. 565
ІСМЭНА. Што мне ў жыцці адной, калі яе не будзе?
КРЭОНТ. Аб ёй ты не кажы: памерла ўжо яна.
ІСМЭНА. Няўжо нявесту сынаваю ты заб'еш?
КРЭОНТ. Зямельку каб араць, ёсць шмат палёў яшчэ...
ІСМЭНА. Не знойдзеш ты суладдзя, што было між імі. 570
КРЭОНТ. Я дрэннай жонкі сыну не хачу свайму.
АНТЫГОНА. О мілы Гайман, бацька зневажае як цябе!
КРЭОНТ. Абрыдла мне ўжо ты – з тваім каханнем разам!
КАРЫФЕЙ. Няўжо разлучыш з ёю сына ты свайго?
КРЭОНТ. Магіла, смерць – вось хто разлучыць іх! 575
КАРЫФЕЙ. Прысуд твой – бачу я – каб ёй ісці на смерць?
КРЭОНТ. І твой, і мой. Марудзіць досыць! Гэй, вы, слугі!
Ў палац адвесці іх! І там, у гінэйкеі,
Трымаць іх пільна і нідзе іх не пускаць,
Бо уцякаюць нават смелья, калі 580
Канец жыцця ўжо бачаць прад сабой.

[Варта адводзіць Антыгону і Ісмэну ў палац,
праз левыя дзверы. Крэонт панура сядзе на каменную лаву.]

[СТАСІМ ДРУГІ]

ХОР. [*Страфа 1-я*]
Шчаслівыя людзі,
У якіх прайшло без бед жыццё!
Але калі твой род
Багі пакараюць, 585

Беды ўсялякія прыйдуць
На ўсе твае пакалені.
Так налятаюць хвалі марскія
У час страшэнных бур,
Якія йдуць з фракійскімі вятрамі. 590
З падводнай глыбіні пясок
Нясецца чорны. Скалы
Ля берага і стогнуць, і гудуць.

[*Антыстрафа 1-я*]

Я ж бачу: ў Лабдакідаў дом бяда ідзе за бядою,
Спрадвеку йдуць ад продкаў яны да нашчадкаў. 595
І ўнукаў дзеду не вызваліць, бо ярасць багоў
Іх гоніць, гоніць без канца.
Апошні карань у Эдыпавым быў родзе,
Над ім заззялі быццам промні сонца.
І зноў крываваы серп падземных 600
Багоў яго знішчае –
Шаленства ў словах,
Як і ў думках.

[*Страфа 2-я*]

Якая моц людзей магла б
Моц тваю зламаць, Дзэвес? 605
Над ёю нават сон – нядужы ўладца,
І месяцы, што няўтомна
Бягуць. Не ведаеш старасці ты
І ў ясным бляску Алімпа пануеш.
Ну, а над намі – адзін закон: 610
Ён быў, ён ёсць, ён будзе:
Ў жыцці чалавека няма
Нічога пэўнага, апроч няшчасцяў.

[*Антыстрафа 2-я*]

Прывабная надзея ўсё-ткі 615
Шмат якім людзям дае уцеху

І шмат каму маной бывае
 Ў іх жаданнях палкіх.
 Вядзе людзей, якім нішто не бачна,
 І раптам іх у польымя шпурляе. 620
 Так слова мудрае
 Калісьці хтось сказаў:
 Чый розум бог вядзе ў бяду,
 Таму дабром заўсёды ліха
 Здавацца будзе. Без бяды 625
 Такі нядоўгі час жыць можа.

[ЭПІСОДЫЙ ТРЭЦІ]

[З боку горада ўваходзіць Гайман.]

[Хор, Карыфей, Крэонт, Гайман.]

КАРЫФЕЙ. Вось і Гайман ідзе. У сямейцы тваёй
 Ён адзіны сыноч. Ці ж бядуе аб тым,
 Лёс які будзе мець нявеста яго,
 Антыгона, *якую* ён шчыра кахаў? 630

КРЭОНТ. Мы зараз будзем ведаць лепей, чым прарокі.

[*Да Гаймана.*]

Мой сын, ці ты прыйшоў на бацьку злы, бо чуў
 Прысуд яго рашучы аб тваёй нявесце,
 Альбо табе я буду дарагі заўсёды?

ГАЙМАН. Я твай, о бацька: ты парады мне даеш 635
 Карысныя – заўсёды іх выконваць буду.
 Пакуль мяне вядзеш ты добра, я не буду
 Лічыць каханне даражэйшым за цябе.

КРЭОНТ. Так, сын мой, трэба й думаць, і лічыць 640
 Усё ніжэй за меркаванне бацькі.

І вось чаму дзяцей мы паслухмяных любім
 (Калі ў сям’і такіх мы маем), – то ж яны
 Ідуць супроць бацькоўскіх ворагаў, а сябра
 Яны шануюць так, як бацька сам.
 Што ж нам сказаць аб тым, хто нарадзіў 645

Дзяцей благіх? Ён нарадзіў бяду
 Сабе і вечны смех для ворагаў сваіх.
 Так і цяпер, мой сын, ты розуму не страць
 Дзеля жанчыны, што дае табе пацеху.

Бо ведай, што, калі благая жонка ў хаце, 650
 Халоднымі табе яе абдоймы будуць,
 Бо дрэнны друг – найгоршая бяда.
 З пагардаю, як ворага, адкінь яе:
 Няхай другіх сабе шукае пад зямлёй.

Адкрыта я пры ёй засведчыў, што яна 655
 Адна з усіх пайшла супроць загаду.
 Прад грамадзянамі не буду брахуном,
 Але заб'ю яе! Няхай Дзэвеса кліча
 Сямейнага. Бо родным я калі дазволю
 Ісці супроць мяне – тым больш чужыя пойдучь;
 Калі хто будзе ў хаце ўласнай добры – 661
 Ё дзяржаўных справах той карысць нам прынясе,
 А хто пачне пераступаць законы
 Альбо надумаецца йсці супроць цароў,
 Таму ніколі я не дам пашаны. 665
 Каго народ абраў, таму ты паслухмяны будзь.
 У справах усялякіх – добрых, дрэнных –
 Такі, скажу я смела, будзе добра й сам
 Другімі кіраваць, і слушаць кіраўніцтва.

І ў час страшэннай бітвы цвёрды будзе ён, 670
 Сябрам сваім паплечнік добры і праўдзівы.
 За безуладдзе ж горшага няма няшчасця:
 Яно дзяржавы губіць і руйнуе хаты
 Дашчэнт, і паплечнікаў у бітве
 На ўцёкі гоніць. І, наадварот, ратуе 675
 Заўсёды паслухмянства тых, хто паслухмяны.
 Дык вось чаму законы трэба бараніць.
 Жанчыне ж нельга нам ніколі падавацца –
 Калі ўжо трэба, лепш загіну ад мужчыны,
 Чым каб казалі, што жанчыне падаюся. 680

- КАРЫФЕЙ. Калі, старыя, розум не згубілі мы,
Здаецца нам, што ўсё разумна ты казаў.
- ГАЙМАН. Даюць багі ўсім людзям, бацька мой,
Рэч лепшую за ўсё, што толькі ў свеце ёсць.
Не здолеў бы я й здолець не хацеў бы 685
Давесці, што няправільна ты ўсё казаў.
Але ж і ў іншых думка добрая быць можа:
Лягчэй магу я за цябе дазнацца,
Што кажучь і каго ганьбуюць людзі.
А простаму народу жудасны твой позірк – 690
Не скажа ён таго, чаго не любіш ты.
Я ж неўпрыкмет магу ўсё чуць, што кажучь...
Шкадуе гэтую дзяўчыну ўвесь народ,
Бо менш за ўсіх жанчын павінна згінуць,
Ліхую смерць панесці дзеля справы слаўнай. 695
Што брата роднага, які ў баі загінуў,
Непахаванага, яна не захацела
Пакінуць птушкам ды сабакам злым –
Хіба ж яна вянка не варта залатога?
Такая гутарка таемная ідзе. 700
А для мяне няма нічога даражэйшага
За тое, каб усё шчасліва йшло ў цябе.
Бо для дзяцей ёсць слава – бацькаў дабрабыт.
Ты не насі ў душы такога меркавання,
Што толькі тое правільна, што кажаш ты. 705
Бо той, хто думае, што ён адзін разумны,
Што словам ён найлепш валодае, што ён
Адзін велікадушны – брахуном пустым
Аказваецца потым у жыцці напраўду.
Бо нават мудрацу не сорамна ніколі 710
Вучыцца шмат чаму й не быць занадта ўпартым.
Струмень бурлівы так мілуе тыя дрэвы,
Якія гнуцца перад ім, а тыя,
Што не згінаюцца – з карэннем вырывае.
Хто ветразяў не хоча перад бураю 715

- Згарнуць, у караблі той перавернецца
І кілем дагары закончыць плаванне.
Не будзь жа ўпарты, бацька: свой прысуд змяні,
Бо калі я, малодшы, думку мець сваю
Магу – кажу я, што вышэй за іншых толькі той,
Хто будзе поўны мудрасці заўсёды. 721
Калі ж не так (бо мала гэткіх ёсць людзей),
Дык слухаць трэба тых, хто раіць добра.
- КАРЫФЕЙ. Калі, ўладар, ён мудра кажа, слухайся яго,
А ты – яго. Абодва добра вы казалі. 725
- КРЭОНТ. Я ўжо стары. Няўжо вучыцца буду
Я розуму ад гэткіх дзецюкоў?
- ГАЙМАН. Вучыся толькі праўдзе ты! Калі ж я малады,
Глядзі не на гады мае, але на справы.
- КРЭОНТ. Злачынцаў шанаваць – твая такая справа? 730
- ГАЙМАН. Злачынцаў шанаваць не стаў бы я прасіць...
- КРЭОНТ. І гэтую злачынкай ты не лічыш?
- ГАЙМАН. Увесь народ фіванскі гэтага не лічыць.
- КРЭОНТ. Ці можа мне народ загадваць, як рабіць?
- ГАЙМАН. Цяпер вось ты сказаў, як малады дзяцюк. 735
- КРЭОНТ. Ці я, ці іншы хто тут мае ўладу?
- ГАЙМАН. Налезаць горад і не можа аднаму.
- КРЭОНТ. Уласнасць ён таго, хто ўладу мае.
- ГАЙМАН. Як добра быў бы ты ў пустыні ўладаром!
- КРЭОНТ. Ну, за жанчыну ты, як бачу, добра б'ешся... 740
- ГАЙМАН. Калі жанчына – гэта ты. Я дбаю пра цябе.
- КРЭОНТ. Нягоднік! З бацькам ты спрачаешся праз гэта!
- ГАЙМАН. Бо ж бачу я, як робіш ты няслушна.
- КРЭОНТ. Ці ўсё ж няслушна – ўладу шанаваць сваю?
- ГАЙМАН. То не пашана ўладзе, то багам знявага. 745
- КРЭОНТ. Жанчыны раб, які ты брыдкі мне!
- ГАЙМАН. Ганебных спраў затое я рабом не буду.
- КРЭОНТ. Ты ў кожным слове толькі й думаеш аб ёй...
- ГАЙМАН. І пра цябе, і пра сябе, і пра багоў.
- КРЭОНТ. Жанчыны раб! Мяне не збаламуціш ты! 750

ГАЙМАН. Жадаеш сам казаць, а слушаць не жадаеш?
 КРЭОНТ. Яе жывую ты не будзеш жонкай мець.
 ГАЙМАН. Калі памрэ яна, памрэ яшчэ й другі.
 КРЭОНТ. Ты да таго дайшоў, што пагражаеш мне?
 ГАЙМАН. То не пагроза, то адказ на неразважнасць. 755
 КРЭОНТ. Так, неразважны сам, мяне вучыць ты хочаш?
 ГАЙМАН. Сказаў бы, каб не бацькам быў ты, пра дурноту...
 КРЭОНТ. Ах так? Даю прысягу я Алімпам, ведай,
 Што не на радасць ганіш ты мяне.
 Гэй, варта, гэі! Прывесці тую пошасць – 760
 Няхай у жаніха памрэ перад вачыма!
 ГАЙМАН. Не будзе гэтага! Перад вачыма
 Маімі не памрэ яна, але й ніколі
 На свае вочы больш мяне не ўбачыш ты –
 Там вар'яцей, дзе радзя тваім шаленствам! 765
 [Выходзіць.]

[Хор, Карыфей, Крэонт.]

КАРЫФЕЙ. Пайшоў ён, уладар мой, хутка, разлаваны:
 Гнеў юнакоў такіх бывае небяспечны.
 КРЭОНТ. Хай! Хай ставіць ён сябе вышэй за чалавека:
 Ад смерці ўсё-ткі ён ніяк не збавіць іх. 769
 КАРЫФЕЙ. Няўжо ты думаеш забіць дзяўчат абедзвюх?
 КРЭОНТ. Невінаватую не зачাপлю я – праўда!
 КАРЫФЕЙ. Якім жа чынам хочаш ты яе забіць?
 КРЭОНТ. Я павяду яе глухою сцежкай,
 Яе ў пячоры камяністай я схаваю,
 Харчоў ёй трохі дам, каб не было граху, 775
 Каб горад наш забойства не зрабіў.
 Хай моліцца Аіду там – адзінаму,
 Каго яна шануе – за збаўленне
 Сваё ад смерці; а як не – хай ведае,
 Што ўсё ж не варта шанавачь Аіда так. 780
 [Ідзе ў палац.]

[СТАСІМ ТРЭЦІ]

- Хор. [Страфа]
Непераможны Эрот!
Эрот – над усімі ўладар!
На шчочках дзяўчыны-красуні
Ты гожа начуеш! За мора нясешся
І ў хаты сялян уваходзіш, 785
Нікому знайсці ад цябе
Немагчыма ратунку:
Ні богу, ні чалавеку смяротнаму –
Усіх ты шалець прымушаеш.
- [Антыстрафа]
Думкі людзей справядлівых 790
Ты хіліш да зла, да злачынстваў.
Вось і цяпер узняў ты
Разлад спаміж родных.
Позірк дзяўчыны прыгожай,
што з вочак прывабных зіхціць, 795
ад законаў багоў мацнейшы,
Бо Афрадыта,
Багіня магутная,
Бавіцца ўсімі
Ды шал наганяе! 800
- [З палаца варта выводзяць Антыгону.]

[ЭПІСОДЫЙ ЧАЦВЁРТЫ]

[Хор, Карыфей, Антыгона.]

- КАРЫФЕЙ. Што я бачу? І я ўжо забыцца гатоў
На законы, і слёз не магу я стрымаць,
Што струменнем, патокам ліюцца з вачэй.
Антыгона ідзе не ў дом жаніха,
А ў апошні ды вечны прытулак. 805

- [*КАМОС*]
- АНТЫГОНА. [*Страфа 1-я*]
 О, грамадзяне зямлі бацькоў,
 Глядзіце: іду я
 Шляхам апошнім сваім.
 Сонейка промні апошнія бачу,
 Больш не спаткаюся з ім. 810
 Вядзе Аід мяне жывую
 Да Ахэронта-ракі.
 Шлюбу ў жыцці я не ведала,
 Песень вясельных сабе я не чула ніколі –
 Шлюб буду мець з Ахэронтам. 815
- КАРЫФЕЙ. Але ж славы вянок маеш вечны ты,
 І сыходзіш з ім ты ў дамавіну сваю.
 Не хвароба цяжкая згубіла цябе,
 Не згубіў цябе меч. Ды стварыла закон
 Ты сабе, і ў падземнае царства адна 820
 Між жанчын ты,
 Жывая, сыходзіш.
- АНТЫГОНА. [*Антыстрафа 1-я*]
 Чула я: згінула ў жалю
 Фрыгійская чужаземка –
 Там, на вяршыні Сіпіла. 825
 Быццам магутны павей,
 Апанавуў яе камень.
 Ёсць чутка такая:
 Льюцца дажджом на яе,
 Буры катуюць няспынна, і вечна 830
 Плача яна і слязьмі палівае каменне.
 Гэткую ж смерць мне рыхтуюць багі.
- КАРЫФЕЙ. Ад багоў нарадзілася вечных яна;
 Мы ж – смяротныя ўсе і смяротных сыны.
 Але вось пра цябе будуць чуткі хадзіць, 835
 Што і ты да багіні падобнай была,
 Як жыццём, так і смерцю сваёй.

- АНТЫГОНА. [*Страфа 2-я*]
 Гора! Смяюцца з мяне! Вы, багі мае родныя,
 Што ж абражаюць мяне
 Перад смерцю маёй? 840
 Горад мой родны,
 Народ мой вялікі!
 Хвалі крыніцы Дыркейскай!
 Гай Фіванскіх багоў!
 Будзьце за сведак вы мне. 845
 Не плачуць па мне, не судзілі мяне.
 Іду ў падземелле страшэннае –
 Там і памру ў незвычайнай магіле.
 Гора мне беднай!
 Я не нябожчыца, я й не жывая, 850
 Я не з памерлымі, я й не з жывымі!
- Хор.
 Занадта смелай ты была:
 Дзіця, наважылася ты
 Замах на вечнае зрабіць.
 Твой лёс страшэнны – 855
 Бацькаў лёс.
- АНТЫГОНА. [*Антыстрафа 2-я*]
 Ты дакрануўся да раны балючай маёй
 І пра вядомы лёс бацькі ўзгадаў,
 Пра тое няшчасце,
 Што гоніць усцяж 860
 Род Лабдакідаў вялікі.
 Ложак ганебны
 Беднае маці маёй!
 Мужам ёй бацька ў няведанні стаў:
 Сын яе – бацька мой – там з ёй ляжаў. 865
 Ад іх нарадзілася, бедная, я.
 Вось і іду пад праклёнам багоў
 і без шлюбу да іх.
 Бедны мой брат,
 Што шлюб так пракляты зрабіў:

- Ты ўжо й памёр 870
Ці жывую мяне забіваеш!
- Хор. Нябожчыкаў любіць – святая справа,
Але ж і той, хто ўладу мае,
Павінен тую ўладу бараніць.
- Антыгона. [Эпод] 875
Праз горадасць ты сваю загінеш.
- Плачу не чую, родных не бачу,
Песень вясельных няма.
Так вось іду я
Шляхам апошнім сваім.
Я, нешчаслівая, сонейка ззяння
не ўбачу ўжо болей. 880
Плакаць не будуць аб долі маёй
Людзі, якіх я любіла.
[З палаца выходзіць Крэонт.]
- [Хор, Карыфей, Антыгона, Крэонт.]
- Крэонт. Вядома, што калі б плачам, стогнамі
Смерць было можна адтэрмінаваць –
Дык хто ж тады б калі стагнаць спыніўся? 885
[Да варты.] Вядзіце – я сказаў – яе ў пячору
І там пакіньце. Там няхай яна пасля
Ці памірае, ці жыве й шукае жаніха.
А я сябе не зганьбіў смерцю той дзяўчыны,
Я толькі ад жыцця з людзьмі яе адсунуў. 890
- Антыгона. Мой дол, пакой дзявочы, вечнае
Жытло падземнае маё! Іду
Да вас я, родныя. Вас там, якіх
Загінула, у ліку незлічоным,
Багіня Персефона прытуліла. 895
Цяпер і я іду да вас, нядобрай смерцю
Памерлая раней, чым скончыла жыццё.
Але я спадзяюся, што, калі прыйду
Да вас, прыйду я мілаю для ўсіх –

	І для цябе, мой бацька, для цябе, матуля.	900
	І для цябе, браток мой родны Этэокл. Бацькі мае, калі памерлі вы, Я ўласнымі рукамі вас абмыла, Вас апранула і зрабіла узліянні.	
	Цяпер жа, Палінэйк, за тое, што цябе Я пахаваць хацела, гэтак мне цяпер	905
	Адплату вызначылі. Ды за тое, Што аддала табе як мае быць Пашану я, мяне хваліць разумны будзе. Мой родны брат! Што гэткім чынам я цябе	910
	Ушанавала – бачыць грэх у тым адзін Крэонт: То для яго страшэннае злачынства. І вось цяпер вядзе мяне ён гвалтам На смерць. Не зведала я шлюбу, песень Не чула я вясельных, мужа я не мела,	915
	Не гадала і не мела я дзяцей. Іду ў дол да памерлых я, жывая, Няшчасная, адна, без тых, каго люблю. Які ўсё ж я закон багоў пераступіла?	
	Ці ж трэба мне, няшчаснай, на багоў яшчэ Надзею мець? Каго ж я абаронцам Магу назваць між іх сваім? То ж я, Зрабіўшы справу добрую, злачынкай стала. Дык вось багі што лічаць добрым! Калі так, Дык трэба ж мне згадзіцца, што нясу	920
	Пакуту я за грэх свой сапраўды. Калі ж на вас ляжыць віна, жадаю Цярпець не больш, чым я цярплю бязвінна.	925
КАРЫФЕЙ.	Той жа імпэт супраціву яшчэ У душы яе моцны й цяпер.	930
КРЭОНТ.	Што ж, пасля вы, якія вядзеце яе, Слёзы будзеце ліць за маруднасць сваю.	
АНТЫГОНА.	Гэтым словам мяне пасылаюць на смерць. Як цярплю я, як цяжка на сэрцы!	

КРЭОНТ. Суцяшаць я не буду цябе, што змяню
Над табою прысуд свой ранейшы. 935

АНТЫГОНА. О, зямелька Фіванская, горад бацькоў!
О, багі мае родныя!
Паміраю. За што? Без віны.
Паглядзіце, фіванскія ўсе ўладары: 940
Я, апошняя з царскай сям'і,
Ад каго і як цяжка цярплю!
І за што? Што любіла багоў
Ды законы багоў шанавала.

[СТАСІМ ЧАЦВЁРТЫ]

ХОР. [Страфа 1-я]
Змяніла й Даная святло нябёс
На цемру мядзянае вежы. 945
Замкнулі, схавалі яе
Ў магільным пакоі.
Яна ж была слаўнага роду дзіця
І мела сыночка
Ад Дзэўса, які да яе ўсё прыходзіў 950
Дажджом залатым. Але
Страшэнную нейкую сіду
Лёс мае над намі. Вызваліць нас ад яго
Не можа нішто – ні меч, ні багацце, ні вежа,
Ні чорны, між хваль, карабель.

[Антыстрафа 1-я]
Дрыанта запальчывы сын, 955
Гедона ўладар – і ён быў таксама ў няволі.
За кпіны і злосць Дыёніс яго
Замкнуў у турэмных мурах.
Шаленства страшэнную
Моц выяўляў ён. 960
Быў ён пакараны вар'яцтвам

За тое, што з бога смяўся,
Бакханак-жанчын прыпыняў,
Тушыў бакхічны агонь, 964
На музаў злаваўся, што граюць на флейтах.

[*Страфа 2-я*]

Ля чорных скал між мораў двух
Узносіцца бераг Басфорскі
Стаяў там Салмід негасцінны Фракійскі.
Там у абодвух Фінэя сыноў
Бачыў жудлівыя раны Арэй. 970

Брутальная мачаха
Іх асляпіла:
Сваімі рукамі
Крывавымі вочы
Яна працяла чаўнаком, 975
І кроў пра іх помсту крычыць.

[*Антыстрафа 2-я*]

Марнелі яны ў падзямеллі.
Аб долі няшчаснай
Матулі сваёй бедавалі.
Паходжанне ж мела яна 980
З прадаўняга роду,
Сям'і Эрэхтыдаў.

Далёка ў пячоры,
Між бацькаўскіх бур,
Багоў дзіцяня, Барэада ўзрасла: 985
Ляцела яна, бы віхор, па гарах,
Аднак і яе Лёсу багіні схалілі тады!

[У час выканання стасіма в а р т а павольна вядзе Антыгону прэч.
Уваходзіць Тэйрэсіі, якога вядзе Хлопчык.]

[ЭПІСОДЫЙ ПЯТЫ]

[Хор, Карыфей, Крэонт, Тэйрэсій, Хлопчык.]

- Тэйрэсій. Уладцы Фіваў! Мы адной прыйшлі дарогай –
Глядзеў жа з двух адзін. Бо ж у сляпых
Дарога тая, што пакажа правадыр. 990
- Крэонт. Што новага, стары Тэйрэсій мой?
- Тэйрэсій. Скажу, скажу, а ты прарока добра слухай.
- Крэонт. Заўсёды я тваіх парадаў слухаўся.
- Тэйрэсій. І добра кіраваў праз гэта горадам.
- Крэонт. Магу засведчыць, што ты мне дапамагаў.
- Тэйрэсій. І зноў па ўскрайку безданы ты ходзіш. 996
- Крэонт. Чаму? Я ўвесь дрыжу прад словамі тваімі.
- Тэйрэсій. Дык слухай аб прыкметах, што я ўбачыў:
На старадаўнім месцы варажбы я сеў,
Дзе птахі чараўнічыя злятаюцца ў мяне. 1000
І чую птахаў крык я, невядомы мне, –
Яны крычалі крыкам злым, злавесна-дзікім.
Я чуў, як кіпцюрамі аднаго адзін ірвуць
Крылавымі. І моцна крыламі яны шумелі,
І страх мяне схапіў. Хацеў ахвяру я 1005
Тады на вогненным прынесці алтары.
Але агонь ахвяр не браў. Тлушч сцёгнаў
Тапіўся і на попел толькі капаў.
Той тлушч дыміў і пырскаў угару;
Жоўць разлілася, сцёгны агалелі 1010
Ўжо цалкам, бо на іх больш тлушчу не было.
І я ад гэтага дазнаўся хлапчука,
Што не дала прароцтваў мне ахвяра,
Бо ён вядзе мяне, як я вяду другіх.
Бяду спазнае горад ад твайго прысуду. 1015
Бо паразносілі сабакі й птушкі ўсюды,
Па ўсіх ахвярніках ды вогнішчах у нас
Няшчаснага Эдыпавага сына цела,
І ўжо ад нас багі прыняць не хочуць

- Алтарных модлаў ды спалення сцёгнаў. 1020
 І крыку яснага прарочы птах не дасць,
 Бо сыты ён крывёю мерцвяка.
 Сынок, падумай: лёс агульны ўсіх людзей –
 Рабіць памылкі, ды разумны й шчасны той,
 Хто ў горы выправіць імкнецца зло, 1025
 Упартым ды няўмольным быць не хоча.
 Памерламу ты саступі ды не катуй
 Таго, загінуў хто. Ці ж мёртвага забіць
 Другі раз... Што за слава ёсць у тым?
 Жадаючы добра табе, казаў я добра. 1030
 А як прыемна ад таго вучыцца,
 Хто добрыя, карысныя дае парады!
- Крэонт. Стары, стары, страляеце вы ўсе, бы ў цэль,
 Па мне, яшчэ й прароцтвамі мяне злавіць
 Вы хочаце. Ужо даўно мяне, нібыта 1035
 Тавар які карысны, прадалі свае.
 Што ж, нажывайцеся, электр сардыйскі:
 Сабе вы набывайце, калі хочаце,
 І золата індыйскае. Ды вы ў магіле 1039
 Іх не схаваеце; хоць бы й Дзэўсавы арлы,
 Раздзершы труп, пад трон яму паклалі –
 Я пахаваць злачынцу і тады не дам.
 Граху не боязна мне, бо добра ўжо вядома,
 Што чалавек не здолее зняважыць бога.
 Стары Тэйрэсій, памятай: ганебна гінуць
 І мудрацы, калі карыслівасць яны 1046
 За словамі прыгожымі хаваюць!
- Тэйрэсій. Бяда! Ці ведае хто між людзей, ці разумее?..
 Крэонт. Пра што ты? Што сказаць ты хочаш мне?
 Тэйрэсій. Наколькі лепш разважнасць за багацце...
 Крэонт. Наколькі, думаю, горш – неразважнасць.
 Тэйрэсій. На гэтую хваробу й хворы ты цяпер. 1052
 Крэонт. Знявагай даць адказ прароку не хачу я.
 Тэйрэсій. Ці ж не знявага – называць хлуснёй прароцтвы?

Крэонт. Да грошай надта прагныя прарокі ўсе. 1055
 Тэйрэсій. А ўсе тыраны – хцівыя ганебна.
 Крэонт. Ці ўцяміў ты, што кажаш гэта ўладару?
 Тэйрэсій. Ты ж валадарыш, толькі дзякуючы мне...
 Крэонт. Прарок ты мудры, толькі любіш ты няпраўды.
 Тэйрэсій. Мяне змушаеш расказаць таемнае... 1060
 Крэонт. Ну што ж, кажы. Але не для выгоды.
 Тэйрэсій. Выгода? Гэта ўсё датычыцца *цябе*.
 Крэонт. Але душы маёй не купіш ты ніколі!
 Тэйрэсій. Дык добра ж ведай, што яшчэ нямнога колаў
 Імклівыя калёсы сонца прабягуць, 1065
 Як сам ты аддасі памерлым узамен
 Таго, хто з родных самы дарагі табе,
 За тое, што душу жывую кінуў
 Ты пад зямлю, ганебна ў доле пахаваўшы.
 Вось цела на зямлі трымаеш ты – Аідаву 1070
 Уласнасць; труп няшчасны, без пашаны
 Належнай целу, без хаўтур пачэсных.
 Не маеш права на яго ні ты,
 Ані багі зямныя. А прычына – твой жа гвалт.
 Бязлітасныя, страшныя Эрыніі, 1075
 Аіду і багам пакорныя, чакаюць,
 Каб за злачынствы ўсе табе даць кару.
 Ці ж я падкуплены кажу ўсё гэта?
 Ў тваім палацы хутка стогн мужчынаў,
 Жанчын пачуем: гарады варожыя 1080
 Усе паўстануць, дзе кавалкі трупы
 Пранеслі ці сабакі, ці звяры якія,
 Ці птах які драпежны – пах разносячы
 Нядобры той па вогнішчах усюды...
 Ты выклікаў мой гнеў – і ў гневе стрэлы 1085
 Пусціў табе я ў сэрца, і ад іх не, не ўцячы табе!

[*Да Хлопчыка.*]

Вядзі мяне дамоў, дзіця! Хай злосць сваю
 Ён вылівае на малодшых за мяне.

Няхай навучыцца ён спакайнай казаць
І думкі лепшыя мець, чым цяпер. 1090

[Яны выходзяць.]

[Хор, Карыфей, Крэонт.]

- КАРЫФЕЙ. О цар! Пайшоў прарок, страшэнныя прароцтвы
Нам даўшы. Ведаю ж я добра, што з пары,
Як валасы мае сівымі сталі з чорных,
Хлусні прарок ніколі не казаў.
- КРЭОНТ. Згаджаюся і сам, і страх бярэ мяне. 1095
Мне цяжка саступіць; калі ж спрацацца буду,
Магу сябе страшэнна загубіць.
- КАРЫФЕЙ. Разважны будзь, Менойкаў сын, Крэонт!
- КРЭОНТ. Што ж мне рабіць? Кажы – пакорлівы я стану.
- КАРЫФЕЙ. Дзяўчыну выведзі з падземнага жытла, 1100
Непахаванага ты пахавай.
- КРЭОНТ. Дык думаеш і раіш саступіць?
- КАРЫФЕЙ. Хутчэй – як толькі можаш! Хутка наганяюць
Людзей благіх Эрыніі, пасланніцы багоў. 1104
- КРЭОНТ. Бяда мне! Цяжка мне рабіць, што не ляжыць
На сэрцы. Толькі ж не магу спрацацца з лёсам.
- КАРЫФЕЙ. Цяпер рабі ўсё сам: не даручай нікому.
- КРЭОНТ. Пайду я зараз жа. Хутчэй хадзіце, слугі, 1109
І тыя, хто са мной, і тыя, хто ў палацы!
Сякеры – ў рукі, і да ўзгорку йдзіце хутка.
Я й сам пайду, прысуд свой скасаваўшы;
Сам вузел я звязаў – я ж сам і развяжу.
Бо ўсё ж баюся, ці найлепш не будзе
Жыццё нам скончыць пад законамі багоў.

[Крэонт і слугі выходзяць і ідуць у бок поля.]

[СТАСІМ ПЯТЫ]

Хор. [*Страфа 1-я*]

Бакх шматыменны, слава кадмейскай дзяўчыны,
Дзэўса грымотнага сын, 1116

Слаўнай Італіі бог, шануюць цябе ў Элеўсіне –
Народы збіраюцца там адусюль
На раўнінах багіні Дэметры.

Бакх, бакханак айчына, 1120
Фівы – айчына й твая.

Ты там жывеш,
Там празрысты
Струмень Ісмэна цячэ,
А людзі – насенне дракона. 1125

[*Антыстрафа 1-я*]

Над двухгаловай гарой
Дым чырвоны ўвесь час
Бачыць цябе. Карыкійскія німфы
Там карагоды водзяць свае,
І чутны крыніцы кастальскае шэпты. 1130

Павоем прыбраныя ўзгоркі Нісейскага горнага краю

І бераг, зялёны ад лоз вінаграду,
Да нас пасылаюць цябе.
І з песняй святою, 1134

І поўная ўцехі, на вуліцы Фіў ты ўваходзіш.

[*Страфа 2-я*]

Больш за ўсе гарады
Шануеш ты Фівы,
Быццам маці сваю, што забіў
Страшнай маланкаю Дзэўс.
Горад наш родны цяпер 1140
Цяжка так хворы ляжыць.
Прыйдзі, каб ачысціць яго,
З Парнаскай гары

Ці праз мора,
Праз шумныя хвалі пратокі. 1145

[*Антыстрафа 2-я*]

Га, правадыр
Палаючых зор і начных
Песень ды клічаў святых.
Роднае Дзэўса дзіця!
З'явіся, ўладар, і няхай 1150
Прыйдуць з табой і бакханкі,
Якія ў шаленстве святым
Цэлую ноч карагодзяць
І славяць вялікага Якха!

[Ад поля ідзе Вястун, Крэонтаў слуга.]

[ЭКСАД]

[Хор, Карыфей, Вястун.]

Вястун. Насельнікі сцен Кадма й Амфіёна, 1155
Не трэба ні хваліць, ні ганьбіць нам жыцця,
Пакуль існуюць людзі. Бо ж бывае: лёс
Няшчасных уздымае і, наадварот,
Шчаслівага бязлітасна скідае ўніз.
Смяротныя не ведаюць, што з імі будзе. 1160
Раней я думку меў: які Крэонт шчаслівы! –
Ад ворагаў зямлю Кадмееву ён збавіў
І ўладу ўсю над краем ён сабе забраў,
І дзецьмі добрымі цвіце яго сям'я.
Ды знікла ўміг усё! Бо калі радасці 1165
Не мае чалавек, тады ўжо не лічу,
Што ён жыве. Ён – толькі труп жывы.
Багацце май у хаце, май уладу,
Тырана веліч – ды, калі не знойдзеш
Ва ўсім тым радасці, не даў бы я 1170
За гэта ўсё і нават ценю дыму.

КАРЫФЕЙ. Што – новая бяда з царом? Ты вестку маеш?
 ВЯСТУН. Памёр ён... А жывы – прычына смерці.
 КАРЫФЕЙ. Дык хто ж памёр? І хто забіў? Кажы хутчэй!
 ВЯСТУН. Загінуў Гайман – ад уласнае рукі. 1175
 КАРЫФЕЙ. Як – ад уласнай? Бацькавае ці сваёй?
 ВЯСТУН. Сам ад сябе, пракляўшы бацьку за забойства.
 КАРЫФЕЙ. Прарок, прарок! Як слухна ты казаў!
 ВЯСТУН. Ды калі так, падумаць трэба ўжо аб іншым.

[З палаца выходзіць Эўрыдыка.]

[Хор, Карыфей, Вястун, Эўрыдыка.]

КАРЫФЕЙ. Няшчасную тут бачу Эўрыдыку я, 1180
 Крэонта жонку: йдзе яна з палаца,
 Пра сына штось пачуўшы, ці то выпадкова...

ЭЎРЫДЫКА. Я чула, грамадзяне, вашу гутарку.
 Ішла з палаца я – у храм Палады грознай,
 Каб ёй малітвы палкія свае прынесці. 1185

Я засаўку здымала, дзверы адчыняючы –
 І тут пра гора нашае сям’і пачула.
 Упала ніцма я, прытомнасць страціўшы...
 Нявольніцы мяне на рукі падхапілі.
 Але скажыце зноў, пра што была гаворка?
 Скажыце мне, бо ўжо я шмат цярпела. 1191

ВЯСТУН. Царыца, я ўсё бачыў сам і не скажу нічога,
 Што праўдай не было б.

Навошта суцяшаў бы я цябе,
 А ты б убачыла, што я табе маніў?
 А праўда простая заўжды. Вось як было: 1195

Пайшоў з тваім я мужам на пагорак той,
 Дзе Палінэйкаў труп ляжаў яшчэ,
 Бязлітасна сабакамі парваны.
 І, памаліўшыся Гекаце ды Плутону,
 Каб міласціва кінулі свой гнеў, 1200
 Зрабілі мы святое узліянне
 І на галінках свежых падпалілі

Парэшткі трупа. І курган высокі мы
 З зямелькі роднае насыпалі; пасля
 Пайшлі мы да пакою шлюбнага ў пячору 1205
 Аіда, дзе была нявеста – Антыгона.
 ...Здалёк пачуў адзін з нас стогны гучныя
 З пячоры той: пра гэта ўведаў і Крэонт.
 І чым далей, тым больш злавесны чуўся крык...
 Тады з жалосным энкам ён загаласіў: 1210
 «Няшчасны я! Ці ж я прарок? Няўжо абраў
 Я самы цяжкі шлях з усіх шляхоў маіх?
 Я чую сына крык свайго! Бяжыце, слугі,
 Хутчэй туды і, камень адваліўшы
 Ад падземелля, у пячору паглядзіце – 1215
 Ці Гайманаў то крык, ці то багоў мана?»
 Зрабілі мы, як загадаў нам цар;
 Ён быў у распачы: убачылі мы іх
 Абоіх у глыбі пячоры. На пятлі,
 З адзежы зробленай, накінутай на шыю, 1220
 Яна павесілася. Ля яе ляжаў,
 Трымаючы яе ў сваіх абдоймах, Гайман.
 І плакаў ён аб гібелі свае нявесты,
 І аб прысудзе бацькі ды гаротным шлюбам.
 Ubачыўшы яго, Крэонт з жалосным крыкам
 І стогнам кінуўся наперад да яго 1226
 І крыкнуў так: «Няшчасны! Што ж зрабіў ты?
 Што ты хацеў зрабіць? Як розум страціў ты?
 Выходзь, дзіця! Багамі заклінаю – выйдзі!»
 Зірнуўшы на Крэонта дзікімі вачыма, 1230
 З пагардаю на твары, без адказу
 Сын выцягнуў двухвостры меч на бацьку,
 Але яго не ўдарыў – кінуўся наўцёкі той.
 Тады звярнуў няшчасны на сябе свой гнеў
 І кінуўся на востры меч грудзьмі. 1235
 Але, пакуль прытомнасці не страціў,
 Аслабляю рукой дзяўчыну абдымаў.

Ён дыхаў цяжка, і струмень крываваы
На шчокі бледныя дзяўчыны ліўся.
Так, труп ляжыць ля трупа. Ён, няшчасны,
Ў Аідавым жытле зрабіў сабе вяселле. 1241
Ён паказаў усім, што неразважнасць
Прыносіць найвялікшую бяду.

[Э ў р ы д ы к а моўчкі ідзе да палаца.]

[Хор, Карыфей, Вястун.]

КАРЫФЕЙ. Як ты глядзіш на гэтае? Пайшла жанчына,
Ні добрых слоў, ні дрэнных не сказаўшы.
ВЯСТУН. Мне дзіўна... Ды надзею маю ўсё ж: яна, 1246
Пра гора ўчуўшы сына, плакаць тут пры ўсіх
Не будзе, а з прыслужніцамі разам
Аплача гора дома. Бо занадта мудрая
Яна, каб нешта дрэннае яшчэ зрабіць. 1250

КАРЫФЕЙ. Здаецца мне, што небяспечнае маўчанне
Цяжкое – як і моцны ды шалёны крык.
ВЯСТУН. Пайду ў палац – даведацца, ці не схавала
У сэрцы хворым штось таёмнае яна.
Бо праўду кажаш ты: нядобры знак, 1255
Калі занадта цяжка хтось маўчыць.

[Ідзе ў палац. З боку поля ідзе Крэонт з целам Гаймана на руках.]

КАРЫФЕЙ. А вось сам уладар: ён нясе на руках
Сынаў труп. І выразна мы бачым усе –
Калі праўду казаць – што злачынства зрабіў
Не чужы хтось, а бацька сам родны яго. 1260

[КАМОС]

Крэонт. [*Страфа 1-я*] Грэх неразважнага розуму,
Згубная ўпартасць!
Вось вам – забойца й забіты,
Бацька ды сын.
Гора прынеслі прысуды мае. 1265

- Сын мой, ты ранню смерцю памёр, малады.
 Дзіця! Сын мой!
 Памёр ты, загінуў
 Не праз сваю неразважнасць,
 А праз маю...
- КАРЫФЕЙ. Ох, позна ўбачыў праўду ты! 1270
- КРЭОНТ. Гора мне!
 Праўда, я ўбачыў яе: у галаве маёй
 Бог памуціў цяжка розум тады
 І на шлях неразумнасці кінуў мяне.
 Гора! Ён знішчыў мне радасць жыцця;
 Цяжка мне, цяжка! 1275
 Не бачу ніякай
 Мэты памкненняў жыццёвых...
- [З палаца ідзе Вястун.]
- ВЯСТУН. Здаецца, уладар, апроч адной бяды,
 Ты маеш новую. Вось на руках – адна,
 А дома хутка ўбачыш ты другую. 1280
- КРЭОНТ. Што ж можа быць няшчасней за няшчасці?
- ВЯСТУН. Памерла жонка, маці гэтага васьмь цела:
 Гаротная, яна мячом сябе забіла.
- КРЭОНТ. [*Антыстрафа 1-я*] Цяжка мне, цяжка: 1285
 Смерць неўблагальная,
 Што ж ты мяне, што ж ты губіш?
 Веснік бязлітасны
 Новай бяды, што ты кажаш?
 Я ўжо загінуў, мяне ты дабіў.
 Што кажаш? Аб смерці якой новай кажаш?
 Цяжка мне, цяжка! 1291
 Аб смерці няшчаснай жонкі маёй –
 Няўжо ж ты за сынам пайшла?
- [З палаца выносяць цела Эўрыдыкі.]
- КАРЫФЕЙ. Ты можаш бачыць – васьмь яна, перад табой.
 КРЭОНТ. Ох, цяжка!

- Вось бачу я, гаротны, новую бяду. 1295
 Якая ж смерць мяне яшчэ чакае?
 Вось на руках сваіх трымаю сына труп –
 Няшчасны я, перад сабою я труп жонкі бачу.
 Ох, жонка бедная!
 Ох, бедны сыне мой! 1300
- Вястун. Ля алтара яна, гаротная,
 Закрыла вочы. Плакала ж даўней
 Аб слаўнай смерці Мегарэя, што раней памёр;
 Таксама і па ім. Ды клікала ў канцы
 Ўсе беды на цябе, бо ты дзіця забіў. 1305
- Крэонт. [*Страфа 2-я*] Цяжка мне, цяжка!
 Ад страху дрыжу я.
 Чаму ж аніхто
 Мяне не забіў двувострым мячом?
 Мне цяжка, гаротнаму, цяжка: 1310
 Не бачу ад гора збавення.
- Вястун. Нябожчыца цябе лічыла вінаватым
 У смерці двух сыноў – таго і гэтага.
- Крэонт. Якім жа спосабам яна сябе забіла?
- Вястун. Рукой уласнай сябе ў сэрца ўдарыла, 1315
 Пачуўшы аб няшчаснай смерці сына.
- Крэонт. Гора! З смяротных ніхто
 Не вінаваты ў гэтым – адзін толькі я.
 Я цябе... я загубіў цябе – праўду,
 Праўду я толькі кажу. 1320
 Слугі, слугі,
 Прэч адвядзіце мяне,
 Адвядзіце хутчэй:
 Я нежывы ўжо,
 Я скончыў жыццё... 1325
- КАРЫФЕЙ. Ты добра раіш, калі ёсць дабро ў бядзе;
 Найлепшая бяда – найкарацейшая.
- Крэонт. [*Антыстрафа 2-я*] З’явіся, з’явіся,
 Лёс мой апошні.

- Дай мне астатні 1330
 Дзень мой.
 З’явіся, з’явіся –
 Каб я не бачыў наступнага дня!
- КАРЫФЕЙ. Пра гэта ўсё яшчэ падумаюць багі.
 Мы ж памяркуем, *што* цяпер рабіць. 1335
- КРЭОНТ. Дык я ж малю аб тым, чаго цяпер жадаю.
- КАРЫФЕЙ. Маленні кінь цяпер. Няма збавення
 Ад бед, якія лёс каму прызначыў.
- КРЭОНТ. Прэч адвядзіце мяне, неразумнага!
 Сын мой, цябе мімаволі забіў я. 1340
 Забіў і цябе, дарагая.
 Як цяжка мне!
 Куды, да каго мне звярнуцца?
 Усё, што я маю цяпер, усё – гэта трупы.
 На галаву мне лёс 1345
 Невыносны зваліўся.
- [Усе павольна ідуць да палаца, слугі нясуць Гайманава цела.]
- КАРЫФЕЙ. Мудрым быць – неабходны,
 Важнейшы за ўсё
 Дзеля шчасця варунак. Законы багоў
 Шанаваць мы павінны таксама. 1350
 Слова гордзя толькі вялікія кары
 Прыносяць нам і мудрымі быць
 Нас навучаць запозна.

[Паст. каля 442 г. да н. э.]

Эўрыпід

БАКХАНКІ

Асобы:

ДЫЁНІС.

ХОР БАКХАНАК лідыйскіх і грыгійскіх.

ТЭЙРЭСІЙ, прарок, сляпы.

КАДМ, заснавальнік і былы цар Фіваў.

ПЕНТЭЙ, цар Фіваў.

СЛУГІ.

ПЕРШЫ ВЕСНІК.

ДРУГІ ВЕСНІК.

АГАВА, дачка Кадма, маці Пентэя.

[ПРАЛОГ]

Сцэна ўяўляе сабою царскі палац у Фівах і плошчу перад ім. З аднаго боку плошчы – руіны былога памяшкання дачкі Кадма, Семелы. Адтуль уздымаецца невялічкі дым, і часам нават ззяе агонь. З другога боку плошчы – статуі мясцовых рачных бостваў, Дырке і Ісмэна.

Уваходзіць Дыёніс. Гэта зусім малады юнак, незвычайна прыгожы, падобны тварам да дзяўчыны. У яго доўгія светла-русыя валасы, на галаве вянок з павою і на чале павязка ў выглядзе белай стужкі. Ён апрануты ў доўгую, аж да ног, вопратку шафранава-чырвонага колеру і падперазаны шырокім стракатым пасам. На плечы накінутая шкура аленя, у руках тырс.

Дыёніс з'яўляецца не як бог, але як яго слуга, прарок, і такім застаецца аж да заканчэння трагедыі.

[Дыёніс, *адзін*]

ДЫЁНІС [*да гледачоў*]. Прыйшоў у фіўскую зямлю Дзэвесаў сын,
Дыёніс – я, якога Кадмава дачка
Семела нарадзіла ў бліскавіц святле.
Змяніў свой боскі выгляд я на чалавечы.
Прыйшоў я да крыніцы Дырке й да Ісмэна водаў. 5
Я бачу помнік маткі, перуном забітай;
Вось там, каля руін палаца і дамоў,
Яшчэ жыве агонь, што ў дыме бліскае –
Знак вечнага супроць Семелы гневу Геры.
Хвалю я Кадма: месца гібелі сваёй дачкі 10
Зрабіў святым ён, атуліў яго з усіх бакоў
Лоз вінаграду шатамі зялёнымі.
Пакінуў золатам багатую краіну я,
Лідыйцаў і фрыгійцаў, ды старонку персаў,
Гарачую ад сонца; сцены Бактрыі, 15

Зямлю мідыйцаў страшную, Аравію
 Шчаслівую, Малую Азію, што цягнецца
 Ля мора, дзе жывуць і грэкі, й варвары,
 Дзе з вежамі прыгожымі шмат гарадоў. 20
 І вось прыйшоў я ў гэты першы грэцкі горад
 І ўсюды закладаў свой культ і карагоды,
 Каб стала ўсім смяротным ясна, што я – бог.
 А ў элінскай краіне Фівам першым я
 Экстаз бакхічны даў; убор аленевы,
 Абвітыя павоем тырсы – ўсім кабетам, 25
 Ды сёстры маці сталі неабачліва
 Казаць: Дыёнис не ад Дзэўса нарадзіўся;
 Маўляў, Семела, ад смяротнага панёсшы,
 Цяжкі свой грэх на Дзэўса перанесла
 (Так навучыў іх Кадм), і што за гэтае, 30
 За шлюб выдумку, Дзэвес яго забіў.
 За гэта выгнаў я іх з хаты, пакараўшы
 Шаленствам, – на гары сядзяць цяпер вар’яткі.
 Я ўзяць прымусіў іх прылады культу Бакха
 І ўсіх, якія ёсць, жанчын кадмейскіх 35
 З хат бегчы змусіў у бакхічным захапленні.
 Сядзяць яны з Кадмавымі дочкамі
 Пад соснамі зялёнымі на скалах, без страхі.
 Мне трэба горад гэты гвалтам навучыць,
 Што на бяду сваю не ведае ён оргій Бакха; 40
 Хачу Семелу-маці бараніць, давесці ўсім,
 Што бог я й ад Дзэвеса быў народжаны.
 Але ўжо Кадм стары, і ўладу ўсю сваю
 Пентэю ён аддаў – сваёй дачкі сыночку, –
 Які мой сталы вораг. Ён мяне пазбавіў 45
 Ўсіх узліянняў. Хоча ён, каб у малітвах
 Ніхто не ўспамінаў бы нават пра мяне.
 Я ж пакажу, што бог я, і яму, й фіванцам.
 Тут узмацню свой культ, пасля далей пайду.
 Калі фіванцы збroyя з гор пагнаць бакханак 50

Захочуць, сам я іх на бітву павяду.
Вось дзеля гэтых спраў змяніў я боскі выгляд:
Замест яго прыняў я выгляд чалавечы.

[Звяртаецца да бакханак, якія знаходзяцца яшчэ за сцэнай.]

Але, бакханкі, вы, са мной пакінуўшы лідыйскі
Тмол, вы, мой сход якіх ад варвараў 55
Адвёў я, каб былі сяброўкамі маімі
Вы й спадарожніцамі добрымі,
Вазьміце ўжо фрыгійскія тымпаны,
Што разам з маці Рэяй я стварыў.
Да царскага Пентэева палаца з шумам 60
Ідзіце, каб вас бачыў Кадма горад,
Я ж сам пайду на Кітайрон к бакханкам,
Каб разам з імі весці карагоды.

[Адыходзіць.]

[ПАРАД]

ХОР. [Страфа 1-я]
З Тмолу мы прыйшлі святога,
З Азіі вялікай. 65
Богу Бромію нясём мы
Працу радасці, і гімны
Бакху мы пяём.

[Антыстрафа 1-я]
Хто ідзе? Хто на дарозе?
Ў доме хто? Няхай здалёк 70
Ўсе стаяць пабожна моўчкі,
Бо заўжды Дыёніса
Ў гімнах славім мы.

[Страфа 2-я]
Той шчаслівы, хто з багамі 736
Ў згодзе, ведае іх культ

І вядзе жыццё святое, Бакху душу прысвячае: Богу служыць на гары Ў Бакха оргіях святых, І Кібелы культ, вялікай Маці, шчыра ён шануе, Тырс ў руках сваіх трымае; І Дыёнісу слугуе Ён, з вянком на галаве. Ўперад, як хутчэй, бакханкі! Бога, Бакха, сына бога, Дыяніса, Бромія З гор Фрыгійскіх ведзяце вы У Эладу, у Эладу, На шырокія шляхі!	746 80 85 876
[<i>Антыстрафа 2-я</i>] Ў даўні час сярод маланак, Што ляцелі ад Дзэвеса, Перад часам нарадзіла Маці родная яго Ў муках болю і сама Перуном была забіта. Вось жа ўзяў Кранід-Дзэўс сына, Каб насіць яго далей, У сцягне сваім схаваўшы; Ён прадзевай залатою Ад багіні-жонкі Геры Зачыніў сцягно сваё. А калі багіні Мойры Давялі дзіцёнка-бога Да належнае пары, нарадзіў Дзэвес сыночка І вянком яго прыбраў, у якім вужакі бачны, Бачны рогі там быка. З той пары вянкi менады, што ў руках трымаюць тырсы, надзяваюць на сябе.	 886 90 95 100

[<i>Страфа 3-я</i>]	
Фівы, родны край Семелы,	105
Аздабляй сябе павоем і зялёным вінаграфам –	
Гронкамі пладоў прыгожых!	
Пышна, пышна ты красуйся, аздабляй сябе вянкамі	
З дубу ці сасны!	
Атачыце воўнай белай свой убор аленевы	110
І пабожна тырс вазьміце –	
Будзе весці карагоды	
Хутка, хутка ўся зямля!	
Бромій грамаду бакханак	
На гару цяпер вядзе.	115
Грамада жанчын сядзіць там,	
Бо ад чаўнакоў ды кросен	
Іх Дыёніс прэч прагнаў.	
[<i>Антыстрафа 3-я</i>]	
Слава вам, дамы курэтаў,	
Слава вам,	120
Пячоры Крыта,	
Вырас дзе вялікі Дзэўс!	
Карыбанты, што ў пячорах,	
Бубен вымыслілі гэты,	
І зліліся з бубнам гукі	125
Мілагучных флейт фрыгійскіх.	
Маці Рэі далі ў рукі	
Гэты бубен. Загучаў	
Шум бакхічнага шаленства.	
І натхнёныя сатыры	130
Ад багіні-маці маюць	
Гэты бубен. З ім яны	
Ў тры гады раз карагодам	
Культ Дыёніса ўслаўляюць.	
[<i>Эпод</i>]	
Шчасце, радасць мае той,	135
Хто, ад карагоду ў стоме,	

На зямлі сядзіць: адзенне
 У яго са шкур аленяў.
 Ён крыві казлінай прагне,
 Да Фрыгійскіх і Лідыйскіх
 гор святых імкнецца ён. 140

Слава Бромію-уладцу!
 Э-вой!
 Малако цячэ ў раўніне,
 Струмяні віна і мёду, быццам той сірыйскі ладан,
 Што пахуча так дыміць. 144
 Бакх з агнём паходняў,
 з тырсам у руках, ляціць наперад,
 Тых, хто дзе спыніўся, гоніць
 Крыкам радасным бакхічным –
 Бегчы й весці карагод.
 Развяваюцца ў паветры
 Пасмы доўгіх валасоў:
 ён бяжыць, ляціць, і чутны 150

Гучны кліч Дыёніса:
 «Уперад, бакханкі!
 «Уперад, бакханкі!
 Славутага золатам Тмола красу,
 Бога Дыёніса песняю слаўце, 155
 Песняй бакхічнаю,
 Песняй фрыгійскаю,
 Звонам грымотным
 Тымпанаў!»
 Гучная флейта святая 160
 Святыя
 Песні бакханак
 Няхай жа зайграе:
 Ў скоках
 Вясёлых, імклівых 165
 Бакханкі,
 Быццам пры маці сваёй жарабок,

З песняй свяшчэннай
У захапленні нясуцца.

[Хутка ўваходзіць Тэйрэсі.]

[ЭПІСОДЫЙ ПЕРШЫ]

[Тэйрэсі, *адзін.*]

ТЭЙРЭСІЙ. На варце хто? Паклічце з дому Кадма, 170
Чый бацька Агенар быў, што Сідон пакінуў
І горад гэты, Фівы, збудаваў.
Няхай хто-небудзь пойдзе й скажа, што Тэйрэсіі
Яго шукае. Ведае ён сам, чаму
Я тут, пра што дамова ў нас: каб нам, старым, 175
У рукі тырсы ўзяць, са шкур аланевых
Адзенне ды вянкi на галаву надзець.

[Уваходзіць Кадм.]

[Тэйрэсі, Кадм.]

КАДМ. Мой дарагі, пачуў я голас твой,
Твой мудры голас мудраца! Я ў доме быў
І зараз жа прыйшоў, ужо ў адзенні бога, 180
Бо трэба нам яго, дзіця маёй дачкі,
Дыёніса, які людзям з'явіўся богам,
Уславіць як найбольш! Куды ж ісці нам,
Сівыя дзе галовы нам схіліць? Вядзі мяне,
Тэйрэсіі мой, – стары старога, бо ты мудры! 185
Здаецца мне, я не змарыўся б, каб
Я тырсам грукатаў і дзень і ноч –
Ахвоча мы забудземся на нашу старасць.

ТЭЙРЭСІЙ. Твае пачуцці – як мае. Я маладым
Раблюся сам ды ў карагоды йду! 190

КАДМ. Ці не пайсці нам на гару на калясніцах?

ТЭЙРЭСІЙ. Малую гэтым богу мы ўздамо пашану...

КАДМ. Я павяду цябе, стары старога...

- Тэйрэсій. Сам бог нас лёгка павядзе туды.
 КАДМ. Ці з Фіў адны мы ў карагоды Бакха пойдзем? 195
 Тэйрэсій. Адны мы з розумам, а іншыя – дык не...
 КАДМ. Марудзім доўга мы. Трымай маю руку.
 Тэйрэсій. Вось і мая рука – бяры яе!
 КАДМ. Смяротны я – шаную вельмі я багоў.
 Тэйрэсій. Не будзем мудраваць супроць багоў з табой: 200
 Ніколі красамоўства не зруйнуе
 Паданняў продкаў, нам спакон вядомых.
 Хоць бы й хто-колечы занадта мудры быў,
 Няхай хтось кажа, што я старасць не шаную,
 Калі да карагоду йду з вянкком на галаве, 205
 Бо не адрознівае бог у карагодах,
 Ці водзіць іх стары, ці малады,
 Але ён прагне мець пашану ад усіх.
 А вылічэнні ўзросту славы не дадуць яму.
 КАДМ. Не бачыш сонейка святла, Тэйрэсій, 210
 Дык буду ўсё тлумачыць я табе.
 {Вось да палаца набліжаецца Пентэй,
 Сын Эхіёна, валадар краіны. Ён
 Усхваляваны моцна. Скажа нешта кепскае?}
 [Хутка ўваходзіць Пентэй.]
 [Тэйрэсій, Кадам, Пентэй.]
 Пентэй. Адсутны я ў старонцы нашай быў, 215
 І вось, звалілася на горад наш бяда:
 Пакінулі жанчыны нашыя дамы,
 Бягуць на оргіі там нейкія ў лясы
 На схілах гор – каб карагоды весці
 На славу бога новага, Дыёніса. 220
 Сярод натоўпу келіхі з віном стаяць,
 Жанчыны тыя некуды ўбок уцякаюць,
 Каб там з мужчынамі распусце аддавацца.
 Менадамі яны сябе назвалі гучна,

Але шануюць Афрадыту больш, чым Бакха. 225
 Злавіў я некалькі, звязаў – сядзяць пад вартай.
 А тых, што паўцякалі, праганю з гары –
 Найперш за ўсё Іно, Агаву – маці,
 Што нарадзіла некалі ад Эхіёна
 Мiane ды маці Актэона Аўтаную. 230
 Закую іх я ў кайданы жалезныя,
 Прымушу скончыць іх бакхічныя злачынствы!
 Вось, кажуць, што прыйшоў чужынец нейкі
 З зямлі Лідыйскай – чараўнік і ашуканец,
 Што мае пасмы русых і пахучых валасоў. 235
 Прынады Афрадыты – у яго ў вачах,
 З дзяўчатамі распусту робіць днём і ўночы
 Ён, называючы «бакхічным захапленнем» гэта
 І кажучы, што ён – Дыёніс-бог, што ён
 Калісь быў у сцягне зашыты Дзэўсавым. 240
 Няпраўда! Бо спаліў яго маланкай Дзэўс
 І разам з маткаю за тое, што яна
 Хлусіла, быццам Дзэўс быў мужам ёй...
 За гэта ашуканства ці ж яна не варта
 Ганебнай кары, як і сам чужынец? 245
 Калі схяплю яго пад гэтаю страхою,
 Ён скончыць тырсамі махаць ды пасмамі
 Тут трэсці, бо адрэжу галаву яму!

[*Бачыць Кадма і Тэйрэсія.*]

Але ж я бачу новы цуд – Тэйрэсія-
 Прарока, ў вопратцы са шкур стракатых, 250
 Ды бацьку мацеры маёй – як смешна мне! –
 Які трымае тырс... Мне сорамна за вас:
 То ж старасць ваша розуму не мае!
 Дзядуля, ці ж вянка не кінеш з тырсам?
 Твая навучка гэтая, стары Тэйрэсій, – 255
 Жадаеш бога новага ты даць людзям,
 Каб з варажбы, з ахвяр пажытак новы мець?

- Калі б не быў ты ўжо старым, ссівелым,
Сядзеў бы ў кайданах цяпер – сярод бакханак,
Уводзячы злачынны культ. Бо я кажу, 260
Што ў оргях няма здаровага нічога –
Калі жанчыны там бясконца п’юць віно!
- Хор. Багоў, чужынец, не саромся шанавачь:
Шануй і Кадма, што ў зямлі людзей пасеяў,
Бо ты, сын Эхіёна, ўвесь свой ганьбіш род! 265
- Тэйрэсій. Калі разумны чалавек сказаць што мае –
Заўсёды ён казаць прыгожа лёгка будзе.
Ты ж маеш мову скрытную, як быццам мудры,
Але ў тваіх прамовах розуму няма!
Занадта смелы й здольны ў мове чалавек, 270
Але, без розуму, бяду прыносіць толькі.
Вось гэты новы бог, з якога ты смяешся,
Па ўсёй Эладзе слаўны будзе так,
Што я сказаць не здолеў бы. Бо ж у людзей
На першым месцы два багі: Дэметра, 275
Альбо ж Зямля – як хочаш называй:
Яна людзей сухой ядою корміць.
Зусім для іншага прыйшоў Семелы сын:
Стварыўшы вінаграднае пітво, ён людзям
Прынёс яго. Яно журботных вызваляе 280
Ад смутку – калі вып’е хто яго –
І забыццё дае праз сон ад дзённых бед,
І сродку лепшага не знойдзеш ты ад гора;
То ж гэты бог віно багам лье шчодра,
Праз гэта й людзі ласку маюць ад багоў. 285
{Табе вось смешна, што ў сцягну яго зашылі
Дзэвесава; я ж пакажу, што гэта слушна.
Калі яго ад польмя нябёс уратаваў
І немаўлятка на Алімп Дзэвес прынёс,
Хацела Гера з неба скінуць хлопчыка, 290
Ды Дзэўс, сапраўдны бог, ратунак даў яму:
Ўсёўладнаю рукою з эфіру вырваўшы

Кавалак, ён яму аблічча новае
 Надаў – Дыёніса, а Геры як заклад
 Эфірны вобраз той аддаў замест яго... 295
 Ёсё ж гэта Дзэўс зрабіў, каб перабіць
 Варожасць Геры – ёсё прыдумаў ён... }
 І гэты ж бог – прарок: бакхічнае шаленства
 Вялікі дар прарочы мае. Бо, калі сабою
 Напоўніць чалавека, прымушае ён 300
 Аб будучыні гаварыць людзей натхнёных.
 Ён мае ўплыў на бітваў лёс таксама.
 Стаіць вось войска, ўжо гатовае да бітвы,
 І раптам, не пачаўшы бітвы, ўжо яно бяжыць –
 І тое пачуццё йдзе ад Дыёніса. 305
 Ubачыш ты яго і на дэльфійскіх скалах:
 Як ён святло з паходняў кідае
 На двухвярховую гару і тырсам Баххавым
 Трасе. Ё Эладзе бог вялікі ён... Пентэю,
 Ты ўладай над людзьмі не пахваляйся. 310
 На пыху не хварэй: прымі ў свой край ты бога,
 Ёскаладзі на галаву вянок, рабі ўзліянні
 Ды карагоды весці не саромейся.
 Усіх жанчын Дыёніс прымушае
 Рабіць распусту. Ды ў самой прыродзе 315
Цнатлівасць у жанчын – не забывайма:
 Ад оргій добрая яе не страціць.
 Глядзі ж: узрадуешся ты, калі народ,
 Сабраўшыся каля палаца, славіць
 Пачне імя Пентэя-ўладара. І богу, 320
 Мяркую, да душы ўсхваленні. Вось таму
 І я, і Кадам, з якога ты смяешся, ўсклалі
 Вянкі на голаў ды пайшлі (хоць мы сівыя
 Дзяды – а трэба ёсё-ткі йсці нам). Я не буду
 Спрачацца з богам праз твае прамовы: згубным 325
 Вар’яцтвам ты шалееш, богам дадзеным.
 І ўжо нішто цябе не вызваліць з бяды...

Хор.	Стары, ты Фэба не зняважыў аніак – А добра, што пашану даў ты Бромію.	
Кадм.	Мой сын, табе Тэйрэсій добра раіў: Ты разам з намі будзь, не йдзі супроць багоў! Заўжды разумны, а <i>цяпер</i> ты звар'яцеў! Не верыць можаш ты, што бог ён, ды кажы Хоць і няпраўду – дзеля гонару саёй сям'і – Няхай павераць, што Семелай ён народжаны, І роду нашаму ўсяму тады пашана будзе... Ты ж ведаеш няшчасны Актэонаў лёс: Ён пахваляўся, што спрытнейшы ў паляванні За Артэміду ён, ну а пасля ў лясах Сабакамі сваімі ж люта быў парваны! Трымай вянок вось, каб пазбегнуць той бяды, І разам з намі ты пашану богу ўздай.	330 335
Пентэй.	Не датыкайся да мяне – сам вар'яцей! Не буду глупствы я рабіць з табою разам... Настаўніка ж твайго вар'яцтва пакараю я! Гэй, хай хто-небудзь пойдзе як хутчэй туды, Дзе ён варожыць, гледзячы на птахаў лёт, Жалезнякамі там усё хай раскідае І дагары нагамі пераверне ўсё! Вянкі ж усе няхай аддасць вятрам і бурам, Бо ўцехі не зраблю яму: хай іншыя Шукаюць чужаніцу з выглядам жанчыны! Кабетам ён прынёс хваробу новую І сем'і нашыя распустай ганьбіць толькі. Калі вы схопіце яго, звяжыце й прывядзіце Сюды яго: няхай паб'юць яго каменнем! Убачыць ён, што горкі ў Фівах Бакхаў культ!	340 345 350 355
Тэйрэсій.	Не разумееш ты, няшчасны, што ты кажаш! Ты ў злосці страціў розум... Ну, хадзем цяпер, Мой Кадм, і за яго маліцца будзем мы – Хоць ён і злы – й за горад наш. Ах, каб жа бог Не пакараў яго! Хадзі за мною з тырсам.	360

Трымацца буду я й цябе падтрымліваць,
Бо ўпасці сорамна было б старым абодвум...
Няхай жа будзе тое, што павінна быць: 365
Павінны мы службыць Дзэвеса сыну, Бакху,
Каб толькі ў дом твой не прынёс Пентэй бяды!
Кажу я, Каadm, што сам я бачу – не прароцтвы,
Бо ён дурны зрабіўся і гаворыць глупствы!

[Адыходзяць: Пентэй – у палац,
а Каadm з Тэйрэсіем – на Кітайрон.]

[СТАСІМ ПЕРШЫ]

Хор. [Страфа 1-я]
Госія, царыца багоў, 370
Госія, ты, што над зямлёй
На крылах ляціш залатых,
Ці бачыш Пентэў ты грэх?
Бачыш ты Семелы сына,
Бромія, знявагу? 375
У вясёлых ён бакханак,
што ў вянках прыгожых ходзяць, –
Першы між багоў.
Хто яму старанна службыць,
Той ідзе у карагоды
Весьляцца з гукам флейты, 380
Адкідае ўсю тугу!
Льецца трунак вінаградны:
Праз яго Дыёніс – слаўны.
Хто ў вянках з павою ходзіць,
Тых ён робіць соннымі. 385

[Антыстрафа 1-я]
Пагардныя словы людзей і спраў неразумнасць –
Калі яны пойдучь супраць багоў –
Заўсёды прыносяць няшчасце.

А жыццё ў спакоі, цішы ды разумнасць спраў усіх –
 Вось што цвёрдым застаецца, 390
 Шчасце дасць сям'і тваёй,
 Бо нябесныя багі,
 Што далёка, у эфіры,
 Бачаць справы ўсіх людзей:
 Надта мудры – ўжо не мудры; 395
 Думкі не аб чалавечым
 Скарачаюць нам жыццё.
 Той, хто хоча надта многа,
 Страціць тое, што ўжо меў.
 Мы такую маем думку: 400
 Так шалёны толькі робіць,
 Неразумны чалавек.

[*Страфа 2-я*]

Мы б на Кіпр пайшлі ахвотна,
 Востраў слаўны Афрадыты,
 Дзе жывуць багі-эроты, 405
 ўсіх чаруючы; ў Егіпет
 Мы пайшлі б: зямлю сухую
 Рэчак шмат там закладняе.
 Мы пайшлі б у Піэрыю,
 Дзе жывуць багіні-музы, 410
 Дзе святы Алімп – гара.
 Павядзі цяпер туды нас, Бромій, Бромій, бог вялікі,
 Ты, бакханак правадыр!
 Там Эрот і там харыты,
 Там свабодна нам, бакханкам, 415
 Богу Бромію служыць!

[*Антыстрафа 2-я*]

Бог вялікі, сын Дзэвеса,
 Любіць радасны настрой,
 Любіць ён Эйрэну-Згоду,
 Што людзям прыносіць шчасце,

Корміць юнакоў. 420
 Ёсім шчаслівым і няшчасным
 Даў ён роўную пацеху –
 Піць віно, што адганяе
 Ёсякі смутак, ёсякі сум!
 Злы ж на тых ён, хто не хоча 425
 Дбаць і ўдзень і ўноч пра тое,
 Каб шчаслівым жыць жыццём.
 Хто не думас аб гэтым,
 Той занадта мудры ўжо.
 Ужываць нам трэба тое, 430
 Што народ увесь звычайны
 Лічыць добрым і святым.

[ЭПІСОДЫЙ ДРУГІ]

[Дыёніс, слуга, Пентэй.]

СЛУГА. Пентэй, прыйшлі мы й прывялі вось гэтую
 Здабычу: па яе ты нас паслаў,
 Бо недарэмна ловы мы рабілі. 435
 Наш «звер» быў ціхі, не ўцякаў, руку даў сам:
 Не бледны ён, але румяны, як і быў.
 Смяяўся ён і даў звязаць сябе й адвесці,
 Чакаў, пакуль я ўсё зраблю, і велічны меў выгляд –
 І сорамна мне стала. Я сказаў яму: 440
 «Чужынец, не сваёй ахвотай я вяду цябе:
 Раблю загад Пентэя, што мяне паслаў».
 А тых бакханак, што звязаў ты ды адвёў,
 Закуўшы ў ланцугі, ў турму – ўжо іх няма:
 З турмы ўсе паўцякалі й па палянах хутка 445
 Нясуцца й клічуць бога Бромія свайго.
 Зваліся ў іх з ног самі сабою кайданы,
 І без людской рукі ім дзверы адчыніліся.
 Чужынец шмат бяды ў нас нарабіў. Ды я
 Далей маўчу: усё ў *тваіх руках* цяпер... 450

ПЕНТЭЙ. Горш за чужынца звар’яцелі вы! Бо ён
У кайданах і ад мяне ўжо не ўцячэ...

[Да Дыёніса.]

Чужынец, ты прывабны для жанчын
І дзеля іх прыйшоў у Фівы. Доўгія
Ты маеш валасы: не як у змагара. 455
І поўны ты каханьня, і жаданьняў палкіх,
І цела белае тваё, бо ты яго галубіш,
Ад сонейка прамення ў цень яго хаваеш,
Прыгожасцю спрачацца можаш з Афрадытай...
Але перадусім скажы: адкуль ты родам? 460

ДЫЁНІС. Не буду я хваліць сябе: сказаць мне лёгка гэта...
Ці пра багаты Тмол ты калі-небудзь чуў?

ПЕНТЭЙ. Я ведаю аб ім: ён Сарды атачае.

ДЫЁНІС. Адтуль і я. Мне Лідыя – айчына.

ПЕНТЭЙ. Адкуль жа тыя оргіі уводзіш ты ў Эладу? 465

ДЫЁНІС. У іх яе сын Дзэўса пасвяціў, Дыёніс.

ПЕНТЭЙ. Ці ж гэта Дзэўс багоў раджае новых?

{ДЫЁНІС. Не, ён з Семелай на зямлі пабраўся шлюбам.

ПЕНТЭЙ. З’явіўся ён у сне табе або наяве?}

ДЫЁНІС. Сам-насам оргіі рабіць мне загадаў ён. 470

ПЕНТЭЙ. Дык як жа выглядаюць оргіі твае?

ДЫЁНІС. Не можа непасвечаны смяротны ведаць гэта.

ПЕНТЭЙ. Якую ўсё ж карысць даюць яны бакханкам?

ДЫЁНІС. Не можаш чуць аб гэтым ты. А варта б ведаць...

ПЕНТЭЙ. Ты спрытна брэшаш – каб жадаў я чуць! 475

ДЫЁНІС. Бязбожных оргіі Дыёніса не любяць.

ПЕНТЭЙ. Які ж сабой на выгляд бог? Скажы мне ўцямна.

ДЫЁНІС. Ён мае выгляд той, які жадае сам.

ПЕНТЭЙ. Ты спрытны гаварыць, нічога не сказаўшы!

ДЫЁНІС. Заўсёды мудры цёмнаму дурным здаецца. 480

ПЕНТЭЙ. Прыйшоў ты перш за ўсё сюды – увесці бога?

ДЫЁНІС. Усё варвары ўжо оргіі прынялі.

ПЕНТЭЙ. Але ж яны ніжэй за грэкаў розумам.

ДЫЁНІС. Тым лепш! Я звычай і іх розныя уводзіў...

- ПЕНТЭЙ. Ты ўдзень ці ўночы робіш набажэнствы? 485
- ДЫЁНІС. Найбольш уноч, бо ёсць у цемры веліч.
- ПЕНТЭЙ. Але здрадліва гэта й дрэнна для жанчын!
- ДЫЁНІС. Ганебнае і ўдзень знайсці магчыма...
- ПЕНТЭЙ. За словы дрэнныя твае ты будзеш пакараны!
- ДЫЁНІС. А ты – за неразумнасць і бязбожнасць. 490
- ПЕНТЭЙ. Бакхант ты смелы й нестрыманы ў словах...
- ДЫЁНІС. Скажы: *што* я цяпець павінен буду?
- ПЕНТЭЙ. Найперш я валасы твае прыгожыя адрэжу...
- ДЫЁНІС. Яны святыя: богу я іх прысвяціў.
- ПЕНТЭЙ. ...А потым гэты тырс ты аддасі. 495
- ДЫЁНІС. Ты сам яго вазьмі: ён – тырс Дыёніса!
- ПЕНТЭЙ. Замкну цябе ў турму й пастаўлю варту.
- ДЫЁНІС. Бог вызваліць мяне, калі сам захачу я.
- ПЕНТЭЙ. Калі б сярод бакханак клікаў ты яго...
- ДЫЁНІС. Ён блізка і ўсё бачыць, *што* я тут цярплю. 500
- ПЕНТЭЙ. Дзе ж ён? Гляджу й не бачу анідзе яго.
- ДЫЁНІС. Ён ля мяне. Не бачыш ты, бо ты – бязбожны.
- ПЕНТЭЙ. Узяць яго! Мяне ды Фівы зневажае ён.
- ДЫЁНІС. Разумны для дурных – мяне не возьмеш ты!
- ПЕНТЭЙ. Цябе вазьму я: я – мацнейшы за цябе. 505
- ДЫЁНІС. Не ведаеш, які твой лёс і хто ты сам...
- ПЕНТЭЙ. Пентэй я, сын Агавы; Эхіён – мой бацька.
- ДЫЁНІС. У імені тваім ужо няшчасце палягае.
- ПЕНТЭЙ. Прэч! Слугі, вы яго ля стайні прывяжыце!
- Хай оргіі спраўляе ў цемры. А бакханак, 510
- Якіх з сабою ён вядзе дзеля паскудстваў,
Альбо ў няволю я прадам, альбо я скончу
З тым плясканнем, біццём у бубны ды зраблю
Служанкамі ў сябе й да кроснаў іх пастаўлю!
- ДЫЁНІС. Хадзем: *што* будзе – лёс мне ўсё ўжо вызначыў. 515
- Ды той Дыёніс, у якога ты не верыш...
Ён кару дасць табе за ўсе твае знявагі:
Здзек чынячы з мяне, ў турму вядзеш ты *бога*.

[Слугі адводзяць Дыёніса. Пентэй адыходзіць у палац.]

[СТАСІМ ДРУГІ]

- ХОР. [Страфа]
- Дачка Ахелоя, багіня,
Дзяўчына вялікая, Дырке, 520
Калісьці ты ў воды свае
Дзэвеса дзіця прыняла.
Калі яго вырваў Дзэвес
З агню бліскавіц і ў сваім
Сцягне схаваў, так ён гукаў: 525
«Я насіць цябе дакончу,
Да мяне йдзі, Дыфірамб –
Так цябе калісьці клікаць
Будуць Фівы, сын мой Бакх!
Ты ж мяне, багіня Дырке, 530
Хор, аздоблены вянкамі, ад сябе адпіхнеш.
Што ж мяне ты адкідаеш, што ж бяжыш ты ад мяне?
Будзе час, калі, напраўду,
Ласкаю Дыёніса – мілага табе – лаза
Вінаграду стане, й ты 535
Будзеш Бакха шанавец!»
- [Антыстрафа]
- Вялікую злосць выяўляе
Той, хто ад зямлі нарадзіўся
Калісьці з дракона зубоў –
Пентэй-цар, якога Эх'ён, 540
З зямлі які ўзрос, спарадзіў.
Злосці твор-цуд, не падобны да людзей смяротных ён,
А падобны да гігантаў, што ішлі супроць багоў.
Хутка звяжа ланцугамі
Нас – усіх жанчын-бакханак! 545
Нашага правадыра
Ўжо ў сваім трымае доме,
У турме-цямніцы ён.
О, Дыёніс, сын Дзэвеса,

Бачыш гэтае? Прарок твой 550
Ад смяротных церпіць гвалт!
Ты прыйдзі, ўладар, з Алімпу,
Тырс нясі свой залаты
І брутальнага Пентэя
Злосць вялікую стрымай! 555

[Эпод]

Ці на Нісе, дзе звяроў шмат,
Носіш тырс, Дыёніс, свой
Між бакханак, ці на ўзвышшы
Карыкійскіх верхавін?
Ці то на гары Алімпе, 560
На яго лясістых схілах,
Дзе калісь Арфей кіфарай
І прыгожых спеваў гукам
Вабіў да сябе?
Піэрыя, край шчаслівы, 565
Эвій сам цябе шануе;
Прыйдзе ён на свята Бакха,
Карагоды каб вадзіць.
Ён пяройдзе быстры Аксій,
І менад да карагодаў ён з сабою прывядзе. 570
Ён раку пяройдзе Лідый –
Бацьку, шчасце для смяротных, –
Што, як чутка йдзе, канямі
Край багаты западняе,
Хараством прыгожых вод. 575

[ЭПІСОДЫЙ ТРЭЦІ]

[На сцэне х о р. З палаца чутны голас Дыёніса.]

[Страфа 1-я]

ДЫЁНІС. І-о!

Слухайце кліч мой, бакханкі!

Слухайце кліч мой, менады!

- Хор. [Месод]
 Чый гэта голас? Адкуль ён нясецца?
 Ці то не Эвій заклікае нас?
- [Антыстрафа 1-я]
- ДЫЁНІС. Гэй!
 Гэй, вы, бакханкі, зноў я вас клічу, 580
 Я, сын Дзэвеса, Семелы дзіця!
- [Страфа 2-я]
- ПАЎХОР ПЕРШЫ. Да нас, о наш бог, уладар наш вялікі,
 Да нас ты прыйдзі, у наш хор!
 [Землятрус. Частка палаца руйнуецца.]
- ПАЎХОР ДРУГІ. Бромій, наш Бромій! Трасецца зямля!
 ДЫЁНІС. Зямлёю страсяні, магутны Землявержац! 585
- ПАЎХОР ДРУГІ. Хутка, ўжо хутка
 Хата Пентэя
 Будзе ляжаць у руінах!
 [Сярод руін паказваецца Дыёніс.]
- [Антыстрафа 2-я]
- ПАЎХОР ПЕРШЫ. Дзэўсава дзіця, Дыёніс – вольны!
 Яго ўшануйце! 590
- ПАЎХОР ДРУГІ. Ушануем! Ці бачыце вы,
 Як мураванья падаюць сцены?
 То поклічы Бромія ў хаце.
- [Эпод]
- ДЫЁНІС. Вазьміце паходні, як тыя маланкі, –
 Спаліце, спаліце Пентэеў палац! 595
- Хор. Га, га!
 Глядзіце: ці бачыце полымя вы
 Навокал святое магілы Семелы?
 Калісьці пакінула
 Полымя тое
 Страшэнная Дзэўса маланка. 600

У страху пабожным, менады, схіліцеся вы да зямлі:
Дыёніс, сын Дзэўса, палац гэты
Словам сваім зруйнаваў!

ДЫЁНІС [*выходзячы да хору*]. Вы, жанчыны, тут чужыя,
страх чаму вас ахапіў?
Што схіліліся вы долу? Чулі вы, здаецца, як 605
Зруйнаваў палац Пентэя Бакх? Але ж устаньце ўжо:
Будзьце смелья, бакханкі, целам не дрыжыце больш!

ХОР. Ты, які святлом нам зьяеш оргій Бакхавых тваіх,
Ты пакінуў нас самотных – радасць бачыць нам цябе!

ДЫЁНІС. Ахапіў чаму вас смутак, як быў выведзены я 610
І калі ў турму Пентэя цёмную патрапіў я?

ХОР. Як жа йнакш? Хто б дапамог нам,
каб ты трапіў у бяду?
Як ты вызваліўся ўсё-ткі: ты ж з бязбожным
справу меў?

ДЫЁНІС. Лёгка сам сябе я збавіў: працы я не меў зусім.

ХОР. Моцнымі ці ж ланцугамі рук табе ён не звязаў? 615

ДЫЁНІС. Варты ён адно пагарды, што загад звязаць ён даў,
Але сам не дакрануўся да мяне: стаяў, чакаў...
Ён знайшоў быка ля ясляў там, дзе ён замкнуў мяне,
І, накінуўшы вяроўку, ногі ён звязаў быку.
Злосці поўны, цяжка дыхаў, потам быў абліты ўвесь 620
І кусаў зубамі губы. Блізка ля яго быў я
І глядзеў зусім спакойна... Вось у гэты самы час
Бакх палац яго абрынуў і на маці помніку
Запаліў агонь. Убачыў – і падумаў, што пажар.
Ён ва ўсе бакі кідаўся й служкам ён насіць ваду 625
Ўсё загадваў, толькі марна працавалі ўсе рабы...
Потым гэта ўсё ён кінуў і, як быццам бы я ўцёк,
Помны меч схапіўшы ў рукі, ён пабег у свой палац.
Рынуўся таксама Бромій: на дзядзінцы здань стварыў.
Стаў Пентэй сячы паветра – нібы так мяне ён сёк! 630
Ды яшчэ не скончыў Бромій гэтым злодзея караць:
На зямлю палац абрынуў, у руінах там усё

У таго, хто ланцугамі моцнымі мяне звязаў.
Але, змораны, ён кінуў меч ды йдзе ў палац назад.
Ён наважыўся, смяротны, з богам кінуцца на бой... 635
Я спакойна выйшаў з дому і да вас сюды прыйшоў:
Пра Пентэя ўжо не думаў. І здаецца мне, што ён
Звар'яцеў ужо ў палацы, й хутка выйдзе ён да нас...
Што ж пасля ўсяго, напраўду, ён пачне яшчэ казаць?
Я сустрэнуся спакойна з ім – хоць ён бы й звар'яцеў, 640
Бо разумным і спакойным мусіць быць заўжды мудрэц.

[Дыёніс, Пентэй.]

ПЕНТЭЙ [*выбегшы з палаца*]. Што бачу я? Уцёк чужынец той,
Якога я звязаў нядаўна ланцугамі!
Га-га, вось ён!
Якім ты чынам выйшаў 645
І вось цяпер стаіш перад маім палацам?
ДЫЁНІС. Спыніся! Будзь спакойны, злосць стрымай...
ПЕНТЭЙ. Як мог ты скінуць ланцугі ды – уцячы?!
ДЫЁНІС. Ці ж не казаў я: нехта вызваліць мяне?
ПЕНТЭЙ. Хто ж? Словы дзіўныя заўсёды кажаш ты. 650
ДЫЁНІС. Той, хто дае людзям шматгронны вінаград.
ПЕНТЭЙ. За гэты добры плод Дыёніса ты славіў?
Я служкам дам загад, каб брамы ўсе замкнулі.
ДЫЁНІС. Дарэмна, бо багі ж і сцены пераходзяць...
ПЕНТЭЙ. Ох, мудры, мудры ты, дзе мудрым быць не трэба! 655

[Уваходзіць Веснік.]

[ЭПІСОДЫЙ ЧАЦВЁРТЫ]

[Дыёніс, Пентэй, Першы веснік, хор.]

ДЫЁНІС. Дзе трэба мне найбольш, я *там* заўсёды мудры.
Але паслухай ты, што скажа гэты веснік,
Які з гары прыйшоў, каб штось табе сказаць.
Я ж застануся ля цябе ды не ўцяку.

- ВЕСНІК. Пентэй, Фіванскае зямлі ўладар! 660
 Прыйшоў я з Кітайрона, дзе ніколі
 Снег белы не зыходзіць з верхавін...
- ПЕНТЭЙ. Якія ж весткі ты цяпер прынёс з сабою?
- ВЕСНІК. Бакханак-гаспадыняў бачыў я, якія 665
 Па схілах той гары ляцелі басанож.
 Прыйшоў я расказаць табе, ўладар, і Фівам,
 Якія рэчы страшныя бакханкі робяць.
 Але хачу я чуць, ці я магу адкрыта
 Казаць пра ўсё, ці трэба мне язык стрымаць:
 Баюся я твае запальчывасці вельмі, 670
 Бо ж у цароў ляцяць іх думкі шпарка ...
- ПЕНТЭЙ. Кажы: без кары ад мяне ты пойдзеш вольна,
 Бо на бязвінных нельга нам злавацца,
 І чым жахлівей нам раскажуць пра бакханак,
 Тым больш мы пакараем вінаватага, 675
 Што навучыў жанчын чыніць шаленствы.
- ВЕСНІК. Я гнаў жывёлу пасвіць на гару нядаўна,
 Калі ўжо сонейка праменні пачынае
 Пускаць і награвець прастылую зямлю.
 І вось, жанчын тры грамады я ўбачыў: 680
 У першай Аўтаноя на чале была,
 Ў другой – Агава-маці, ў трэцяе – Іно.
 Усе яны ляжалі, быццам аслабеўшы:
 Адны да дрэваў спінай прытуліліся,
 А іншыя паклалі галавы на купы
 Лісця дубоў так-сяк ды сціпла так ляжалі. 685
 Ды ты б і не сказаў – бо не было падобна, –
 Што, захмялеўшы ад віна і гукаў флейты,
 Яны шалелі ад Кіпрыдзіных уцех...
- Агава ўчула тут бычынае рыканне
 І ўраз, падняўшыся сярод бакханак, зычна 690
 Яна заклікала ўсіх тут жа абудзіцца.
 Бакханкі ж, скінуўшы з вачэй глыбокі сон,
 Ускочылі адразу, й было дзіўна бачыць,

Як распусцілі валасы найперш старыя,
 А потым маладзейшыя жанкі й дзяўчаты, 695
 Небрыды апранулі ды вужакамі
 Падперазаліся, што шчочкі ім лізалі...
 Коз і ваўкоў рукамі абдымалі іншыя
 Ды белым малаком з грудзей сваіх кармілі...
 Дзяцей жа кінулі яны сваіх, а потым 700
 Яны вянкi з паваю ды з галін дубовых
 На голаў узлажылі. Тырс схапіўшы,
 Адна ж ударыла ў скалу – і з каменя
 Струмень вады сцюдзёнай пырснуў. А другая
 Тым тырсам вобзем стукнула – і выслаў 705
 Ёй бог струмень віна... А тыя, што хацелі
 Напіцца малака, зямлю канцамі пальцаў
 Разгрэблі – й мелі шмат яго. З лісткаў жа плюшчы
 Салодкія мядовыя цяклі струмені.
 Калі б ты быў там, дык, убачыўшы ўсё гэта, 710
 Маліўся б богу ты, якога так тут ганіш!
 Мы ж, пастухі, ўсе разам сабраліся,
 Пра гэта разважаючы, й адзін з нас, языкаты,
 Што ў горад ходзіць, так сказаў да ўсіх:
 «Вы, што на схілах гэтых жывяце святых, 715
 Ці хочаце: Агаву схапім зараз мы,
 Пентэя маці, што шалее тут – прыемнасць
 Уладару, напэўна ж, гэтым зробім мы?»
 Здалося ўсім тады, што добра ён казаў –
 Схаваліся мы тут жа пад лісцём кустоў. 720
 Яны ж належны час, у захапленні,
 Махалі тырсамі сваімі й бога «Якха» –
 Дзіця Дзэвеса, Бромія, – ўсё клікалі.
 Шалелі з імі ўся гара і ўсе звяры...
 І вось, у скоках да мяне ідзе Агава; 725
 Я выскачыў, жадаючы схапіць яе,
 З кустоў, дзе мы хаваліся дагэтуль.
 Яна ж загаласіла: «Гэй, бакханкі,

Вось гэтыя мужчыны хочуць нас схапіць –
 За мною, гэі, бакханкі, з тырсамі сваімі!» 730
 І мы ўцяклі, каб нас бакханкі не парвалі,
 Яны ж без зброі кінуліся тут на жывёлу,
 Што пасвілася там, дзе быў зялёны луг.
 Адну ты мог бы ўбачыць – як яна аберуч
 Карову абхапіла, што мычала гучна. 735
 А іншыя кароў на часткі разрывалі:
 Ты мог бы ўбачыць і кавалкі цела, й ногі,
 Якія кідалі і тут, і там. За сосны
 Чапляліся кавалкі, й кроў лілася з іх.
 Быкі ж наставілі наперад рогі злосна, 740
 Але іх збілі з ног і на зямлю звалілі
 Дзяўчыны, мноствам рук схапіўшы іх;
 Яны здзіралі скуру з іх яшчэ хутчэй,
 Чым вочы ты заплюшчыць мог бы, уладар!
 І, быццам птахі, ўсе яны ляцелі 745
 Па той раўніне, што ляжыць унізе:
 Адны – уздоўж Асопа, па палях,
 Парослых коласам багатым, ураджайным,
 Там, дзе знаходзяцца Гесія і Эрэтра,
 А іншыя – па схіле Кітайрона. 750
 Як ворагі, яны ўсё руйнавалі там,
 З дамоў малых дзяцей хапалі й клалі
 Сабе на плечы, а яны не падалі...
 (І не было ў бакханак медзі ці жалеза,
 Ў іх быў агонь на валасах, што не паліў...) 755
 Сяляне, бачачы ўсе разбурэнні тыя,
 Пакрыўджаныя, кінуліся на бакханак,
 Схапіўшы зброю, й жудасна было глядзець
 На тое, што тут потым сталася, ўладар!
 Бо тых, што нападзілі, стрэлы вострыя 760
 Бакханкам шкоды не ўчынялі, а яны
 Шпурлялі тырсы й раны ўміг наносілі:
 Ўцякаць прымусілі мужчын жанчыны!

- (Напэўна, нейкі бог ім тут дапамагаў.)
 І зноў пайшлі яны туды, адкуль прыйшлі – 765
 Да тых крыніц, якія ім сам бог паслаў,
 Каб цела ад крыві адмыць. З іх шчок вужакі
 Кроў зізвалі сваімі языкамі.
 Паслухай, уладар, прымі ў свой горад бога,
 Бо ён вялікі ў іншых справах і – у тым, 770
 Як кажучь (чую я), што даў смяротным
 Той вінаград, што ўсю журботу адганяе.
 Бо ж без віна бракуе ўцех Кіпрыдзіных,
 І іншых без яго няма ў людзей уцех.
- Хор. Нам боязна свабодна гаварыць 775
 Перад царом, але мы ўсё-ткі скажам:
 Дыёніс не ніжэйшы за любых багоў.
- Пентэй. Бакханак гульні – як пажар, навалаю,
 Няславай грэкам! Досыць тут марудзіць!
 [*Звяртаецца да аднаго з камандзіраў войска.*]
 Да брамы ты Электрынай схадзі, 780
 Скажы, каб шчытаносцы ўсе з’явіліся
 На конях хуткіх: са шчытамі лёгкімі,
 Другія – з лукамі, з калчанамі: мы пойдзем
 Зацята ваяваць супроць бакханак.
 Даволі ўжо! Занадта, каб мы ад жанчын 785
 Цярпелі тое, што дагэтуль церпім...
- ДЫЁНІС. Пентэй, не хочаш ты рабіць нічога,
 Што я кажу! Цярплю я ад цябе, аднак
 Скажу: не падымай ты зброі супраць бога,
 А будзь спакойны, бо ўсё ж Бромій не дазволіць 790
 Прагнаць бакханак з гор у час бакхічных оргій.
- Пентэй. Ты не вучы мяне! Уцёкшы з ланцугоў,
 Шануй свабоду, бо я кару зноў накіну...
- ДЫЁНІС. Я б лепш прынёс ахвяру, чым злаваўся б...
 Дарэмна не змагаўся б я, смяротны, з богам. 795
- Пентэй. Вось прынясу ахвяру, калі ўсіх бакханак
 Я пераб’ю ў цяснінах Кітайрона!

- ДЫЁНІС. Вы з ганьбаю ўцякацьмеце, свае шчыты
Мядзяныя ад тырсаў іхніх адварнуўшы!
- ПЕНТЭЙ. Звязаліся мы з гэтым злым чужынцам: 800
Не хоча ён маўчаць ні ў ланцугах, ні вольны...
- ДЫЁНІС. Глядзі ж, яшчэ магчыма скончыць добра ўсё!
- ПЕНТЭЙ. Якім жа чынам? Быць рабом сваіх рабынь?
- ДЫЁНІС. Я прывяду сюды жанчын без зброі...
- ПЕНТЭЙ. Падступна штось задумаў ты супроць мяне... 805
- ДЫЁНІС. Якія ж? Ад бяды *цябе* хачу я збавіць.
- ПЕНТЭЙ. Вы змовіліся – Бакху оргіі рабіць!
- ДЫЁНІС. Ну так, я змовіўся, ды дзеля бога толькі!
- ПЕНТЭЙ. Сюды прынесці зброю! Ты ж – маўчы!
- ДЫЁНІС [*начынае наводзіць на Пентэя вар'яцтва*]. Га? 810
Ці ўбачыць хочаш, як яны там на гары сядзяць?
- ПЕНТЭЙ [*паддаецца ўплыву Дыёніса*]. Так, вельмі: шмат бы
золата за гэта даў!
- ДЫЁНІС. Адкуль з'явілася ў цябе жаданне гэта?
- ПЕНТЭЙ. Я ўбачу на бяду ўжо ап'яnelых іх.
- ДЫЁНІС. І ўсё-ткі ўбачыць на бяду ты іх хацеў бы? 815
- ПЕНТЭЙ. Таемна, моўчкі буду я сядзецц па дрэвам.
- ДЫЁНІС. Калі б ты ўпотаікі прыйшоў, цябе яны адкрылі б!
- ПЕНТЭЙ. Прыйду адкрыта! Гэта добра ты сказаў.
- ДЫЁНІС. Дык павяду цябе я. Пойдзеш ты за мною?
- ПЕНТЭЙ. Хутчэй вядзі! Няхай ўжо страчу час на гэта. 820
- ДЫЁНІС. Надзень ты на сябе цяпер жаночае адзенне.
- ПЕНТЭЙ. Чаму? Зрабіцца мне жанчынаю з мужчыны?!
- ДЫЁНІС. Каб не забілі там цябе, калі мужчыну ўбачаць.
- ПЕНТЭЙ. Згаджаюся з табой: разумны ты, здаецца...
- ДЫЁНІС. Бо ўсё ж Дыёніс выхаваўцам быў маім. 825
- ПЕНТЭЙ. Як зробім тое мы, аб чым ты мне казаў?
- ДЫЁНІС. Найперш я апрану цябе, й да хаты пойдзем...
- ПЕНТЭЙ. І што – жанчынаю мне апрануцца? Сорам!
- ДЫЁНІС. Ды ўжо не хочаш ты бакханак бачыць...
- ПЕНТЭЙ. ...І як збіраешся ты апрануць мяне? 830
- ДЫЁНІС. Я пасмы распушчу на галаве тваёй.

ПЕНТЭЙ. Што іншае яшчэ ў маім уборы будзе?
 ДЫЁНІС. Плашч доўгі, аж да ног, на галаве ж – хусціна...
 ПЕНТЭЙ. А што яшчэ да гэтага ты мне дасі?
 ДЫЁНІС. Тырс ды стракатую аленевую скуру. 835
 ПЕНТЭЙ. Ох, цяжка мне жанчынай апранацца, далібог!..
 ДЫЁНІС. Ты ж кроў пральеш, з бакханкамі зрабіўшы бой!
 ПЕНТЭЙ. Так, так. Найперш пайсці мне трэба выведаць...
 ДЫЁНІС. Так разумней, чым ліха новае нажыць.
 ПЕНТЭЙ. Як мне прайсці, каб не заўважылі кадмейцы? 840
 ДЫЁНІС. Я павяду цябе дарогай патаемнай.
 ПЕНТЭЙ. Так лепш, чым каб смяяліся з мяне бакханкі...
 Хадзем у дом, каб нам умовіцца пра ўсё.
 ДЫЁНІС. Што ж, добра, не зраблю я перашкод ніякіх.
 ПЕНТЭЙ. Дык я пайду: альбо са зброяй выйду, 845
 Альбо зраблю ўсё ж так, як раіш ты.

[Адыходзіць у палац.]

[ЭПІСОДЫЙ ПЯТЫ]

[Дыёніс, хор.]

ДЫЁНІС [да хору]. Жанчыны, ён у пастку трапіў: да бакханак
 Як прыйдзе – смерць сустрэне там! Рабі сваё,
 Дыёніс: ты ж тут блізка... Кару мы адмерым
 Яму. Найперш ты розуму пазбаў яго, 850
 Дай лёгкае шаленства... З розумам не схоча
 Жанчынай апрануцца ён, а звар'яцеўшы,
 Апанецца ён. Я хачу, каб ён зрабіўся
 Фіванцам смешны ўсім, калі – пасля яго
 Пагроз – ён, як жанчына, выйдзе ў горад. 855
 ...Пайду я апранаць Пентэя ў тое, ў чым
 Ён пойдзе да Гадэса, маткаю забіты.
 Дыёніса пазнае, сына Дзэўса, ён,
 Што да людзей – найлітаснейшы бог,
 Але ж і найстрашнейшы ён – для тых, 860
 Хто оргій не схацеў яго прымаць.

[Адыходзіць у палац.]

[СТАСІМ ТРЭЦІ]

- Хор. [Страфа]
- Ва ўсяночных карагодах,
Скоках радасных бакхічных
Мы ўсе босыя заскачам,
Панясемся мы ў паветры, 865
Абліваныя расою!
Лань вось гэтак на зялёным
Лузе цешыцца:
На жажлівым паляванні
Уцякла яна ад варты, 870
Ад спляцёных добра сетак,
І лавец сабак заклікаў
І пусціў ёй наўздагон.
Бы віхор, яна нясецца па раўніне ўздоўж ракі;
Міла ёй палёў бязлюддзе і гушчар цяністых пушч! 875
Наймудрэйшы, найпакнейшы
Дар смяротным ад багоў –
Над варожай галавою
Моцную руку трымаць,
Што заўжды прыгожа гэтак! 880
- [Антыстрада]
- На смяротных сіла бога
Йдзе, сыходзячы павольна,
Ды трывала! Бог карае
Неразумных, самалюбных,
І, з сваім дурным шаленствам, 885
Не шануючых багоў.
За бязбожным непрыкметна
Сочаць доўгі час багі
І пасля – яго хапаюць!
Ведаць і рабіць ніколі 890
Нам не трэба больш за тое,
Што нам кажуць звычайі.

Лёгка верыць нам у тое,
 Што паходзіць ад багоў
 І здаўна што, і заўсёды 895
 Нам прыроджана было.
 Наймудрэйшы, найпакнейшы
 Дар смяротным ад багоў –
 Над варожай галавою
 Моцную руку трымаць, 900
 Што заўжды прыгожа гэтак!

[Эпод]

Шчаслівыя людзі, якія ўцяклі ўжо
 Ад бурнага мора
 І ў гавань прыйшлі!
 Шчаслівыя людзі, што перамаглі 905
 Бяду! Не падобныя людзі
 Адзін да аднога і шчасцем, і сілай.
 Мноства людзей ёсць і мноства надзей.
 Іншыя шчасцем канчаюцца, іншыя ж
 Гінуць. Хто сёння шчаслівым жыве, 910
 Таго я шчаслівым лічу.

[ЭПІСОДЫЙ ЧАЦВЁРТЫ]

[Хор, Дыёніс – у яго на галаве пад вянкам маленькія рожкі быка.]

ДЫЁНІС. Пентэй, ты хочаш бачыць тое, што няможна,
 Клапоцішся аб тым, што клопату не варта,
 Выходзь з палаца, пакажыся мне
 У вопратцы жанчын, менад-бакханак, 915
 За хорами менад, як маці ўласнай шпег!

[З палаца выходзіць Пентэй у адзенні бакханак.
 Ён – у шаленстве, насланым на яго Дыёнісам.]

[Дыёніс, хор, Пентэй.]

ДЫЁНІС [аглядае Пентэя]. Ты выгляд маеш Кадмавай дачкі...
 ПЕНТЭЙ. Здаецца мне, што бачу я два сонцы,

- І Фівы сямібрамныя падвойныя ў вачах!
 Быком здаешся мне ты, што вядзеш мяне; 920
 На галаве ў цябе ёсць рогі... А ці ж ты не звер?
 Бо ж, бачу я, цяпер ператварыўся ты ў быка.
 ДЫЁНІС [да бакханак]. Ну, дзякуй богу, ён ужо спагадны нам!..
 [Да Пентэя.]
- Цяпер ты бачыш тое, што павінен бачыць.
 ПЕНТЭЙ. Які ж я выгляд маю: ці як у Іно, 925
 Ці я падобны да Агавы-матухны?
 ДЫЁНІС. Я ж, бачачы цябе, здаецца, бачу іх...
 Ды ўжо ўскудлаціліся валасы твае:
 Я дрэнна іх пад шапкаю прыбраў.
 ПЕНТЭЙ. Пад шапкай я іх трос, бо галавой хітаў 930
 І ў Бакхавым шаленстве я іх ускудлаціў.
 ДЫЁНІС. Табе я паслужу і зноў на месца іх
 Вярну. Ты галаву цяпер крыху ўздымі сваю.
 ПЕНТЭЙ. Вось, на, давай рабі! Табе я паслухмяны.
 [Ды ёніс папраўляе яму валасы.]
- ДЫЁНІС. І пас твой аслабеў, і не ў парадку складкі 935
 У вопратцы тваёй наўкола ног...
 ПЕНТЭЙ [аглядае сябе]. Здаецца й мне – ля правае нагі...
 А тут вось вопратка ляжыць як трэба.
 ДЫЁНІС. Ці будзеш сябрам ты мяне сваім лічыць,
 Калі пабожнасць у бакханак тых убачыш? 940
 ПЕНТЭЙ. Ці ўзяць мне тырс у правую руку альбо
 У левую, каб больш падобным быць да іх?
 ДЫЁНІС. У правую. І разам з правае нагі
 Ты пачынай ісці. Хвалю, што ты разумны стаў!
 ПЕНТЭЙ. Ці мог бы я з бакханкамі супольна 945
 Панесці на плячах гару ўсю Кітайрон?
 ДЫЁНІС. Ну, зразумела, так! Раней разумны
 Не быў ты, а цяпер належны розум ёсць...
 ПЕНТЭЙ. Ці ўзяць шасты, ці пацягнуць рукамі
 Гару, упёршыся ў яе плячом? 950

ДЫЁНІС. Каб ты не зруйнаваў святога храму німфаў
 І месца там, дзе грае на жалейцы Пан!
 ПЕНТЭЙ. Згаджаюся: перамагчы не сілаю
 Жанчын нам трэба... Ё соснах я схваваюся.
 ДЫЁНІС. Схваешся ты добра – як схвацаца трэба 955
 Таму, хто хоча за бакханкамі сачыць.
 ПЕНТЭЙ. Здаецца мне, яны свае зрабілі ложка
 У гушчарах, куды ніхто прайсці не можа...
 ДЫЁНІС. Туды якраз і трэба йсці табе, як шпегу, –
 Там схопіш іх,

[Убок.]

...як *сам ты* схоплены не будзеш...

ПЕНТЭЙ. Ты правядзі мяне праз ўсю зямлю фіванцаў, 960
 Бо я адзін з усіх адважыўся на тое.
 ДЫЁНІС. Адзін працуеш ты за гэты горад;
 Цяжкая барацьба цябе чакае там.
 Ідзі ж за мной! Я добра правяду цябе, 965
 А адвядзе ўжо іншы...
 ПЕНТЭЙ. Маці родная?!
 ДЫЁНІС. Ёсім прыклад ты дасі.
 ПЕНТЭЙ. На гэта я іду!
 ДЫЁНІС. Адтуль жа панясуць цябе...
 ПЕНТЭЙ. Што – з пышнасцю?!
 ДЫЁНІС. У маці на руках!
 ПЕНТЭЙ. Занадта пышна неяк...
 ДЫЁНІС. І нават вельмі!
 ПЕНТЭЙ. Я ж вазьму, чаго я варты... 970
 ДЫЁНІС. Ты грозны, й ты на грозныя ідзеш падзеі,
 І славу знойдзеш ты, што дойдзе да нябёсаў!
 Рыхтуйцеся, Агава й сёстры, дочки Кадма:
 Я юнака вось гэтага цяпер вяду
 На барацьбу вялікую! А перамогу 975
 Мець будзем я і Бромій. Справа ўсё пакажа...

[Пентэй і Дыёніс адыходзяць.]

[СТАСІМ ЧАЦВЁРТЫ]

- ХОР. [*Страфа*]
 Вы, слугі захаплення быстрыя, ідзіце на гару хутчэй,
 Дзе дочки Кадмавы свой сход трымаюць!
 Вы ў захапленне прывядзіце
 Таго, хто ў вопратцы сваёй 980
 Жаночы выгляд мае, – шалёнага бакханак шпега!
 І першая маці заўважыць яго:
 Як ён наглядае за імі з гары альбо з дрэва,
 І клікаць пачне тут бакханак:
 Хто ж гэта з кадмейцаў 985
 Прыйшоў на гару за оргіямі сачыць?!
 Бакханкі, бакханкі! Хто ж маці яго?
 Бо ён не з крыві нарадзіўся жаночай:
 Ён львіцы якой-небудзь сын
 Альбо ад Гаргоны Лібійскай паходзіць... 990
 Няхай адкрыта кара прыйдзе ды меч з сабою прынясе –
 І хай яму разрэжа горла! Хай Эхіёнавага сына,
 Які багоў, законы, праўду
 Не хоча шанаваць, заб'е!
- [*Антыстрафа*]
 У думках у сваіх злачынных, 995
 У лютасці несправядлівай
 Ідзе ён, каб сачыць
 За оргіямі маці роднай.
 Захоплены вар'яцтвам, бога ён
 Непераможнага перамагчы жадае. 1000
 Быць мудрым, пашану багам аддаваць
 Належную, помніць аб лёсе сваім
 Смяротным –
 Вось шчасця варунак праўдзівы!
 Не трэба занадта быць мудрым – 1005
 Свядома ж імкнуцца да іншых вялікіх,
 Да ясных заўжды нам правоў,

Каб удзень і ўночы багоў шанаваць,
Жышчцё кіраваць на дабро,
А ўсё беззаконнае прэч адкідаць! 1010
Няхай адкрыта кара прыйдзе ды меч з сабою прынясе –
І хай яму разрэжа горла! Хай Эхіёнавага сына,
Які багоў, законы, праўду
Не хоча шанаваць, заб'е!

[Эпод]

З'явіся ў выглядзе быка, 1015
Ці шматгаловага дракона,
Ці льва,
Што дыхае агнём, –
З'явіся, Бакх,
Здабычу дай бакханкам, 1020
Ты з тварам радасным прыйдзі,
Накінь пятлю на звера ды пагані яго на смерць
У грамаду бакханак!

[ЭПІСОДЫЙ ПЯТЫ]

[Хор, Другі веснік.]

ВЕСНІК. Род царскі, што раней па ўсёй Эладзе 1024
Быў найшчаслівейшы, род продка, што прыйшоў
З Сідона і ў зямлю Арэя зубы
Дракона кінуў і жніво з людзей сабраў...
Я плачу аб табе. Я – раб, і ўсё-ткі плачу.

ХОР. Што-што? Пра што нясеш ты вестку ад бакханак?

ВЕСНІК. Пентэй загінуў, сын старога Эхіёна! 1030

ХОР [радасна]. [Праод / Прадпесня]
Ўладар наш Бромій, бог вялікі ты!

ВЕСНІК. Што чую я? Што ты сказаў? Няўжо ж,
Жанчыны, вам пацеха, што мой цар загінуў?!

ХОР. [Страфа]
Мы варварскімі спевамі чужынца славім,
І ўжо не будзем мы дрыжаць прад ланцугамі! 1035

- ВЕСНІК. Ці думаеш, што ўжо няма мужчын у Фівах?
ХОР. [Месод / Устаўка ў песні]
Дыёніс-бог, Дыёніс-бог, не Фівы –
Ўладар сапраўдны наш!
- ВЕСНІК. Прабачна гэтае, жанчыны, вам. Але
Нядобра цешыцца з чужой бяды. 1040
- ХОР. [Антыстрафа]
Але скажы ты нам: якім загінуў лёсам
Муж беззаконны, што чыніў няпраўды?
- ВЕСНІК. Калі пакінулі тады мы Фіў дамы
Ды перайшлі раку Асоп, то мы ўвайшлі
Ў цясніны Кітайронскія, Пентэй і я. 1045
Бо йшлі з чужынцам мы за ўладаром...
Спачатку селі мы пад дрэвамі, каб гукі
Хады аціхлі, ўсіх размоў; каб бачыць добра
І быць нябачнымі. Былі лагчыны, скалы там
І цёк ручай, спадаў ад дрэваў цень. Менады 1050
Гуртом сядзелі там і весяліліся:
Адны спаміж іх, проста тырс узяўшы,
Павоем зноў яго зялёным аздаблялі,
А іншыя, пакінуўшы ўсю працу,
Бакхічныя спявалі хорам спевы... 1055
Пентэй, не бачачы бакханак грамады,
Сказаў: «Адтуль, дзе мы сядзім, чужынец,
Не ўбачу я менад ды іх распусты... Трэба
Мне ўзлезці на скалу ці стромкую сасну!»
І бачу я тут цуд, які зрабіў чужынец: 1060
Схапіў ён сук сасны на самай верхавіне
І, пацягнуўшы, прыхіліў да чорнай глебы –
Як быццам лук ці кола круглае,
Сагнуў сасну сваімі ён рукамі
І прыхінуў аж да зямлі да самае: 1065
Напраўду, справу несмяротных ён зрабіў!
Пентэя пасадзіўшы на галінкі дрэва,
Павольна адпускаў ён, праставаў сасну

І дбаў аб тым, каб не зваліўся цар з яе, –
 І паднялося проста ў неба дрэва, 1070
 І на яго галінах цар Пентэй сядзеў,
 Але хутчэй убачылі яго менады,
 Чым ён убачыў іх. І ледзьве толькі
 Зрабіўся бачны, седзячы наверх,
 І ўжо чужынца сам не бачыў ён – з нябёс 1075
 Пачуўся голас, быццам бы Дыёнісаў:
 «Бакханкі, я прывёў да вас таго, які
 Смяецца з вас, з мяне і з оргій. Ды цяпер
 Прыйшоў час помсты на яго!» – І раптам
 Між небам і зямлёй святло агню святога 1080
 Забліскала ды змоўкла ўсё паветра, лісце
 Прыцішылася ў лесе, і звяроў нідзе
 Звычайныя былі не чутны крыкі. Ўважна
 Бакханкі слухалі той голас: там стаялі
 Ў маўчанні, вочы шырака расплюшчыўшы, 1085
 І зноў загад аддаў ён. Зразумеўшы, што
 Загадвае ім Бакх, дзяўчаты Кадма тут жа
 Панесліся, як птахі, ўсёю грамадой:
 Агава-маці, й сёстры родныя яе, 1090
 І ўсе бакханкі. Несліся яны нястрымна
 Праз бурны той ручай, усе абрывы,
 Дыханнем бога кінутыя ў шал. Калі ж
 Убачылі яны Пентэя на сасне,
 Дык кідаць пачалі па ім каменнямі; 1095
 Узлезшы на скалу, падобную да вежы,
 Сасновымі галінамі ў яго шпурлялі.
 А іншыя шпурлялі праз паветра тырсы
 Ў няшчаснага Пентэя! Толькі ўсё дарэмна,
 Бо цар сядзеў ад іх занадта ўжо высока, 1100
 Не ведаў, што рабіць, і злезці ўніз не мог...
 Напрыканцы, галіны дубу адламаўшы
 Гвалтоўна, пачалі карэнне імі рваць,
 Нібы жалезнякамі; а калі і так

Не дасягнулі мэты, крыкнула Агава:	1105
«Бакханкі, гэі, усе вакол сасны хутчэй Збярыцеся й сукі вазьміце ў рукі, Каб звера нам узяць, што там сядзіць на дрэве, Каб ён таемных оргій бога не разгаласіў!»	
І пацягнулася да дрэва мноства рук;	1110
Тут раптам вырвалі яны сасну з зямлі, І як сядзеў Пентэй уверсе – дык зваліўся Ён на зямлю сярод страшэнных крыкаў І зразумеў, што блізка смерць прыйшла...	
І першая забойства жрыца, маці, пачала –	1115
І кінулася на яго! Ён шапку з галавы Сваёй сарваў, каб быць Агаваю пазнаным І не забітым. Лашчачы яе шчаку, Ён гаварыў: «Я гэта, маці, сын твой родны, Пентэй, якога нарадзіла Эхіёну ты.	1120
Матуля, пашкадуй мяне, не забівай Дзіця сваё ты за яго памылі!»	
Яна ж адно вачыма лыпала няўцямна – Таго не разумела, што было патрэбна, Бо на яе шаленства Бакх наслаў!	1125
І сын... не, не ўпрасіў яе: яна аберуч Яго за левую руку схапіла ды, у бок Няшчаснага упершыся, імгненна Руку Пентэю адарвала: толькі ў тым Не моц была, а <i>бог ёй паспрыяў</i> ...	1130
Іно ж у іншых месцах цела рвала, І Аўтаноя; ўсе бакханкі – з крыкамі... Стагнаў, пакуль яшчэ мог дыхаць, ён; яны ж Крычалі радасна. І несла з іх адна	1135
Руку, а іншая – нагу абутую... З яго бакоў яны кавалкі вырывалі, І кожная крывавамі рукамі з рэбраў Здзірала мяса ды навокал раскідала – Па скалах, па галінах дрэў, па лесе ўсім...	1140

- Нялёгка ўсё сабраць было. А маці голаў
 Няшчасную схапiла ды яе надзела
 На тырс, бо горным львом яна лiчыла
 Пентэя-сына. I яна нясе яго
 Па Кiтайроне, а сясцёр яна пакiнула 1145
 Сярод менад. Лiхой здабычы радая,
 У Фiвы iдзе яна ды Бакха заклiкае,
 Што быў на ловах побач: перамогу даў
 На гора нам... Ён сцiшыцца крыху,
 Перш чым сюды Агава ўрэшце прыйдзе. 1150
 Бо прыгажэй за ўсё быць мудрым i пабожным –
 Найлепшае багацце для смяротных, мусiць....
 Хор. [Песня перамогi]
 Слаўце Бакха, слаўце Бакха!
 Пачынайце па Пентэю плач,
 Што, няшчасны, ад дракона родам быў. 1155
 Ён жаночае адзенне
 I прыгожы тырс узяў,
 I на смерць пайшоў ён з гэтым
 За быком-правадыром.
 Вы, кадмейскiя бакханкi, 1160
 Слаўце бога, перамогу што прыносiць:
 У стогнах, у слёзах моц яго!
 У слаўнай бiтве той на сына
 Мацi падняла руку
 I крывёй яго абмыла. 1165
 [Уваходзiць А г а в а ў поўным шаленстве.
 Яна высока трымае тырс з галавой Пентэя.]

[ЭКСАД]

[Хор, А г а в а.]

- Хор. Вось, бачым мы: iдзе сюды Агава, Пентэя мацi.
 Як жахлiва
 Яна ўсё лыпае вачыма! Сустракайце, бакханкi,
 хор вясёлы бога!

[*Страфа*]

АГАВА. Бакханкі з Азії!

ХОР. Чаму ты клічаш нас?

АГАВА. Нясу з гары дамоў расліну, што цяпер
Сарвала я – шчасліваю здабычу... 1170

ХОР. Так, бачым мы ды сустракаем
Таго, што разам з Бакхам быў.

АГАВА. Схапіла вось я й без сілкоў...
Ільва,
Як бачыць можна... 1175

ХОР. Адкуль ідзе?

АГАВА. То Кітайрон...

ХОР. Што – Кітайрон?

АГАВА. ...Забіў яго.

ХОР. А хто зрабіў пачатак?

АГАВА. Пачатак – мой! Я гонар мела той:
Бакханкі ўславілі мяне шчасліваю Агавай. 1180

ХОР. Яшчэ хто іншы?

АГАВА. Кадма...

ХОР. Кадма – што?

АГАВА. Са мной, са мной яго напалі дочкі
На звера гэтага, і вось здабычу мы ўзялі! 11826

[*Антыстрафа*]

АГАВА. Удзел цяпер прыміце ў свяце...

ХОР. Няшчасная, якое свята?!

АГАВА. Звер малады яшчэ – 1185
На падбародку барада,
І грыва ж у яго густая...

ХОР. ...Падобная да грывы льва.

АГАВА. Як мудра мудры паляўнічы Бакх
Падняў усіх менад на ловы 1190
За тым ільвом!

ХОР. Ён жа – ўладар-лавец.

АГАВА. Вы ж хваліце яго?

ХОР. Так, хвалім мы!

АГАВА. І хутка ўсе кадмейцы...

ХОР. ...І сын Пентэй...

АГАВА. Пачнуць хваліць і маці, 1195
Што слаўную здабычу, льва, схапіла...

ХОР. Цудоўную...

АГАВА. Цудоўна.

ХОР. Ці ты задаволена сабою?

АГАВА. О, так! Вялікая ў тым радасць для мяне,
Бо я відочную карысць зрабіла Фівам!

ХОР. Цяпер усім ты пакажы, няшчасная, 1200
Здабытак твой, з якім сюды прыйшла!

АГАВА. Гэй, грамадзяне слаўных Фіў, сюды
Хадзіце, каб убачыць слаўную здабычу!
Яе мы, дочкі Кадмавы, перамаглі
Не стрэламі крывымі тэсалійскімі, 1205
І не сілкамі – проста голымі рукамі!
Навошта ж грэба зброю здабываць сабе нам
Пасля таго ды цешыцца здабыткам гэтым?!

Схапілі звера мы вось гэтымі рукамі,
І цела мы яго на часткі разарвалі... 1210
Дзе бацька мой стары?
Няхай сюды ён прыйдзе!
Дзе мой сыноч Пентэй? Няхай драбіны
Прыставіць ён да дома, каб прыбіць
Да трыгліфаў льва галаву, якога я забіла! 1215

[Уваходзіць Ка д м, за ім слугі нясуць на насілках цела Пентэя.]

[Хор, Агава, Ка д м.]

КАДМ. За мной ідзіце вы, няшчаснага Пентэя
Нясіце цела: тут пастаўце, прад палацам!
Пасля шуканняў доўгіх я сабраў яго
Ў цяснінах Кітайрону... То ж было яно
Ўсё разарванае, і часткі розныя 1220
Паўсюль ляжалі: на гары, у лесе, дзе
Шукаць было так цяжка! Я пачуў, што дочкі

- Мае ўчынілі гэткі жах. Калі ж вярнуўся ў горад я
З Тэйрэсіем старым, што ад менад прыйшоў,
Дык на гару пайшоў я зноў... І вось, нясу 1225
Пентэя, што забіты быў. І Аўтаноя
Там бачыў я, што Арыстэю Актэона
Калісьці нарадзіла; разам з ёй – Іно:
Яны нясуцца разам па-ранейшаму
Ў бакхічным захапленні праз лясы. 1230
Мне хтось сказаў, што йдзе сюды Агава
Шалёная... І праўда... Жудасна глядзець!
АГАВА. Ты можаш, бацька, ганарыцца, бо з усіх
Смяротных нарадзіў дачок найлепшых ты!
Ды я – найлепшая між іх! Бо чаўнакі 1235
Пакінула я й кросны ды пайшла рабіць
Важнейшае – лавіць звяроў рукамі. Вось
Чаму нясу ў руках я гэтую здабычу,
Як бачыш, – каб павесіць на сьцяне
Твайго палаца. Бацька мой, вазьмі яе, 1240
Як след маімі ганарыся ловамі
І на банкет сяброў закліч! Бо ты шчаслівы
Праз тое, што зрабіла я вось гэткі ўчынак!
КАДМ. Бязмерная бяда!!! Ох, бачыць немагчыма
Забойства, што няшчасныя зрабілі рукі... 1245
Прыгожую ж ахвяру ты дала багам,
І клічаш ты мяне ды Фівы на банкет!
Абое мы няшчасныя – і ты, і я:
Як справядліва пакараў нас бог,
Вялікі Бромій, толькі ж як жахліва... 1250
АГАВА. Старыя ўсё мармычуць штось, глядзяць панура...
Каб сын мой быў такі шчаслівы ў ловах,
Падобны да мяне, калі ён з юнакамі
Фіванскімі палюе на звяроў.
Але з багамі толькі ён змагацца хоча – 1255
Павінен, бацька, ты яго пераканаць...
Хто ж да мяне яго сюды пакліча,
Каб ён мяне, шчасліваю, убачыў?

- КАДМ. Ох, гора, гора! Як уцяміце ўжо вы,
Што нарабілі, будзеце пакутаваць! 1260
Калі ж шаленства не пакіне тое вас,
Шчаслівымі да скону вы пражывіаце...
- АГАВА. Што ж дрэннае і сумнае... у гэтым ёсць?
- КАДМ. Ты падымі цяпер найперш да неба вочы...
- АГАВА. Ну, вось... Чаму ты кажаш мне глядзець на неба?
- КАДМ. Ці тое ж самае яно? Ці ёсць там змены?.. 1266
- АГАВА. Яно яшчэ ясней цяпер блішчыць і ззяе.
- КАДМ. Шаленства ёсць яшчэ ў душы тваёй...
- АГАВА. Што гэта значыць? ...Мусіць, пачынаю я
Штось разумець, і стан мой памяняўся... 1270
- КАДМ. Ці чуеш ты? Ці ты адкажаш ясна мне?
- АГАВА. Не помню, бацька, што раней казалі я...
- КАДМ. У чый ты дом прыйшла тады, як брала шлюб?
- АГАВА. Аддаў мяне ты спарту Эхіёну, кажуць...
- КАДМ. Які ж у Эхіёна нарадзіўся сын? 1275
- АГАВА. Пентэй, яго і мой... наш родны сын.
- КАДМ. Чыю ж трымаеш галаву ў сваіх руках?
- АГАВА. Льва галаву... казалі так менады мне.
- КАДМ. Глядзі ж цяпер, глядзі! Няцяжка распазнаць...
- АГАВА [*глядзіць на галаву сына і пазнае яго*].
Ах, ліха мне! Яны ж казалі: гэта леў... 1280
- КАДМ. Глядзі ж, глядзі – пазнай яго выразней!
- АГАВА. Ох, я, няшчасная, якое ж гора бачу!!!
- КАДМ. Няўжо ж табе здаецца ён да льва падобным?
- АГАВА. Не, не! Трымаю я Пентэя галаву!
- КАДМ. Па ёй я плакаў, перш чым ты яе пазнала... 1285
- АГАВА. Хто ж, хто забіў яго?! Як трапіў да мяне ён?
- КАДМ. Ох, праўда горкая, якая ж ты цяжкая...
- АГАВА. Кажы... каб сэрца білася не так жахліва!
- КАДМ. Ты з сёстрамі яго забіла, з роднымі...
- АГАВА. Дзе ж ён памёр – у доме, ў іншым месцы? 1290
- КАДМ. Там, дзе сабакі Актэона разарвалі...
- АГАВА. Чаго ж прыйшоў, няшчасны, ён да Кітайрона?

КАДМ. Смяяўся з бога ён, з тваіх бакханак моцна...
 АГАВА. Якім жа чынам мы туды патрапілі?
 КАДМ. Ёў шаленстве вы былі, і горад з вамі ўвесь... 1295
 АГАВА. Дыёніс згубу нам прынёс – я разумею.
 КАДМ. Смяяліся з яго вы, богам не лічылі...
 АГАВА. Дзе ж цела сына любага майго, о бацька?
 КАДМ. Знайшоў яго я ледзьве й вось, сюды прынёс...
 АГАВА. Ці добра ты сабраў яго ды разам склаў? 1300

...протуск у рукапісах...

КАДМ. Пентэй такі ж быў неразумны, як і я.
 Ён быў да вас падобны: бога ён
 Не шанаваў, і бог зрабіў адну бяду ўсім –
 Вам і яму. І ўвесь наш дом ён загубіў,
 Мяне таксама – што сыноў не маю. 1305
 Няшчасная, твайго я сына бачу,
 Які загінуў так ганебна і балюча.
 То ж на цябе ўвесь дом глядзеў, маё дзіця,
 Ты быў яго падпорай, сын маёй дачкі,
 І абаронцам для мяне. Бо ўжо ніхто 1310
 З старога не смяяўся, бачачы цябе,
 Бо кару атрымоўваў ён належную.
 Цяпер з айчыны буду я ганебна
 Прагнаны – я, вялікі Кадм, які
 Фіванцаў род пасеяў і сабраў 1315
 Прыгожае жніво. Ох, любы мой!
 Памёр ты, ды мне самым блізкім застанешся!
 ...З пяшчотай не кранеш маёй шчакі, не скажаш:
 «Дзядуля, хто ж насмеліцца цябе зняважыць?
 Дзе той, які дзядулю сэрца засмучае? 1320
 Скажы, дзядуля, – пакараю я злачынцу!...»
 Цяпер бяздольны я, няшчасны ты,
 І маці бедная, гаротніцы і сёстры!
 Затое ўжо, калі існуе чалавек,
 Які ў багоў не верыць, – дык яму не жыць: 1325
 Няхай глядзіць і пачынае верыць!

ХОР. Шкада цябе нам, Кадм! Ды твой унук
Належна пакараны быў, табе на гора...

АГАВА. Ты бачыш, як змянілася я, бацька...

...пропуск у рукапісах...

[Уваходзіць Дыёніс, ужо як бог.]

[Хор, Агава, Кадм, Дыёніс.]

ДЫЁНІС. ...пропуск у рукапісах...

Абернешся ў дракона ты, й таксама жонка 1330
Твая Гармонія, дачка Арэва,
Абернецца ў живёлу, зробіцца драконам.
На калясніцы, як прарочыць Дзэўс, паедзеш
Да варвараў ты: будзеш іх царом і з войскамі
Шмат гарадоў зруйнаеш. А калі зрабуюць 1335
Аракул Апалона варвары, вяртанне
Да бацькаўшчыны іх няшчасным будзе.
Цябе ж з Гармоніяю вызваліць Арэй,
У шчасную зямлю цябе навек паселіць.
Кажу пра гэта ўсім вам я, Дыёніс, 1340
Сын бога Дзэўса! Каб вы мне паверылі
Ды мудрыя былі, вы мелі б шчасце, бо
Сын Дзэўса быў бы вам хаўруснікам і сябрам!

АГАВА. Даруй, Дыёніс, нам! Даруй нам за грахі!

ДЫЁНІС. Запозна: ў час мяне вы мусілі пазнаць! 1345

АГАВА. Мы ведаем, але занадта ж ты суровы...

ДЫЁНІС. Але ж мяне вы гэтак зневажалі – *бога!*

АГАВА. Багі ж быць за смяротных спакайней павінны...

ДЫЁНІС. Даўно ўжо Дзэўс, мой бацька, гэтак вырашыў...

АГАВА. Ох, мой стары, выгнаннікі мы назаўжды! 1350

ДЫЁНІС. Што ж доўга думаць нам пра тое, што быць *мусіць?*

КАДМ. Дзіця маё, ў бяду мы ўсе патрапілі:
І ты, няшчасная, і сёстры разам з намі.
Я ж некалі пайду да варвараў, бяздольны
Чужынец... Ёсць яшчэ прароцтва, што ў Эладу 1355
Я войска павяду, якое з розных варвараў

- Складацца будзе. І Гармонію, дачку
 Арэя, жонку ўласную – дракон дракона –
 Да элінскіх магіл ды алтароў скірую...
 І ўсё ж не збаўлюся, няшчасны, я ад ліха: 1360
 Не буду я спакойны нават і тады,
 Калі пераплыву падземны Ахэронт.
 АГАВА. Татуля! Без цябе ў выгнанне мне ісці...
- [Абдымае яго.]
- КАДМ. Што ж абдымаеш ты мяне, старога,
 Бяздольнае дзіця, як быццам лебедзь белы?.. 1365
 АГАВА. Куды ж звярнуцца мне, з радзімы выгнанай?
 КАДМ. Не ведаю, дзіця! Табе слабы памочнік бацька...
 АГАВА. Бывай, мой мілы дом! Бывай, мой родны горад!
 Сабе на гора пакідаю вас я,
 Выгнанніца з айчыны... 1370
 КАДМ. Ідзі ж цяпер, маё дзіця...

- АГАВА. Я плачу аб табе, мой бацька!
 КАДМ. І я таксама плачу аб табе, дзіця,
 І аб тваіх я плачу сёстрах!
 АГАВА. Жахлівую, жахлівую наслаў
 Дыёніс-бог 1375
 На дом твой ганьбу...
 КАДМ. І ён ад вас цярпеў страшэнна:
 Не меў пашаны ён у Фівах.
 АГАВА. Бывай здаровы, бацька мой!
 КАДМ. Бывай і ты,
 Няшчасная дачка мая: табе нялёгка будзе... 1380

[Хор, Агава, Дыёніс.]

- АГАВА [навольна адыходзячы]. Вы, спадарожніцы мае, хадзем –
 Нагонім мы сяцёр няшчасных,
 Што йдуць за мной.
 Хацела б я пайсці туды, адкуль пракляты
 Мяне б не бачыў Кітайрон, а яго; 1385

Дзе не было б пра тырс і напамінку –
Няхай яны сабе бакханак іншых пашукаюць!

[*Адыходзіць.*]

[Хор, Дыёніс.]

Хор. Выгляды розныя маюць багі,
Робяць смяротным шмат нечаканага;
Чаго мы чакаем, яно не здзяйсняецца. 1390
Шлях, нам няведамы, заўжды знаходзіць бог.
Такі канец прыгоды гэтай.

[*Паст. у 405 г. да н. э.*]

Арыстафан

ЛЮСІСТРАТА

Асобы:

ЛЮСІСТРАТА, афінка.
КАЛАНІКА, афінка.
МЮРЫНА, афінка.
ЛЯМПІТО, лакедэмонка.
ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.
КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ,
Стрымадор.
ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.
КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН,
Стратыліда.
ПРОБУЛ.
ЛУЧНІКІ-СКІФІЙЦЫ
(*не прамаўляюць*).
ПЕРШАЯ ЖАНЧЫНА.
ДРУГАЯ ЖАНЧЫНА.
ТРЭЦЯЯ ЖАНЧЫНА.
ЧАЦВЁРТАЯ ЖАНЧЫНА.
ПЯТАЯ ЖАНЧЫНА.
ШОСТАЯ ЖАНЧЫНА.
КІНЭСІЙ, муж Мюрыны.

МАНЭС, Кінэсіеў нявольнік
(*не прамаўляе*).
ДЗІЦЯ КІНЭСІЯ.
ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ.
ПРЫТАН АФІНСКІ.
ЛАКЕДЭМОНЦЫ.
ПЕРШЫ АФІНЕЦ.
ДРУГІ АФІНЕЦ.
ТРЭЦІ АФІНЕЦ.
ІНШЫЯ АФІНЦЫ.
ФЛЕЙТЫСТ
(*не прамаўляе*).
ХОР ЛАКЕДЭМОНЦАЎ.
ХОР АФІНЦАЎ.
ІСМЭНІЯ, беатыйка
(*не прамаўляе*).
КАРЫНФІЙКА (*не прамаўляе*).
СКІФІЙКА, нявольніца
(*не прамаўляе*).
БАГІНЯ ЗГОДЫ (*не прамаўляе*).

Дзеянне камедыі адбываецца ў Афінах, непадалёк ад Акропаля,
падчас Пелапанэскай вайны.

[ПРАЛОГ]

[Люсістрата, адна].

ЛЮСІСТРАТА. Калі б на Бакханаліі паклікаць,
Да Пана, у Каліду, да Генетыліды, іх –
Дык тут з тымпанамі было б не размінуцца,
А так – ніводнай блізка не відаць жанчыны!
Ды вось суседка з дому выйшла першаю. 5
Цябе вітаю, Каланіка!

[Люсістрата, Каланіка.]

КАЛАНІКА. Люсістрата!
Ты нешта ў скрусе? Хто цябе пакрыўдзіў, дзетка?
Нахмураныя бровы ж так не йдуць табе.
ЛЮСІСТРАТА. О, Каланіка, гэтка боль мне сэрца кроіць
За нашу вечную жаночую нікчэмнасць! 10
І вось мужчыны думаюць, што ўсе мы хітрыя
Нягодніцы...

КАЛАНІКА. А мы ж такія, сведка Дзэўс!
ЛЮСІСТРАТА. Але ж, здаецца, ўсё было дамоўлена:
Што мы збярэмся неяк разам тут, параімся...
Ды спяць усе, няма іх...

КАЛАНІКА. Прыйдуць, мілая! 15
Жанчыне не так проста ўзяць ды выйсці з дому:
Адна якраз вось завіхаецца ля мужа,
Другая будзіць служак, трэцяй трэба зараз
Дзіцятка пакарміць, памыць, пакласці ў ложкак...

ЛЮСІСТРАТА. Ёсць іншыя, важнейшыя ў нас справы 20
Цяпер.

КАЛАНІКА. Дык ты скажы мне, Люсістрата любая,
Дзеля чаго ты нас склікаеш тут, усіх жанчын?
Якая справа ёсць?

ЛЮСІСТРАТА. Вялікая.

КАЛАНІКА. І гоўстая?

ЛЮСІСТРАТА. Дзэўс бачыць: тоўстая!

КАЛАНІКА. А мы ўсё не збяромся!

ЛЮСІСТРАТА. Я не пра тое! Тут усе прыбеглі б хуценька... 25
 Задумала я тут – аж не спала нача́мі –
 Адную справу, незвычайную такую...

КАЛАНІКА. І нешта хітрае, відаць, прыдумала.

ЛЮСІСТРАТА. Такое хітрае, што ўсёй Элады лёс
 Цяпер вось у руках у нас, жанчын. 30

КАЛАНІКА. У нас, жанчын? Дык ён вісіць на тонкай нітцы!

ЛЮСІСТРАТА. Ад нас залежыць лёс усёй краіны нашай,
 Ці мы ўратуем – ці канец пелапанэсцам...

КАЛАНІКА. Няхай бы лепш і не было іх, сведка Дзэўс!

ЛЮСІСТРАТА. Загіне ўсё таксама беатыйскае... 35

КАЛАНІКА. Ну, хоць вугры, я спадзяюся, ацалеюць?

ЛЮСІСТРАТА. Афінам не звястую я знішчэння – хіба
 Магу такое? Ты ж усё й так разумееш...
 Ды каб жанчыны ўсе прыйсці сюды змаглі –
 З Беотыі, з Пелапанэса, дык мы разам 40
 Эладу нашу ўратаваць бы здолелі!

КАЛАНІКА. І што ж разумнае тут зробім мы, жанчыны,
 Што ўсё сядзім, у кветачкі прыбраныя,
 Размаляваныя, ў шафранавых сукенках,
 Хітонах кімерыйскіх ды сандалях зграбных? 45

ЛЮСІСТРАТА. Вось гэта і ўратуе нас, я думаю, –
 Шафранавыя ўборы, мазі розныя, сандалі,
 Румяны ды празрыстыя хітончыкі.

КАЛАНІКА. І як жа гэта?

ЛЮСІСТРАТА. Ды гэтак, што ніводзін больш мужчына
 Не ўздыме супраць іншага сваё кап'ё... 50

КАЛАНІКА. Шафранам упрыгожваць сукню ўжо бягу!

ЛЮСІСТРАТА. І не кране шчыта...

КАЛАНІКА. Надзену кімерыйскі строй...

ЛЮСІСТРАТА. Не возьме мечы...

КАЛАНІКА. Сандалі пекныя куплю...

ЛЮСІСТРАТА. Чаму жанчыны не збяруцца тут ніяк?

КАЛАНІКА. Бажуся Дзэўсам, што ім трэба прыляцець! 55
 ЛЮСІСТРАТА. Вядома, што жанчыны з Атыкі заўжды
 Спазняюцца – што б ні збіраліся рабіць!
 Няма са Ўзмор’я аніводнае яшчэ,
 Ні з Саламіна...

КАЛАНІКА. Тыя з раніцы, відаць,
 На чоўны селі ды спяшаюцца сюды. 60
 ЛЮСІСТРАТА. І нават тыя, што заўсёды першыя
 Бываюць – ахарнянскія жанчыны, –
 Пакуль што не прыйшлі.

КАЛАНІКА. Ды жонка Тэагенава,
 Відаць, варожыць, ці павінна йсці сюды...
 Але вунь бачу: нехта ўсё-ткі падыходзіць! 65
 ЛЮСІСТРАТА. Ідуць і з боку іншага!
 КАЛАНІКА. Ого, ого!
 Адкуль яны?
 ЛЮСІСТРАТА. З Анагіра.
 КАЛАНІКА. За сведку Дзэўс!
 І са смуроднае мясціны – што, таксама?

[Л ю с і с т р а т а, К а л а н і к а, М ю р ы н а, і н ш ы я ж а н ч ы н ы.]

МЮРЫНА. О, Люсістрата! Ці мы не спазніліся?
 Чаму маўчыш? Кажы!
 ЛЮСІСТРАТА. Мюрына, не хвалю цябе: 70
 Такая справа важная – ты ж не прыходзіш...
 МЮРЫНА. Шукала доўга я свой пояс у цямрэчы...
 Але, як справа пільная, кажы адразу!
 ЛЮСІСТРАТА. Не, пачакайма, далібог, яшчэ – пакуль падыдуць
 З якой Беотыі, з Пелапанэса ўрэшце 75
 Жанчыны...
 МЮРЫНА. Што ж, напэўна, слушна кажаш ты.
 Ды вунь, зірні: і Лямпіто ўжо йдзе сюды!
 [Л ю с і с т р а т а, К а л а н і к а, М ю р ы н а, Л я м п і т о,
 я ш ч э б о л ь ш ж а н ч ы н.]

ЛЮСІСТРАТА. О, Лямпіто, Лаконіі дачка, цябе
 Вітаю: выглядаеш вельмі ладна ты –

- Ружовы маеш твар і цела пышнае! 80
Ты б заваліла і быка!
- Лямпіто. О, богі, запраста!
Скачу ж тут не дарма я, б'юся, жылы рву...
- Каланіка. А цыцкі, цыцкі ж у цябе – сапраўдны скарб!
- Лямпіто. Ты што ж мяне, як жэртву жрэц, абшчупаеш?!
Люсістрата. А тая вунь дзяўчына... скуль яна ўзялася? 85
- Лямпіто. Яна тут прадставіцелька з Беотыі,
Прышла са мною.
- Мюрына. Сведка Дзэўс, яна з Беотыі,
З прывабным лонам гэткім...
- Каланіка. Пабажуся Дзэўсам:
Там зараснік так чысценька праполаты!
- Люсістрата. А гэтая?
- Лямпіто. О, бога два, дзяўчонка тая – 90
Карынфа дочка.
- Каланіка. І за сведку Дзэўс – нішто сабе
З усіх бакоў, як на яе ні паглядзі!
- Лямпіто. Хто ж гэту бабскую гурбу сюды пазваў
Са ўсіх краёў?
- Люсістрата. Ну, я.
- Лямпіто. То гавары, нашто?
Чаго ты хочаш?
- Каланіка. Мілая, нам дзеля Дзэўса 95
Скажы, што за прычына ёсць тут надзвычайная?
- Люсістрата. Усё скажу! Але хацела б перад тым
У вас спытаць пра нешта.
- Каланіка. Пра ўсё, што хочаш ты!
- Люсістрата. Ці вам не хочацца, каб бацькі вашых дзетак,
Вярнуліся ўсе з войска? Бо, наколькі ведаю, 100
Няма цяпер мужоў каля ніводнай з вас.
- Каланіка. Пяць месяцаў ужо мой муж адсюль далёка:
Ахоўвае там недзе ў Фракіі Эўкрата.
- Мюрына. А мой ужо сем месяцаў ваюе ў Піласе.
- Лямпіто. А мой як вернецца з вайны – ізноў за шчыт 105
І ўжэ ляціць у войска, як падсмалены!

ЛЮСИСТРАТА. Як ветрам падмяло й тых палюбоўнікаў:
Як толькі нам мілетцы здрадзілі, дык нават
Таго, на восем цаляў, суцяшальніка
Адзінага (са скуру што) больш не відаць. 110
Скажыце мне: калі б магчымасць я знайшла
З вайною скончыць, ці было б вам добра?

КАЛАНІКА. Далібог!
Я б гэтую сукенку аддала ў заклад
І грошы твая проста сёння прапіла!

МЮРЫНА. Як трэба, дык няхай мяне б разрэзалі 115
Уздоўж – і я зрабілася б, як камбала!

ЛЯМПІТО. А я б залезла на Тайгет высокі, штоб
Хаця б аттуда мір увідзець наканец!

ЛЮСИСТРАТА. Скажу ўжо, слухайце! Няма чаго замоўчваць:
Калі б, кабеты, мы схацелі сапраўды 120
Мужоў да міру змусіць, трэба б нам было
Ўсім устрымацца...

КАЛАНІКА. Ад чаго?

ЛЮСИСТРАТА. А ці ж змаглі б?

КАЛАНІКА. Усё мы зробім,
хоць бы й нам прыйшлося смерць сустрэць!

ЛЮСИСТРАТА. Дык вось: павінны мы ўстрымацца ад любошчаў!
Што з вамі? І куды вы ўжо ўцякаеце? 125
Зацяліся ды трасяце галовамі?
Вы нешта бледныя, і слёзы пацяклі ў вас?
Вы згодныя ці не? Чаго чакаеце?

КАЛАНІКА. Не, я не згодная – хай доўжыцца вайна!

МЮРЫНА. Я – супраць, сведка – Дзэўс: хай доўжыцца вайна! 130

ЛЮСИСТРАТА. Ах, ты ўжо гэтак, камбала? Зусім нядаўна ж
Ты прагла быць разрэзанаю ўздоўж!

КАЛАНІКА. Усё, усё, што хочаш! Я гатовая ў агонь
Пайсці ўслед за табой! Але без гэтага...
Не, так няможна, Люсістрата мілая. 135

ЛЮСИСТРАТА [да адной з жанчын]. А ты што скажаш?

ЖАНЧЫНА. Праўда, лепш ужо ў агонь!

- ЛЮСІСТРАТА. О, сапсаваны, о, разбэшчаны наш род!
 Трагедыя апісвае нас вельмі трапна:
 Наш Пасейдон, а потым човен. Вось і ўсё...
 Лаконка мілая, калі б хоць ты адна 140
 Мiane тут падтрымала, мы б з табою здолелі
 Ўсё павярнуць назад!
- Лямпiтo. Ах так нялёгка, бога відзяць два,
 Як спіш, а штыр у бок не упіраецца!..
 Няхай па-твойму будзе: мір усем нужен!
- ЛЮСІСТРАТА. О, мілая, адна кабета ты з усіх! 145
- КАЛАНІКА. Калі ж мы паўстрымаемся, як кажаш ты, –
 Не дайце нам, багі! – няўжо праз гэта мір
 Надыдзе?!
- ЛЮСІСТРАТА. Прысягаю вам багінямі:
 Калі мы, вабна пахнучы, у доме
 Ў хітонах тонкіх і празрыстых сядзем 150
 З паголенымі дэльтамі між ног – тады
 Мужы распаляцца, пацягне іх на ласку,
 А мы іх блізка не падпусцім да сябе.
 Тады яны мусова ўжо да згоды дайдуць.
- Лямпiтo. І Менелай, на цыцкі толькі глянуўшы 155
 Сваёй Галены, мабыць, меч свой выраніў.
- КАЛАНІКА. А што калі мужчыны проста кінучь нас?
 ЛЮСІСТРАТА. Як мовіў Ферэкрат: «Бі пса пабітага!»
- КАЛАНІКА. Ды ну, мне гаупствамі здаюцца тыя гульні...
 А што, як схопяць нас яны ды ў ложак гвалтам 160
 Пацягнуць?
- ЛЮСІСТРАТА. А тады чапляйся за вушак!
- КАЛАНІКА. А біць пачнуць?..
- ЛЮСІСТРАТА. Тады паддацца можаш ты,
 Ды што за ўцеха будзе ім – сваё браць гвалтам?
 Ім прыкра зробіцца, і гэта добра ўжо:
 Ніколі муж не атрымае асалоды, 165
 Калі кабета не захоча гэтага.
- КАЛАНІКА. Калі вы згодныя, дык згодныя і мы.

- Лямпіто. Сваіх мы, можа, і заставім мужыкоў
Скарэй як можна мір той заключыць.
Да вот афінцы, як пра то дазнаюцца, 170
На нас тады падтэмна ці ж не нападуць?
- ЛЮСІСТРАТА. А пра сваіх мы самі паклапоцімся.
- Лямпіто. Пакуда ў нас трыеры есць да золата
Ў Акропалю – нам богі міру не дадуць!
- ЛЮСІСТРАТА. Ды я і гэта прадугледзела даўно. 175
Таксама і Акропаль мы захопім сёння:
Старэйшым я жанчынам даручыла – у той час,
Калі мы тут нібыта дамаўляемся, – пайсці
Ў Акропаль, быццам каб ахвяру скласці.
- Лямпіто. Як так, то добра... Штоб жа так удалася! 180
- ЛЮСІСТРАТА. Чаму б, о Лямпіто, нам не замацаваць
Дамоўленасць прысягай непарушнаю?
- Лямпіто. Прысягу гавары – мы будзем паўтараць.
- ЛЮСІСТРАТА. Ты кажаш слушна. Дзе скіфійка? 185
[Да жанчыны-скіфійка.] Што глядзіш?
Ты на другі бок шчыт свой пакладзі. Вось тут!
Ахвяру дайце мне хто-небудзь.
- КАЛАНІКА. Люсістрата,
Як будзем прысягаць?
- ЛЮСІСТРАТА. Як нам запрасягнуць?
Ды на шчыце, як некалі казаў Эсхіл,
Ахвяру склаўшы.
- КАЛАНІКА. Люсістрата, нельга ўсё ж
На баявым шчыце складаць прысягу міру! 190
- ЛЮСІСТРАТА. То як жа прысягаць?
- КАЛАНІКА. Конь белы нам прыдаўся б:
Калі б злавіць такога й – на ахвярнік.
- ЛЮСІСТРАТА. Навошта ж белы конь?
- КАЛАНІКА. А як яшчэ
Нам прысягаць?
- ЛЮСІСТРАТА. Скажу, за сведку Дзэўс:
Вялікі чорны келіх трэба тут паставіць нам, 195

- Над ім з віном тасійскім мех разрэзаць, выпіць
Той келіх, як ахвяру, ды не разбаўляючы.
- ЛЯМПИТО. Прысягу гэткую я, пэўна ж, пахвалю!
- ЛЮСІСТРАТА. Ну, дык тады нясіце з дому мех і келіх мне.
- МЮРЫНА. Вось гэта келіх, о жанчыны мілыя, як збан! 200
- КАЛАНІКА. Ага, яго прыемна ўзяць у рукі нават...
- ЛЮСІСТРАТА. Пастаў яго. Сюды дзіка кладзіце зараз.
Пейто-царыца, знак сяброўства – гэты келіх:
Прымі яго ты як ахвяру ад жанчын усіх.
- КАЛАНІКА. На колер кроў сапраўдная – прыемна ліць! 205
- ЛЯМПИТО. І пахнець добра, я клянуся Кастарам...
- МЮРЫНА. Мне, можа, першай прысягнуць дазволіце?
- КАЛАНІКА. Не, дзеля Афрадыты, кінем жэрабя!
- ЛЮСІСТРАТА. Усе да келіха даткніцеся. О, Лямпіто!
Няхай адна, што я скажу, за мною паўтарае! 210
Вы ж пацвярджайце гэтую прысягу:
«Я прысягаю: муж ці палюбоўнік...»
- КАЛАНІКА. «Я прысягаю: муж ці палюбоўнік...»
- ЛЮСІСТРАТА. «...мною не здаволіцца...» Паўтарай жа, ну!
- КАЛАНІКА. «...мною не здаволіцца...» Ой, што рабіцьму? 215
Каленцы, Люсістрата, слабнучь у мяне!
- ЛЮСІСТРАТА. «...у доме буду жыць, нібы цнатліўка, я...»
- КАЛАНІКА. «...у доме буду жыць, нібы цнатліўка, я...»
- ЛЮСІСТРАТА. «...нафарбаваная, ў шафранавай сукенцы...»
- КАЛАНІКА. «...нафарбаваная, ў шафранавай сукенцы...» 220
- ЛЮСІСТРАТА. «...каб муж мой толькі распаляўся жарсцю...»
- КАЛАНІКА. «...каб муж мой толькі распаляўся жарсцю...»
- ЛЮСІСТРАТА. «...ды я сама яму ніколі не падамся...»
- КАЛАНІКА. «...ды я сама яму ніколі не падамся...»
- ЛЮСІСТРАТА. «...ну, а калі б мяне ён гвалтам прымушаў...» 225
- КАЛАНІКА. «...ну, а калі б мяне ён гвалтам прымушаў...»
- ЛЮСІСТРАТА. «...яму я радасць сапсую, не варухнуўшыся...»
- КАЛАНІКА. «...яму я радасць сапсую, не варухнуўшыся...»
- ЛЮСІСТРАТА. «...персідскіх чаравічкаў не ўздыму ўгару...»
- КАЛАНІКА. «...персідскіх чаравічкаў не ўздыму ўгару...» 230

ЛЮСІСТРАТА. «...і на карачкі я ня стану львіцай і...»
КАЛАНІКА. «...і на карачкі я ня стану львіцай і...»
ЛЮСІСТРАТА. «...прысягі не парушу, п'ю я з келіха...»
КАЛАНІКА. «...прысягі не парушу, п'ю я з келіха...»
ЛЮСІСТРАТА. «...а як парушу – хай вадою ён напоўніцца!» 235
КАЛАНІКА. «...а як парушу – хай вадою ён напоўніцца!»
ЛЮСІСТРАТА. Ці ўсе ў тым прысягнулі?
УСЕ РАЗАМ. Дзэўс за сведку!
ЛЮСІСТРАТА. Ахвяру я складаю. [П'е.]
КАЛАНІКА. Трошкі й мне пакінь,
Каб нам сяброўкамі застацца шчырымі!
ЛЯМПІТО. Што там за шум?
ЛЮСІСТРАТА. А хіба не казала я?! 240
Жанчыны ўжо ўнутры Акропаля багіні –
Хутчэй туды адпраўся, Лямпіто,
І з імі там усё, як трэба, уладкуй,
А гэтых вось пакінь нам у закладніцах!

[Л ю с і с т р а т а, К а л а н і к а, М ю р ы н а, і н ш ы я ж а н ч ы н ы.]

ЛЮСІСТРАТА. Мы разам з імі ўсе туды падымемся, 245
Каб брамы там пазачыняць на засаўкі.
КАЛАНІКА. Як ты мяркуеш, ці мужчыны супраць нас
Не выступаць?
ЛЮСІСТРАТА. А ўжо нам будзе ўсё адно:
Ні гвалт, ані пагрозы іх ці полымя –
Нішто ім не адчыніць брамы замкавай, 250
Пакуль яны не зрабяць, як мы скажам ім!
КАЛАНІКА. Нішто, за сведку Афрадыта, бо інакш бы нас
Нікчэмнымі лічылі баязліўкамі.

[ПАРАД]

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. Вядзі, Дракэс, памалу нас;
Хай муляе нам плечы 255
Цяжар калод зялёных
Аліўкавага дрэва.

[*Ода 1-я*]

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ [*першая палова*].

Шмат рэчаў дзіўных існуе ў вялікім тым жыцці,
О, Стрымадор, паверыць ты ці мог бы ў гэткае:
Жанчыны тыя ўсе, якіх 260
Уздавалі мы ў дамах,
Стод захапілі – нам назло –
Ў святыні той акропальскай;
Заселі, зачыніўшыся
За Прапілеяў брамаю. 265

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Філуург, ты нас вядзі барзджэй наперад, на Акропаль!
Там абкладзём мы гэтых баб калодамі й падпалім!
Усіх, хто ў змове супраць нас, на вогнішча пацягнем:
Вось гэтымі рукамі іх мы паказальна знішчым,
Але між іх найпершую – Люконаву кабету! 270

[*Антода 1-я*]

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ [*другая палова*].

Дэметра – сведка, не дамо
З сябе мы здзек чыніць!
Бо й Клеамен, што першы ўзяў
Наш горад, з ганьбаю пайшоў
Адсюль і свой утаймаваў 275
Лакедэмонскі гнеў; ён меў
Падраны плашчык на сабе;
Як мыла з'еўшы, зброю ўсю
Пакінуў нам. Няголены
І брудны, ён цягаўся шэсць гадоў. 280

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Вось так я некалі спыніў настырнага вяяку:
Ля брамы ў шэрагах шчытоў стаяла па сямнаццаць!
А тут вось баб, багамі й Эўрыпідам збэшчаных,
Хіба не пакараю я за гэтае злачынства?!
Тады не месца помніку майму ў Чатырохградзі! 285

[*Ода 2-я*]

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ [*першая палова*].

Яшчэ дарогаю ўгару
Ўзбірацца мусім мы
Да замка сцежкай пакручастаю!
Нялёгка без асла даводзіцца
Цяжар усцягваць гэтакі... 290
Нам спіны ўжо даўно баляць ад круглякоў цяжэзных!
Ды трэба нам спяшацца:
Там вогнішчам заняцца,
Каб ледзь раздзьмуханы агонь зноў не патух раптоўна.
Фу-фу! Вой, колькі дыму! 295

[*Антода 2-я*]

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ [*другая палова*].

Геракле слаўны! Што за дым:
Ён так і прэ з гаршэчка
І ў вочы, як сабака, ўсё лезе!
Прэч ад агню лемнійскага,
Каб нам не задыхнуцца! 300
Ах, выядае вочы дым: так ніколі не было...
Нам трэба паспяшацца –
Дапамагчы багіні.
Ці ж так жадала дапамогі ты раней, Лахесіс?
Фу-фу! Вой, колькі дыму! 305

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ [*каля брамы*].

Падзяка ўсім багам – ажыў агонь і зноў палае.
Цяпер мы дровы гэтыя сюды, пад браму звалім,
Падкінем у агонь галля, каб полымя шугала,
З паходнямі ў руках пасля на прыступ пойдзем жвава.
Калі ж на нашы воклічы жанкі нам не адчыняць, 310
Падпалім тут усё наўкол і дымам іх задушым!
Вось тут скідайма гэты груз. А дыму, вой, а дыму!
Ці ж нам каторы вайскавод самоскі не падможа?
Ну вось, нарэшце той цяжар на спіну мне не цісне!
Гаршэчак, справа ўжо твая – агонь тут зладзіць спраўны, 315

Каб у маіх руках хутчэй паходня запалала.
О, Ніке-гаспадыня, ты жанок дапамажы нам
Адолець і пабудаваць вось тут трыумфу помнік!
КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.
Усюды чад, куроным і агонь – зірніце ж, ну, кабеты!
Там нехта вогнішча расклаў... Сюды хутчэй бяжыце! 320

[Ода 3-я]

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН [*першая палова*].
Сюды, Нікодыка, ляці!
Ратуй Каліку ад агню,
Куроным ля Крытылы разгані
Ад вогнішча, што распалілі
Вакол бязлітасныя старцы! 325

Адно цяпер турбуе нас: ці не запозна будзе?
Яшчэ на золку па ваду мы з конаўкамі беглі,
Каля ж крыніцы гамана, збаночкаў бразгат, лямант...
Таўкліся

Служанкі, збеглыя рабы. 330
А мы, схапіўшы конаўкі,
Іх ляманту не чуючы,
Спяшаліся як найхутчэй
Жанчын уратаваць.

[Антода 3-я]

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН [*другая палова*].
Мы чулі: ашалелыя старыя 335
З калодамі на спінах прущца,
Бы ў лазні зараз хочучь напаліць!

Згінаючыся пад цяжарам тым,
Выкрыкваюць свае праклёны:
«Мы баб засмажым у агні, у попел ператворым!» 340
Багіня, молім мы цябе: не дай згарэць няшчасным,
Спыні шаленства ды вайну, дай мір Эладзе нашай
І люду!
Бо толькі дзеся гэтага

Яны ў святыню і ўвайшлі, 345
 Багіня ў шлеме залатым,
 Афіна-Трытагенія!
 Спаліць іх старцы хочуць –
 Нам памажы з вадою!
 КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.
 Спыніцеся! Што трэба вам? Якога ліха?! 350
 Не справа гэта для мужчын пабожных ды адважных.
 ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.
 Усё, што мы тут бачым, гэта нечаканасць!
 Натоп кабет ідзе на абарону брамаў места.
 ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.
 Што – баіцеся?! Нас пры брамах безліч!
 Дык гэта нават і не тысячная частка... 355
 ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.
 О, Файдрый! Хіба ж мы іх лямант будзем слухаць?
 Пачаставаць іх бізунамі час прыходзіць!
 ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.
 Ах так? Давайце конаўкі ўсе ўбок адставім,
 Каб рукі вызваліць, гатовыя да бойкі!
 ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.
 Вось, дзеля Дзэўса, даць бы ў пысу кожнай 360
 Два-тры разы – як атрымаў Бупал калісьці!
 ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.
 Ну, хай спрабуе нехта ўдарыць – мы гатовы:
 Але тады ўжо сучка вам да яйцаў не далезе!
 ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.
 Ну, бабы, сціхніце! Бо вытрасем вантробы!
 ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.
 Ну-ну, краніце хоць бы пальцам Стратыліду!!! 365
 ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.
 Калі вам кулакамі ўвалім – чым дасце вы рэшту?
 ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.
 Зубамі – лёгкія, пячонкі вам павыдзерам!

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.

Ну, сапраўды, быў Эўрыпід паэтам самым мудрым:
Няма на свеце бессаромнейшых істот, чым бабы!

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.

На, конаўку бяры й іх астудзі, Радыпа! 370

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.

Ці вам багоў не боязна – што бежыце з вадою?

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.

Навшта ж, трупы, вам агонь? Сябе падпальваць, можа?

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.

Дзеля таго, каб на агні сястрыц засмажыць вашых!

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.

А мы патушым ваш агонь вадзіцаю сваёю!

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.

У наш агонь наліць вады?!

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН. Убачыце, а як жа! 375

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.

Падступімся з усіх бакоў, паходнямі падпалім!

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.

Калі ў вас мыла пры сабе, дык будзе вам і лазня!

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. Нам – лазню, гадаўкі?!

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН. Якраз, нібы перад вяселлем!

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. Нахабства нечуванае!

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН. Мы – вольныя кабеты.

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. Мы зяпы зараз вам заткнем!

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН. Тут вам не суд ніякі! 380

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. А валасы ім падпаліць!

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН. Ну, Ахелой, праліся!

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. А-ёй, ратуйце!

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН. Ну і як ужо вам, цёпла?

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. Якое – цёпла? Гэй, спыніцеся!!!

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН. Пальцем вас,

Каб вы зазелянелі спраўна...

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. Як сухія

Лісткі, калоцімся, бо так прамоклі! 385

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН. Але ж у вас агонь – якраз пагрэцца добра!

[ЭПІСОДЫЙ ПЕРШЫ]

[Пробул, Хор афінскіх дзядоў, Лучнікі-скіфіўцы.]

- ПРОБУЛ. Мы бачым зноў жаночую разбэшчанасць,
Біццё ў тымпаны, оргіі Сабадзія,
Аданісійскае выццё на дахах,
Што й на Народным сходзе чулі мы! 390
Ў адказны момант прапанова Дэмастрата
Была – флот выслаць на Сіцылію, кабеты ж
Крычаць: «Ай-яй, Адоніс!..» Дэмастрат тады
Прапанаваў з Дзакінта браць жаўнераў,
І зноў жанчыны лямантуюць са страхі: 395
«Аплаквайце Адоніса!..» – і верх бярэ
Жоўць Халадыга, ўсім багам нялюбага.
Вось вам разбэшчанасць іх неўтаймоўная!
- КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. Скажу табе пра выбрыкі іх новыя:
Яны аблаялі нас ды вадою з коनावак 400
Так аблілі, што мы да ніткі мокрыя,
Нібы абсікаў нехта нашы вопраткі!
- ПРОБУЛ. Бажуся Пасейдонам, богам вод, – і слухна!
Бо гэта мы ва ўсім і вінаватыя:
Жанчынам мы й дазволілі разбэсціцца: 405
Як кажуць, што ўзарэш, дык тое і збярэш.
У злотніцкі варштат прыходзім мы, бывае,
Ды кажам: «Ювелір, у пацерках, што ты рабіў,
Учора вечарам раптоўна выпала
Маленькая сашчэпка ў часе скокаў; 410
А мне на Саламін ад’ехаць сёння трэба!
Таму да жонкі ты пад вечар завітай
Хоць на хвілінку і папраў паломку тую».
А іншы да шаўца смаркатага – з начыннем,
Аднак, дарослым – звернецца ласкава: 415
«Ах, шэўчык! Цісне штосьці жоначцы
Ў назе, і мезенчык пяшчотны ёй
Штось муляе. Апоўдні зазірні ў наш дом

- Ну... і пашыр, што выглядала цеснаватым».
- Таму і маем мы наступствы гэтакія: 420
- Вось я, ваш пробул, сёння йду сюды
Па грошы, каб адправіць карабель:
А тут жанчыны ўсе пазачынялі брамы...
Але чакаць я не магу – сюды падайце лом,
Імгненна скончу я з нахабствам іхнім! 425
- [*Да аднаго з лучнікоў.*]
І што ты, боўдзіла, стаіш, раззявіў зяпу?
Адно й глядзіш, дзе найбліжэйшая карчма!
Вазьмі вунь жалязняк, падсунь пад браму
І падымай! А я тут з боку іншага
Падцісну...
- [Пробул, Хор афінскіх дзядоў, Лучнікі-скіфійцы,
Люсістрата, іншыя жанчыны.]
- ЛЮСІСТРАТА. Пнуцца вам няма чаго! 430
Сама я выйду – дык нашто той жалязняк?
Не ён патрэбны тут, а трошкі розуму!
- ПРОБУЛ. Ну й праўда, ты мярзотніца! Гэй, лучнікі,
Скруціць ёй рукі найхутчэй за спінаю!
- ЛЮСІСТРАТА. Бажуся Артэмідай, што як пальцам хто 435
Мяне кране – заплача, хоць вы тут і ўлада!
- ПРОБУЛ [*да аднаго з лучнікаў*]. Спужаўся? Ну, хапай
упоперак яе!
З напарнікам сваім вы справіцеся ўдвух.
- ПЕРШАЯ ЖАНЧЫНА. Пандроса сведка, толькі закрані яе –
Абліты будзеш тут жа з галавы да ног! 440
- ПРОБУЛ. Ну, паглядзі – «абліты»! Дзе другі лучнік?
Хапай, цягні яе! Не будзе больш балбатаць!
- ДРУГАЯ ЖАНЧЫНА. Фасфораю бажуся: толькі мезенцам
Яе зачэпіш – ад крыві больш не адмыешся!
- ПРОБУЛ. Ну-ну! Дзе ж той лучнік? Давай цягні яе! 445
Адсюль табе ўжо аніяк не выбрацца.
- Трэцяя жанчына. Як дакранешся да яе, за сведку Таўрапола –
Табе я ўсе павыдзіраю каўтуны!

ПРОБУЛ. Халера, вось і паўцякалі лучнікі!
Але перад кабетамі мы не адступімся! 450
Ану, шыхтуемся і рушым, скіфы,
На прыступ!

ЛЮСІСТРАТА. Хай багіні сведчаць, што мы маем
Чатыры сотні – і не менш – жанчын адважных,
Ад галавы да ног узброеных выдатна!

ПРОБУЛ. Жвавей скруціць за спінамі ім рукі, скіфы! 455

ЛЮСІСТРАТА. Хутчэй, па зброі сёстры, да мяне,
О, перакупшчыцымаркоўкічаснаку,
О, пекаркішынкаркімаслабойшчыцы,
Бязлігасна хапайце ды лупцуйце іх,
Крычыце, абзывайце іх, аплёўвайце! 460

[Адбываецца бойка.]

Цяпер спыніцеся! Зрываць не трэба панцыры!

ПРОБУЛ. Няшчасце! Бітву мы прайгралі ўшчэнт!

ЛЮСІСТРАТА. А што ты думаў? Спадзяваўся ўбачыць
Рабынь пакорлівых? Але жанок раз'юшыць
Таксама можна!

ПРОБУЛ. Сведка Апалон, бывае – 465
Перадусім, калі карчма паблізу недзе.

[ПРААГОН]

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Ты слоў прамовіў шмат, прамовіў іх дарэмна, пробул!
Навошта ты звяртаешся да тых жывёлін дзікіх?
Хіба забыў ты, як яны зрабілі нам купанне,
Прытым у вопратцы нас выкупалі ды без мыла?! 470

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

Дык вось, не варта, галубкі, чапаць рукамі блізкіх,
А як зачэпіце, дык будзеце ўсе з гузакамі!
Мы ж любім у дамах сядзець спакойна, як паненкі;
Не ў галаве ніколі ў нас кагось пакрыўдзіць –
Адно хай не чапаюць нас, не дражняць, як тых восаў! 475

[АГОН ПЕРШЫ]

[Ода]

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.

Божа Дзэўс, як з пачварнаю
Зграяй нам справіцца?
Мы таго больш не можам вытрымаць.

Нам падкажы,

Што ўсіх нас змушае пакутаваць?

480

Для чаго ім цвярдэня Кранаева –

Наш Акропаль у моцнай каменнай скале,

Святой Афіны храм?

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ [*да пробула*].

Ты пра ўсё распытай ды не слухайся іх

і знайдзі доказы,

Бо ганебна не высветліць справу цяпер

і такое стрываць! 485

[*Эпірэма*]

ПРОБУЛ. Сам хачу я, Дзэўс – сведка, у вас распытаць:

што прымусіла вас

Зачыніцца ад нас на ўсе засаўкі там,

у святыні, ўнутры?

ЛЮСІСТРАТА. Каб забраць усе грошы – і проста не даць

больш вам біцца за іх!

ПРОБУЛ. Што, па-твойму, за грошы змагаемся мы?

ЛЮСІСТРАТА. Усе няшчасці ад іх!

Каб Пейсандр мог нажыцца, ды ўсе, што вакол,

б'юцца дзеля пасада. 490

Ну, і хай сварацца ды мітусяцца яны,

толькі золата ім

Больш не ўбачыць! Хай востраць свае кіпцюры –

гэта ні да чаго...

ПРОБУЛ. Ну й што будзе далей?

ЛЮСІСТРАТА. Зразумела, цяпер будуць грошы ўсе ў нас!

ПРОБУЛ. Што, фінансы дзяржаўныя – ў вас у руках?

ЛЮСИСТРАТА. Што за дзіва? Здаўна
Хіба гэта не мы гаспадаркай заўжды
кіравалі ў дамах? 495

ПРОБУЛ. Гэта ўсё-ткі не тое.

ЛЮСИСТРАТА. Чаму?

ПРОБУЛ. Тое золата ўсё – на вайну.

ЛЮСИСТРАТА. Дык вайна й не патрэбная нам!

ПРОБУЛ. Як жа нам бараніцца?

ЛЮСИСТРАТА. То мы вас абаронім.

ПРОБУЛ. Што – вы?!

ЛЮСИСТРАТА. Ну, вядома!

ПРОБУЛ. Вось няшчасце!

ЛЮСИСТРАТА. Як хочаш, а мы ж уратуем цябе.

ПРОБУЛ. Не пужай!

ЛЮСИСТРАТА. Злуй, не злуй, а мы зробім як трэба усё! 500

ПРОБУЛ. О Дэметра, дзе ж бачыла ты!..

ЛЮСИСТРАТА. Акурат!..

ПРОБУЛ. Мы не просім таго!

ЛЮСИСТРАТА. Вось нам мір і патрэбны.

ПРОБУЛ. Чаму ўсе пра вайну ды пра мір

пачалі вы цяпер клапаціцца?

ЛЮСИСТРАТА. Мы раскажам...

ПРОБУЛ. Кажыце, каб вам не заплакаць пасля...

ЛЮСИСТРАТА. Ну, паслухай. Рукам толькі волі сваім не давай.

ПРОБУЛ. Ажна рукі свярбяць: не магу

больш трываць сам ды іншых устрымліваць! 505

ПЕРШАЯ ЖАНЧЫНА. Пасцеражыся: будзе горш!

ПРОБУЛ. Сабе накаркаеш, старая!

[*Да Люсістраты.*]

Гавары!

ЛЮСИСТРАТА. Ну што ж, паслухай:

На пачатку вайны давялося ўсім нам

моўчкі шмат нацярапецца ў адчай.

Не давала жаночая сціпласць тады

нам у справы мужчынскія ўлазіць.

Нават войкнуць наважыцца мы не маглі,
хоць не ўсё нам было даспадобы
Толькі разам дарэшты спасціглі мы вас,
бо нярэдка, між хатніх турботаў, 510
Далятала да нашага сыху, як вы
справам рады так кепска давалі!
І пыталіся мы, затаіўшы тугу,
толькі вонкава строячы ўсмешку:
«Ці пра мір удалося дамовіцца вам,
напісаць на калонах пра згоду
Сёння ўранні?» А муж так адказваць прывык:
«А цябе гэта як абыходзіць?
Што ты хочаш наогул?»

ДРУГАЯ ЖАНЧЫНА. А я дык сказала б яму,
Я пры гэтым бы не, не маўчала! 515

ПРОБУЛ. Дык прыйшлося б завьць!..

ЛЮСІСТРАТА. Я ж сядзела тады,
склаўшы рукі, ціхусенька ў хаце,
Ды пазней пачалі мы дадвацца ўжо
пра горшыя вашыя ўчынкі,
Ну, а муж мой адказваў: «Сядзі ды маўчы
і пільнай сваё прадзіва добра,
Бо заплачаш па беднай сваёй галаве!..
А вайна – гэта справа мужчыны».

ПРОБУЛ. Праўду, Дзэўсам бажуся, казаў..

ЛЮСІСТРАТА. Ах, няшчасны! Дык нам 520
Даць параду, па-вашаму, нельга, калі
абы-што вы супольна рашылі?
А калі ўжо на вуліцах стала чутно,
як вы кажаце непрыхавана:
«Больш мужчын у краіне няма...» – «Сведка Дзэўс,
іх ніводнага не засталася!» –
Вось тады мы, кабеты краіны ўсяе,
ратаваць пакляліся Эладу – 525
І жаночы ўтварылі хаўрус. Ды й чакаць
больш было нам ужо немагчыма!

Не дазвольце, каб гнеў ваш аслаб,
бо вам вецер спрыяе цяпер! 550

[*Антэпірэма*]

ЛЮСІСТРАТА. Калі мілы спрагнёнаму сэрцу Эрот,
разам з ім Афрадыта-Кіпрыда,
Нашы просьбы пачуўшы, зноў прыйдуць і нам
грудзі й сцёгны пажадай напоўняць,
Падаруюць мужам нашым пруткую моц,
неспатольным жаданнем распаляць, –
Спадзяюся, Элада тады назаве
Люсімахамі нас за заслугі!

ПРОБУЛ. За якія ж заслугі?

ЛЮСІСТРАТА. Па рынках са зброяй не будзеце вы, 555
Як вар'яты, цягацца!

ПЕРШАЯ ЖАНЧЫНА. Ага, Афрадыта Пафійская – сведка.

ЛЮСІСТРАТА. От, зірніце: шныпараць яны між латкоў
З агароднінай, з рыбай, з гаршкамі!
У шаломах, і вострая зброя ў руках –
карыбанты, ды і толькі, ныйначай!

ПРОБУЛ. Бачыць Дзэўс, гэта справа сапраўдных мужчын!

ЛЮСІСТРАТА. Ну, а мне смеху вартым здаецца,
Як валяр, у якога з Гаргонаю шчыт,
селядцамі заняты на рынку! 560

ДРУГАЯ ЖАНЧЫНА. Сведка Дзэўс, давялося мне ўбачыць,
як філарх кучаравы – з каня
Проста – яйкі купляў у кабеты
ды ў свой медны шалом іх складаў!
І яшчэ: як фракіец пагрозна
трос шчытом сваім, нібы Тэрэй,
Напалохаўшы фіг прадаўшчыцу,
ўсе іх з кошыка павыядаў!

ПРОБУЛ. Ну а як жа, скажыце, развязаце вы
тое мноства забытаных спраў, 565
Бойкі ўрэшце прыпыніце, што ў нас ідуць?

ЛЮСІСТРАТА. Вельмі проста!
ПРОБУЛ. Ну як? Раскажы!
ЛЮСІСТРАТА. Як збіваецца пража, бывае, ў вузлы,
дык узяўшы яе асцярожна,
Мы разблытваем іх па чарзе, пакрысе,
дзе пацягнем, а дзе прыадпусцім!
І вайну гэтаксама разблытаем мы,
як не зробіце нам перашкодаў, –
І дамову складзём, і адправім паслоў
і ў адну, і ў другую краіну. 570
ПРОБУЛ. Што – як з прадзівам рады даваць, гэтак вы
справы ўлады развязаць хацелі б?!
Міру так дамагачыся? Дурныя ж вы ўсе!
ЛЮСІСТРАТА. Ну, калі б у вас клёку хапала,
Вы б дзяржаўныя справы папраўдзе вялі
так, як мы абыходзімся з пражай.
ПРОБУЛ. Ну, кажы: гэта як жа?
ЛЮСІСТРАТА. Мы воўну найперш у вялікія цэбры ўкідаем
І вось так выдаляем з яе пот і бруд.
Акурат гэтак трэба з дзяржавы 575
Пустазелле ды нечысць нам павыдаляць,
што паўсюль каўтуны паўтварала!
Трэба горад ачысціць і выгнаць з яго,
у каршэнь, як належыць, натоўкшы,
Тых, хто пнецца заўсёды да цёплых пасадак,
тых, хто горла дзярэ ў доўгіх спрэчках,
А тады ў адзін кош пазбіраць грамадзян
бескарыслівых, годных, прыстойных
І метойкаў сумленных да іх далучыць
ды чужынцаў, да нас не варожых. 580
Калі нехта падаткаў, пазык не сплаціў –
іх дадаць, як параіць штось маюць.
Ну і, Дзэўсам бажуся: усё гарады
тых, закладзеных намі, калоній,
Што цяпер, нібы воўны ашмёткі, ляжаць,
там і тут раскіданыя ўсюды –

Мы павінны цяпер пазбіраць у адно
 ды адное з іх прадзівя спрасці.
 Вось тады, аб'яднаўшы ў адну грамаду,
 згуртаваўшы ўсіх суграмадзянаў, 585
 З іх вялікі змагам клубок і хігон
 мы саткаць зможам нашаму люду.
 ПРОВАУ. Гэтак справы дзяржаўныя вам – які жах! –
 падаюцца, як воўна ды ніткі!
 І куды ўлазіць вам у вайну?
 ЛЮСІСТРАТА. Хіба не разумееш, нягоднік,
 Што мы церпім ад войнаў мацней удвая:
 Ну, па-першае, матчына доля – 589
 У пяхоту, на бітвы, дзяцей выпраўляць.
 ПРОВАУ. Змоўч! І болей пра ліха не згадвай!
 ЛЮСІСТРАТА. У пару, як нам цешыцца трэба жыццём
 ды ўсе ўцехі спазнаць маладосці,
 Нам самотнае ложа рыхтуе вайна.
 Тут, аднак, не пра нас і гаворка:
 Я ўстрывожана болей няшчасцем дзяўчат,
 што старэюць у спальнях самотна.
 ПРОВАУ. А мужчыны хіба не старэюць?
 ЛЮСІСТРА. Хай Дзэўс будзе сведкам тут іншая справа:
 Хоць вярнуўся б мужчына дадому й сівы,
 ён з дзяўчынаю можа пабрацца. 595
 Век жа бабскі – кароткі: не возьмуць цяпер,
 дык пазней аніхто не захоча
 Шлюб узяць з маладзіцай, і мусіць яна
 варажыць у самоце на шчасце...
 ПРОВАУ. Ну, а хто ў сабе моц адчувае...
 ЛЮСІСТРАТА. Маўчы! Бо табе засталася нядоўга:
 Месца маеш ты – то купляй труну! 600
 З мёдам я табе ўжо спяку пірог:
 Вось павязка тут, на хаўтуры!
 Яшчэ адна жанчына. І яшчэ вось на саван вазьмі ад мяне!
 ПЕРШАЯ ЖАНЧЫНА. Ад мяне ж у дадатак вяночак прымі!

ЛЮСІСТРАТА. Што стаіш ты? Вунь... човен чакае цябе 605
 І Харон кліча ўжо!
 Не затрымвай яму пераправу.
 ПРОВАУ. Абразу гэткую як мне стрываць?
 У раду, дзеля Дзэўса, я пайду –
 Хай бачаць, што зрабілі тут са мной. 610
 ЛЮСІСТРАТА. Цябе не вынеслі мы, й ты шкадуеш?
 То пачакай: мы з раніцы на трэці дзень
 Нябожчыка належным чынам правядзём.

[ПАРАБАСА]

[Ода 1-я]

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.
 Людзям вольным нельга млява гэткае ўсё сузіраць –
 Падрыхтуемся, мужчыны, да няпростай барацьбы! 615
 ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.
 Пахне справа гэтая
 Нечым кепскім зусім –
 Гіпіевай тыраніяй!
 Страшна нам: ці не лаконцы
 Недзе блізка тут ля нас? 620
 Ці не змова адбылася
 У Клейстэна ў доме –
 І яны багам агідных баб падбілі хітра
 Скрасці нашую казну? Як жа мы без яе
 Зараз зможам пражыць? 625

[Эпірэма 1-я]

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.
 Гэта жак! Пра войны, зброю грамадзян збіраюцца
 Павучаць цяпер жанчыны: кажучь пра шчыты, мячы...
 Нават замірыць бяруцца нас усіх з Лаконіяй!
 Верыць жа лаконцам – гэта ў пашчу зазіраць ваўкам.
 Проста супраць нас, мужчыны, тыраніі змова йдзе. 630
 Ёй, аднак, не паддамося – абарону знойдзем мы!

Ў лісце мірта загарнуўшы, будзем мы мячы насіць,
І ля Арыстагейтона, ўзброіўшыся да зубоў,
Станем мы ў шыхце на рынку, каб нягодніцы старой –
І багам усім абрыдлай – добра ў зубы натаўчы! 635

[*Антода* 1-я]

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

Паспрабуйце, і ўжо дома не пазнаюць маткі вас!

[*Да хору жанчын.*]

Ды, сяброўкі пажылыя, трэба распрануцца нам.

ХОРА АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.

Мы, грамадзяне, кажам вам карысных колькі слоў
Пра наш бацькоўскі край!
Змалку ў радасці ды шчасці нас выхоўваў рупна ён. 640
Мы тады ўжо ў сем гадоў
Арэфорамі былі.

А ўжо ў дзесяць малацьба

Нам была даступная!

За мядзведзіц у шафране на Браўроніях мы йшлі; 645

А пасля, папрыгажэўшы, мы насілі

Смоквы ў боскіх кашах.

[*Антэпірэма* 1-я]

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

Як парадамі дзяржаве я магу дапамагчы,

Дык чаму, хоць я й жанчына, не паслухаць вам мяне?

Я сваю ж уношу долю ў скарбніцу агульных спраў, 650

Дый яшчэ якую долю – я сыноў вам аддаю!

А ад вас, карчы старыя, гораду што за карысць?

Змарнавалі вы й мідыйскі, продкамі здабыты скарб,

І прыбытку ад багацця вашага няма ў казну.

Дажывёмся, што дзяржава знішчыцца праз вас ушчэнт. 655

Вы плявузгаеце нешта?

Зачапіце толькі нас –

І мы ўраз павыбіваем вам катурнамі ікльі!

[*Зноў распачынаецца бойка.*]

[*Ода 2-я*]

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.

Ну, хіба ўсё гэта не нахабства?
І ўсё больш у іх вар'яцтва, бачым мы, вылазіць. 660
Бараніцца нам трэба – як з яйцамі мы, мужыкі!
Скіньма ж нашы накідкі: мужчынскі хай нюхаюць пах.
Лісцік фігавы болей ужо не патрэбны ані!
Беланогія мужчыны, уздадайце пра Лейпсідрый – 665
Выйдзем гуртам на змаганне!
Можам мы й памаладзіцца,
Паляцець, нібы на крылах,
Старасць выпетрыць дарэшты
Са старых касцей сваіх! 670

[*Эпірэма 2-я*]

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Бо, калі мы паддамося, а й хоць палец ім дамо,
То рукамі ды нагамі ў нас учэпяцца яны;
Караблі сабе збудуюць і ў паход марскі на нас
Пойдуць. Ды яшчэ за прыклад
Возьмуць Артэмісію. 675
А калі на коней сядуць – дзе там нашы вершнікі?!
Хто ж у выездцы спраўнейшы, як не конніцы-жанкі?
Не павыпадаюць з сёдлаў: амазонкі – прыклад ім,
Што на абразках Мікона на мужчын у сечу йдуць...
Каб ім шыі пазасоўваць у расшчэпленыя пні, 680
А пасля іх папрыдушваць, каб яны й не піскнулі!

[*Антода 2-я*]

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.

Нас, дзеля багоў, не злуйце лепей!
Бо на вас мы спусцім зараз нашай смеласці дзіка –
І заверашчыце разам,
Клікаць будзеце народ! 685
Ну, жанкі, адзежу скіньма: хай запахне і ад нас
Бабамі, якіх не жартам вы, урэшце, дапяклі!

Хто наважыцца крануць нас,
Больш бабоў не пакаштуе,
Ані нават часнаку! 690
Слова скажаце яшчэ –
Мы ад жоўці закіпім,
Бы ў арла старога жук,
Кіпцямі
Ўвап'ёмся ў вас! 695

[*Антэпірэма 2-я*]

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

Вас зусім мы не баімся! З намі поруч Лямпіто
І сяброўка з блізкіх Фіваў, спраўная Ісмэнія.
Вы ж не збераце і войска, нават і за сем разоў!
Бо ад вас даўно й суседзі проста адварнуліся.
Вось жа, я ў Гекаты гонар свята ўчора ладзіла, 700
Да дзяцей хлапца-суседа праглася мне запрасіць –
Гладкага хлапца такога, беатыйскага вугра.
Вы ж адмовілі мне ў гэтым: не дазволіў сход, маўляў.
Вы да ўхвал такіх прывыклі –
а ж пакуль не возьмуць вас
Ды не скінуць з тых вышыняў, каб скруцілі галаву! 705

[ЭПІСОДЫЙ ДРУГІ]

[Хор афінскіх дзядоў, Хор афінскіх жанчын,
іншыя жанчыны, Люсістрата.]

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

О, гаспадыня чынаў нашых і задум!

Чаму ты выйшла з дому змрочная?

ЛЮСІСТРАТА. Жаночы розум дый учынкі вашыя

Мяне так засмучаюць, што і слоў няма...

ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН. Што кажаш ты? 710

ЛЮСІСТРАТА. Кажу, што ведаю.

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН. Што сталася?

Сваім сяброўкам раскажы!

- ЛЮСІСТРАТА. Казаць мне сорамна, ды нельга і маўчаць.
КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.
- Дык гавары! Няшчасця не хавай ад нас.
- ЛЮСІСТРАТА. Мужчынаў бабам хочацца, скажу наўпрост! 715
КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН. О, Дзэўс!
- ЛЮСІСТРАТА. Зноў вы пра Дзэўса? Я ж вам вось пра што
Кажу: не ведаю, як ад мужоў цяпер
Іх утрымаць. Бягуць адсюль, хаваюцца:
Адну ледзь адцягнула я ад месца, дзе 720
Ў муры пралом. Ля Панавай пячоры там
Яна працуе – і якраз ужо спускалася
На ліне ўніз... Другая на той бок сышла,
І птушачкай паспрабавала трэцяя
Пераляецць да Арсілоха – я ледзь-ледзь 725
Яе за валасы схапіла!.. Ну й прычын,
Каб уцячы, шукаюць... Вунь ідзе адна.
Гэй, ты, куды бяжыш?
- ПЕРШАЯ ЖАНЧЫНА. Іду дадому я,
Бо воўна засталася там мілецкая –
Ці не паточыць моль яе?
- ЛЮСІСТРАТА. Якая моль?! 730
Ану, назад!
- ПЕРШАЯ ЖАНЧЫНА. Ды я вярнуся, сведка бог,
Адразу ж: вось, на ложку воўну раскладу...
- ЛЮСІСТРАТА. Не раскладзеш і з месца ты не зрушышся!
ПЕРШАЯ ЖАНЧЫНА. Дык што, хай воўна прападзе?
ЛЮСІСТРАТА. Хай прападзе!
ДРУГАЯ ЖАНЧЫНА. Бяда, бяда мне! Я хітон празрысты свой 735
Нячышчаным пакінула...
- ЛЮСІСТРАТА. Яшчэ адна
Ляціць дадому, каб хітон празрысты ўзяць.
Ідзі назад!
- ДРУГАЯ ЖАНЧЫНА. Бажуся Светланоснаю:
Яго пачышчу трохі – й зноўку прыбягу.
- ЛЮСІСТРАТА. Не, не пачысціш! Як адной дасі дазвол, 740
Дык «чысціць свой хітон» захочуць іншыя.

- Трэцяя жанчына. Элейтыя-ўладарка, роды затрымай
Маё, каб месца адпаведнае знайсці!
- ЛЮСІСТРАТА. Што ты вярзеш?
- Трэцяя жанчына. Вось-вось я нараджу!
- ЛЮСІСТРАТА. Ты ўчора ж не была цяжарнай.
- Трэцяя жанчына. Сёння ўжо... 745
О, Люсістрата, адпусці мяне хутчэй
Да павітухі!
- ЛЮСІСТРАТА. Ну ж і балбатуха ты!
Што цвёрдае ў цябе там?
- Трэцяя жанчына. Гэта хлопчык, што ж?
- ЛЮСІСТРАТА. Бажуся Афрадытай: пэўна, гэта медзь
Пазвоньвае. Ну, зараз я разгледжу лепш... 750
[Выцягвае ў яе з-пад сукенкі медны шалом.]
Ну гэта ж проста смех: шалом багіні тут!
Дык ты цяжарная?
- Трэцяя жанчына. Ну так, за сведку Дзэўс!
- ЛЮСІСТРАТА. Нашто ж табе шалом?
- Трэцяя жанчына. Калі б я ў горадзе
Ўзяла ды нарадзіла, я яго ў шалом
Паклала б – так як часам робяць галубы. 755
- ЛЮСІСТРАТА. Вось што прыдумала! Ну, застанешся ты
У нас... спраўляць народзіны шаломавы!
- Трэцяя жанчына.
Не, болей не магу я спаць у горадзе,
Як толькі храмавую ўбачыла змяю.
[З брамы выходзіць яшчэ адна жанчына.]
- ЧАЦВЁРТАЯ ЖАНЧЫНА. А я, няшчасная, ад гэтых соў памру: 760
Іх вухканне мне проста не дае заснуць.
- ЛЮСІСТРАТА. Ах, ліхадзейкі, хопіць вам дурыць мяне!
Вам цяжка без мужоў? Па-вашаму, яны
Без нас квітнеюць? Ночы іх самотныя,
Паверце, ім не ў нос таксама! Даражэнькія, 765
Вам трэба пацярпець яшчэ зусім крыху!

Аракул абячае перамогу нам,
Калі мы пратрымаемся. Так кажа ён...
ПЕРШАЯ ЖАНЧЫНА. Што ж ён прарокуе, скажы!
ЛЮСІСТРАТА. Цішэй, цішэй!
«Як толькі ластаўкі разам да купы зляцяцца, 770
Юр перамогуць удода, ад коршакаў вымкнуць,
Будзе нягодам канец, і зробіць высокае нізкім
Дзэўс-грамавержац!...»
ДРУГАЯ ЖАНЧЫНА. Што – зверху мы класціся будзем?
ЛЮСІСТРАТА. «...3 дня ж, як на крылах сваіх
ад святыні багінь у нязгодзе
Ластаўкі прэч разляцяцца,
дык будзе іх вечнаю доляй 775
З кепскаю славаю жыць птушак, у юры нястрымных».
ПЕРШАЯ ЖАНЧЫНА. Прароцтва яснае, Дзэўс – сведка...
ЛЮСІСТРАТА. О, багі!
Не выпадае проста нам разбегчыся –
Вяртаймася ў Акропаль: будзе сорамна,
Калі, сяброўкі, здрадзім мы аракулу! 780

[СТАСІМ]

[Ода]

ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. Слухайце,
Казку мы вам раскажам,
Што ў дзяцінстве чулі мы:
Жыў юнак на свеце,
Той Меланіён: 785
Не хацеў жаніцца
І ўцёк, як пустэльнік,
У гарах жыў, лесе,
Паляваў на лісаў,
На зайцоў заўзята, 790
Сеткі плёў, сабаку
Сябрам меў. Дадому

- Не хацеў вяртацца й нелюбоўю жыў далей.
 Гэтак ненавісныя былі яму жанчыны –
 Мы не менш іх ненавідзім,
 Бо ж мы маем клёк, як Меланіён. 795
- КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. Пацалуемся, старая!
 КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН. Дык цыбулі перш не еш!
 КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. Падыму нагу і ўраз...
 КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН. Бачу ўжо твой зараснік! 800
 КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. Акураг як Міранід –
 Шорсткі ніз ды чорны зад...
 А яго ж баяўся вораг,
 Нібы Фарміёна!
- [*Антода*]
- ХОР АФІНСКІХ ЖАНЧЫН.
 Мы казкаю адкажам на гісторыю 805
 Пра Меланіёна:
 Аднойчы Тыман жыў,
 Нядобры, злосны.
 Не падступіцца да яго
 Было – такі калючы, 810
 Эрынй выпладзень!
 І вось гэты Тыман
 З нелюбові дзікай
 Ад людзей схаваўся,
 Вас, мужчын, усіх пракляўшы. 815
 Вось жа, вас ён ненавідзеў –
 Племя брыдкае
 Мужчынаў;
 Ну, а ўсім жанчынам
 Сябрам быў найлепшым! 820
- КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН. Па зубях табе ўвалю!
 КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. Ой, не трэба! Боязна!
 КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН. Ну, то дам падсрачніка!
 КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. Дык убачу ж я тваю...

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН. Хоць старыя мы, табе й 825
Валаска не ўбачыць, бо
Мы ўжо выпалалі ўсё
Ля лампад!

[ЭПІСОДЫЙ ТРЭЦІ]

[Люсістрата, Мюрына, іншыя жанчыны,
Хор афінскіх дзядоў, Хор афінскіх жанчын.]

ЛЮСІСТРАТА. А-гой, жанчынкі! Ну, хутчэй сюды
Бяжыце!

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН. Што? Нам раскажы, чаго крычыш? 830

ЛЮСІСТРАТА. Мужчына вунь, мужчына прэ сюды, нібы вар'ят,
Ахоплены шаленствам Афрадыціным.
«О, валадарка Пафаса, Кітэры, Кіпра,
На гэты шлях скіруй яго наўпрост!»

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.
А хто ж ён? Дзе ён?

ЛЮСІСТРАТА. Ля святыні Хлоі ўжо! 835

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

Бажуся Дзэўсам, вунь ён там! А хто, хто ж ён?

ЛЮСІСТРАТА. Зірніце: хтось пазнае, можа?

МЮРЫНА. Сведка Дзэўс,
Кінэсій гэта, муж мой – як жа, пазнаю!

ЛЮСІСТРАТА. Ну дык давай палі, засмаж яго,
Цвялі, кахай яго – і не кахай... каб да канца, 840
Прысягу ж мусіш помніць ты над келіхам!

МЮРЫНА. Зраблю, як трэба; не турбуйся!

ЛЮСІСТРАТА. Я таксама
Тут застануся ды табе дапамагу
Сужэнца распаліць. А вы ідзіце ўсе.

[Люсістрата, Кінэсій, Кінэсіеў нявольнік з дзіцем.]

КІНЭСІЙ. О, я няшчасны! Усярэдзіне штось круціць – 845
Нібы на катавальным коле я цяпер!

ЛЮСІСТРАТА. Стой! Хто ідзе? Застава тут.
КІНЭСІЙ. Ды гэта я.
ЛЮСІСТРАТА. Мужчына?
КІНЭСІЙ. Ну, мужчына...
ЛЮСІСТРАТА. Прэч давай адсюль!
КІНЭСІЙ. Ты хто ж сама, што гоніш прэч?
ЛЮСІСТРАТА. Я тут на варце!
КІНЭСІЙ. Малю багамі ўсімі, мне пакліч Мюрыну! 850
ЛЮСІСТРАТА. Табе Мюрыну клікаць? А ты хто ж такі?
КІНЭСІЙ. Кінэсій з Паяніды я, Мюрынін муж.
ЛЮСІСТРАТА. Вітаю, дружа! У нас тваё імя
Не невядомае! Яго прыгадвае
І жоначка твая: як яйка есць 855
Ці яблык, толькі й кажа: «Ах, Кінэсію
Яго б аддаць!»
КІНЭСІЙ. Хай цешацца багі!
ЛЮСІСТРАТА. Бажуся Афрадытай! А калі гаворка
Пачнецца пра мужоў, дык хваліцца яна:
«Вам, лайдакам, з Кінэсіем куды раўняцца!» 860
КІНЭСІЙ. Пакліч яе, прашу!
ЛЮСІСТРАТА. Вось як! А што ж ты мне дасі?
КІНЭСІЙ. Дзэўс – сведка, я гатовы ўсё, што маю, даць –
Вось гэта... Большага ў мяне няма!
ЛЮСІСТРАТА. То я пайду паклічу...
[Выходзіць.]
КІНЭСІЙ. О, хутчэй пакліч!
Як толькі з дому жоначка ўцякла мая, 865
Ніякай больш не меў я радасці ў жыцці.
Зайду ў свой дом, а ён мне зеўрыць пусткаю,
І стравы ў рот нікія не лезуць нават,
Бо я пажáдаю адною ўвесь гару!
[Кінэсій, Кінэсіеў нявольнік з дзіцем,
Мюрына (за мурам).]
МЮРЫНА. Люблю яго, кахаю! Ды не хоча ён 870
Майго каханья. Лепей ты мяне не кліч!

- КІНЭСІЙ. Што робіш там, Мюрынка даражэнькая?
Сюды выходзь!
- МЮРЫНА. Бажуся Дзэўсам, не!
- КІНЭСІЙ. Што, ты не хочаш чуць мяне, Мюрына?!
- МЮРЫНА. Не трэба я табе – навошта клічаш? 875
- КІНЭСІЙ. Не трэба?! Я ж тут без цябе канаю!
- МЮРЫНА. Пайду адсюль.
- КІНЭСІЙ. Калі ўжо не мяне – дзіця
Паслухай. Кліч, сыночак, нашу мамачку!
Дзіця КІНЭСІЯ. Мамуся, мама, мама!
- КІНЭСІЙ. Няўжо ты не шкадуеш? Бо тваё ж дзіця 880
Шэсць дзён не мытае, зусім галоднае!
- МЮРЫНА. Я дык шкадаю. Толькі бацьку ўсё адно,
Што будзе з ім!
- КІНЭСІЙ. О, злосная, вазьмі дзіця!
- МЮРЫНА. Ах, сэрца матчына! Пайду – куды ж падзенуся!
- КІНЭСІЙ. Цяпер яна здаецца й маладзейшаю, 885
І прыгажэйшаю, як пагляджу. А што
Капыліць губы ды чапурыцца крыху –
Дык гэта толькі жарсць распальвае ўва мне!
- [Кінэсій, Мюрына, Кінэсіеў нявольнік здзіцем.]
- МЮРЫНА [*беручы на рукі дзіця*].
О, бацькі дрэннага цудоўнае дзіця!
Матулі дай жа хоць пацалаваць цябе! 890
- КІНЭСІЙ. Дурніца, што ж ты робіш? Што ж ты слухаеш
Тых баб?! Нашто мяне ты мучыш і сябе
Таксама?
- МЮРЫНА. Рукі прыбярэ прэч! Хуценька!
[*Адштурхоўвае яго.*]
- КІНЭСІЙ. І ўсё, што зроблена рукамі нашымі,
Змарнецць павінна ў доме?
- МЮРЫНА. А мне ўсё адно. 895
- КІНЭСІЙ. Усё адно табе, калі патопчуць куры
Ўсё прадзіва тваё?!

МЮРЫНА. Ёсё роўна, далібог!
 КІНЭСІЙ. Святую справу Афрадыты ты закінула
 Даўно – ці не пара табе дадому?
 МЮРЫНА. Дзэўс – сведка, не! Калі вы не пакончыце 900
 З вайной і мір не зробіце!
 КІНЭСІЙ. Мажліва, мы
 Яго і зробім.
 МЮРЫНА. Калі так, тады мажліва, што
 Мы вернемся адсюль. Цяпер жа ў нас прысяга...
 КІНЭСІЙ. Прайшло ўжо столькі часу – ляж са мной, хадзі!
 МЮРЫНА. Не! Хоць што не люблю цябе, я не скажу... 905
 КІНЭСІЙ. Дык любіш? То, Мюрынка, можа, ляжам тут?
 МЮРЫНА. Перад дзіцяткам? Ты, відаць, смяешся!
 КІНЭСІЙ. О Дзэўс... Манэс, дадому занясі дзіця.
 [Н я в о л ь н і к з дзіцем на руках сыходзіць.]
 [Да Мюрыны.]
 Вось бачыш, і дзіцяці ўжо няма.
 Ну, ляжам?
 МЮРЫНА. Дзе ж нам легчы, небарака мой, 910
 Паблізу?
 КІНЭСІЙ. У пячоры Пана – як найлепш!
 МЮРЫНА. Тады вярнуся ў горад я нячыстаю!
 КІНЭСІЙ. Памыешся ў Клепсідры – і няма граху.
 МЮРЫНА. А што ж з прысягаю? Яе парушу я...
 КІНЭСІЙ. Валі ўсё на мяне – халера з ёй, з прысягай! 915
 МЮРЫНА. Чакай, радно я прынясу.
 КІНЭСІЙ. Не трэба нам яно.
 І так мы можам...
 МЮРЫНА. Не, бажуся Апалонам!
 Хоць ты й такі, а гэтага не дапушчу.
 [Уцякае.]
 КІНЭСІЙ. І ўсё ж мяне мая кахае жоначка!
 МЮРЫНА [вярнуўшыся]. Кладзіся, во, і я ўжо раздзяваюся... 920
 Чакай, але ж яшчэ патрэбна й поцілка.

КІНЭСІЙ. І поцілка?! Нашто?
МЮРЫНА. Бажуся Артэмідай,
Што будзе мулка на радне.
КІНЭСІЙ. Ну, пацалуй хоць...
МЮРЫНА. Ну вось!
[Цалуе і ўцякае.]

КІНЭСІЙ. Ах, соладка як! Ну, хутчэй вяртайся!
МЮРЫНА [вярнуўшыся з поцілкай].
Вось поцілка, і я ўжо раздзяваюся.
Ага, забыліся! Падушкі, паглядзі, у нас няма... 926

КІНЭСІЙ. Яе не трэба нам!
МЮРЫНА. А мне дык трэба, Дзэўс за сведку!
[Уцякае.]

КІНЭСІЙ. Гераклам у гасцях тут нехта пачуваецца...
МЮРЫНА [вярнуўшыся]. Ну, падымайся! Ёсць усё, нарэшце.
КІНЭСІЙ. Нарэшце ўсё! Ну, золатка, хадзі сюды... 930
МЮРЫНА. Я паясок адно здыму... Але ж ты не забудзь,
Наконт усталявання міру што ты абяцаў.

КІНЭСІЙ. Каб мне прapasці, сведка Дзэўс!
МЮРЫНА. А з коўдрай як?
КІНЭСІЙ. Не коўдры, далібог, мне трэба, а – цябе!
МЮРЫНА. Чакай, паспееш! Я вярнуся хуценька. 935
[Уцякае.]

КІНЭСІЙ. Даб'е мяне яна сваімі коўдрамі!
МЮРЫНА [вярнуўшыся]. Пад'ём!
КІНЭСІЙ. Няшчасны мой падняўся ўжо даўно!
МЮРЫНА. Алеем не натрэшся?
КІНЭСІЙ. Апалон за сведку, не!
МЮРЫНА. Не ўпарцься, дзеля Афрадыты – я натру!
[Уцякае.]

КІНЭСІЙ. Хай, божа Дзэўс, яна алей той разалье! 940
МЮРЫНА [вярнуўшыся]. Давай руку... цяпер бяры й намазвайся.
КІНЭСІЙ. За сведку Апалон, нядобра пахне той алей:
Не ложам шлюбным, а нямавядома чым.

МЮРЫНА. Алей радоскі я прынесла – вась дурніца!
КІНЭСІЙ. Няхай ужо, давай яго сюды.
МЮРЫНА. Не-не! 945
[Уцякае.]
КІНЭСІЙ. Каб жа ён здох, хто першы вырабіў алей!
МЮРЫНА [вярнуўшыся]. Бяры вась гэту ёмістасць.
КІНЭСІЙ. Я маю іншую.
Давай, пракуда, ляжам. Не цягай сюды
Нічога больш.
МЮРЫНА. Бажуся Артэмідай, я
Ужо скідаю пас. Ці ж толькі, даражэнькі мой, 950
За мір прагаласуеш ты?
КІНЭСІЙ. Дык я ж паабяцаў!
[М ю р ы н а ўцякае.]

[СТАСІМ]

КІНЭСІЙ. Мяне замучыла дарэшты жонка, знішчыла.
Так дапякла мяне – і некуды ўцякла!
Як жыць? Каго мне ўзяць, калі я так
Найлепшаю падмануты? 955
Як гадаваць дзіця самому?
Дзе Кіналоп мой?
Знойдзе хай карміцельку.
ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. Цяжка так табе, няшчаснаму!
Як гаруеш ты, падмануты! 960
Шкада нам цябе, ах, ах!
Як такое можа стрываць нутро,
Сэрца мужа, чэлес яго,
Сцёгны пругкія, спіна,
Якая ўранні марна 965
Трыміць у напрузе?
КІНЭСІЙ. О Дзэўс, як торгае мяне!
ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. І гэта ўсё яна ўчыніла –
Мязотніца паскудная!

КІНЭСІЙ. Бажуся Дзэўсам – боская і любая! 970
ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ. Ды дзе там боская?! – Нягодная!
КІНЭСІЙ. Нягодная?
[ХОР АФІНСКІХ ДЗЯДОЎ.] О Дзэўс, о Дзэўс!
Як сцябліну сухую, ўзнімі
Ты яе аж да хмар, закруці
Ураганам! 975
Прыцішся пасля
Ды пусці, каб зляцела яна
Ўніз раптоўна –
Наўпрост на спружыністы чэлес!

[ЭПІСОДЫЙ ЧАЦВЁРТЫ]

[Вястун ад лакедэмонцаў, Прытан,
Хор афінскіх дзядоў, Хор афінскіх жанчын.]

ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ.
Гдзе мне герусію найці афінскую, 980
І гдзе прытаны? Новасць маю важную.
[ПРЫТАН]. Скажы: а хто ж ты, чалавек ці Канісал?
ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ.
Бажуся я, малойча, Дзэўсам, – веснік я!
Прышоў са Спарты – дагаварвацца пра мір.
[ПРЫТАН]. Навошта ж дзіду ты хаваеш пад крысом? 985
ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ.
Да гдзе ж там, Дзэўс свідзецель!
[ПРЫТАН]. Што ж ты круцішся?
Што загарнуўся ў плашч? Хіба кілу нажыў
Сабе ў дарозе?
ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ. Кáстар відзіць, што здурнеў
Той чалавек!
[ПРЫТАН]. А што ж, нягоднік, у цябе тырчыць?
ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ.
Нічога, Дзэўс свідзецель! Вот жа дурата! 990
[ПРЫТАН]. А што там у цябе?

- ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ. Лаконскі гэта жэзл!
 [ПРЫТАН]. Ёсць гэткае ў мяне «лаконскае жазло».
 Мне праўду раскажы, я разумею ўсё...
 Як маецца там вы, ў Лаконіі?
- ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ. Васстала ўся Лаконія
 й саюзьнікі 995
 Усе падняліся; да вот Пяленаў нет!
 [ПРЫТАН]. Адкуль прыйшлі нягоды гэтыя на вас –
 Ці не ад Пана?
- ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ. Лямпіто начала ўсё:
 За нею, якбы згаварыўшыся, усе
 У Спарце бабы як адна пакляліся 1000
 Мужчын не дапушчаць да валасні сваей!
 [ПРЫТАН]. І як цяпер вам?
 ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ. Нялёгка, праўда!
 Вот па гораду
 Ўсё ходзім, згорбіўшыся, як фанаршчыкі.
 А бабы налажылі на сваі смакоўніцы
 Пічаць маўчанія – пака ўстановім мір 1005
 Мы да заключым дагавор з Эладаю.
- [ПРЫТАН]. Ага, цяпер уразумеў я: згаварыліся
 Жанкі па ўсёй краіне! Зразумела мне...
 Вяртайся ж да сваіх: выразна ім скажы,
 Каб паўнамоцных выслалі пасланнікаў сюды. 1010
 І радзе я сваёй скажу, каб перамоўшчыкаў яна
 Прызначыла: ёй пакажу, як *тое* тут стаіць!
- ВЯСТУН АД ЛАКЕДЭМОНЦАЎ.
 Лячу на крылах! Ты разумна гаварыў.
 [Абодва сыходзяць.]

[СТАСІМ]

- КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.
 О, ці ёсць зьяры на свеце, горшыя за тых кабет?
 Ні падступнай рысі з імі не зраўняцца, ні агню! 1015

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

Вы ўжо зразумелі гэта, ды карціць вам ваяваць.

Хоць маглі б мы быць для вас вернымі сяброўкамі!

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Ўсіх жанчын я ненавіджу, колькі гэты свет стаіць.

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

Як сабе ты хочаш. Толькі я ўжо не магу глядзець,

Як ты голы ходзіш: гэта нават дзетак насмяшыць! 1020

[Да жанчын хору.]

Ну, давайце ўсе падызем і адзенем небарак!

[Жанчыны накідаюць плашчы на мужчын.]

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Сведка Дзэўс, што вы няблага гэтае зрабілі ўсё!

Проста мы раней ад злосці неяк паскідалі іх...

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

Ну, цяпер вы як мужчыны: больш не смейце дзяцей.

А калі б нас не цвялілі, мы жывёлін, што з вачэй 1025

Вашых выглядаюць злосна, выдаліць змагі б даўно!

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Вось што так мяне даймала! Тут пярсцёнак – на, бяры.

Выцягни мне гэта з вока. Пакажы мне, што за звер

Да мяне туды забраўся ды лютуе, сведка Дзэўс!

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

Так і быць, зраблю, як хочаш, хоць звяглівы ты дзядок. 1030

Вось дык звер, о Дзэўс магутны! Паглядзі, які камар:

Ён, відаць, сюды патрапіў з Трыкарысіі, з балот!

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Сведка Дзэўс, дапамагла ты! Ён нібы калодзеж мне

Ў воку выкапаў, падлюга – слёзы аж бягуць цурком...

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН.

Дай табе я слёзы вытру, хоць і ладны ты буркун... 1035

Пацалую дай!

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. Не трэба!

КІРАЎНІЦА ХОРУ ЖАНЧЫН. Пацалую ўсё адно!

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Хай бярэ вас ліха бабы: надта хітрыя вы ўсе!
Вельмі мудра і праўдзіва кажа прымаўка пра вас:
«Нам ад іх усіх пагібель, і без іх мы прападзём!»
Ды пара нам замірыцца, і *ад нас вы надалей* 1040
Не спазнаеце больш ліха й нам не ўчыніце яго.
Дык жа ўтворым кола разам і пачнем супольны спеў!
[Абодва хары аб'ядноўваюцца.]

[*Ода*]

ПЕРШАЯ ПАЛОВА СУПОЛЬНАГА ХОРУ

[*да публікі*]. Грамадзяне, мы не хочам
Кепскага больш анічога
Пра нікога з вас казаць! 1045
А якраз наадварот –
Гаварыць прыемнае.
Хопіць нам нягодаў, зла: сыдуць хай яны ў нябыт.
Хай жа кажуць нам наўпрост і мужчыны, і жанкі,
Ці не трэба грошай ім: 1050
Міны дзве ці, можа, тры –
Поўныя ў нас кашалі!
А калі надыдзе мір,
Не згадае больш ніхто
Нават пра пазыкі тыя – 1055
Можна іх
Будзе і не аддаваць!

[*Антода*]

ДРУГАЯ ПАЛОВА СУПОЛЬНАГА ХОРУ.

Мы чакаем на бяседу
Да сябе людзей з Карыста –
Мілых, дарагіх гасцей. 1060
Маем кашу мы з бабоў, свежанькае парся –
Смачнае, прыемнае, толькі што забітае!
Дык хадзіце ўсе да нас; ну, а з раніцы
Вы схадзіце ў лазню: добра
Раім вам памыцца ды пашаравацца! 1065

І пасля заходзьце ўжо
У пакоі нашыя –
Размяшчайцеся,
Як дома!
Бо пасля ўжо 1070
Дзверы ўсе зачыняцца.

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.
Вунь, ад Спарты паслы па дарозе брыдуць,
да зямлі ў іх даўгія бароды,
А між сцёгнаў у іх – нібы той частакол:
парасят можна ім абгароджваць!

[ЭПІСОДЫЙ ПЯТЫ]

[Лакедэмонцы, супольны хор.]

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. Вітаю вас, лакедэмонскія мужы!
Кажыце, з чым жа вы прыйшлі да нас. 1075

ЛАКЕДЭМОНЕЦ. Да што тут дужа многа вам і гаварыць!
Чаго прыйшлі мы – то ж вы самі відзіце...

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. А-ёй, хвароба ваша развіваецца,
І жылы вашы надта моцна запаліліся!

ЛАКЕДЭМОНЕЦ. Паскудна, гэта праўда! Вот бы нам скарэй 1080
Найці таго, хто можа нам тут мір вярнуць!

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ. Сюды йдуць вунь і жыхары тутэйшыя
І выглядаюць, як барцы: у іх пры поясе
Плашчы чамусьці паўздымаліся. Відаць,
Хвароба неяк звязана з гімнастыкай... 1085

[Лакедэмонцы, Афінцы на чале з Прытанам,
супольны хор.]

[ПРЫТАН]. Ці хтосьці скажа нам, дзе Люсістрата?
Бо ўсе мужчыны мы – вось гэтакія.

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.
Хваробы ўсе прыкметы тья самыя...
Відаць, на золку моцна выяўляюцца?

[ПРЫТАН]. Бажуся Дзэўсам, мы тут знемагліся ўшчэнт! 1090
Калі ж пра мір мы хутка не дамовімся,
Нам на Клейстэна прыйдзеца накінуцца...

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Вы ж хоць крыху прыкрыйцеся накідкамі,
Каб вас не ўбачыў хоць гермакапід які!

[ПРЫТАН]. А й праўда, сведка Дзэўс!

ЛАКЕДЭМОНЕЦ. Бажуся я 1095
Двумя багамі, мы ўжэ ўсе прыкрыліся!

[ПРЫТАН]. Вітаю вас, лаконцы! Надта ж кепска нам усім...

ЛАКЕДЭМОНЕЦ. І нам так больна, дарагуша мой!

Ні знаю, як і паказаць ту вопухаль...

[ПРЫТАН]. Расказвайце ж, лаконцы, проста й шчыра нам: 1100
Дзеля чаго сюды прыйшлі?

ЛАКЕДЭМОНЕЦ. Да штоб пра мір
Дагаварыцца.

[ПРЫТАН]. Добра кажаце: і мы

Тут дзеля гэтага. Ці Люсістрату ўжо

Паклікаць не пара? Вось хто нам зробіць мір!

ЛАКЕДЭМОНЕЦ. Завіце ж Люсістрату радзі ўсех багоў! 1105

[ПРЫТАН]. Няма патрэбы клікаць нам яе: ужо

Яна пачула нас і вунь, сама ідзе.

[Люсістрата, Лакедэмонцы,
Афінцы на чале з Прытанам, супольны хор.]

КАРЫФЕЙ ХОРУ ДЗЯДОЎ.

Цябе вітаем, найхрабрэйшую з жанчын!

Ды цяпер мы цябе хочам бачыць

Непахіснай і добрай, лагоднай і злой,
справядлівай і высакароднай!

Мы, з народу Элады найлепшыя, тут,
у палоне тваіх моцных чараў,

Сабраліся, каб разам даверыць табе
палагодзіць усе нашы скаргі!

1110

ЛЮСІСТРАТА. Няцяжка гэтае зрабіць, калі цяпер вы ўсе
Аднолькава гарыце жарсцю й міру прагнеце...
Ну што ж, паглядзім. А дзе Багіня згоды?

[Люсістрата, Багіня згоды, Лакедэмонцы,
Афінцы на чале з Прытанам, супольны хор.]

ЛЮСІСТРАТА. Найперш лакедэмонцаў вось сюды падводзь – 1115

Не гэтак, не гвалтоўна, не нахрапіста,
Як лезлі к нам мужчыны неразумныя,
А так лагодна, ціха, па-жаночаму;

А рук не пададуць – хапай за чэлесы!

Вось так! А зараз за афінцамі чарга: 1120

Вядзі за тое, што яны дадуць табе.

Лакедэмонцы, падыходзьце ўсе бліжэй!

[*Да афінцаў.*]

І вы хадзіце ўсе. Што я скажу, паслухайце:

Жанчына я, а розуму ўсё ж не пазбаўлена.

Я змалку шмат карыснага засвоіла: 1125

Нямала чула ад старэйшых, ад бацькоў

І кепскаму ад іх не навучылася.

Хачу за рукі ўзяць я вас, абляяць вас як след,

Бо заслужылі вы! Хоць вы блізкія,

Хоць алтары з аднога кубка акрапляеце 1130

У Піласе, ў Алімпіі, ў Піто (і шмат

Яшчэ дзе – ці ж мне пералічваць хочацца?),

Ды на вачах у варвараў бязлітасных

Вы губіце Элады люд і гарады.

Вось першае, што я хацела вам сказаць. 1135

[ПРЫТАН (*сам сабе*)]. Мяне ж загубіць чэлес, што не апускаецца...

ЛЮСІСТРАТА. Цяпер, лакедэмонцы, вам кажу:

Ці вы забылі, як калісьці Перыклід,

Ваш суайчыннік, ля афінскіх алтароў

Ва ўборы пурпуровым распачна маліў 1140

Пра войска? Бо месэнцы вас тады

Пабілі, й бог зямлю патрос як след.

І ваяроў тады чатыры тысячы
 Павёў Кімон і ўратаваў Лаконію.
 А вы, дастаўшы ад афінцаў помачы, 1145
 Пасля такога землі іх рабуеце!
 [ПРЫТАН]. Яны, Дзэўс бачыць, Люсістрата, чыняць зло!
 ЛАКЕДЭМОНЕЦ. То праўда, зло...
 [Сам сабе.]
 Ах, што ж за задніца ў няё!
 ЛЮСІСТРАТА [да афінцаў.] А вы што думалі, афінцы
 вам даруецца?
 Забылі, як лаконскія шыхты да вас 1150
 Прышлі, калі вы ўсе насілі строй рабоў?
 Шмат тэсалонцаў ад іх рук пагінула,
 Шмат Гіпіевых палягло прыспешнікаў!
 Хаўрус тады ў вас толькі з імі быў:
 Яны знялі з вас рызманы нявольнікаў 1155
 І вам вярнулі грамадзянскі ўбор!
 ЛАКЕДЭМОНЕЦ. Ні відзеў такой вумнай бабы я яшчэ!
 [ПРЫТАН (сам сабе)]. Дзе шчылінку ты ўбачыш прыгажэйшую?
 ЛЮСІСТРАТА. Чаму ж, забыўшыся аб згодзе колішняй,
 Ваюеце вы? І чаму ніяк не можаце 1160
 Вы замірыцца? Што вам замінае ў тым?
 ЛАКЕДЭМОНЕЦ. І нам мір так нужон, а вы ваколіцу
 Вярніце нам!..
 ЛЮСІСТРАТА. Якую?
 ЛАКЕДЭМОНЕЦ. Возля Пілаў – там, гдзе ўход:
 Яго даўно мы очань хочам палучыць...
 [ПРЫТАН]. За сведку Пасейдон, яго не аддамо! 1165
 ЛЮСІСТРАТА. Аддай жа, сябра, хай!
 [ПРЫТАН]. Дык там жа ў нас прычал!
 ЛЮСІСТРАТА. Прасіце ў іх мясціну іншую ўзамен.
 [ПРЫТАН]. Тады *вы* нам аддайце гэтыя... як іх...
 Спачатку Эхінунт, пасля Мелійскі мыс,
 А да таго – і ногі мегарыйскія. 1170
 ЛАКЕДЭМОНЕЦ. Багамі прысягаю, дарагі, ні ўсё за раз!

І, што трэба вам, бярыце:
Толькі, каб убачыць нешта, 1200
Мець вам трэба
Лепшы зрок, чым у мяне!

[Антода]

ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.

Тым, хто мае мала хлеба
Ў доме й розных служак многа
Ды яшчэ малых дзяцей, 1205

Мы пшаніцу прапануем: хто захоча, можа браць!
Праснакоў спячы каб добрых, жмені хопіць той мукі.
Беднякі, усе сюды: падыходзьце ўжо да нас!

Торбы ды мяхі бярыце
Ды спяшайце па пшаніцу: 1210
Вам яе Манэс

Шмат насыпле, з коптурам!
Просім толькі не стаяць
Надта блізка ля дзвярэй:
Тут сабака ліхі – сцеражыцеся! 1215

[ЭКСАД]

[Першы афінец, Другі афінец, Хор лакедэмонцаў,
Хор афінцаў.]

ПЕРШЫ АФІНЕЦ. Гэй, насцеж брамы ўсе! Ну, расступіцеся!
Чаго тут стаіце? А можа, мне вас падсмаліць
Паходняю? Аднак жа вы й нахабныя!
Я б не рабіў так. Хоць, як трэба дагадзіць,
Дык я цяпер гатовы ўсё ператрываць. 1220

ДРУГІ АФІНЕЦ. І мы гатовыя ператрываць з табой.

ПЕРШЫ АФІНЕЦ. Прэч! Прэч! Інакш заплачаце па валасах!
З дарогі прэч! Лакедэмонцы выйдуць хай
Пасля пачоткі ладнае ды сытнае!

ДРУГІ АФІНЕЦ. Ніколі гэтакіх бясед не бачыў я: 1225

- Лаконцы ўсе такія гжэчныя былі!
 Мы ж вялі размовы мудрыя...
- ПЕРШЫ АФІНЕЦ. Ды каб жа клёк быў і ў цвярозай галаве!
 А як з чаркамі мяне афінцы добра слухалі,
 Хадзілі б мы на перамовы п'янымі. 1230
 А так лакедэмонцы бачаць нас заўжды
 Цвярозымі, а нам так выпіць хочацца!
 Таго, што кажуць нам, мы ж і не слухаем,
 Чаго не кажуць, тое прыдумляем мы,
 А потым абвяшчаем выдумкі свае. 1235
 Тым разам добра ўсё! Калі ж бы прагучаў
 Не Тэламон, а Клейтагора – мы б усе
 Хвалілі гэта й прысягалі ўсім, што ёсць!
 [Да хору.] А-а, зноў вы тут дарогу заступаеце?!
 Ці ўрэшце прэч не пойдзеце, нягодныя! 1240
- ДРУГІ АФІНЕЦ. Бажуся Дзэўсам, госці павыходзілі!
- [Прытан, іншыя афінцы, Хор лакедэмонцаў,
 Хор афінцаў, Флейтыст.]
- ЛАКЕДЭМОНЕЦ [да флейтыста]. Вазьмі во флэйту
 да заграй нам, дружа мой,
 Я ж патанцюю да спяю вам весела
 Пра нас і пра афінцаў песню-пахвалу.
- [ПРЫТАН]. Бяры ўжо дудачку сваю, дзеля багоў:
 Мне скокі вашыя цікава паглядзець. 1245
- ЛАКЕДЭМОНЕЦ. Разбудзі
 Ў нас, о Мнемасіна,
 Музу й памяць пра дні,
 Дні, када й афінцаў у бітвах
 Відзеў я радам. 1250
 Артэмісій прыветстваваў
 Міг пабеды –
 Як мы мідзян гналі!
 Помню добра: Леанід,
 Як тых дзікоў, вёў нас на бой, 1255

Што навастрылі страшна клыкі!

Пена

Па нашых ліцах цякла

І пакрывала

Аж да пятак цела ўсё. 1260

Персаў жа там столька была,

Як пяску марскога!

О, багіня лясная, ахотніца, ты,

Чуда лесу, прыдзі ж ты к нам!

Міру навечна, сагласія добрага, 1265

Дружбы харошай на векі вякоў,

Радасыці шчэдрай нам дай!

Без лісінай хітрасці нам нада

Жыць цяпер. Прыдзі ж, прыдзі жа

К нам, ахотніца! 1270

[Прытан, іншыя афінцы, Хор лакедэмонцаў,
Хор афінцаў, Флейтыст, розныя жанчыны.]

[ПРЫТАН]. Цяпер, калі канец шчаслівы надышоў,

Лаконцы хай бяруць жанок

Сваіх, а вы – сваіх!

Да жонкі кожнай

Хай падыдзе муж, 1275

А жонкі да мужоў. І ў гонар згоды добрае

Багоў уславім, зладзім рэй ды прысягнём

Больш не рабіць такіх памылак надалей!

ХОР АФІНЦАЎ. Спявайце хорам, клічце ўжо харыт,

Слаўную Артэміду і брата яе, 1280

Хараводца на святах слаўнага –

Іэя!

А да таго ж нісійскага

Ўладыку Бакха, менадам прыязнага,

Дзэўса паклічце: хай бачыць грамавержац; 1285

Жонку ягоную слаўную,

Клічце ж і рэшту багоў: хай тут сведкамі

- Вечнымі будуць прысягі нязрушнае,
 Моцнага міру, што створаны быў
 З ласкі Кіпрыды чароўнае! 1290
 Го-ля-ля! І-э! Пеан!
 Скачам высока, а-гой!
 Мы – пераможцы, ура!
 Э-вой, э-вой, э-ва, э-ва!!!
 [ПРЫТАН (да лакедэмонцаў)]. Спеў музам новы
 заспявайце й вы па-новаму! 1295
 ХОР ЛАКЕДЭМОНЦАЎ. О, сайдзі з Тайгета валшэбнага,
 Муза лаканійская,
 Прама к нам!
 Праслаў Амюклейскага бога
 І меднага храма хазяйку, 1300
 Да Ціндарыдаў яшчэ –
 Ё танцах над быстрым Эўротам.
 Страсна танцуйце,
 Скачыце весела
 І Спарту праслаўляйце, 1305
 Нашы песні й топат дружны –
 Ёсё радзі багоў!
 Над Эўротам хараводы
 Мальцаў, дзевушак; 1310
 Борздка гоцаюць яны разам,
 Ажна ўецца пыль!
 Валасá – як у бакханак.
 Скачуць з цірсамі ў руках.
 Дочка Леда плодная
 Гэты харавод вядзець. 1315
 Снова ўкладайце цвяточкі на валасá,
 Добра прыплясвайце,
 Як тое стада аленей!
 Громка ў ладошкі ва славу захлопайце
 Багіні храма меднага! 1320
 [Паст. у 411 г. да н.э.]

ЖАБЫ

Асобы:

КСАНТЫЙ, нявольнік.

ДЫЁНІС, бог.

ГЕРАКЛ, герой.

НЯБОЖЧЫК.

ХАРОН, перавозчык у падземны свет.

ХОР ЖАБ.

ХОР ПАСВЕЧАНЫХ У МІСТЭРЫ.

АЯК, брамнік у падземным свеце.

ПРЫСЛУЖНИЦА ПЕРСЕФОНЫ.

СТАРАЯ ЖАНЧЫНА З БРАЗГОТКАМІ (*не прамаўляе*).

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА.

ПЛАТАНА, другая шынкарка.

ЭЎРЫПІД.

ЭСХІЛ.

ПЛУТОН, бог падземнага свету.

[ПРАЛОГ]

[Дыёніс, Ксантый.]

- КСАНТЫЙ. Ці мне не стрэльнуць жарцікам, о гаспадар,
Каб пасмяшыць звычайным чынам публіку?
- ДЫЁНІС. Кажы, што хочаш, – толькі не «ой, цяжка мне!»,
Таго не трэба ўжо: занадта збрыдзела.
- КСАНТЫЙ. А што яшчэ? 5
- ДЫЁНІС. Не трэба і «як цісне мне!»
- КСАНТЫЙ. А што? Хіба смяшнейшае?
- ДЫЁНІС. Хай толькі Дзэўс
Яшчэ таго тут не пачуе!..
- КСАНТЫЙ. А чаго?
- ДЫЁНІС. ...Што з грузам гэткім на плячах не сцерпіш ты.
- КСАНТЫЙ. І што, калі не скіну я з плячэй цяжар,
Магу і пукнуць, бо так цяжка вытрываць... 10
- ДЫЁНІС. Малю: не трэба – й так рыгаць мне хочацца!
- КСАНТЫЙ. Навошта ж мне тады цяжар такі насіць,
Калі не ўставіць жарту, як у Фрыніха
Звычайна ёсць, ці ў Лікія, Амэйпсія?
У іх заўжды насільшчыкі ў камедыях. 15
- ДЫЁНІС. Не, гэтак не рабі, бо калі бачу я
На сцэне гэтай выбрыкі падобныя,
На цэлы год старэйшым я вяртаюся.
- КСАНТЫЙ. О мой ты карак, нешчаслівы тры разы!
Ад грузу гнуса й не магу пажартаваць... 20
- ДЫЁНІС. Хіба ж не пыха гэта, не разбэшчанаць,
Як я, Дыёніс, сын Збаночка віннага,
Іду нагамі, а яму аддаў асла,
Каб ён не надта гнуўся пад цяжарам тым?
- КСАНТЫЙ. Дык я ж нясу! 25
- ДЫЁНІС. Нясеш? Ты ж едзеш!
- КСАНТЫЙ. Груз – на мне!

ДЫЁЊІС. Дык як яго нясеш ты?
 КСАНТЫЙ. Аж згінаюся!
 ДЫЁЊІС. Хіба тваю паклажу не асёл вязе?
 КСАНТЫЙ. Дзэўс – сведка: тое, што на мне, я і нясу!
 ДЫЁЊІС. Як можаш несці ты, калі цябе вязуць?
 КСАНТЫЙ. Не ведаю, ды груз мне плечы муляе. 30
 ДЫЁЊІС. Як дапамогі ад асла не маеш ты,
 Дык сам яго вазьмі на плечы – і нясі!
 КСАНТЫЙ. Чаму ж на моры не змагаўся я, бядак?
 Іначай ты ў мяне яшчэ паплакаў бы!
 ДЫЁЊІС. Ну, злазь, гультаю! Акурат мы падышлі 35
 Да тых дзвярэй, дзе мы спачатку меліся
 Спыніцца. Хлопча, хлопча! Адчынай хутчэй!

[Ды ёніс, Ксантый, Геракл.]

ГЕРАКЛ. Хто там у дзверы грукае? Хто ломіцца,
 Нібы кентаўр? Ну, гавары, што сталася?
 ДЫЁЊІС [*да Ксантыя*]. Паслухай...
 КСАНТЫЙ. Што?
 ДЫЁЊІС. Не бачыш ты хіба? 40
 КСАНТЫЙ. Чаго?
 ДЫЁЊІС. Як ён баіцца...
 КСАНТЫЙ. Дзэўса не смяшы!
 ГЕРАКЛ [*сам сабе*]. Дэметра – сведка, смеху не магу стрымаць!
 Кусаю губы, ды смяюся ўсё адно.
 ДЫЁЊІС. Хадзі, шаноўны: маю слова да цябе.
 ГЕРАКЛ. Хіба ж не смешна бачыць шкуру львіную, 45
 Пад ёй – хітон шафранавага колеру?!
 Дзеля чаго катурны тут з дубінаю?
 Куды прастуеш?
 ДЫЁЊІС. Морам я з Клейстэнам плыў.
 ГЕРАКЛ. І ваяваў?
 ДЫЁЊІС. Мы патапілі ворагаў –
 Дванаццаць ці трынаццаць караблёў яго. 50
 ГЕРАКЛ. Вы ўдвух?

ДЫЁНІС. За сведку Фэб...
 КСАНТЫЙ. І тут прачнуўся я.
 ДЫЁНІС. І вось калі дачытваў «Андрamedу» я
 На гэтым караблі, раптоўна ў сэрцы жарсць
 З’явілася... Як думаеш, што за яна?
 ГЕРАКЛ. І моцная?
 ДЫЁНІС. Малая... нібы той Малон. 55
 ГЕРАКЛ. Жарсць да жанчыны?
 ДЫЁНІС. Не.
 ГЕРАКЛ. Да хлопчыка?
 ДЫЁНІС. Ды не!
 ГЕРАКЛ. Ці да мужчыны?
 ДЫЁНІС. Ой!
 ГЕРАКЛ. Што – быў з Клейстэнам ты?
 ДЫЁНІС. Не смейся, браце, бо занадта цяжка мне:
 Ад невымоўнае тугі пакутую...
 ГЕРАКЛ. Якой, браток?
 ДЫЁНІС. Ды цяжка нават вымавіць... 60
 Хіба што патлумачу я на прыкладзе:
 Ці моцна кашы не хацелася табе?
 ГЕРАКЛ. Дык ты пра кашу? Га, ды тысячу разоў!
 ДЫЁНІС. Ці ясна я сказаў, ці трэба паўтарыць?
 ГЕРАКЛ. Ды не, пра кашу досыць... зразумела ўсё. 65
 ДЫЁНІС. Па Эўрыпідзе гэткая туга мяне
 Грызе.
 ГЕРАКЛ. Як гэта – па нябожчыку туга?
 ДЫЁНІС. Дальбог, ніхто мяне не зможа ўжо стрымаць –
 Сыходжу да яго.
 ГЕРАКЛ. Няўжо ў Аід ідзеш?
 ДЫЁНІС. Бажуся Дзэўсам: трэба, дык сыду глыбей! 70
 ГЕРАКЛ. Навошта?
 ДЫЁНІС. Я хачу знайсці сапраўднага
 Паэта. Тыя, што жывуць, благія ўсе.
 ГЕРАКЛ. А што – Яфон памёр?

- ДЫЁЊІС. Відаць, адзіны ён,
Хто варты нечага, сярод жывых. Ды я
У гэтым, зрэшты, не зусім упэўнены. 75
- ГЕРАКЛ. Калі на тое, дык Сафокла б вывесці
Адтуль раней: за Эўрыпіда лепшы ён.
- ДЫЁЊІС. Ну не, я на Яфона б паглядзеў найперш,
Бо што ён без Сафокла можа сам стварыць?
Апроч таго, спрытнюга Эўрыпід адтуль 80
Мне дапамог бы выбрацца, а той і там
І тут да ўсіх выдатна прыстасуецца.
- ГЕРАКЛ. Дзе ж Агатон?
- ДЫЁЊІС. Пакінуў ён мяне, сышоў:
Сябры паэта страцілі цудоўнага.
- ГЕРАКЛ. Дзе ж ён, бядак?
- ДЫЁЊІС. Сярод бяседы боскае. 85
- ГЕРАКЛ. А што Ксенокл?
- ДЫЁЊІС. Хай, дзеля Дзэўса, згіне ён!
- ГЕРАКЛ. А як Пітангел?
- КСАНТЫЙ [*сам сабе*] І ні слова пра мяне,
Хоць плечы мне цяжар намуляў будзь здароў!
- ГЕРАКЛ. Ці ж хлопчыкаў няма ў нас, што трагедыяў
Кляпаюць тысячы: яны спрытнейшыя 90
За Эўрыпіда аж на стадый, і не менш!
- ДЫЁЊІС. А, гэта пустадомкі ды балбатуны,
Хор ластавак і жывапісцаў-пэцкаляў,
Што ўмомант змоўкне, як паказ закончыцца,
Адзін раз на трагедыю пасікаўшы. 95
Паэта ж не знайсці цяпер сапраўднага,
Які загаманіў бы поўным голасам.
- ГЕРАКЛ. Як гэта – поўным?
- ДЫЁЊІС. Так, каб смела прамаяляў
І нешта выславіў ён незвычайнае:
Эфір – пакойчык Дзэўса, Часу мерны крок. 100
*Душа не смела на святыні прысягнуць,
Але язык зрабіў клятваадступніцтва.*

ГЕРАКЛ. Ты любіш гэткае?
 ДЫЁЊІС. Аж не магу трываць!
 ГЕРАКЛ. Дурнота тут суцэльная, пагодзішся...
 ДЫЁЊІС. *Ты мне ў душу не лезь*, бо свой жа маеш дом. 105
 ГЕРАКЛ. А мне здаецца, што і не бывае горш!
 ДЫЁЊІС. Вучы нас есці!
 КСАНТЫЙ [*сам сабе*]. І ні слова пра мяне!
 ДЫЁЊІС. Як ты, прыйшоў я, дзіўна апрануўшыся,
 Каб ты назваў мне, на ўсялякі выпадак,
 Сваіх сяброў, з чыёю дапамогаю 110
 Ты Кербера дастаў. Таксама раскажы
 Пра гавані, пякарні й дзе бардэлі там,
 Дзе корчмы, раздарожжы, назвы, гарады,
 Дзе прыстані, дарогі ды паселішчы,
 Дзе менш блашчыцаў...
 КСАНТЫЙ [*сам сабе*]. І ні слова пра мяне! 115
 ГЕРАКЛ. І ты, няшчасны, йсці туды наважыўся?
 ДЫЁЊІС. Ты не пярэч, а лепей мне распавядзі,
 Як мне туды, ў Аід патрапіць найхутчэй,
 Каб не халодна йсці было, не гарача.
 ГЕРАКЛ. Патрапіць як? Ёсць жа нямала спосабаў: 120
 Адзін – праз зашмаргу й услончык просценькі.
 Засілься...
 ДЫЁЊІС. Што ты! Спосаб той задушлівы.
 ГЕРАКЛ. Ёсць спосаб выпрабаваны яшчэ адзін –
 Праз ступку...
 ДЫЁЊІС. На цыкуту намякаеш ты?
 ГЕРАКЛ. Вядома.
 ДЫЁЊІС. Ой, той спосаб надта сіверны! 125
 Тут проста можна адмарозіць ногі ўшчэнт.
 ГЕРАКЛ. Кароткая дарожка будзе й стромая...
 ДЫЁЊІС. Ну, дзеля Дзэўса, бо не моцны я хадох!
 ГЕРАКЛ. Ідзі на Пляц Ганчарны...
 ДЫЁЊІС. Ну, каб што зрабіць?

ГЕРАКЛ. Залезь на верхатуру вежы...
 ДЫЁНІС. Што пасля? 130
 ГЕРАКЛ. Чакай, пакуль пачнецца бег з паходнямі.
 «Давайце!» крыкнуць гледачы – і тут жа ты
 Давай...
 ДЫЁНІС. А што – даваць? Куды?
 ГЕРАКЛ. Давай... уніз!
 ДЫЁНІС. Мазгоў дзве палавінкі так змарнуюцца –
 Не для мяне дарожка тая!
 ГЕРАКЛ. Што ж тады? 135
 ДЫЁНІС. Пайду тваёй дарогай.
 ГЕРАКЛ. Доўгая яна!
 Ідзеш спярша да возера вялікага,
 Бяздоннага.
 ДЫЁНІС. А як я перапраўлюся?
 ГЕРАКЛ. Туды, на бок другі, стары вясляр
 Цябе перавязе за два аболы ў лодачцы. 140
 ДЫЁНІС. Ах!
 Моц вялікая ў аbolaў тых паўсюль...
 Адкуль яны там?
 ГЕРАКЛ. Іх яшчэ Тэсей прывёз.
 Далей убачыш змеяў ты, яшчэ звяроў
 Жахлівых.
 ДЫЁНІС. Ты мяне не напалохаеш
 І тым не спыніш!
 ГЕРАКЛ. Гразь там непразная, 145
 Лайно патокамі плыве, а ў ім усе,
 Хто чужаземца скрыўдзіў падарожнага,
 Хто прыхаваўся, спакусіўшы хлопчыка,
 Хто ўзняў руку на маці, бацьку ў зубы даў
 І хто не датрымаў прысягі дадзенай 150
 Ці вершык проста ў Морсіма спісаў.
 ДЫЁНІС. І тых туды ж парá, багамі сведчуся,
 Хто вучыць ад Кінэсія пірыхіі.
 ГЕРАКЛ. Пасля цябе абвеюць флейтаў галасы,

Ты ўбачыш пекнае святло – ну вось як тут, 155
 Гай міртавы, мужчынаў і жанчын хары,
 А потым гучныя пачуеш воплескі...
 ДЫЁНІС. Хто ж гэта?
 ГЕРАКЛ. Пасвячоных ў містэрыі.
 КСАНТЫЙ. Я ж, далібог, пры тых містэрыях асёл,
 Не, не магу далей я несці той цяжар. 160
 ГЕРАКЛ. Яны ўсё патлумачаць, што спатрэбіцца,
 Табе, бо ля дарогі іхняе жытло,
 Што ўпрост да брамы да Плутонавай вядзе.
 Ну, дык шчасліва, браце!

[Ды ё н і с, К с а н т ы й.]

ДЫЁНІС. І цябе хай Дзэўс
 Бароніць.
 [Да Ксантыя.]
 Ну, бяры свой груз на плечы зноў! 165
 КСАНТЫЙ. І зняць яго я не паспеў...
 ДЫЁНІС. Бяры, давай!
 КСАНТЫЙ. Не, пачакай, малю! Лепш ты б каго наняў
 З нябожчыкаў, што йдуць дарогай гэтаю.
 ДЫЁНІС. А як не знойдзем?
 КСАНТЫЙ. Тады я...
 ДЫЁНІС. Хай будзе так!
 Ну, вось якраз і вынеслі нябожчыка. 170
 Гэй, ты, мярцвяча, да цябе звяртаюся!
 Ці занясеш паклажу гэтую ў Аід?

[Ды ё н і с, К с а н т ы й, пахавальная працэсія з Нябожчыкам.]

Нябожчык. Якую?
 ДЫЁНІС. Гэтую.
 Нябожчык. Дзве драхмы мне дасі?
 ДЫЁНІС. О Дзэўс, зашмат!
 Нябожчык. Нясіце, гэі, мяне далей!

ДЫЁНІС. Не, сябра, стой: а можа ўсё ж дамовімся? 175

НЯБОЖЧЫК. Дзвюх драхмаў не дасі – няма й пра што казаць...

ДЫЁНІС. На тры аболы менш...

НЯБОЖЧЫК. Ды лепш я ажыву!

КСАНТЫЙ. Пыхлівец кляты! Ён яшчэ наплачацца!

Сам панясу.

[Ды ёніс, Ксантый.]

ДЫЁНІС. Хлапец высакародны ты...

Хадзем да чоўна.

ХАРОН. Го-го-гоп, прычальваем! 180

КСАНТЫЙ. А гэта што?

ДЫЁНІС. Бажуся Дзэўсам, возера,

Што згадваў ён... І човен зараз бачу я.

КСАНТЫЙ. А вунь, бажуся Пасейдонам, сам Харон.

[Ды ёніс, Ксантый, Харон.]

ДЫЁНІС. Харон, чалом! Харон, чалом! Харон, чалом!

ХАРОН. Хто хоча адпачынку ад бяды й турбот? 185

Каму ў даліну Леты, ў Воўну-ад-Асла?

Да Кербера, да гругання ці на Тайнар?

ДЫЁНІС. *Мне акурат.*

ХАРОН. Сядай хутчэй!

ДЫЁНІС. А прыстань дзе?

Ля гругання?

ХАРОН. Дзэўс сведкам будзе: для цябе –

Залазь!

ДЫЁНІС [да Ксантыя]. Гэй, хлопча!

ХАРОН. Не бяру рабоў, калі 190

За шкуру ў моры за сваю не біліся...

КСАНТЫЙ. Слабыя вочы меў тады я, бачыць Дзэўс.

ХАРОН. Хіба ж не аббяжыш наўкола возера?

КСАНТЫЙ. Дзе ж мне чакаць вас?

ХАРОН. Каля Каменя Журбы,

На прыстані.

ДЫЁНІС. Ты зразумеў?
КСАНТЫЙ. Ну, зразумеў... 195
Ледзь выйшаў з дому – й столькі ліха бедаку.

[Ды ё н і с, Х а р о н.]

ХАРОН [да Дыёніса]. Сядай за вёслы.

[Да гледачоў.]

Хто яшчэ? Ану, жвавей!

[Да Дыёніса.]

Гэй, што ты робіш?

ДЫЁНІС. Што раблю? Вось, акурат
За вёслы сеў, як ты мне й загадаў цяпер.

ХАРОН. І тут усеўся ты, пузаты?

ДЫЁНІС. Ну, глядзі. 200

ХАРОН. І рукі выцягні й трымай вось так.

ДЫЁНІС. Ну, вось.

ХАРОН. Не балбачы, а ў дно ўпірайся – і вяслуй
Як след, жвавей!

ДЫЁНІС. А як мне скажаш веславаць,
Калі ні Саламіна я не ведаю,
Ні мора?

ХАРОН. Лёгка! Толькі апусці вясло – 205
І ўраз пачуеш ты чароўны спеў.

ДЫЁНІС. Які?

ХАРОН. Жаб-лебедзяў. Цудоўна!

ДЫЁНІС. Дай мне нейкі знак!

ХАРОН. О-го-го-гоп! О-го-го-гоп!

[Ды ё н і с, Х а р о н, Х о р ж а б.]

ХОР ЖАВ. Брэкекекекс, куакс, куакс!
Брэкекекекс, куакс, куакс! 210
Крыніц і багнаў дзеці,
Пачнём пад спевы флейтаў
Мы спеў салодкагучны свой і пекны!

	Куакс, куакс! Дзяржаўцу Нісэі, Дыёнісу-богу, яе Спявалі ў Балотах мы Ў дні, калі п'яна ды шумна Свята Збаноў адзначаюць – Народ ідзе да храма нашага гурмой. Брэкекекекс, куакс, куакс!	215
ДЫЁНІС.	Мне задніца ўжо муляе! Аёй, баліць! Куакс, куакс! А вам усё адно, відаць...	
ХОР ЖАБ. ДЫЁНІС.	Брэкекекекс, куакс, куакс! Каб убрыкнуць вас тым «куакс»! Устыла вашае «куакс»!	225
ХОР ЖАБ.	А хоць бы й так, назола ты! Для лірагучных муз прыемны гэты спеў. І казланогі Пан з трысняговай жалейкаю, І Апалон нам рады – з фармінгай сваёй, Бо тут, у багне мы для ліры той Вырошчваем чарот якраз. Брэкекекекс, куакс, куакс!	230
ДЫЁНІС.	Абселі мяне пухіры, І зад мой трывае ледзь: Нагнуся – як грымне, глядзі!	235
ХОР ЖАБ. ДЫЁНІС.	Брэкекекекс, куакс, куакс! Хай спевалюбны ваш род Замоўк бы!	240
ХОР ЖАБ.	Мы йшчэ гучней Спяваць пачнём цяпер у ззянні дня, Калі заскачам сярод чароту ды аеру, І спевам пералівістым Зальемся мы, на ўцеху ўсім! Бы ад Дзэўсавай залевы, Мы хаваліся ў глыбіні Ды гуллівым карагодам Жвава бурбалкі пускалі.	245

- ДЫЁНІС. Брэкекекекс, куакс, куакс! 250
Гэта і я ў вас пераняў.
- ХОР ЖАВ. Надта горка нам і крыўдна.
- ДЫЁНІС. Мне ж яшчэ горш,
Бо пры вёслах
Ад напругі лопну я! 255
- ХОР ЖАВ. Брэкекекекс, куакс, куакс!
- ДЫЁНІС. Крычыце! Мне – усё адно.
- ХОР ЖАВ. Мы крычаць вось гэтак будзем
Цэлы дзень, бесперастанку,
Покуль глотак хопіць нам! 260
- ДЫЁНІС. Брэкекекекс, куакс, куакс!
Мяне не пераквакаць вам!
- ХОР ЖАВ. І ты нас не перакрычыш!
- ДЫЁНІС. Ды не, як будзе трэба, дык вас я пераквакаць буду
Ад раніцы да ночы: 265
[Брэкекекекс, куакс, куакс!]
Ну вось і ўтаймаваў я ваш «куакс»! –
Брэкекекекс, куакс, куакс!
- ХАРОН. Ну, стоп! Прычальвай: вёслы адкладай!
Вылазь і заплаці як след. 270
- ДЫЁНІС. Тут два аболы. Вось.
Гэй, Ксантый! Дзе ты, Ксантый? Ксантый, гэй!
- КСАНТЫЙ. А-гу!
- ДЫЁНІС. Хадзі сюды!
- КСАНТЫЙ. Вітаю, гаспадар!
- ДЫЁНІС. Ну, што ты бачыў?
- КСАНТЫЙ. Толькі бруд і змрок.
- ДЫЁНІС. Скажы, ці бачыў ты якіх бацьказабойцаў
Ці клятвапарушальнікаў, што ён казаў? 275
- КСАНТЫЙ. А ты?
- ДЫЁНІС. Бажуся Пасейдонам, бачу і цяпер!
Дык што ж рабіць нам?
- КСАНТЫЙ. Лепш ісці далей,
Бо ў гэтым месцы, ён казаў, нямала
Ёсць дзікай зверыны.

КСАНТЫЙ. Аднак на лепшае ўсё выйшла нам,
І можам мы сказаць, як Гегелох:
«Куніцу бачу пасля буры зноў...»
Эмпуса знікла.

ДЫЁНІС. Пабажыся!

КСАНТЫЙ. Сведка – Дзэўс... 305

ДЫЁНІС. Яшчэ раз!

КСАНТЫЙ. Бачыць Дзэўс!

ДЫЁНІС. Яшчэ раз!

КСАНТЫЙ. Сведка – Дзэўс.

ДЫЁНІС. Ох, як я спалатнеў, яе пабачыўшы!

КСАНТЫЙ. А гэта той ад страху так пачырванеў!

ДЫЁНІС. Ой, гэтулькі адкуль нам ліха выпала?
Каго з багоў мне вінаваціць тут? 310

КСАНТЫЙ. *Эфір – пакойчык Дзэўса, Часу мерны крок?*
У доме флейты спеў.

ДЫЁНІС. Там хтось...

КСАНТЫЙ. Не чуў ты?

ДЫЁНІС. Што я меўся чуць?

КСАНТЫЙ. Той спеў.

ДЫЁНІС. Гучаць яны...

КСАНТЫЙ. Што да мяне, я ўжо адчуў
паходняў таямнічы смольны пах.

ДЫЁНІС. Схаваймася і ўпотайкі паслухайма! 315

ХОР ПАСВЕЧАНЫХ У МІСТЭРЫІ [*за сцэнай*].
О Якх, о ты наш Якх!
О Якх, о ты наш Якх!

КСАНТЫЙ. Спадару, так і ёсць! Спяваюць побач тут
Пасвечаныя, як казалі нам,
Нібы на агары, тут Якху славу ўсе пяюць. 320

ДЫЁНІС. І мне здаецца так.
Але найлепей нам
Крыху прыцішыцца й пачуць пра ўсё самім.

[ПАРАД]

[Хор пасвечаных у містэрыі.]

[Ода 1-я]

[ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

О Якх, найшаноўнейшы, ты на троне высокім там,
О Якх, о ты Якх наш! 325

Ты прыйдзі да нас, каб скакаць на лузе,
Сам павядзі карагод!
Хай з міртаў вянок шматплодны
Аздобиць лоб кучаравы.

Тупачы ў лад, выбівай такт карагоду, 330

Які ў гуллівым руху
Чаруе, палоніць нас!
Танцы, гульні, чарадзействы
Вабяць нас свяшчэнным дзействам,
Спевамі няўтомнымі 335
Хору містаў пасвячоных.

КСАНТЫЙ. Дачка Дэметры, слаўная й шаноўная...

Але ж як смачна пахне парасяцінай!

ДЫЁНІС. Сядзі ўжо ціха – можа, і з'ясі каўбас.

[Антода 1-я]

[ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

Гарыць хай паходня твая, з якой ты да нас ідзеш, 340
О Якх, о ты Якх наш!

Наша зорка святлістая
Свят начных,
Ужо ўсе лугі – у агнях,
У скокі ўжо цягне старых: 345

Яны даўні сум забываюць,
З плеч скідаюць цяжар гадоў,
Журбы прыгнёт
У служэнні
Тым святым. 350

Свецячы паходняю,
 Ты вядзі нас следам за сабой карагодам пекным
 На цудоўны мокры поплаў.
 [КАРЫФЕЙ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХОРУ.]
 Памаўчым жа ўсе пабожна.
 Хай у нашае кола не ўступіць,
 Хто не чуў мовы гэтае высокае,
 не ачысціўся ў сэрцы ды ў думках, 355
 Таямніцаў высокіх ад муз не спазнаў
 і цураецца іх карагодаў,
 Быкаеда Кратына бакхічнай гульбы
 ацаніць, як належыць, не ўмее,
 А ўсё з блазенскіх цешыцца жартаў пустых,
 хоць яны і гучаць недарэчна,
 Не таймуе зламысных разладаў і звад,
 не жадае добра грамадзянам.
 Толькі сваркі й варожасць ідуць ад яго:
 ў тым карыслівы мае інтэрас; 360
 Хто, кіруючы месам ліхою парой,
 патрабуе себе паднашэнняў,
 Непрыяцелю крэпасць аддаў, карабель,
 ці тавар забаронены возіць
 З той Айгіны, як Тарыкіён-ліхадзей,
 што здзірае дваццатую долю,
 Карабельны рыштунак, і ліны, й смалу
 ў Эпідаўр адсылае таемна;
 І хто срэбра чужынцам даваць намаўляў
 на будоўлю варожага флоту, 365
 Хто паскудзіў на стоды Гекаты святой,
 хоць і аўтарам быў дыфірамбаў;
 Хто, хоць рытарам быў, у паэтаў заўжды
 абгрызаў іхні хлеба кавалак,
 Бо ў камедыях быў абсмяяны падчас
 Дыянісіяў, свят старадаўніх, –
 Ім усім я кажу дыў другі раз кажу,
 ды кажу трэці раз ім таксама:

- Адыдзіце ад нашага кола! А вы –
 пачынайце спяваць, карагоды 370
 І скокі вядзіце жвавей і жвавей,
 як належыць на свяце ўрачыстым!
- [Ода 2-я]
- [ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]
 Хадзем цяпер адважна
 На луг, увесь у кветках,
 Прыгупнем на траве!
 Жартуйце ўсе, 375
 Гуляйце ўсе вясёла:
 Так доўга пост трымалі мы!
- [Антода 2-я]
- [ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]
 Спевам, карагодамі
 Багіню-ратаўніцу
 Ўслаўляйма ж урачыста! 380
 Наш край яна
 Навекі абароніць
 назло Тарыкіёну!
- [КАРЫФЕЙ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ ХОРУ.]
 А цяпер іншы спеў пачынай! Той, што
 дорыць пладоў спелых безліч –
 Уладарцы Дэметры, каралеве бясед,
 хорам славу цяпер заспявайма! 385
- [Ода 3-я]
- [ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.] Дэметра, таямніц святых
 Уласніца, стань тут каля нас,
 Ахоўваючы карагод,
 Каб без турбот мы цэлы дзень
 Гулялі й балявалі! 390
- [Антода 3-я]
- [ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.] Паболея жартаў нам дазволь,

- Паболей і сур'ёзных слоў,
Каб, як і трэба ў тья дні,
Маглі мы цяпер вянкi перамогі
Сабе надзець! 395
- [КАРЫФЕЙ ХОРУ ПАСВЕЧАНЫХ У МІСТЭРЫН.]
Агэй-я!
І бога юнага сюды вы спевам заклікайце –
Няхай ён з намі цешыцца ў вясёлым карагодзе!
- [ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]
О Якх наш слаўны, радасць найвялікшая
Вясёлых свят, ты нас у храм багіні 400
Вядзі цяпер!
І пакажы, як лёгка ты
Адолеў шлях далёкі!
О Якх, аматар скокаў, правядзі мяне!
- [ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]
І дзеля прастаты, і дзеля жарту 405
Абуў ты вось падраныя сандалі,
Ўздзеў лахманы,
Каб без аглядкі мы маглі
Гуляць і весяліцца!
О Якх, аматар скокаў, правядзі мяне! 410
- [УВЕСЬ ХОР.] На гожае дзяўчо я азірнуўся,
Што ў танцы побач весела скакала...
Як гляну я –
А грудкі скрозь яе хітон
Падраны выглядаюць. 415
О Якх, аматар скокаў, правядзі мяне!
- ДЫЁНІС. Дзе ўсе, і я там, бо ж і мне так хочацца
Гуляць і весяліцца!
- КСАНТЫЙ. А таксама й мне!
[КАРЫФЕЙ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХОРУ.]
Як хочаце, жартуйма 420
Ўсе разам з Архедэма!
У сем гадоў ён і не ведаў сваякоў,

- Цяпер – прамовы гоніць
Наверсе, між нябожчыкаў,
І стаў галоўны між усякіх злыдняў. 425
- [КАРЫФЕЙ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ ХОРУ.]
Я чую: у магіле
Клейстэнаў сын валоссе
Сабе шчыпае ў дупе, шчокі драпае,
Калоціцца, сагнуты,
І вохае, й каханка 430
Сэбіна кліча з дому анафлісцага.
- [КАРЫФЕЙ ХОРУ ПАСВЕЧАНЫХ У МІСТЭРЫ.]
А Калій, мне казалі,
Сын Гіпабіна, бітву
У львінай шкуры з дзеўкай распачаў...
- ДЫЁНІС. Ці не маглі б сказаць вы, 435
Дзе тут ёсць дом Плутонаў?
З краёў далёкіх толькі што мы прыбылі.
- [КАРЫФЕЙ ХОРУ ПАСВЕЧАНЫХ У МІСТЭРЫ.]
Не йдзі далей нікуды
І болей не пытайся,
Бо ўжо стаіш каля дзвярэй ты самых. 440
- ДЫЁНІС [да Ксантыя]. Бяры цяжар свой, хлопча!
КСАНТЫЙ. А гэта што за штука?
Ўсё тое ж: «Дзэўсаў сын Карынф» – і груз узвальвай!
- [КАРЫФЕЙ ХОРУ ПАСВЕЧАНЫХ У МІСТЭРЫ.]
Шыбуйце
Ва ўквечаны багінін гай, яе святое кола, 445
І свята багаўгоднае радасна святкуйце!
Жанкі й дзяўчаты ў карагодах хай ідучь са мною
Ў святле паходняў, каб праз ноч багіню славіць!
- [Ода 4-я]
- [ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]
Хадзем у травы росныя,
Дзе ружы зацвілі, 450

За старадаўнім звычаем
Давайце зладзім рэй!
І з Мойрамі прыхільнымі
Узрадуемся й мы!

[*Антода 4-я*]

[ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

Нам толькі зые сонейка, 455
І ясны дзень – для нас!
Адны мы, пасвячоныя, пабожны знаем шлях, –
Прыветныя з чужынцамі
І з нашымі людзьмі.

[ЭПСОДЫЙ ПЕРШЫ]

[Ды ёніс, Ксантыя,

Аяк (*спачатку за дзвярыма, потым уваходзіць*).]

ДЫЁНІС [*да Ксантыя*]. Скажы, як туп
прынята ў дзверы стукацца? 460

Якая завядзёнка ёсць спаміж нябожчыкаў?

КСАНТЫЙ. Не думай доўга – ў браму што ёсць сілы бі!

Гераклам будзь і з выгляду, і сапраўды.

ДЫЁНІС. Ну, стукаю...

АЯК [*за дзвярыма*]. Хто там?

ДЫЁНІС. Геракл магутны я.

АЯК [*увайшоўшы*]. Ах ты, нахабная паскудзіна паганая! 465

Мярзоцце, ліхадзей ты наймярзотнейшы!

Ты скраў нам Кербера, сабаку нашага, –

Схапіў, душыў, збіваў і недзе павалок!

А я ж яго так пільнаваў. Чакай цяпер –

Адгэтуль Стыкса чорная скала, 470

Крывавае каменне Ахэронтава,

Какітавы сабакі сцерагуць цябе.

Парве табе Яхідна стоголовая

Вантробы, і ўвап'ецца ў лёгкія

Тартэская мурэна; ныркі з кішкамі 475
У залітым крывёю чорнай чэраве
Тэйтраскія зжаруць Гаргоны з прагнасцю:
Па іх я пабягу як найхутчэй!

[Дыёніс, Ксантый.]

КСАНТЫЙ [да Дыёніса]. Гэй, што з табой?
ДЫЁНІС. Крыху наклаў тут. Кліч багоў!
КСАНТЫЙ. Спалохаўся, аж смешна! Ды ўставай хутчэй, 480
Пакуль ніхто не бачыць.

ДЫЁНІС. Сіл не маю больш...
Да сэрца прыкладзі мне губку мокрую.

КСАНТЫЙ. Бяры.
ДЫЁНІС. Дзе, дзе?
КСАНТЫЙ. О, залатыя вы багі!
А сэрца дзе ж тваё?

ДЫЁНІС. Напэўна, перапуд
Загнаў яго на самае дно страўніка. 485

КСАНТЫЙ. Ну й палахлівец ты – багам, людзям наздзіў!
ДЫЁНІС. Я? Палахлівец? Дык я ж губку папрасіў!
Ці іншы хто на гэткае наважыўся б?

КСАНТЫЙ. Наважыўся?
ДЫЁНІС. ...Ляжаў бы й нюхаў ён лайно,
А я ж устаў ды йшчэ паспеў падцерціся. 490

КСАНТЫЙ. Вось мужнасць, Пасейдоне!
ДЫЁНІС. Ну. І сведка – Дзэўс.
Хіба ж ты не спужаўся тых ягоных слоў
І тых пагроз?

КСАНТЫЙ. Ды не спужаўся, бачыць Дзэўс!
ДЫЁНІС. Як смелы гэтка ты, тады наперад руш,
Зрабіся мною і дубіну гэтую 495
Ды шкуру львіную вазьмі, як маеш дух.
А я насільшчыкам пабуду за цябе.

КСАНТЫЙ. А што, давай! Чаму ж мне не паслухацца?
Ну, паглядзі вось на Геракла-Ксантыя, –
Ці ён падобны да цябе адвагаю? 500

ДЫЁНІС. Дзэўс бачыць лайдака з Меліты гэтага!...
Ідзі ўжо, я з цяжарам неяк спраўлюся...

[Дыёніс, Ксантый, Прыслужніца Персефоны.]

ПРЫСЛУЖНІЦА. Прыйшоў, Геракле мілы? Ну, заходзь сюды!

Багіня, як пра твой прыход уведала,
Дык замясіла цеста, два ці тры гаршчкі 505
Бабоў зварыла ды і быка засмажыла,
Спякла каржоў ды праснакоў. Заходзь жвавей!

КСАНТЫЙ. Ну, дзякую, красуня...

ПРЫСЛУЖНІЦА. Сведка – Апалон,
Галодным ты не сыдзеш. Згатаваныя
І мяса птушкі, і яшчэ ласункі розныя, 510
І віны ўжо стаяць найсаладзейшыя...
Хадзем са мною!

КСАНТЫЙ. Зараз.

ПРЫСЛУЖНІЦА. Не саромейся,
Цябе не адпушчу ўжо; ды і чакаюць там
Флейтыстка юная ды дзве танцоўшчыцы,
Ці тры.

КСАНТЫЙ. Ды што ты кажаш – і танцоўшчыцы?! 515

ПРЫСЛУЖНІЦА. Дзяўчаткі толькі што вось падгаліліся...
Заходзь, давай. Бо кухар акурат вось выцягнуў
З вядлярні рыбку, і сабрана ўжо на стол.

КСАНТЫЙ. Ну, да танцоўшчыц *ты* спачатку йдзі
І абвясці ім, што праз хвілю буду і я! 520

[Дыёніс, Ксантый.]

КСАНТЫЙ. Ну, хлопча, руш за мною з ношкаю сваёй.

ДЫЁНІС. Не, пачакай! Няўжо ты й праўда думаеш,
Што я Гераклам апрануў цябе ўсур'ез?
Не выдурняйся, Ксантый, а цяжар бяры
Назад: грузі на плечы ды наперад – руш! 525

КСАНТЫЙ. Дык, значыць, хочаш ты забраць назад
Усё, што даў мне сам?

ДЫЁНІС. Ды не «хачу» – бяру ўжо.
Ану, скінь шкуру!
КСАНТЫЙ. Да вас я, – будзьце сведкамі, –
Багі, звяртаюся...
ДЫЁНІС. Што? Да якіх багоў?
Бязглузда, смешна мець смяротнаму рабу 530
Надзею сынам стаць Алкменіным!
КСАНТЫЙ. Ну, добра, забірай. А толькі памятай:
Прасіцца будзеш у мяне яшчэ, дасць бог...

[Ода]

[ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]
Чалавек ён спрытны, мусіць, і дасведчаны, разумны,
І ўжо ўсюды пабываў. 535
Трэба спрытна ўмець круціцца,
Каб сухім з вады выходзіць; не стаяць, як стод, ля сценкі,
Не змяняючы аблічча,
А глядзець, куды дзьме вецер,
Уладкоўвацца выгодна там, дзе можа быць карысным, 540
Як вядомы Тэрамен.
ДЫЁНІС. Ці ж бы не было забаўна, каб ты, Ксантый-раб, разлётся
На мілецкіх дыванах, тых цалуючы танцоўшчыц,
Дый прасіў сабе гаршчэчак,
Я ж бы сведкам быў маўклівым ды хапаўся за стручок! 545
Ну, а гэты вось паганец кулаком як размахнуўся б
Ды зубоў пярдніх шэраг
Высадзіў дашчэнту мне!

[ЭПІСОДЫЙ ДРУГІ]

[Дыёніс, Ксантый, Першая шынкарка, Платана.]

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА. Сюды, хутчэй, Платана! Тут нягоднік той,
Які нядаўна ў наш з табой шынок залез 550
І зжэр хлябоў шаснаццаць!
ПЛАТАНА. Будзе сведкам Дзэўс,
Ён гэта!

КСАНТЫЙ [*сам сабе*]. Зараз будзе кепска некаму...

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА. ...І смажаніны з'еў ён дваццаць порцыяў
Па паўабола!

КСАНТЫЙ. Ой, камусь перападзе!

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА. ...І часнаку ад пуза!

ДЫЁНІС. Баба, хлусіш ты, 555
Вярзеш тут абы-што!

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА. Ты думаеш, калі
Абуў катурны ты, дык не пазнаць цябе?!
Ах, пра вяндліну я ж забылася яшчэ!

ПЛАТАНА. Дзэўс – сведка, свежы сыр яшчэ там быў, а ён
Яго ўвесь праглынуў – ды разам з кошыкам! 560

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА. Калі ж я дамагацца грошай пачала,
Як вызверыўся ён, зароў пагрозліва!

КСАНТЫЙ. Ну, гэткім чынам ён заўжды паводзіцца.

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА. ...І выцягнуў штyleт – нібы вар'ят які.

ПЛАТАНА. О, бачыць Дзэўс, бяда!

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА. І з перапуду мы 565
Залезлі на гарышча. Ну, а ён уцёк,
Яшчэ і торбы прыхапіў з матрацамі.

КСАНТЫЙ. І тут яго я пазнаю...

ПЛАТАНА. Што ж нам рабіць?

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА. Ідзі пакліч Клеона, абаронцу нашага.

ПЛАТАНА. А ты, калі спаткаеш, кліч Гіпербала – 570
І мы яму пакажам!

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА [*да Дыёніса*]. Ненажэрны гад!
З якім задавальненнем выбіла б табе
Іклы я, што мае прыпасы знішчылі!

КСАНТЫЙ. А я цябе ахвотна ў прорву скінуў бы!

ПЛАТАНА. А я сярпом бы горла перарэзала 575
Табе, што столькі мяса зжэрла ў нас!

ПЕРШАЯ ШЫНКАРКА. Пайду я па Клеона: сёння ён яшчэ
Ўсё вытрасе з яго і забярэ назад.

[Дыёніс, Ксантый.]

ДЫЁНІС. Каб мне не жыць, як жа люблю я Ксантыя!
КСАНТЫЙ. Ну, хітрыкі твае мне ўжо вядомыя. 580
Гераклам не хачу быць.
ДЫЁНІС. Пачакай крыху,
О Ксантый, дружа мой!
КСАНТЫЙ. Як жа Алкменіным
Зрабіцца сынам мне, рабу смяротнаму?
ДЫЁНІС. Ды бачу, бачу, ты злуеш – і ёсць з чаго!
Хоць адлупсцуй мяне, не запырэчу я. 585
Але калі я шкуру зноўку забяру,
Тады няхай і сам я, й жонка з дзеткамі,
І Архедэм слязлівы прахам стануцца!
КСАНТЫЙ. Ну, калі так яно, тады згаджаюся.

[*Антода*]

[ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]
Вось і зноў ты апрануўся ў тую, што была, адзежу. 590
Значыць, клопат твой цяпер – зноў памаладзець,
Змрочна паглядаць: памятаць, што выгляд бога
Зноў прыняў ты. А калі ты
Баязліўцам будзеш ці якоесьці
Глупства выкажаш публічна, 595
Дык табе зноў давядзецца
Той цяжар на плечы ўзяць.
КСАНТЫЙ. Спраўна раіце, сябры, вы,
Толькі й сам я добра ўмею над усім паразважаць!
Як яму крыху пашчасціць, 600
Ведаю: ў мяне ён зноўку ўсё назад забраць захоча.
Вось і трэба мне трываць: буду мужным і адважным,
Вострым, ну і ўдэлівым.
Дый парá ўжо: гоман, галас за дзвярыма чую я!

[ЭПІСОДЫЙ ТРЭЦІ]

[Дыёніс, Ксантый, Аяк.]

Аяк. Сабаку ўкраў ён – ну, вязаць яго хутчэй! 605
Судзіць яго!

ДЫЁНІС. Ну, будзе кепска некаму...

КСАНТЫЙ. Не падыходзіць, груганнё!

Аяк. У бойку, што?!

Гэй, Скеблій! Гэй, Дытыл! Пардок! Ну, дзе вы там?

Сюды! Яму ўваліце, каб запомніў ён!

ДЫЁНІС. Вось гэта бессаромнасць! Лезе біцца ён, 610

А сам жа скраў чужое.

Аяк. Гэта нечувана!

ДЫЁНІС. Нахабства, дзёрзкасць!

КСАНТЫЙ. Каб жа, сведка – Дзэўс,

Сканаць на месцы мне, калі я тут бываў

Ці хоць бы валасок узяў з твайго добра!

Давай дамовімся па-добраму.

[Паказвае на Дыёніса.]

Вазьмі 615

На допыт гэтага слугу майго: калі

Я вінаваты буду, дык вядзі мяне на смерць!

Аяк. А як дапытваць?

КСАНТЫЙ. Як табе захочацца:

Падвешвай на драбіны, бізуном лупцуй,

Дзяры, у ноздры воцат лі, цаглінамі 620

Завальвай усяго – што хочаш з ім рабі,

Адно парэем ты не бі, цыбулінай.

Аяк. Ты кажаш слушна. А калі раба твайго

Я пакалечу – дык грашыма адплачу.

КСАНТЫЙ. Не трэба грошай: можаш дапытаць і так... 625

Аяк. Ну, я пачну: хай скажа праўду ў вочы ён.

[Да Дыёніса.]

Скідай свой груз хутчэй ды на мяне глядзі:

Каб не зманіў ні слова!

- ДЫЁНІС. Я ўсім вам кажу:
Мяне біць нельга, неўміручы я. Інакш
Яшчэ вы пашкадуеце!
- Аяк. Што кажаш ты? 630
- ДЫЁНІС. Ды я ж Дыёніс, Дзэўсаў бессмяротны сын,
А ён – мой раб...
- Аяк. Ці чуеш?
- КСАНТЫЙ. Чую добра я.
Таму ўваліць яму і трэба наймацней:
Калі ён бог, дык і не забаліць яму.
- ДЫЁНІС. Калі ж ты богам сам назваў сябе, чаму ж 635
Тады й табе, са мною разам, не ўваліць?
- КСАНТЫЙ. Ты кажаш слушна: вось жа, хто з нас двух
Заплача першы ці то выглядам падасць,
Што не трывае катаванняў, – той не бог.
- Аяк. Ну што ж, ты справядлівы чалавек 640
І годны. Ну, давайце распранайцеся!
- КСАНТЫЙ. І як нас *справядліва біцьмеш*?
- Аяк. Па чарзе
Дам аднаму, пасля – другому.
- КСАНТЫЙ. Слушна ўсё.
Глядзі: не зварухнуся нават я.
- Аяк [*ударыўшы Ксантыя*]. Ну, як яно?
- КСАНТЫЙ. Зусім нічога не адчуў я, сведка – Дзэўс.
- Аяк. Цяпер *яго* я стукну.
- ДЫЁНІС. Ну, калі ж ты там? 645
- Аяк. Дык я ж ударыў!
- ДЫЁНІС. Ані ў водным воку мне!
- Аяк. Не ведаю... Вазьмуся зноўку за таго.
- КСАНТЫЙ. Спяшайся ўжо... Ух, так вось, ат-та-тай!
- Аяк. Што – ат-та-тай? Ад болю ты крычыш ужо?
- КСАНТЫЙ. Не, сведка – Дзэўс, я проста ўзгадваю, 650
Калі ж у Дыямях быў Гераклаў дзень.
- Аяк. Пабожны чалавеча! Да таго йду зноў.

ДЫЁНІС. Ай-яй!
 АЯК. Чаго ты?
 ДЫЁНІС. Вунь я бачу коннікаў.
 АЯК. Чаму ж ты плачаш?
 ДЫЁНІС. Ды... нюхнуў цыбулі я.
 АЯК. Біцця не адчуваеш?
 ДЫЁНІС. Аніколечкі! 655
 АЯК. Калі ўжо так, дык мушу йсці зноў да таго.
 КСАНТЫЙ. Ой-ёй!
 АЯК. Чаго ты?
 КСАНТЫЙ. Зараз... стрэмку выцягні.
 АЯК. Вось ліха! Што ж, цяпер іду зноў да таго.
 ДЫЁНІС. Дэлоскі ды пітэйскі ўладца, Апалон...
 КСАНТЫЙ [да Аяка]. Не чуў? Ён стогне!
 ДЫЁНІС. І не думаў я: 660
 Прыгадаваў толькі ямбы Гіпанактавы.
 КСАНТЫЙ [да Аяка]. Нічога так не будзе. Бі пад рэбры, ў бок!
 АЯК. Ага, Дзэўс бачыць. Пуза падстаўляй давай!
 ДЫЁНІС. О, Пасейдон!..
 КСАНТЫЙ. Зноў стогне ён! 665
 ДЫЁНІС. ...*Уладца скал*
Эгейскіх, безданяў і берагоў марскіх!
 АЯК. Дэметраю бажуся: ўцяміць не магу,
 Хто бог сапраўдны з вас. Заходзьце ўжо!
 Няхай урэшце валадар рассудзіць вас, 670
 Бо ён ды Персефона – гэта ж божышчы.
 ДЫЁНІС. Ты кажаш слушна! Толькі каб падумаў ты
 Раней хоць трохі – перш чым катаваць мяне.

[ПАРАБАСА]

[*Ода*]

[ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

Муза, у рэй свой свяшчэнны ўступі
 Ды асалоду адчай у тых спевах! 675

Глянь на натоўпы народу: нямала
 Мудрых між імі сядзіць,
 Годнасці болей у іх за таго, хто балбоча ўвесь час –
 За Клеафонта, які шчабятаннем
 Надта занудным сваім 680
 Ластаўку з Фракіі ў вуснах трымае
 З варварскім спевам яе,
 Што салаўіныя трэлі выводзіць –
 Смерць Клеафонту прарочыць,
 Хай галасоў і пароўну было б. 685

[Эпірэма]

[КАРЫФЕЙ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХОРУ.]

Хоча гораду параду шчыра даць свяшчэнны хор
 На карысьць усім: мы прагнем тут параіць вам найперш –
 Грамадзянам вашым дайце смела роўныя правы.
 А як нехта памылкова ў пастку Фрыніхаву ўлез –
 Спатыкнуўся, памыліўся – ўсё ім трэба дараваць, 690
 Іх правіны, недахопы больш не ўзгадваць ім ані.
 Каб бяспраўным у дзяржаве больш ніхто ўжо ў нас не быў:
 Гэта ж ганьба! Хто на моры толькі бітву меў адну,
 Робіцца ўжо ў нас платэйцам – панам з простага раба!
 Асуджаць вас мы тут не хочам – хвалім вас, наадварот: 695
 Толькі гэта вы разумна й здолелі зрабіць, на жаль.
 Толькі й тым, хто поруч з вамі на вадзе паваяваў,
 Як бястрашныя бацькі іх, хто нам родны па крыві –
 Ім за ўсё прабачыць трэба: шчыра просяць вас яны.
 І зважаць вам больш не варта – з нараджэння мудрацам! 700
 Кожнаму, хто ходзіць з намі ворагаў на моры біць,
 Вернем права грамадзянства й іх абдымем, як сваіх!
 А як пыху мы пакажам ды адвернемся ад іх
 У пару, калі радзіма гіне ў бездані нягод, –
 Дык пачуем неўзабаве: «Розуму ў іх не было». 705

[*Антода*]

[ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

Вось калі здольныя мы пазнаваць
Лёс асобы, што трэба аплакваць,
Не пражыве доўга нудная малпа –
Каратканогі Клейген,
Лазнік агідны, 710
Залацістага лугу ды мыла ўладар,
З попелам, а не з салетрай,
Ды з вапняком кімалійскім, –
Доўга не выцягне ён.
Вось жа, ён міру не хоча цяпер 715
І без кія не ходзіць,
Каб не абчысцілі п'яным яго.

[*Антэпірэма*]

[КАРЫФЕЙ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ ХОРУ.]

Нам здавалася нярэдка, што тутэйшых грамадзян
І шаноўных, і нядобрых горад наш шануе так,
Нібы даўнюю манету – грош сапраўдны, залаты. 720
Паўнаватасных жа грошай, не падробленых ніяк,
Бітых добра і сумленна, выпрабоўваных не раз,
Самай найчысцейшай пробы, што правэрана паўсюль –
І ва ўсёй Эладзе нашай, і дзе варвары живуць, –
Мы іх у абарачэнне не пускаем: медзякі 725
Узамен ідуць найгоршай пробы, бітыя сяк-так.
Ад разважлівых, паважных ды шаноўных грамадзян,
Ад прыстойных, справядлівых ды спагадлівых мужоў,
Хто выхоўваўся ў палестрах, у прыхільнасці да Муз, –
Іх мы не шануем: іншым – медным чужакам рудым – 730
Самым горшым між найгоршых перавагу аддаём,
Тым, хто выскачыў апошнім і каго крыху раней
Нават за казлоў ахвярных горад не прыняў бы наш.
Звычай свае вы, дурні, памяняйце хоць цяпер
Ды паклічце справядлівых! І, як пойдзе ўсё як след, 735
Пахвала вам. А не ўдасца – дык вам скажуць мудрацы:
«Як ужо ваш лёс загінуць, лепш упасці з вышыні.»

[ЭПІСОДЫЙ ЧАЦВЁРТЫ]

[Аяк, Ксантый, Хор пасвечаных у містэрыі.]

- Аяк. Бажуся Дзэўсам, варты шанавання твой
Шаноўны гаспадар!
- КСАНТЫЙ. Яму шаноўнасці
Хапае – піць бясконца й дзевак спакушаць! 740
- Аяк. І проста дзіва, як цябе ён не пабіў,
Калі ты, раб, гаспадаром назваў сябе!
- КСАНТЫЙ. Ну, ён інакш бы атрымаў...
- Аяк. Сапраўдны раб
Так кажа: гэткае мне падабаецца.
- КСАНТЫЙ. Ты любіш гэткае?
- Аяк. Я проста з асалодаю 745
Аблайваю цішком свайго гаспадара.
- КСАНТЫЙ. А ці бурчыш пад нос, як бізуном цябе
За дзверы гоняць?
- Аяк. Ну, бурчу... з прыемнасцю.
- КСАНТЫЙ. І ўсюды пхаеш нос?
- Аяк. Дзэўс бачыць – так люблю!
- КСАНТЫЙ. Бог найвышэйшы! Любіш і гаспадароў 750
Падслухаць?
- Аяк. Гэта так люблю – аж не магу!
- КСАНТЫЙ. І за дзвярыма ўсё разбалбатаць?
- Аяк. І што?
Дзэўс – сведка: гэта – нібы дзеўку спакусіць!
- КСАНТЫЙ. Фэб-Апалон! Падай руку мне правую,
Цалуй мяне й сябе мне дай пацалаваць! 755
І дзеля Дзэўса, бізуноў уладара,
Скажы, што там за гоман, што за крык такі
У доме?
- Аяк. Эўрыпід з Эсхілам сварацца.
- КСАНТЫЙ. Што? Як?
- Аяк. Тут справа дзеецца вялікая:
Сярод памерлых учыніўся цэлы бунт! 760

КСАНТЫЙ. З чаго ж?

АЯК. Бо дзейнічае даўні тут закон,
Што самы-самы лепшы прадстаўнік усіх
Мастацтваў шанаваных харчаванне мець
У «Прытанэі» будзе, а таксама трон
З Плутонам побач...

КСАНТЫЙ. Разуваю ўсё цяпер. 765

АЯК. А іншы, лепшы ў тых мастацтвах з'явіцца –
Тады яму ён мусіць месца саступіць.

КСАНТЫЙ. Ну, і чаму Эсхіл тут устрывожыўся?

АЯК. Здаўна займаў ён цвёрда трагедыіны трон
Як майстар найславуцейшы...

КСАНТЫЙ. А што цяпер? 770

АЯК. Як Эўрыпід сыходзіў пад зямлю, забраў
Усіх ён тарбахватаў і рабаўнікоў,
Бацьказабойцаў ды бандзюг-узломшчыкаў,
Якіх шмат у Аідзе. І, начуўшыся
Яго сафізмаў, мудрагеляў, як бы ўсе 775
Здурнелі ды назвалі мудрацом яго,
І, нос задраўшы, дамагацца ён пачаў
Эсхілавага трона.

КСАНТЫЙ. Каб жа ў лоб яму?

АЯК. Дык, сведка – Дзэўс, народу надта хочацца,
Каб выявілі ўрэшце, хто найлепшы з іх. 780

КСАНТЫЙ. Тлум махляроў?

АЯК. І гэтка лямант усчалі!..

КСАНТЫЙ. А што – ў Эсхіла абаронцаў не было?

АЯК. Людзей прыстойных мала й тут, і на зямлі...

КСАНТЫЙ. Ну, а Плутон... што ён рабіць збіраецца?

АЯК. Ды пагадзіўся зладзіць ён спаборніцтва,
Каб іх умельства ацаніць. 785

КСАНТЫЙ. Чаму ж тады

За тытул гэты не змагаецца Сафокл?

АЯК. Дзэўс – сведка, ён не хоча! Бо Эсхіла ён
Пацалаваў, калі сышоў сюды, ў Аід,

- А той яго на троне поруч пасадыў.
Цяпер і ён жадае, Клейдэмід казаў,
Чаргу заняць. І, калі выйграе Эсхіл,
Не зварухнецца ён, а калі не – тады
Сам выйдзе з Эўрыпідам паспаборнічаць.
- КСАНТЫЙ. Калі ж пачнецца ўсё?
- АЯК. О Дзэўс! Вось-вось 795
Адбудзецца тут акурат відовішча:
На шалях будуць спевы Муз уважвацца.
- КСАНТЫЙ. Трагедыю – на шалі, быццам бы ягня?
- АЯК. І меркі слоў, і сажні, й локці вынесуць,
І формы з дрэва...
- КСАНТЫЙ. За муроўку возьмуцца? 800
- АЯК. ...Вугольнікі й кліны, бо Эўрыпід казаў,
Што ён трагедыі па слоўцу змерае.
- КСАНТЫЙ. Магу ўявіць раз'юшанасць Эсхілаву...
- АЯК. Як бык глядзіць ён, у зямлю ўталоплены.
- КСАНТЫЙ. А хто ж суддзя?
- АЯК. Яго пакуль няма яшчэ: 805
Нялёгка тут знайсці людзей дасведчаных,
Бо з афінянамі быў не ў ладах Эсхіл.
- КСАНТЫЙ. Ён шмат каго між іх злачынцамі лічыў...
- АЯК. Ды іншыя ж не цямяць у паэзіі 810
Ні каліва і да твайго гаспадара
Звярнуліся, бо ён мастацтвы ведае.
Хадзем у дом! Бо, як паны пасварацца,
Усё-ткі нам перападзе найбольш.

[Ода]

[ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

Жоўцю страшэннага гневу паэт разразицца грывотна,
Як толькі ўбачыць, што зубы свае выскаляе супернік –
Злосна яго ён агледзіць, вылучіць вочы страшэнна, 815
Што аж вылезуць з арбіт.
Слоў канягрывых чароды зляцяцца ў зіхценні шаломаў,

Стружкой разблёнай у майстра закруцяцца ў бойцы зацятай,
 Абы адпрэчыць наскокі вершніка, вострага ў слове,
 Ціск напышлівых прамоў. 820
 Ён зараве, ссуне бровы, кудзеры-патлы распусціць,
 Выдасць віхрыстыя словы, збітыя, быццам рыштунак
 Хоча скінуць з карабля.
 Потым паэзіі знаўца, дасканалы разьбяр гладкіх вершаў,
 Спрытны язык распусціўшы й цуглі як след закусіўшы, 825
 Словы расставіць умела, вызваліць лёгкія спраўна
 Ад нялёгкай працы той.

[ЭПІСОДЫЙ ПЯТЫ]

[Эсхіл, Эўрыпід, Дыёніс.]

- Эўрыпід [*да Дыёніса*]. Не, не ўгаворвай: трону не зракуся я! 830
 Я лепшы за яго ва ўмельстве тым, кажу.
 ДЫЁНІС. Чаму ж маўчыш, Эсхіле? Чуў, што кажа ён?
 Эўрыпід. Ён напачатку галаву дурыць усім
 Прывычку мае і ў сваіх трагедых.
 ДЫЁНІС. О, чалавеча, менш напышліва кажы! 835
 Эўрыпід. Яго даўным-даўно я раскусіў ужо:
 Стварае ён тых ганарыстых дзікуноў,
 Яго не ўтаймаваць і вуснаў не стуліць,
 Яму і слоўца не скажы, пыхліваму!
 ЭСХІЛ. Пра што ты, сын багіні-агародніцы, 840
 Збіральнік плётак, абаронца валацуг,
 Ты, што сшываеш лахманы?! Яшчэ
 Папомніш ты мяне!
 ДЫЁНІС. Эсхіле, пачакай!
Ты не распальвай полымя ўнутры сябе.
 ЭСХІЛ. Я напачатку выкрыць да канца хачу 845
 Калекаў песняра таго нахабнага!
 ДЫЁНІС. Рабы, сюды ягня вядзіце чорнае:
 Тут бура пачынаецца сапраўдная!
 ЭСХІЛ. Бо гэта ж ты манодый крыцкіх назбіраў
 І ў п'есы шлюбны ўвёў кровазмяшалыня! 850

- ДЫЁЊІС. Пастой, Эсхіл шанюўны, прытушы свой гнеў!
Ты ж, Эўрыпід няшчасны, лепей уцякай,
Як маеш клёк у галаве, ад граду слоў,
Каб не ўваліў табе тырадай ён у скронь
І заадно каб не раструшчыў... «Тэлефа». 855
А ты, Эсхіле, будзь разважны ды не злуй –
Даказвай, слухай доказы, бо лаяцца
Паэту непрыгожа, быццам гандляру.
Ты ўспыхнуў вось, як дуб падпалены сухі!
- Эўрыпід. Гатовы я кусацца – і не адступлю, 860
А як захоча, хай кусае першы ён
Мой верш і спеў, і ўвесь касцяк трагедыі,
Майго «Пелея» і «Эола», сведка – Дзэўс,
І «Мелеагра», і, вядома ж, «Тэлефа».
- ДЫЁЊІС. Скажы, Эсхіле, ты з чаго б хацеў пачаць? 865
ЭСХІЛ. Я тут бы лепш не пачынаў спаборніцтва:
У нас няроўнае змаганне...
- ДЫЁЊІС. А чаму ж?
ЭСХІЛ. Маёй паэзіі скон не настаў са мной,
Яго ж – памерла, як сышоў ён на той свет.
Калі ж ты прагнеш – я гатовы пачынаць. 870
- ДЫЁЊІС. Няхай сюды нясуць тым'ян, нясуць агонь,
Каб памаліцца нам перад спаборніцтвам
І выйшаў справядлівым, мудрым мой прысуд.
[Да Хору.]
Вы ж Муз услаўце спевамі належнымі!
ХОР ПАСВЕЧАНЫХ У МІСТЭРЫІ.
О, Дзэўса дзевяць дачок найчысцейшых, 875
Музы, вы цэніце думкі разумныя
Тых вершатворцаў натхнёных, калі яны ў спрэчцы зацятай
Зброяю слоў хітрамудрых двубой пачынаюць міжсобку, –
Трэба прыйсці вам, каб бачыць маглi вы
Моц тых двух вуснаў, 880
Стваральнікаў слоў,
Што тонкай стружкай віюцца.

- Час вырашальны спаборніцтва
 Двух мудрацоў надыходзіць.
- ДЫЁНІС [*да Эсхіла і Эўрыпіда*].
 Перад іспытам раю памаліцца й вам.
- ЭСХІЛ. Дэметра, ты, што ўзгадала розум мой, 886
 Мне вартым быць тваіх містэрый дай, прашу!
- ДЫЁНІС [*да Эўрыпіда*]. І ты рыхтуйся свой тым'ян курыць.
 Эўрыпід. Ну, так!
 Але маліцца буду я сваім багам.
- ДЫЁНІС. Нанова створаным?
 Эўрыпід. Нанова – і зусім... 890
- ДЫЁНІС. Дык памаліся наваствораным багам.
 Эўрыпід. Эфір, мой хлеб і стрыжань языка майго,
 І ноздраў тонкі нюх! Дапамажыце мне
 Усе абвергнуць ворага выказванні.

[АГОН]

- [*Ода 1-я*]
 [ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]
 Прыйшлі і мы цяпер паслухаць, 895
 Як мудрыя гавораць людзі: ідуць яны на бой цяжкі
 За паэзію, за спеў. Языкі іх – колюць востра,
 Сэрцы – поўныя адвагі, думкі – хуткія ў хадзе.
 Можна спадзявацца смела, 900
 Што прадуманае слова
 Скажа з досціпам адзін:
 Так ён кіне, што вялізны
 Пойдзе ўсюды розгалас.
- [КАРЫФЕЙ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХОРУ.]
 Ну, пачынайце ўжо й разумна прамаўляйце, 905
 Каб нам адзін не гаварыў таго, што скажа іншы!
- [*Эпірэма*]
 Эўрыпід. Скажу пазней я пра сябе ды пра сваё мастацтва,
 А тут хацеў бы напачатку я давесці,

- Што балбатун ён і хвалько, што галаву заўсёды
 Дурыў ён глядачам, якіх выхоўваў Фрыніх. 910
 Пакажа раз ён аднаго Ахіла ці Ніобу:
 Пасадзіць іх, захутае, каб не відаць і твараў –
 Трагічных лялек, а яны ні слова не прамовяць.
- ДЫЁНІС. Ну праўда ж, сведка – Дзэўс!
 ЭўРЫПІД. А хор чатыры запар
 Зацягне песні з тупатам; яны ж усе – ні слоўка. 915
- ДЫЁНІС. Маўчанне іх было мне даспадобы – і не меней
 За балбатню сучасную...
- ЭўРЫПІД. Дурны ты быў дый годзе –
 Павер мне!
- ДЫЁНІС. Можа й так... А ўсё было навошта ж?
 ЭўРЫПІД. Праз пыху. Каб глядач заўжды сядзеў, быў у чаканні,
 Пакуль Ніоба нешта скажа – вось і скончылася драма! 920
- ДЫЁНІС. Ах жа й круцель! Вось так ён увесь час мяне ашукваў!
 [Да Эхіла.]
- Чаго ты дзьмешся й круцішся?
 ЭўРЫПІД. Бо праўда вочы коле.
 Вось нешта ляпне там – і палавіна ёсць паказу.
 Тады яшчэ дадасць ён тузін слоў бычыных –
 З хвастамі, грывамі – як агародныя страшыдлы! 925
 Глядач не разумее іх!
- ЭСХІЛ. Бяда мне!
- ДЫЁНІС. Ды маўчы ўжо!
 ЭўРЫПІД. Ні слова яснага не скажа ён!
- ДЫЁНІС. Не скрыгачы зубамі!
 ЭўРЫПІД. Усё Скамандры ды валы. Яшчэ й на звонкіх тарчах
 Грыфоны медныя – высокіх словаў плоймы:
 І хто іх разумее?
- ДЫЁНІС. Ды багамі прысягаю, часта 930
 Начамі доўгімі не мог і я прымружыць вока
 І думаў, што за рыжы птах твой каняпевень.
- ЭСХІЛ. Ну й невук ты! А гэтка знак на караблях пісалі.
 ДЫЁНІС. Я ж меркаваў, што гэты птах – сын Філакэнаў, Эрыкс.

Эўрыпід. Ці ж падыходзіць, зрэшты, певень да трагедый? 935

Эсхіл. А ты, абрыдлы ўсім багам, каго ж апісваў?

Эўрыпід. Не каняпеўняў, сведка – Дзэўс, не ланеказярогаў,
Як ты, ды і як мідыйцы іх малююць на заслонах!
Калі я пераняў быў ад цябе трагедыі мастацтва,
Распухлае ад пышных слоў і непад'ёмных фразаў, 940
Схуднець яго прымусіў я, паменшыў колькасць тлушчу,
Бо пасадыў на буракі, на шпацыры ды слоўцы,
Што з балбатні я выціснуў; настойў іх на кнігах,
Пасля манодый карміў...

Дыёнис. ...з Кефісафонтам змешваў.

Эўрыпід. ...Вярзці на сцэну не выходзіў глупствы. Той жа, 945
Хто пачынаў спектакль, спачатку глядачам тлумачыў
Гатунак драмы.

Дыёнис. Хоць не твой – падзяка Дзэўсу...

Эўрыпід. ...І з першых слоў удзельнічалі ўсе ў паказе,
І размаўлялі ўсе ў мяне – жанчыны ды дзяўчаты,
І гаспадар, і раб ягоны, і бабуля...

Эсхіл. Ці не трэба 950

За гэта смерцю пакараць цябе?

Эўрыпід. Бажуся Апалонам!

Бо гэта ж дэмакратыя!

Дыёнис. Не трэба, сябра, гэтак:

Былі няўдалымі ў той бок усе твае выправы.

Эўрыпід. Іх балбатаць я навучыў.

Эсхіл. І я пацверджу гэта,

Хай бы ты лопнуў лепш, перш чым за гэта ўзяўся! 955

Эўрыпід. Вучыў лінейкай мераць верш я, вугламерам,
Вучыў глядзець, хахаць, рабіць высновы, бачыць ліха
Усюды, меркаваць пра ўсё...

Эсхіл. І я пацверджу гэта.

Эўрыпід. Я ў драмах паказаў жыццё, традыцыі ды звычкі,
Што кожны спраўдзіць мог і сам. Я глядачу дазволіў 960
Памылкі выкрываць мае. Ды я й не выхваляўся,
Увагі не адцягваў, не дурыў нікому голаў:

- Выводзіў Кікна, Мемнана з бляшанымі званкамі.
 Ды хоць бы вучняў вы яго з маімі параўнайце:
 Ё яго вучыліся Фармісій, Мегайнэт з Манэсам – 965
 Усе барадачы-асілкі, трубадзіданосцы;
 Ну, а ў мяне вось – Клейтафон ды Тэрамэн дасціпны.
- ДЫЁНІС. Як, Тэрамэн? Ён – мудры муж, на ўсе ён рукі майстар!
 Калі бяду ён напаткае, стоячы над прорвай,
 І тут ён выкруціцца: «Я – кеосец, не хіосец!» 970
- ЭЎРЫПІД. А як жа, вучняў я сваіх
 І думаць гэтак навучыў.
 Я розум у мастацтва ўвёў
 І разважанні, каб усе
 Маглі як след абмеркаваць 975
 Грамадскі інтарэс і свой
 Ды больш парадку ім надаць,
 Пытанні ставіць: «А чаму?»,
 «А дзе яно?», «Хто гэта ўзяў?»
- ДЫЁНІС. Багамі прысягаю: ў нас 980
 Афінец кожны зойдзе ў дом
 І ўжо крычыць на слуг сваіх:
 «А дзе гаршчок у вас стаіць?
 Хто ў рыбы галаву адгрыз?
 Што – ўжо і той гаршчок прапаў, 985
 Які купляў я год таму?
 А дзе ўчарашні мой часнок?
 А хто аліўку надкусіў?»
 І ўсе раней яны сядзелі,
 Нібыта мамчыны сынкі, 990
 Нібыта лялькі з цукру...

[Антода 1-я]

[ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

Бачыш гэта ўсё, слаўны Ахілес?
 Што сказаць на гэта можаш ты?
 Толькі памяркоўна... каб бурлівы гнеў

Да аліў цябе не нёс! 995
 Чуў ты страшныя папрокі.
 То ж глядзі, высакародны,
 Не ўчыняй сляпой адплаты,
 А вятрылы прыспусціўшы,
 Іх памалу ўжо ўздымай 1000
 Дый плыві зусім паціху, асцярожна,
 Покуль лагодны, спрыяльны
 Не задзьмухае вятрэц.
 ДЫЁНІС. Ты між элінаў першы, хто збудоўваў з фразыў спаруды,
 Балбатнёю аздобіў трагічнаю іх, –
 рынь патокам з крыніц красамоўства. 1005

[Антэпірэма]

ЭСХІЛ. Я абураны гэткай размовай ушчэнт,
 і нутро маё проста палае,
 Што мне ў гэткія спрэчкі ўступіць давлялося.
 Ды каб ён не казаў, што я здаўся, няхай ён адкажа:
 дык за што шанаваць мы павінны паэта?
 Эўрыпід. За майстэрства, за праўду, за тое, што мы
 грамадзян свайго роднага краю
 Настаўляем на праведны шлях...

ЭСХІЛ. А рабіў ты іначай! 1010
 І з разумных, сумленных, прыстойных людзей
 паствараў ты мярзотнікаў, злыдняў.
 Дык якой жа ты кары тады заслужыў?
 ДЫЁНІС. Кары смерці – не трэба й пытацца!
 ЭСХІЛ. А цяпер паглядзі ўсё ж, якімі тады
 перайшлі табе ў спадчыну людзі:
 І парода, і годнасць, і моц,
 і прыхільнасць да службы народу...
 Не лайдачылі, не махлявалі яны,
 як вось тыя, што бачым мы сёння, 1015
 А харобрасцю дыхалі й дзід вастрыём,
 ды шаломамі з белым султанам,

Панажамі, шчытамі, якія былі
 сямібуйвальнай шкурай акрыты.
 Эўрыпід. Ліха, ліха прыходзіць! Мiane ён прыбіў
 бразгатаннем іржавых шаломаў!
 ДЫЁНІС. Раскажы нам, дык што ты наогул рабіў,
 каб было ў людзей высакародства?
 Ну, кажы ўжо, Эсхіле; больш гэтак не злуй
 ды не будзь ганарыстым, упартым! 1020
 ЭСХІЛ. Ды я драму ўслаўлення Арэса стварыў.
 ДЫЁНІС. Пра каго?
 ЭСХІЛ. Пра тых *сем супраць Фіваў*.
 Грамадзян, што пабачылі толькі яе,
 напаўняў баявы дух адразу ж.
 ДЫЁНІС. Ну вось гэта сабе ты ў заслугу не ўзводзь,
 бо ў цябе акурат жа фіванцы
 Мелі ў бітвах адвагі паболей за нас –
 вось цяпер мы і маем, што маем.
 ЭСХІЛ. Гэтаксама сябе вы б маглi гартаваць,
 ды на гэтае вас не цягнула... 1025
 Дый трагедыю «Персы» паставіў я вам,
 грамадзян навучаючы вашых
 Перамогі над ворагам моцна жадаць –
 апяваў гэтым чын я цудоўны!
 ДЫЁНІС. Так усцешаны быў я, пачуўшы тады
 пра нябожчыка Дарыя вестку:
 Выйшаў хор і рукамі ўзмахнуў і пачаў
 галасіць «у-у-у» несцешна. 1030
 ЭСХІЛ. Вось пра гэта й павінен паэт прамаўляць!
 Ты задумайся добра спачатку,
 Для народу заўсёды якая карысць
 быць магла ад шаноўных паэтаў...
 Навучыў нас таемным абрадам Арфей
 і казаў не ўчыняць больш забойстваў;
 Лекаванне хваробаў, прароцтвы Мусэй паказаў;
 Гесіэд – земляробства:

Як збіраць ураджай, як араць, і сяўбу апісаў,
а Гамер багароўны 1035

Чым пашану і славу здабыў, як не тым,
што вучыў нас заняткам карысным –
Быць у бітвах адважным і мужным заўжды?

ДЫЁНІС. Тым не менш, Пантаклей дурнаваты
Не спасціг той навукі. Нядаўна, калі
урачыстым ён рушыў паходам,
Дык спачатку на лоб ён шалом нацягнуў,
а султан стаў чапляць толькі потым.

ЭСХІЛ. Але й мужных магу я нямала назваць, –
вось, напрыклад, Ламаха-героя! 1040

За Гамерам услед я пачаў маляваць
веліч слаўных ды годных учынкаў:

І Патроклаў, і Тэўкраў, з душой, як у льва, –
каб адвагі надаць грамадзянам,
Каб зрабіліся роўняй героям яны,

як пачуюць трубу баявую.
Ды я, Дзэўсам бажуся, пра Фэдр не пісаў,
Стэнэбаяў не ўславіў распусных,

І ніхто мне не скажа, нібы я хоць раз
закаханую вывеў жанчыну.

ЭЎРЫПІД. Сведка – Дзэўс, Афрадыты ў цябе не знайсці...

ЭСХІЛ. Не хачу пра яе нават ведаць! 1045

Вось затое ў цябе гасцявала яна
і далася як след табе ў знакі!

ДЫЁНІС. Праўда, Дзэўсам бажуся! Ты шмат прыдумляў
пра чужых, быццам звездзеных жонак, –

Вось і кара спасцігла цябе, бо капаць
надта любіш ты яму другому.

ЭЎРЫПІД. А якая ж ёсць шкода, няшчасны, скажы,
ад маіх Стэнэбаяў дзяржаве?

ЭСХІЛ. Бо ж ты жонкам шаноўным шаноўных мужоў
згатаваў ажна цэбры атруты, 1050

Ды ганебным лічылі яны для сябе
проста бачыць тых Белерафонтаў.

- Эўрыпід. Дык хіба ўсё прыдуманна мною было,
ці ж раней не пісалі пра Фэдру?
- Эсхіл. Сведка – Дзэўс, што пісалі; а толькі паэт
рэчаў брыдкіх паказваць не мусіць,
Не выводзіць на сцэну й таго не рабіць,
што не робіць ніколі настаўнік
Неразумных дзяцей: гэтаксама паэт
і дарослых людзей настаўляе. 1055
- Пра карыснае толькі нам варта казаць.
- Эўрыпід. Калі ж слова тваё Лікабэты
Ці Парнас той памерамі пераўзышло,
ці ж з навукі тваёй шмат карысці?
Ці ж не варта па-людску з людзьмі размаўляць?
- Эсхіл. Ах, няшчасны! Яно ж непазбежна:
Мы для ўчынкаў вялікіх, і думак, і спраў
адпаведныя словы знаходзім.
Паўбагі ж ці героі павінны заўжды
прамаўляць толькі мовай высокай, 1060
Вось жа, іхняе ўбранне за ўбор наш зямны
багацей і пышней выглядае.
Я выразна ўсё гэта паказваў, а ты сапсаваў...
- Эўрыпід. Што ж такое зрабіў я?
- Эсхіл. Перш за ўсё ў лахманы ты цароў апрануў,
каб яны мелі выгляд убогі
І тым выглядам жаль выклікалі ў людзей.
- Эўрыпід. Ну дык што ёсць у гэтым благога?
- Эсхіл. Праз цябе, хто заможны, не хоча ўжо больш
кіраваць, трыерархам рабіцца! 1065
Лахманы нацягнуўшы, скуголяць яны,
удаюць з сябе бедных, няшчасных.
- Дыёнис. А пад нізам, бажуся Дэметраі, у іх
з найтанчэйшае шэрсці кашуля.
А як толькі народ яны ў зман увядуць,
рыбкі лепшай на рынку шукаюць.
- Эсхіл. Балбатаць без супыну ты ўсіх навучыў
і займацца адно пустазвонствам,

- Вось таму ў нас пустыя палестры цяпер,
 вось таму навучылася моладзь 1070
 За пляткарствам зады праціраць. Ты падбіў
 люд прыморскі не слухаць начальства
 І пярэчыць яму і старэйшым ва ўсім.
 А калі яшчэ жыў я на свеце,
 Дык умелі адно: каб блінца папрасіць
 ды гукнуць: «Ну, ўсе разам за вёслы!»
- ДЫЁНІС. Апалонам бажуся, умелі і ў твар
 весляру ў ніжнім шэрагу пукнуць,
 Абгаўняць пры сталае яго; хвацка садраць
 ля прычала адзежу з прахожых. 1075
 А цяпер – адзін крык, не вяслае ніхто,
 І ладдзя без стырна, без вятрыла.
- ЭСХІЛ. Колькі ж ліха паспеў ён усім нарабіць!
 Брыдкіх зводніц на сцэну выводзіў гурмой
 І дзяўчатак, што ў храмах раджалі дзяцей, 1080
 І сясцёр, што братоў сваіх зводзілі ў блуд
 І казалі: жыццё ім ужо – не жыццё.
 І праз гэта цяпер ёсць у горадзе ў нас
 Графаманаў-пісак, што аж іх не злічыць,
 Лізаблюдаў, блюзнерцаў, што ўмеюць заўжды 1085
 Абдурыць, вакол пальца абвесці народ.
 І паходню панесці няма ўжо каму,
 Бо забыліся ўсе на вучобу!
- ДЫЁНІС. Сведка – Дзэўс, што няма. Бо смяяўся да слёз
 Я на Панатэнэях нядаўна, калі 1090
 Ўзяўся бегчы адзін чалавечак-таўстун,
 Цэлам белы; увесь ён сагнуўся, хапаў
 Толькі носам паветра ды ўсё адставаў.
 Ля Кераміка сталі яго лупцаваць:
 І па спіне далі, і ў живот, і пад зад! 1095
 Небарака, адчуўшы такі ўдарапад,
 Пукаў гучна й сваю
 На бягу патушыў ён паходню!

[*Ода 2-я*]

[ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

Гэта – вялікая справа: спрэчка ідзе,
жудасная надыходзіць вайна.
Цяжка ў ёй нам разабрацца:
як пачынае адзін наступаць, 1100
Тут жа другі адбіваецца і – ухіляецца.
Толькі на месцы не стойце!
Бо ёсць нагодаў нямала, каб біцца, і спосабаў
Весці вайну – і таму гаварыце,
Спрэчкі вядзіце, пытайцеся 1105
І пра старое мастацтва, й пра новае
І рызыкуйце выказвацца мудра ды з досціпам.

[*Антода 2-я*]

[ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.] А калі вы баіцеся,
Што глядачы штось не цямяць
І разабрацца ў драбніцах 1110
Гэтай размовы не змогуць, –
Вашы трывогі дарэмныя! Час на дварэ сёння іншы,
Люд сёння адукаваны:
Кожны заглядае ў скрутак, вучыцца дбайна, рупліва!
Мае свой розум прыродны, 1115
Робіцца ўсё больш дасціпны.
Значыць, баяцца не трэба –
Кожны сюжэт разбірайце, бо глядачы ў нас – не дурні!

[*Ямбічная сцэна*]

[Ды ёніс, Эсхіл, Эўрыпід,
Хор пасвечаных у містэрыі.]

Эўрыпід [*да Эсхіла*]. Найперш хачу звярнуцца
да тваіх пралогаў,
Каб частку першую трагедыі тых
даследаваць, 1120
Ці там такое ўжо высокае майстэрства:
Хада ж падзеяў невыразна ў іх паказана.

- ДЫЁНІС. І што ж даследаваць ты будзеш?
Эўрыпід. Маю шмат чаго...
- [Да Эсхіла.]
- З пралога «Арэстэі» прачытай спачатку мне.
- ДЫЁНІС. Ну, сціхніце, усе прысутныя!
Чытай, Эсхіле. 1125
- ЭСХІЛ. *Гермес падземны, бацькавую ўзяў ты ўладу,
Маім будзь збаўцам і хаўруснікам, прашу цябе.
Да роднае зямлі я прыбываю, я вяртаюся...*
- ДЫЁНІС [да Эўрыпіда]. Ну, дзе ты бачыш хібы?
Эўрыпід. Больш за тузін іх!
- ДЫЁНІС. Былі ж тут толькі тры радкі кароткія... 1130
Эўрыпід. А ў кожным – больш як дваццаць хібаў ды памылак.
- ДЫЁНІС. Эсхіле, памаўчы, пасцеражыся! Бо ён знойдзе
У тых трох ямбах нават болей недахопаў.
- ЭСХІЛ. Каб перад ім маўчаў я?!
- ДЫЁНІС. Лепей слухайся мяне.
Эўрыпід. Вялізная памылка ў першым вершы...
аж да неба! 1135
- ЭСХІЛ. І што вярзеш ты? А?!
- Эўрыпід. Ды тое, што мне ўсё адно...
- ЭСХІЛ. Дзе ж ты памылку ўгледзеў?
Эўрыпід. Прачытай з пачатку верш.
- ЭСХІЛ. «Гермес падземны, бацькавую ўзяў ты ўладу...»
Эўрыпід. Арэст гаворыць гэта над магілаю
Бацькоўскаю?
- ЭСХІЛ. Ну, не скажу нічога супраць. 1140
Эўрыпід. Чаму ж тады, калі яго загінуў бацька
Праз жонку праз сваю, яе падступнасць,
Гермес уладай завалодаў бацькавай?
- ЭСХІЛ. Не так! Да дабрадзея ён звяртаецца,
Падземнага Гермеса, і сцвярджае там, 1145
Што той ад бацькі ўладу атрымаў сваю.
- Эўрыпід. Ты горш, чым меркаваў я, памыляешся.
Як ён уладу пад зямлёй ад бацькі мае...

ДЫЁНІС. Тады ён выглядае нібы рабаўнік магіл.
ЭСХІЛ. Віно тваё, Дыёнісе, зусім без водару. 1150
ДЫЁНІС [да Эсхіла]. Чытай далей!

[Да Эўрыпіда.]

А ты шукай яшчэ памылак.
ЭСХІЛ. «...Маім будзь збаўцам і хаўруснікам, прашу цябе.
Да роднае зямлі я прыбываю, я вяртаюся...»
Эўрыпід. Паўтор тут ёсць у мудрага Эсхіла.
ДЫЁНІС. А дзе ж?
Эўрыпід. Вось паглядзі, я пакажу табе: 1155

Ён «прыбываю» кажа і – «вяртаюся»,
Ды «прыбываць» – адно і тое, што «вяртацца».
ДЫЁНІС. Ага, Дзэўс – сведка! Гэта як сказаць суседу:
«Пазыч начоўкі, ці карыта, калі хочаш».

ЭСХІЛ. Няпраўда, пустабрэх: яно не ўсё адно. 1160
Мой верш – узорны, дасканалы, найвыдатнейшы.

Эўрыпід. Чаму ты лічыш так? Мне, калі ласка, патлумач.
ЭСХІЛ. Бо, хто радзіму мае, толькі той «прыбыць» і можа:
Ён прыязджае, ад'язджае, як захоча й калі схоча!
А вось выгнанец – «прыбывае» і «вяртаецца». 1165

ДЫЁНІС. Ну, так, бажуся Апалонам!
Што тут скажаш, Эўрыпідзе?

Эўрыпід. А што Арэст дадому не «вяртаецца»,
Бо прыбыў патаемна, без дазволу ўлад.

ДЫЁНІС. Гермес засведчыць гэта, хоць не ўцяміў я...
Эўрыпід [да Эсхіла]. Чытай наступны верш.

ДЫЁНІС. Ды ўжо заканчвай хутка, 1170
Эсхіле.

[Да Эўрыпіда.]

Ты ж – памылкі новыя вышуквай.
ЭСХІЛ. «Каля магілы, бацька, я маю цябе:
Паслухай і пачуй...»

Эўрыпід. І зноўку тут паўтор!
«Паслухай» ды «пачуй»... дык гэта ж тое самае.

ЭСХІЛ. Ну і праныра ты! Да мёртвых ён вяртаецца, 1175

- А іх гукай хоць тройчы – не даклічашся.
А ты? Як пішаш *ты* пралогі?
- Эўрыпід. Раскажу я ўсё.
Калі я паўтаруся недзе ці «зраблю затычку»
У вершы – можаш апляваць мяне ўсяго.
- ДЫЁНІС. Дык пачынай ужо! А я паслухаю, 1180
Ці слушна збудаваў ты пралогі.
- Эўрыпід. *Эдыт спачатку быў шчаслівым чалавекам...*
ДЫЁНІС. Не, сведка – Дзэўс, ён ад прыроды быў няшчасны:
Яшчэ не нарадзіўся ён, а Апалон
Яму наканавалі, што бацьку ён заб'е свайго. 1185
Дык як ён мог «спачатку быць шчаслівым»?
- Эўрыпід. «...А потым стаў ён найняшчаснейшым смяротным...»
ЭСХІЛ. Бажуся Дзэўсам, ён такім заўсёды быў!
Чаму? Ды, як узімку нарадзіўся ён,
Яго на сцюжы ў чарапку пакінулі, 1190
Каб ён не стаў, як падрасце, бацьказабойцам.
Дапоўз, хоць ногі ўспухлі, да Паліба ён;
Юнак, а ўзяў за жонку ён старэйшую,
А да таго ж яна была ягонай маці!
І ўрэшце асляпіў сябе...
- ДЫЁНІС. На шчасце ён 1195
З Эрасінідам, як стратэг, не меў хаўрусу...
- Эўрыпід. Лухта! Пралогі я ствараю добрыя.
ЭСХІЛ. Бажуся Дзэўсам, з іх не буду я выскубваць
Па слоўцы. Дапамогуць мне багі, і шклянкаю
Адной пралогі я твае ўсе ўшчэнт паб'ю. 1200
- Эўрыпід. Што, шклянкаю адной паб'еш?
ЭСХІЛ. Аднюткай шклянкаю.
Ты пішаш так, што між тваімі ямбамі
І торбу ўсунеш лёгка, й шкурку цэлую,
І нават шклянку. Зараз пакажу табе.
- Эўрыпід. Пакажаш? Ты?
ЭСХІЛ. Вядома ж!
ДЫЁНІС [да Эўрыпіда]. Пачынай чытаць. 1205

- ЭўРЫПІД. *Айгіпт, як пагалоска ў свеце шырыцца,
З пяццю дзясяткамі сыноў на караблі
Прыбыўшы ў Аргас...*
- ЭСХІА. ...Шклянку там згубіў.
- ДЫЁНІС. Якую шклянку? Хай бы трэснула яна!
[*Да Эўрыпіда.*]
Нам іншы прачытай пралог –
мы паглядзім... 1210
- ЭўРЫПІД. *Плюшчом спавіты ды руном алеевым
Дыёніс – бог паміж агнёў паходняў
З Парнаса зводзіў хор і...*
- ЭСХІА. ...Шклянку там згубіў.
- ДЫЁНІС. Ну вось, пабілі зноў нас гэтай шклянкаю!..
- ЭўРЫПІД. Ну, ды нічога. Бо ўжо ў гэты мой пралог
Не ўставіць шклянкі болей ён ніякае:
*Не можа кожны чалавек шчаслівым быць;
Адзін, высокі родам, церціць ад нястачаў,
А той, бязродны...*
- ЭСХІА. ...Шклянку там згубіў.
- ДЫЁНІС. Ой, Эўрыпідзе!
- ЭўРЫПІД. Што такое?
- ДЫЁНІС. Згортвай ветразі – 1220
Іначай з гэтай шклянкі ліха нам нальюць!
- ЭўРЫПІД. Дэметра – сведка, нават не падумаю!
Пабачыш, як я зараз выб'ю з рук яго...
- ДЫЁНІС. Давай яшчэ раз. Толькі шклянкі ты пабойвайся...
- ЭўРЫПІД. *Сын Агенораў Кадм, аднойчы пакідаючы
Сідон, слауты горад...* 1225
- ЭСХІА. ...Шклянку там згубіў.
- ДЫЁНІС. Ах, небарака! Можа, тую шклянку выкупі,
Інакш пралогі ўсе яна раструшчыць.
- ЭўРЫПІД. Што?
Мне шклянку выкупляць?!
- ДЫЁНІС. Калі ты давяраеш мне.
- ЭўРЫПІД. Ды я пралогаў маю надта шмат яшчэ, 1230

Куды сваёй ён шклянкі ўжо ніяк не ўцісне:
Пелопс, Танталаў сын, у Пісу едучы
На конях порсткіх...

ЭСХІЛ. ...Шклянку там згубіў.
ДЫЁНІС. Вось бачыш, зноў ён тую шклянку прычапіў.
Куплай яе, мой даражэнькі, за любыя грошы. 1235
За нейкі там абол яго ты мецьмеш, зграбненькі.

ЭЎРЫПІД. Не, сведка – Дзэўс, яшчэ ў мяне пралогаў шмат:
Айнэй, сабраўшы ў полі...

ЭСХІЛ. ...Шклянку там згубіў.
ЭЎРЫПІД. Дазволь мне хоць бы дачытаць верш да канца:
Айнэй, сабраўшы ў полі велізарнейшы ўраджай, 1240
Багам ахвяру склаў і...

ЭСХІЛ. ...Шклянку там згубіў.

ДЫЁНІС. Падчас абраду? Ну, а хто ж узяў яе?

ЭЎРЫПІД [*да Дыёніса*]. Пакінь, шаноўны!

Хай адкажа штось на гэта:

О, Дзэўс! Як кажа ісціна сапраўдная...

ДЫЁНІС. Не дабівай! Ён скажа: «Шклянку там згубіў», 1245
Бо на твае пралогі шклянка гэтая
Ускочыла, нібы ячмень на тое вока.
Малю багамі ўзяцца за яго хары.

ЭЎРЫПІД. Я давяду ўсім, што нікчэмны ён паэт:
Ягонья хары ўсе на адзін капыл. 1250

[*Ода 3-я*]

[ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

Што ж гэта цяпер адбудзецца?

Трэба добра нам падумаць,

Як зрабіць ён можа закід

Чалавеку, што вядомы

Тым, што гэтак шмат прыгожых 1255

Песняў харавых стварыў.

Дзіўна, як такога майстра

Слыннага хароў бакхічных

Можна дакараць за нешта!

За яго баімся мы.

1260

[Працяг ямбічнай сцэны]

Эўрыпід. Выдатныя, напраўду, спевы! Ды вы ўбачыце,

Як я ўсе песні да адной звяду.

Дыёнiс. А я лічыць вазьмуся на каменьчыках.

Эўрыпід [спявае]. Ахіл Фтыёцкі!

Чуеш бітву чалавеказгубную?

Ой, ліха! Што ж не йдзеш ты з дапамогаю?

1265

Гермеса-продка мы шануем, люд з-над возера,

Ой, ліха! Што ж не йдзеш ты з дапамогаю?

Дыёнiс. Два ліха ўжо, Эсхіле, у цябе.

Эўрыпід. З ахейцаў найслыннейшы, сын Атрэеў, цар магутны,

мне скажы! 1270

Ой, ліха! Што ж не йдзеш ты з дапамогаю?

Дыёнiс. Вось ліха трэцяе ў цябе, Эсхіле.

Эўрыпід. Суцішцеся! Пчолы свяшчэнныя

Ў храм Артэмідзін уводзяць;

Ой, ліха! Што ж не йдзеш ты з дапамогаю?

1275

Мне дадзена ўлада прадказваць героям дарогу шчаслівую.

Ой, ліха! Што ж не йдзеш ты з дапамогаю?

Дыёнiс. О Дзэўс-уладца, як жа многа гэтых ліхаў!

Ці не схадзіць мне ў лазню ды папарыцца,

Бо мне ад ліхаў гэтых ныркі забалелі ўжо...

1280

Эўрыпід. Пастой! Перш чым другі слупок паслухаеш,

Ты не сыходзь. Напісаны ён пад кіфару адмыслова.

Дыёнiс. Ну, добра, можаш заспяваць,

Але без «ліхаў» тых.

Эўрыпід. Толькі двутронная ўлада ахейцаў,

Ад моладзі грэцкай,

1285

Тафлата-трат, тафлата-трат!

Сфінкса наслала, прадвесніка дзён нешчаслівых,

Тафлата-трат, тафлата-трат!

З дзідай у хіжай руцэ гэты помслівы птах...

- Тафлата-трат, тафлата-трат! 1290
 Бітвы з сабакамі лютымі прагне,
 Што носяцца ў небе...
 Тафлата-трат, тафлата-трат!
 І на Аякса ўсё цісне...
 Тафлата-трат, тафлата-трат! 1295
- ДЫЁНІС. Што тут за «флататрат»? Ці ён не з Маратона?
 Ці ўзяў за ўзор ты спеў калодзежнае ліны?
- ЭСХІЛ. Я для прыгожых мэт прыгожыя браў словы:
 Ніхто не бачыў, каб я разам з Фрыніхам
 Свяшчэнныя рваў кветкі на палянах Музаў. 1300
 А ён, як тая дзеўка, нацягаў сюды
 Мялетавых застольных песняў з Кáрыі,
 З жалобных спеваў, з карагодных. Гляньце ўсе!
 Падайце ліру! Зрэшты, а навошта ліра тут,
 Да спеваў гэтакіх? Хопіць і бразготак 1305
 Ды бубна нейкага. О, муза Эўрыпідава...
- [Дыёніс, Эсхіл, Эўрыпід, Хор пасвечаных
 у містэрыі, Старая жанчына з бразготкамі.]
- ЭСХІЛ. ...пад гукі гэтакія выводзіцца твой спеў!
 ДЫЁНІС. Не, муза гэтая не з Лесбасу, напэўна!
- ЭСХІЛ [*спявае пад гук бразготак*]. Ваш, зімародкі,
 Над хвалямі мора жывога 1310
 Спеў увесь час лунае,
 І, вільготныя ад росных кропляў,
 Вашы целы ды крылы пабліскваюць!
 І павукі ў куточках паддашша
 Скру-у-учваю-у-ць сваё павуцінне,
 тыя цягучыя ніткі; 1315
 Тканіну на чоўніку робяць.
 Музыкі флейтаў аматар, дэльфін
 Суднам выправу далёкую ўсё варажыў
 Цёмнай сваёю дзюбай.
 Квет вінаграду цудоўны, 1320

Што ад журботы вылечвае,
Ты абдымі яго, о дзіця!
[Да Дыёніса.] Што за памер, ты ўцяміў?

ДЫЁНІС. Ага.

ЭСХІА. Ну, а другі, гэты вось?

ДЫЁНІС. Ага.

ЭСХІА [да *Эўрыпіда*]. Гэткія пішучы рэчы, 1325
Песні мае ты йшчэ ганіш?!
Творы твае нагадваюць
Тузін тых позаў Кірэны!
Гэткія ўсе твае песні! А зараз
Яшчэ мы паглядзім і на твае маноды... 1330
[*Спявае.*]

«О, начы непраглядны змрок,
Што за сон страшэнны – твой пасланец –
Прыбыў з неграў Аіда чорных –
Той бяздушны дух, прывід, здань жахлівая,
Сын цёмнай ночы ў жахлівай вопратцы, 1335
Чорнай, жалобнай. Крывёю, крывёю бліскае
Што гэта – з-пад кіпцюроў велічэзных?
Ну, запаліце, служанкі, свяцільнікі,
З рэчкі нясіце ваду, на агні яе разагрэйце –
Хай бы змыла свой сон прарочы! 1340
Ах, бог акіянаў, яно вось!
О, жыхары дома гэтага: цуд, глядзіце!
Пеўніка ўкрала ў мяне і тут жа знікла Гліка.
Німфы, вышынь жыхаркі!
Ах, Манія, трымай яе! 1345
А я, небарака,
Занятая сваёю працай,
Кручу, кручу верацяно,
Звіва-а-ючы нітку ў маток, каб уранні
Занесці на агару, 1350
Прадаць, зарабіць нешта.
А ён паляцеў, паляцеў удалеч,

- Крыламі лёгка ўзмахнуўшы,
Толькі тугу мне пакінуўшы;
Слёзы, слёзы з маіх вачэй
тут паліліся цурком, цурком. 1355
- О вы, крыцяне, Ідзіны дзеці,
Лукі бярыце, з падмогай спяшайцеся,
Разам збірайцеся, дом яе атачыце.
Тут жа Дыктына-дзетачка, пекная Артэміда,
Дом абшукай увесь з ганчакамі сваімі. 1360
- Ты ж, дзіця Дзэўсава, угору
Падымі дзве свае паходні.
Геката, ты асвяці паходняй
Глікін дом, а я зладзейку схалю...»
- ДЫЁНІС. Канчай свой спеў.
ЭСХІЛ. І мне ўжо надакучыла.
Яшчэ хачу на вагі запрасіць яго. 1365
- На іх майстэрства толькі й спраўдзіць можна
І нашых слоў вагу дакладна вызначыць.
- ДЫЁНІС. Ну, падыходзьце. Давядзецца і паэзію
Узважваць, як на рынку важаць сыр.
- [*Антода 3-я*]
[ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]
- Спрытныя, напраўду, людзі!
Вось мы ўбачым дзіва дзіўнае:
Новае, неспадыванае.
Хто б яшчэ мог гэткае прыдумаць?
Бо, калі б нам нехта стаў апавядаць
Вось пра гэта, мы б і не паверылі, 1375
- Мы б падумалі, папраўдзе,
Што ён выдумляе.
- ДЫЁНІС. Давайце, станьце каля вагаў.
ЭСХІЛ І ЭЎРЫПІД. Ну, стаім ужо.
- ДЫЁНІС. Хай верш чытае кожны й возьмецца
За шалю, покуль я вам не скажу: «Ку-ку!»» 1380

- ЭСХІА І ЭЎРЫПІД. Ну, мы ўзяліся.
 ДЫЁНІС. Дэкламуйце верш на вагах!
 ЭЎРЫПІД. *Калі б ладдзя «Арго» тады не праплыла...*
 ЭСХІА. *Рака Спэрхей, лугі, дзе пасвяць скот...*
 ДЫЁНІС. Ку-ку!
 ЭСХІА І ЭЎРЫПІД. Пусцілі.
 ДЫЁНІС. І нашмат ніжэй
 Эсхілава йдзе шаля.
- ЭЎРЫПІД. Чаму ж так? Патлумачце. 1385
 ДЫЁНІС. Раку паклаў на шалю ён, як прадавец,
 Што воўну, каб больш важыла, намочвае;
 А ты паклаў нам надта легкакрылы верш.
 ЭЎРЫПІД. Хай іншы верш супроць майго ён выставіць
 ДЫЁНІС. Ну, зноў бярыцеся.
 ЭСХІА І ЭЎРЫПІД. Бяромся.
- ДЫЁНІС [*да Эўрыпіда*]. То чытай! 1390
 ЭЎРЫПІД. *Няма ў Пэyto свяцейшага за Слова...*
 ЭСХІА. *З усіх багоў дароў не любіць Танатос...*
 ДЫЁНІС. Пускайце.
 ЭСХІА І ЭЎРЫПІД. Ну, пусцілі.
 ДЫЁНІС [*да Эўрыпіда*]. Зноў ён пераважыў,
 Бо Танатос – бог смерці, ліха найвялікшага.
- ЭЎРЫПІД. А я ж – Пэyto, перакананне, слова моцнае! 1395
 ДЫЁНІС. Перакананне – лёгкае, бяздумнае;
 Шукай жа верша іншага, больш важкага,
 Каб шаля ўрэшце на твой бок схілілася.
- ЭЎРЫПІД. Дзе ўзяць яго? Адкуль?
 ДЫЁНІС. Я падкажу табе:
Ахіл у косці выкінуў «два» і «чатыры»... 1400
 Апошні раз узважваць будзем. Ну, кажы!
- ЭЎРЫПІД. *Узяў ён у руку жалезны посах...*
 ЭСХІА. *На возе воз, на мерцвяку мярцвяк...*
 ДЫЁНІС [*да Эўрыпіда*]. І зноў цябе перахітрыў ён!
 ЭЎРЫПІД. Як жа гэта?
- ДЫЁНІС. Паклаў ён два вазы двух мерцвякоў – 1405
 Іх не падыме й сотня егіпцян.

ЭСХІЛ. Хай верш на верш не мерае й кладзе
На вагі жонку й дзетак, ды Кефісафонта;
Хай сядзе сам на іх, з усімі кніжкамі,
А я адно свае два вершы прачытаю. 1410

[Дыёніс, Эсхіл, Эўрыпід, Плутон, Хор пасвечаных
у містэрыі, Старая жанчына з бразготкамі.]

ДЫЁНІС [*да гледачоў*]. Яны – мае сябры, і ім я не суддзя.

І ворагам не буду з іх ніводнаму:

Вось той – мудрэц, а гэты мне прыемны.

ПЛУТОН. Таго, дзеля чаго прыйшоў, не зробіш ты?

ДЫЁНІС. Калі ўсё ж выберу я?

ПЛУТОН. Забірай таго, 1415

Каго абраў, каб недарэмны твой прыход быў.

ДЫЁНІС. Будзь шчасны, сябра... Вы ж мяне паслухайце:

Прыйшоў я па паэта.

Эўрыпід. А навошта ён?

ДЫЁНІС. Каб горад, збаўлены ад ліха, меў хары

І надалей. Хто лепшы з вас дарадца

1420

Яму – таго адсюль я забяру.

Найперш скажыце: пра Алкібіяда ў вас

Якая думка? Горад праз яго пакутуе.

Эўрыпід. А як цяпер?

ДЫЁНІС. Цяпер? *Яго шануе*

І ненавідзіць, і яго вяртанню прагне.

1425

А што *вы* думаеце пра яго, скажыце?

Эўрыпід. Тых не цярплю я грамадзянаў, што айчыне

Дапамагаць вагаюцца ды хутка шкодзяць ёй.

Сабе спрыяць умеюць, гораду ж – ніколі.

ДЫЁНІС. Бажуся Пасейдонам, цуд!

[*Да Эсхіла.*] А ты што думаеш?

1430

ЭСХІЛ. Не варта ў горадзе льва гадаваць. А хто

Ўзгадуе – будзе пад яго падладжвацца.

ДЫЁНІС. Бажуся збаўцам Дзэўсам, я разгублены:

Адзін гаворыць мудра, а другі – вызразна.

- Але дазвольце мне яшчэ задаць пытанне: 1435
Ці ведаеце вы, у чым ратунак горада?
- Эўрыпід. Як Клеакрыту крылы даць Кінэсія,
Дык вецер панясе іх па-над хвалямі.
- Дыёніс. Вось быў бы смех! Ды сэнс у тым які?
Эўрыпід. На моры ў бітвах, посуд з воцатам узяўшы, 1440
Яны б ім пырскалі – у вочы ворагам.
Магу ж параіць лепшы сродак.
- Дыёніс. Ну, парай.
Эўрыпід. Калі бязвер’е ў веру ператворым мы,
А веру – у бязвер’е...
- Дыёніс. Што? Не разумею:
Кажы менш па-вучонаму, а проста й ясна! 1445
- Эўрыпід. Калі пазбавім мы даверу грамадзян,
Якім мы верылі, а тых, каго не слухалі,
Пачнём мы слухаць, дык, мажліва, і ўратаujemся.
Калі цяпер ні ў чым не маем поспеху,
Ці ж не ратунак – каб рабіць наадварот? 1450
- Дыёніс. Выдатна, Паламедзе, галава разумная!
Прыдумаў сам ты гэта, ці Кефісафонт?
- Эўрыпід. Я сам! Кефісафонт прыдумаў з воцатам.
- Дыёніс [да Эсхіла]. А ты? Што скажаш?
Эсхіл. Мне скажы найперш:
Хто горадам кіруе? Людзі годныя?
- Дыёніс. Ды ну! 1455
- Эсхіл. Іх ненавідзяць, а найгоршых любяць вельмі.
Ну, ненавідзяць. Але ж мусяць скарыстоўваць,
Бо хто ж і як дасць паратунак гораду,
Якому ні кажух не падыходзіць, ані плашч?
- Дыёніс. Прыдумай, дзеля Дзэўса, штосьці ўратавальнае! 1460
- Эсхіл. Я ўсё сказаў бы там, а тут вось – не хачу.
- Дыёніс. Не! Добрую парадку дай нам *зараз!*
- Эсхіл. Хай маюць край чужы за свой уласны,
Варожы – цэняць так, як свой. Няхай здабыткаў
Шукаюць на марáх, здабыткам страты лічаць... 1465

- ДЫЁЊІС. Ды ўсе здабыткі праглыне суддзя адзін!
- ПЛУТОН. Ну, вырашай ужо!
- ДЫЁЊІС. Вось вам маё рашэнне:
Я выберу таго, каго душа жадае...
- ЭЎРЫПІД. Успомні пра багоў, якімі прысягаў ты сам
Вярнуць мяне дадому – шчырым сябрам будзь! 1470
- ДЫЁЊІС. «Язык мой прысягаў», ды выбраны Эсхіл...
- ЭЎРЫПІД. Што ты зрабіў, о наймярзотнейшы?!
- ДЫЁЊІС. Як – што?
Прызнаў, што перамог Эсхіл. Ну, а чаму ж бы й не?
- ЭЎРЫПІД. Падступства ты ўчыніў – і ў вочы мне глядзіш?
- ДЫЁЊІС. *Падступства публіцы падступствам не здаецца.* 1475
- ЭЎРЫПІД. Няшчасны, пакідаеш мерцвяком мяне!
- ДЫЁЊІС. *Хто знае, ці жыццё і смерць – не ўсё адно?
Ці сон – не тонкае руно, а ежа – не спачын?*
- ПЛУТОН. Зайдзі цяпер у дом, Дыёнісе.
- ДЫЁЊІС. Навошта?
- ПЛУТОН. Перад ад'ездам пачастую вас. 1480
- ДЫЁЊІС. Бажуся Дзэўсам, зойдзем. Як жа тут адмовіцца?

[ЭКСАД]

[Ода]

[ПЕРШАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

О, шчаслівы той, у каго
Розум востры ды глыбокі –
Гэта шмат каму навук.
Мудрасць паказаўшы тут сваю, 1485
Творца зноў дамоў вяртаецца,
На дабро суграмадзянам,
На дабро сабе самому,
На дабро сябрам і крэўным,
Бо ён вельмі-вельмі мудры. 1490

[*Антода*]

[ДРУГАЯ ПАЛОВА ХОРУ.]

Добра, хто каля Сакрата
Балбатнёю не займаецца,
Муз не кінуў шанавець,
Хто трагедыі высокае
Бачыць найглыбейшы сэнс. 1495
А займацца разважаньнямі
Марнымі ды пустаслоўнымі –
Гэткім чынам час праводзіць
Здольны хіба што вар'ят.

[Дыёніс, Плутон, Эсхіл, Хор пасвечаных у містэрыі.]

ПЛУТОН. Ну, ідзі сабе з мірам, Эсхіле, 1500

І парадамі добрымі горад
Уратуй ды выхоўвай людзей
Неразумных. Іх шмат яшчэ ёсць.
Вось штылет ад мяне: Клеафонту аддай,
А падатказбіральнікам – 1505
Нікамаху, Мірмэку – вось тую пяццю,
Архэному – атруту вось гэтую!

І скажы ім усім, хай прыходзяць
Да мяне найхутчэй, не адцягваюць
Са з'яўленнем вось тут, прада мною, 1510
Бо інакш, Апалонам бажуся,
Я звязу іх, пазначу таўром,
З Адэймантам, дзіцём Леўкалофа,
Пад зямлю іх адпраўлю імгненна!

ЭСХІЛ. Будзе зроблена! Мой трон гэтым часам 1515

Перадай ты Сафоклу: няхай сцеражэ
І пільнуе, пакуль не вярнуся я
Зноў сюды. Бо лічу я Сафокла,
Што да мудрасці й розуму сёння, другім.
Глядзі, каб вось гэты хітрун-прайдзісвет, 1520
Бессаромны паклёпнік, нягоднік

Самахоць аніколі не здолеў
Тут, на крэсле, рассесціся!
ПЛУТОН [*да хору*]. Запаліце паходняў свяшчэнны агонь –
Каб паэта праводзіць цяпер на зямлю. 1525
Карагодам і спевам, што складзены ім,
Услаўляйма імя знакамітае.

ХОР ПАСВЕЧАНЫХ У МІСТЭРЫ.

На адыход удалы вы шлях асвятліце паэту,
Выйсці яму на святло дайце, стварэнні падземныя.
Гораду слыннаму славы й дабра пажадайма, 1530
Каб ад нягод пазбавіцца, каб ад крываваых войнаў
І сутыкненняў ратунак мець. А Клеафонт ды іншыя,
Хто ваяваць захоча, б'ецца хай на сваёй.

[*Паст. у 405 г. да н. э.*]

Менандр

АДЛЮДНІК

Кароткі выклад зместу граматыка Арыстафана

Адзін адлюднік меў дачку з кабетай, што
Ўдавою ўзяў быў з сынам на руках. Цяпер
У вёску з'ехаў ён і там адзін жыве.
Састрат дзяўчыну пакахаў, прыйшоў рукі
Яе прасіць. Адлюднік прэч прагнаў яго.
Да брата ён пайшоў, а чым паможа той?
Ды ў студню Кнэман раз упаў, і тут Састрат
Уратаваў яго. Усцешаны стары
З кабетай замірыўся – закаханаму
Дачку аддаў. А Горгію дазволіў ён
Пасля сястру Састратаву за жонку ўзяць.

Ён [Менандр] паставіў гэтую п'есу на Ленях
у часы дыдымагенавага архонцтва [316 г. да н. э.]
і атрымаў перамогу. [Галоўную] ролю выканаў Арыстадэм са Скарфы.
Другая назва [п'есы] – «Мізантроп».

Асобы:

ПАН, бог
ХАЙРЭЙ, парасіт Састрата.
САСТРАТ, закаханы.
ПІРЫЙ, нявольнік.
КНЭМАН, бацька дзяўчыны.
ДЗЯЎЧЫНА, дачка Кнэмана.
ДАЎ, Горгіеў нявольнік.
ГОРГІЙ, брат па мацеры дзяўчыны.
СІКОН, кухар.

ГЕТА, Каліпідаў нявольнік.
СІМІХА, Кнэманавя старая прыслужніца.
КАЛІПІДА, бацька Састрата.
ЖОНКА КАЛІПІДА.
ЖОНКА КНЭМАНА (*не прамаўляе*).
ДАЧКА КАЛІПІДА (*не прамаўляе*).
ДАНАКС, Каліпідаў нявольнік (*не прамаўляе*).
ПЛАНГОН, флейтыстка (*не прамаўляе*).
ПАРТЭНІДА, флейтыстка (*не прамаўляе*).
ХОР.

[ПРАЛОГ]

[П а н, адзін.]

Пан [*да глядачоў*]. Мясціна ў Атыцы – ўявіце – называецца
Фюлё. А німфаў грот, з якога я прыйшоў, –
Святыня жыхароў Фюле, што ўсё араць
Няўродную зямлю на скалах змушаны.
Направа ж там – сядзіба, дзе гаспадаром 5
Ёсць Кнэман акурат, звяглівы, злосны дзед:
Ад веку ён злуе на чалавечы род –
Ды што казаць пра род? Ён слоўца добрага
За ўвесь свой доўгі век нікому не сказаў!
Ні з кім не размаўляў, апроч хіба калі 10
Раптоўна сустракаў на вуліцы мяне,
Суседа – Пана. Ды, я ведаю, і тут
Пра гэта шкадаваў. І вось такі буркун
Жанчыну ўзяў сабе за жонку, ўдовую
Кабету, у якой нядаўна муж памёр. 15
А ва ўдавы быў сын – маленькі на той час.
Буркун сварыўся з ёй не толькі дзень пры дні,
Але і ад начы гадзінку адрываў.
Ну, а калі ў яго дачка з’явілася пазней –
Жыцця ўжо не было зусім! Бяда, бяда 20
Такая, што і словамі ані не перадаць!

Не могучы цярпець, жанчына ад яго
 Сышла – вярнулася ў ранейшы свой дамок,
 Дзе заставаўся сын, які паблізу меў
 Дзяляначку зямлі – с'як-так ён мог 25
 Матулю пракарміць з яе, сябе й раба,
 Які ад бацькі перайшоў яму. І вось
 Юнак дарослым стаў не па гадах: жыццё
 Суровае найлепш умее навучыць.
 Ну, а стары цяпер жыве адзін, з дачкой 30
 І пакаёўкаю старой. І цэлы дзень
 Каля дрывотні ён ці ў полі штось грабе...
 І праклінае ўсіх – суседзяў і радню:
 Халаргскіх нават сваякоў. Але дачка
 Ягоная пайшла як быццам не ў яго: 35
 Ніколі не злуе, шануе ўсіх маіх
 Суседак-німфаў і няўрымсным клопатам
 Так да сябе прывабіла, што пра яе
 І мы гатовы дбаць. Я ж вырашыў зрабіць
 Так, каб адзін юнак, сын землеўласніка 40
 Багатага, які жыў толькі ў горадзе,
 На ловы завітаў сюды з таварышам
 І, ўбачыўшы яе, адразу б пакахаў.
 Ну вось, галоўнае... А падрабязнасці
 Вы самі ўбачыце, на радасць вашую! 45
 А вось... яны ўжо йдуць: і закаханы той,
 І з ім хлапец, які за спадарожніка
 Ў яго. Па ўсім відаць, яны паміж сабой
 Якраз пра гэта й гутарку вядуць.

[ЭПІСОДЫЙ ПЕРШЫ]

[Састрат, Хайрэі.]

Хайрэі. Як толькі паглядзеў: дзяўчына вольная 50
 Пляце вяночкі ніфам – тут жа ты, Састрат,
 Адразу ж закахайся?

- САСТРАТ. Тут жа!
- ХАЙРЭЙ. Хутка як!
Па-мойму, ты хацеў – ну й закахайся загадзя...
- САСТРАТ. Жартуеш ты, Хайрэй, а я пакутую...
- ХАЙРЭЙ. Табе я веру, што ж...
- САСТРАТ. Таму й вярнуўся я 55
З табой сюды, бо ведаю: ты – сябар мой
Дасведчаны ва ўсім.
- ХАЙРЭЙ. Ну так, Састрат:
Калі, напрыклад, сябар мой гетэрау
Захопіцца – тады здабуду ўраз яе:
Дом падпалю, замкі ўзламаю, калі што... 60
У справах гэтакіх мяне ўжо не спыніць!
Чаканне доўгае – любоў мацнейшая,
Але ўсё хуткае згасе найхутчэй.
Калі ж мы маем шлюб з дзяўчынай вольнаю,
Я ўсё раблю інакш: выведваю пра род, 65
Пра норавы сям'і... Бо ў кожным разе мой
Запомніць сябар аж да скону дзён сваіх,
Як я з заданнем справіўся.
- САСТРАТ. Ну так, але...
[*Да глядачоў.*]
- Я згодзен не з усім.
- ХАЙРЭЙ. ...І вось таму цяпер
Мне раскажы як след усё, да самай дробязі. 70
- САСТРАТ. Я Пірыя, раба свайго, ўжо з самай раницы
Паслаў сюды...
- ХАЙРЭЙ. Куды?
- САСТРАТ. У вёску, дзе жыве
Дзяўчынін бацька... Ну, ці ў дом гаспадара –
Хто б ён ні быў.
- ХАЙРЭЙ. Геракле, вось дык навіна!
- САСТРАТ. Не тое я зрабіў, відаць. Нявольніку 75
Такое нельга давяраць. Ды закаханаму
Няпроста ўсё ж дапяць, у чым яго карысць.

- І я дзіўлюся ўжо, дзе ён забавіўся,
 Бо я ж казаў яму вяртацца найхутчэй,
 Як толькі выведаць пра нешта здолее. 80
- [Састрат, Хайрэі, Пірый.]
- ПІРЫЙ. З дарогі! Прэч! Хутчэй! Усе хаваймаса
 Ад ашалелага!
- САСТРАТ. Што здарылася? Што?!
- ПІРЫЙ. Наўцёкі ўсе!
- САСТРАТ. Куды? Чаму?
- ПІРЫЙ. Закідаў ён
 Мяне зямлёю, камянямі – ўсё, канец!
- САСТРАТ. Закідаў? Хто закідаў, ёлупень?
- ПІРЫЙ. А што, 85
 Яго няма ўжо?!
- САСТРАТ. Анікога!
- ПІРЫЙ. Ну, адстаў!
- САСТРАТ. Пра што ты?
- ПІРЫЙ. Прэч адсюль, прашу! Хутчэй!
- САСТРАТ. Куды?
- ПІРЫЙ. Куды заўгодна – найдалей ад тых дзвярэй!
 Ці злыя духі ў ім трывала пасяліліся,
 Ці з жоўцю чорнаю ўнутры ў сабе жыве 90
 Той, да каго мяне ты з раніцы паслаў!
 Ах! Пазбіваў я ўсе пазногці на нагах,
 Калі ўцякаў адтуль...
- САСТРАТ. А ці не п'яны ты?
- ПІРЫЙ. Нашто? Калі я так прыбег, як не ў сабе...
- САСТРАТ [да Хайрэя, шэптам]. Ну так, па ім відаць.
- ПІРЫЙ. О ўсемагутны Дзэўс! 95
 Загінуў я, Састрат! Ды сцеражыся й ты!
 Дай мне аддыхацца... Ну вось, расказваю:
 Пастукаўся я ў дом, спытаў гаспадара.
 Старая выйшла нейкая сюды якраз,
 На ўзгорак мне паказвае, дзе, злосны, ён 100

- Збірае паўгнілыя дзічкі-паданкі –
Альбо сабе ярмо на шыю нейкае
Ускласці хоча...
- Хайрэ́й. Ах, дурніцы нейкія!..
Што ж, галубок, далей было?..
- Пры́й. Я да яго
Павольна так іду раллэй і ўжо здалёк 105
Лагодна так і ветліва кажу яму:
«Шаноўны бацька, я да Вас звяртаюся
З прычынай важнай...» Ён жа як накінецца
Тут на мяне: «Нягоднік! Як ты на зямлю
Маю ступіць наважыўся?!» – й камлыгаю 110
Ён як запусціць... проста ў пысу мне!
- Хайрэ́й. Які крумкач!
Пры́й. Я не паспеў «О, Пасейдон!»
Прамовіць і прадзерці вочы, як стары
Ражон схапіў і біць пачаў мяне, й крычаць:
«Што трэба ад мяне табе?! Хіба 115
Дарогу ты забыў, адну на ўсіх?!»
- Хайрэ́й. Зусім
Здурэў той селянін!
- Пры́й. Штосілы я пабег,
А ён за мной – з пятнаццаць, пэўна, стадыяў –
Ляцеў вакол узгорка, потым праз кусты, 120
Зямлэй ды камянямі кідаў у мой бок,
Калі нічога пад рукою больш не меў.
Стары вар’ят ні перад чым не спыніцца –
Таму й малю: ўцякайма!
- САСТРАТ. Паказаць свой страх?
Пры́й. Яго не ведаеце вы! Ён месца мокрае
Па вас пакіне!
- Хайрэ́й. Што ж, магчыма, сёння ён 125
Якраз і не ў гуморы, і таму найлепш
Было б сустрэчу нам адкласці ўсё ж, Састрат.
Вядома ж: ёсць заўжды на ўсё свой час.

ПІРЫЙ. Разумна!
ХАЙРЭЙ. Хто калі чакаў бы дабрыні
Ад селяніна беднага: не толькі ад яго – 130
Амаль ад кожнага. Але я да яго
Нараніцу пагутарыць пайду сам, балазе
Дарогу ведаю цяпер. Ты йдзі дамоў,
Чакай там. Ведаю: усё наладзіцца.

[С а с т р а т, П і р ы й.]

ПІРЫЙ. Рабіцьмем, як сказаў ён.
САСТРАТ. Што ж, ужо знайшоў 135
Ён адгаворку. Я адразу бачыў, што
Пайшоў са мной ён неахвотна і мой шлюб
Яму не ў нос. Але цябе, паскудніка,
Я спадзяюся, праклянучь усе багі!
Ты, абібок!

ПІРЫЙ. У чым мая віна, Састрат? 140

САСТРАТ. Напэўна ж, у сядзібе штосьці ты ўчыніў!

ПІРЫЙ. Мой божа! Я не краў!!!

[САСТРАТ.] І без віны цябе

Вось так ён і набіў?

ПІРЫЙ. Ды вунь ідзе ён сам,
Я ж прэч пайду, шаноўны: размаўляй з ім *ты*.

[*Сыходзіць.*]

САСТРАТ. Не, не змагу! У красамоўстве я зусім 145
Слабы заўсёды быў. І тут слоў не знайду.
Яго пагляд мне не здаецца ветлівым –
Бажуся Дзэўсам! Дый бяжыць імкліва ён!
Лепш адысціся ад дзвярэй: ён, хоць адзін,
Ды нешта ўсё крычыць! Не, нешта з ім не так – 150
Мне вусцішна... О, Апалон і ўсе багі!
Чаму ж няможна мне ўсю праўду расказаць?

[С а с т р а т, К н э м а н.]

КНЭМАН. Хіба ж Персей не быў шчаслівы, ды ўдвая:
Па-першае, меў крылы й надта лёгка мог

- Пазбегнуць кожнага, хто тупаў па зямлі, 155
 А па-другое, дар ён меў ператвараць
 У камень кожнага, хто назаляў яму.
 Калі б я так умеў! Тады навокал шмат
 Каменных статуяў было б – і цішыня!
 А так, Асклепій – сведка, мне жыцця няма. 160
 Дайшло ўжо да таго, што на маю зямлю
 Прыходзяць, нешта кажуць мне. І, сведка – Дзэўс,
 Увесь я час ад прыхадняў хаваюся:
 Тут каля сцежкі не ўрабляю больш зямлю –
 Ды лезуць на пагорак гурмы тых людзей 165
 І паратунку мне ад іх нідзе няма!
 [*Угледзеўшы Састрата.*]
- Ну вось, бяда! Ізноў там нехта ля дзвярэй
 Маіх.
- САСТРАТ. Няўжо-ткі нападзе ён на мяне?
 КНЭМАН. І нават каб ты захацеў засіліцца,
 Не знойдзеш месца анідзе спакойнага. 170
 САСТРАТ. Ты, бацька, на мяне злуеш? Я ж некага
 Чакаю проста...
- КНЭМАН. Ну, а я хіба не казаў?
Што гэта – порцік вам ці дом пад зборышчы?
 І вы свае сустрэчы прызначаеце
 Каля маіх дзвярэй?! Збудуйце тут яшчэ 175
 Сабе веранду, можа, залу з лавамі...
 Няшчасны я! І як жа надакучылі
 Ўсе тыя людзі, што мне хочуць дапячы!
 [*Ідзе ў свой дом.*]
- САСТРАТ. Відаць па ўсім, што мой нялёгкім будзе шлях
 Да мэты: дзевядзецца шмат пашчыраваць... 180
 Хіба да бацькавага мне пайсці раба –
 Да Геты проста зараз? Сведкамі багі:
 Ідзя добрая! Ён добра справіцца
 Умее з кожнаю бядой – і вылечыць

- Ад буркатліваасці ён бацьку здолее... 185
 Было б памылкаю вялікай адкладаць
 Пачатак захадаў: шмат можа здарыцца
 За дзень... Ага, там нехта дзверы адчыніў!
- [Састрат, Дзяўчына.]
- Дзяўчына. Ах, я няшчасная! Бяда! Бяда!
 Што я раблю? Служанка, беручы ваду, 190
 Якраз вядро ўпусціла ў студню.
- САСТРАТ. Бацька Дзэўс
 І збаўца Фэб! О, Дыяскуры пекныя
 І незраўнаныя!
- Дзяўчына. Як бацька з дому йшоў,
 Ёй загадаў нагрэць вады.
- САСТРАТ [да публікі]. Вось, людзі, цуд!
 Дзяўчына. Калі цяпер даведаецца, дык яе 195
 Заб'е, няшчасную! Дарма губляю час!
 О, німфы любыя, вады я ў вас вазьму.
 Але ж я не змагу, калі ахвяру там
 Складацьмуць...
- САСТРАТ. Дай мне конаўку: вады
 Я набяру табе ды конаўку вярну. 200
- Дзяўчына. Дзеля багоў, паўнюткую!
- САСТРАТ [сам сабе]. Вясковае
 Дзяўчо – а выхаванне! О нябёсы, о багі!
 Хто паратунак дасць мне?..
- Дзяўчына. Я няшчасная!
 Што – дзверы бразгаюць? Ах, ці не бацька там?
 Мяне заспеўшы па-за домам, ён задасць 205
 Лупцоўку!
- [Састрат, Дзяўчына, Даў.]
- Даў. Я даўно чакаю, да паслуг
 Гатовы. Ён жа там адзін капаецца...
 Я мушу да яго... О, беднасць непраглядная!

- Чаму нам выпала так ад цябе цярпець,
Чаму ў наш дом надоўга ты забралася, 210
Ці ўжо навекі пасялілася?
- САСТРАТ. Вось тут,
Вазьмі.
- ДзяўчыНА. Падай мне конаўку.
ДАЎ. І што ў яго
У галаве?
- САСТРАТ. Бывай, ну... і пра бацьку дбай.
- [Састрат, Даў.]
- САСТРАТ. Ах, лёс цяжкі! Але, Састрат, не наракай!
Як будзе, так і будзе...
- ДАЎ. Будзе як?
- САСТРАТ. Ідзі 215
Без боязі па Гету – так, як ты й хацеў:
Яму пра ўсё скажы й вядзі яго сюды.
- [Даў, адзін.]
- ДАЎ. І што ж тут робіцца? Мне справа гэтая
Не даспадобы неяк. Хлопец дзеўчыне 220
Прыслужвае. Не-не! Хай, Кнэман, на цябе
Абрынуцца няшчасці ад усіх багоў!
Адну дзяўчыну ў хаце пакідаеш ты –
Бяскрыўдную, зусім безабаронную,
А ёй ахова трэба. Ну й пранюхаў ён,
Відаць, пра гэта і, напэўна, вырашыў 225
Пакарыстацца выпадкам... Не! Пра ўсё
Мне трэба яе брату расказаць – каб ён
Паклапаціўся пра сваю сястру як след.
Найлепш, калі пайду я да яго цяпер,
Бо вунь ахвярадаўцаў Пана йдзе гурма... 230
Здаецца, нападпітку – і таму не час
Цяпер мне з імі гутаркі разводзіць.
- [Спеваы хору.]

[ЭПІСОДЫЙ ДРУГІ]

[Даў, Горгіі.]

- ГОРГІЙ. Чаму, пытаюся, ты абыякава
За гэтае ўсё ўзяўся?
- ДАЎ. Як?
- ГОРГІЙ. Ды, сведка – Дзэўс,
Ты з юнаком, што ля дзяўчыны круціцца, 235
Павінен быў паразмаўляць – хто б ён ні быў;
Сказаць, каб ён не набліжаўся да яе.
А ты зрабіў, нібыта гэта не цябе
Датычыцца. Ну не, сваяцкіх повязяў
Зракацца нельга, Даў. Я пра сваю сястру 240
Турбуюся ўвесь час. І бацька хай сабе
Ўдае, што мы чужыя, ды не прыклад нам –
Яго няпрыязь. Бо, як трапіць дзеўчына
Ў няславу – пляма ганьбы ляжа й на мяне.
Бо людзі вінаватых не збіраюцца 245
Шукаць, як што якое здарыцца,
Ты ж ведаеш...
- ДАЎ. Ну так, ды ўсё-ткі, Горгіі, я
Старога так баюся! Толькі я ўвайду,
Мяне павесіць ён!
- ГОРГІЙ. Вядома, пачынаць
З ім спрэчку марна. І, як тут ні дзейнічай – 250
Ці сілай, ці то доўгімі намовамі –
Закон ад гвалту будзе бараніць яго,
А невыносны нораў стане перашкодаю,
Каб да парад разумных ён прыслухаўся.
- ДАЎ. Хвілінку пачакай! Усё, як мы задумалі, 255
І я ж казаў табе: ён вернецца яшчэ.
- ГОРГІЙ. Ідзе ў накідцы – гэта менавіта ён?
- ДАЎ. Ён, ён!
- ГОРГІЙ. Відаць адразу, гіцаль яшчэ той.

[Даў, Горгіі, Састрат, Пірыі.]

- САСТРАТ. На жаль, я Гету дома не заспеў; мая ж
Матуля захацела зноў ахвяраваць 260
Не ведаю, якому богу, бо штодня
Яна так робіць: ездзіць па ўсім дэмасе –
Таму па кухара яго і выслала.
А я ахвяраваннем тым ахвяраваў
І вось вярнуўся да задумы нашае. 265
Мяркую, кіну бегаць я сюды-туды
І сам займуся ўсім. Калі ўжо ў дзверы я
Пастукаюся зноў, дык больш не адступлю.
- ГОРГІЙ. Юнача, можаш даць сказаць мне пару слоў
Ды выслухаць мяне?
- САСТРАТ. Вядома ж, гавары. 270
- ГОРГІЙ. Мяркую я, для чалавека кожнага –
Ці бедны, ці багаты ён, усё адно –
Праведзена мяжа, ёсць лёсу паварот.
І ўсё на лад ідзе ў шчасліўца гэтага,
Пакуль ён толькі паўстрымацца здолее 275
І ліха не ўчыніць. А не стрымаецца
Ды ап'янее ад удач – і ўсё ў яго
Тады змарнее, ператворыцца ў нішто.
У той жа час і людзі непрыкметныя
Ды небагатыя зусім, калі яны 280
Нікому ліха не зрабілі ды свой лёс
Прымалі годна й часу давяраліся,
Аднойчы могуць лепшай долі прычакаць.
Што я хачу сказаць? Калі заможны ты,
Абачлівым застанься і не абражай 285
Нас, беднякаў! Хай кожны ўбачыць: ты
Напраўду заслужыў на долю лепшую.
- САСТРАТ. Па-твойму, штосьці я ўчыніў ганебнае?
- ГОРГІЙ. Нядобрае, мяркую, ў галаве тваёй:
Ты прагнеш зганьбаваць дзяўчыну вольную 290
Або магчымасці шукаеш учыніць

- Злачынства, за якое смерцю шмат разоў
Караюць.
- САСТРАТ. Апалоне!
- ГОРГІЙ. Кепска, што тваё
Бяздзеянне нам, не бяздзеёным, шмат турбот
Прыносіць. Ведай, што даймае беднага 295
Несправядлівасць болей чым каго яшчэ.
На жаль, усё, што з ім тады здараецца,
Ён уважае не за крыўду, а за здзек.
- САСТРАТ. Мой сябра малады, будзь шчасны, толькі дай
І мне сказаць...
- ДАЎ. О, гаспадар! Хай шчасця шмат 300
Спазнае род твой!
- САСТРАТ. ...Слухай, потым гавары!
Убачыўшы красуню, закахайся я.
Тым крыўду я ўчыніў? – Ну, можаш так лічыць.
Як хочаш гэта называй, а я прыйшоў
Не да яе зусім, бо ўбачыць акурат 305
Я прагнуў бацьку. Бо я – вольны чалавек
З маёмасцю й гатовы быў бы ўзяць яе
І без пасагу. І гатовы ёй у вернасці
Запрысягнуцца! Калі б я падступныя
Намеры меў, яе хацеў бы ашукаць – 310
Мой сябра, хай мяне Пан з німфамі тады
Паралюшам паб'юць вось тут, дзе гэты дом
Стаіць здаўна! Мне непамысна робіцца,
Бо гэтак здолеў ты падумаць пра мяне...
- ГОРГІЙ. Калі я, у запале, лішняга сказаў, 315
Чым трэба, не крыўдуй і надалей даруй.
Сумневаў больш не маю, што ты сябар мой.
Я ж тут не абы-хто: яна ж мая сястра
Па матцы, дарагі мой – я нагадваю.
- САСТРАТ. Бажуся Дзэўсам, ты мне мог бы паспрыяць. 320
- ГОРГІЙ. Якім жа чынам?
- САСТРАТ. Ты – асоба годная...

- ГОРГІЙ. Я не хацеў бы проста адгаворвацца,
Таму кажу, як ёсць, пра бацьку ейнага:
Ён – чалавек, якіх не сустракалася
Ані даўней, ані цяпер...
- САСТРАТ. Ну так, цяжкі – 325
Больш-менш я ведаю...
- ГОРГІЙ. Дый не бывае горш.
Зямля яго каштуе дзесь таланты з два.
Ён з году ў год яе *сам* апрацоўвае:
Ні памагатага не мае, ні раба,
А наймітаў наогул і не церпіць ён 330
І да суседзяў не звяртаецца: яму
Нікога ў вочы бачыць не хацелася б!
На працу з ім выходзіць толькі вось дачка –
Адзінае стварэнне, з кім гаворыць ён
Раз-пораз, з іншымі ў яго зусім ніяк. 335
Дзяўчыну, кажа, замуж за таго аддасць,
Хто сам такі, як ён...
- САСТРАТ. Ну, значыць, ёй тады
Да скону паннай быць.
- ГОРГІЙ. Змірыся, дружа мой:
Нічога тут не зробіш. Давядзецца нам,
Сям'і, цяжар той несці, што прызначыў лёс... 340
- САСТРАТ. Багі мае! Напэўна, закаханы ты не быў
Ніколі, сябра мой?!
- ГОРГІЙ. Няможна мне...
- САСТРАТ. Чаму?
Хто ж не дае?
- ГОРГІЙ. Пра кепскае я думаю,
З якім змаганне забірае ўвесь мой час.
- САСТРАТ. Відаць, што маеш ты замала досведу 345
У гэтым. Раіш мне суцішыцца. Але
Не я тут вырашаю – толькі бог.
- ГОРГІЙ. Ну вось,
Нам ліха не ўчыніў ты й церпіш сам дарма.

САСТРАТ. Чаму – калі яе здабуду я?
 ГОРГИЙ. Ды не,
 Вось калі пойдзеш ты са мной, 350
 Якраз на тым адхоне і арэ звычайна ён...

САСТРАТ. Што?
 ГОРГИЙ. Я магу пачаць казаць
 Пра шлюб сястры. Ды мне вядома загадзя,
Што будзе: ён узбурыцца ды ўсіх пачне
 За тое ганіць, як живуць яны, ды праклінаць. 355
 А ўбачыць ён, што ты без толку тут стаіш,
 Яго стрымаць ужо ніхто не здолее!

САСТРАТ [*паказвае рукой угару*]. Ён там цяпер?
 ГОРГИЙ. Не, дзеля Дзэўса, пачакай!
 Прыходзіць ён пазней звычайна.

САСТРАТ. Кажаш ты,
 Стары туды дзяўчыну прывядзе?
 ГОРГИЙ. Ага, 360
 Так можа быць.

САСТРАТ. Гатовы я пайсці з табой,
 Куды ты скажаш – толькі памажы!
 ГОРГИЙ. А як?
 САСТРАТ. Ну так, як ты казаў...
 ДАЎ. Ага, пакуль тут мы
 Ўпірацца будзем, ты стаяцьмеш у плашчы
 Святочным!

САСТРАТ. А чаму ж бы й не?
 ГОРГИЙ. Закідае 365
 Цябе зямлёю ён і называцьме злодзеям...
 Не-не, табе лепш з намі поруч працаваць –
 Ён будзе думаць, што ты з працы рук жывеш,
 І можа ўдасца з ім гаворку нейкую
 Пачаць.

САСТРАТ. Цябе гатовы слухацца я, ну?! 370
 ГОРГИЙ. І будзеш упірацца ў працы?

ДАЎ [*убок*]. Я б хацеў,
 Каб сёння мы аж так напрацаваліся,
 Што ён сабе кіду нажыў бы! Вось тады б
 Ён супакоіўся й сюды больш не хадзіў!

САСТРАТ. Дай мне матыку!
 ДАЎ. Вазьмі маю ды йдзі, 375
 А я тым часам плот вазьму папраўлю тут.
 І гэта трэба некаму рабіць...

САСТРАТ [*Даву*]. Давай!
 [*Да Горгія.*]
 Ты – збаўца мой!

ДАЎ. Да стрэчы, гаспадар! Я йду...
 [*Горгі й, Састрат.*]

САСТРАТ. Адно з двух застаецца мне: або памру,
 Або, яе здабыўшы, буду жыць.

ГОРГІЙ. Калі, 380
 Як думаеш, ты кажаш – поспехаў.

[*Састрат, адзін.*]

САСТРАТ. Багі
 Шаноўныя! Ды тое, чым палохаеш
 Цяпер ты, мне не страшнае ні на драбок,
 А толькі куды больш мне моцы надае!
 Бо не сярод жаночых плётак дзеўчына 385
 Расла – без мамак, цётак; не баялася...
 Яна была ў свабодзе ўзгадаваная,
 Дый бацька, хоць па-свойму, а не любіць зла.
 Хіба ж не шчасце – жонку гэткую займець?
 Але ж таленты дзесь чатыры, і не менш, 390
 Вага ў матыкі... Можна тут і спруцянець!
 Ды мне абавязкова трэба вытрымаць.

[Сікон, адзін, з баранчыкам на плячах.]

СІКОН. Вось дык баран... Такого трэба пашукаць –
Хай ліха на яго! Нясу яго, а ён
Яшчэ зубамі за лісткі хапаецца, 395
І аб'ядае дрэвы, і не валіць ледзь
Мяне! Калі ж яго адпусціш на зямлю,
Дык упіраецца і не даецца ён.
Ах, бедны кухар, я ўжо так намучыўся!
Ну, дзякуй богу, бачу німфаў грот, дзе мы 400
Складзём ахвяру. Пан, вітаю! Гета, дзе
Падзеўся ты?

[Сікон, Гета, нагружаны падушкімі.]

ГЕТА. Мяне, як чатырох аслоў,
Наладавалі бабы тыя клятыя!
Бяры, нясі іх!

СІКОН. Мне здаецца: там ідзе
Натоўп ці што... Падушак столькі ты нясеш, 405
Што не злічыць!

ГЕТА. А што?

СІКОН. Вось тут згружай.

ГЕТА. У-гу!
Калі прыснім мы Пана, што з Паяніі,
Дык тут жа пойдзем і ахвяру там складзём
Каля святыні.

СІКОН. Дык а хто ж яго прысніў?

ГЕТА. Ды супакойся, чалавеча!

СІКОН. ...Гета, ўсё ж 410
Скажы: прысніў хто?

ГЕТА. Гаспадыня.

СІКОН. Як, багі?!

ГЕТА. Ты б'еш пад дых! Ну, Пана ўбачыла...

СІКОН. Таго?

ГЕТА. Ага.

СІКОН. Што ён рабіў?

- ГЕТА. Састрата вось, майго гаспадара...
- СІКОН. Цудоўны хлопец!
- ГЕТА. ...закаваў у кайданы...
- СІКОН. О, Апалон!
- ГЕТА. ...аўчыну і матыку даў 415
У рукі й загадаў яму тут поблізу
Матычыць поле.
- СІКОН. Дзіўна...
- ГЕТА. І ахвяру мы
Складаем, каб той сон пайшоў на лепшае.
- СІКОН. Так, разумею. Вось, бяры й туды нясі 420
Яго: я падрыхтую месца тут як след.
Бо не зацягваць лепш з ахвяраваннямі,
Калі прыносяць іх. Хай будзе добра ўсё!
Лайдача, не крыві так фізіяномію:
Як я адкормліваць умею, ўбачыш ты!
- ГЕТА. Хваліць умельства дый цябе самога я 425
Не супраць, толькі нешта мне не верыцца.
[Спевы хору.]

[ЭПІСОДЫЙ ТРЭЦІ]

[Кнэман, Сіміха, унутры дома, Жонка Каліпіда,
якая разам з багамольцамі падыходзіць да святыні.]

- КНЭМАН [да Сіміхі]. Старая, дзверы зачыні на засаўку
І не пускай нікога, бо, па ўсім відаць,
Дадому я вярнуся позна ўвечары. 429
- ЖОНКА КАЛІПІДА. Планго, давай хутчэй: ахвяру скласці мы
Даўно ўжо мусілі б.
- КНЭМАН. А што за пошасць тут
І зброд?! Ах, каб ён спрах!
- ЖОНКА КАЛІПІДА. Ты, Партэніда, грай
Для Пана! Бо ахвяру богу гэтаму,
Я чула, моўчкі не складаюць.

[Кнэман, Жонка Каліпіда, багамольцы, Гэта.]

- ГЕТА. Сведка – Дзэўс,
Усе ўжо тут!
- КНЭМАН. Геракле, ліха мне!
- ГЕТА. Мы ўжо 435
Вас зачкакаліся!
- ЖОНКА КАЛІПІДА. Ці ўсё для нас як след
Падрыхтаванае?
- ГЕТА. А як жа – бачыць бог!
- ЖОНКА КАЛІПІДА. Ягнятка ледзь жывое ўжо, няшчаснае!
Не дачакаецца, пакуль ты паварушышся –
Давайце кошкі, ваду, распальвайце 440
Агонь!
- ГЕТА [да Кнэмана]. А ты – чаго ты тут разявіўся?!

[Кнэман, адзін.]

- КНЭМАН. Каб спруцянець вам! Бо праз вас я не магу
За працу ўзяцца! Без нагляду проста так
Дом не пакінеш. Кепска, што і німфы тут
Жывуць паблізу. Я даўно падумваю 445
Куды далей адехаць, перанесці дом.
Бо ж злыдні пруща тут з ахвяраваннямі –
Падушкі цягнуць, конаўкі – і ўсё сабе,
А не багам! А тут хапіла б праснака
Ды ладану: пакласці гэта на агонь – 450
І задаволяцца багі. Яны ж ці жоўць,
Ці той хвасец – усё, што неядомае,
Кладуць у вогнішча, а лепшае з’ядуць.
Старая! Дзверы адчыні: здаецца мне,
Што ўсё, што ў доме, трэба добра пільнаваць. 455

[Гэта, адзін.]

- ГЕТА. Забылі рондаль, кажаш? Паўпіваліся
Вы ўсе! І што цяпер рабіць? Ну, прыйдзецца
Патурбаваць суседзяў бога, бо інакш

Нявыкрутка... [*Стукае ў дзверы.*]
 – Гэй, служкі! О багі, відаць,
 Прыслугі горш за гэтую нідзе няма 460
 На свеце... – Служкі, гэй! Не, ні на што яны
 Не здатныя... – Гэй, служкі, чуеце?! Яшчэ й,
 Як што, на іншых валяць... – Служка, выйдзі, ну?!
 Нібы павыміралі ўсе... – Ці нехта ёсць?
 А-гой! Ну вось, здаецца, хтосьці там ідзе! 465

[Кнэман, Гета.]

КНЭМАН. Што, злыдню, трэба ля маіх дзвярэй, скажы?!
 ГЕТА. Ну, не кусай мяне адразу!
 КНЭМАН. Сведка Дзэўс, цябе
 Зжару з вантробамі!
 ГЕТА. Не трэба, о багі!
 КНЭМАН. Ці ж могуць у мяне, бязбожнік, быць з табой
 Гешэфты?
 ГЕТА. Не, гешэфты не! Я не прыйшоў сюды 470
 Цябе аблайваць ці пазыкі спаганяць:
 Хацеў адно спытаць, ці рондаль маеш ты.
 КНЭМАН. Што – рондаль?
 ГЕТА. Рондаль.
 КНЭМАН. Ах, лайдак! Ты думаеш,
 Я на ахвярнік, як і вы, вяду быкоў
 І там кладу?!
 ГЕТА [*сам сабе*]. І слімака не пакладзеш. 475

[*Уголас.*]

Што ж, бывай, мой дарагі! Жанчыны вось мяне
 Сюды паслалі, каб я рондаль папрасіў.
 Я папрасіў. Няма ў цябе? Ну, я пайду
 Скажу ім. [*Убок.*] О, багі ўсе існыя, ды ён –
 Сапраўдны цмок паганы, гэты во стары! 480

[Кнэман, адзін.]

КНЭМАН. Вось бестыі! Прыходзяць, проста стукаюць
У дзверы, быццам да сяброў. Калі каго
Убачу тут яшчэ ды прыкладна яго
Не пакараю, значыць, я – ужо не я!
Але як гэтаму ўдалося цэламу 485
Адсюль пайсці – дык нават і не ведаю.

[Выходзіць.]

[Сікон, Гэта.]

СІКОН. Напаў ён на цябе? Аблаяў? Можа, ты
Прасіў яго не так, як след: не кожнаму
Уменне гэта дадзена... А я – магу. 490
Бываю ў горадзе я ў шмат якіх дамах,
А там з суседзямі найперш знаёмлюся,
Бяру ў іх посуд. Бо, як нешта просіш ты,
Дык падлабуньвайся! Калі табе стары
Адчыніць, дык звяртайся: «Бацька!», «Бацечка!»;
Старой скажы: «Матуля!», а кабету, што 495
Ў гадах, ты *жрыцай* назаві, раба – *хлапцом*.
Я прыдушыў бы вас, бо здуру крычыць:
«Гэй, раб мой!», а ў мяне вось, павучыліся б,
Як я: «Татуля, адчыніце дзверы мне!»

[Сікон, Гэта, Кнэман.]

КНЭМАН. Ізноў ты тут?!

СІКОН. Пра што ты?

КНЭМАН. Зноў пачаў мяне 500
Цвяліць, хоць я забараніў і на парог
Табе прыходзіць?! Гэй, старая, пугу!

СІКОН. Не!

Пусці!

КНЭМАН. Пусціць?

СІКОН. Прашу цябе, дзеля багоў!

КНЭМАН [*адпускаючы*]. Прыйдзі адно яшчэ!
СІКОН. О, Пасейдоне!
КНЭМАН. Што-о-о?!
СІКОН. Я выварку прыйшоў быў папрасіць...
КНЭМАН. Няма 505
Ні солі, ні сякеры тут, ні вываркі,
Ні воцату – нічога!!! І вяскоўцам я
Забараніў хадзіць на месца гэтае.
СІКОН. Пра гэта не казаў ты мне...
КНЭМАН. Цяпер кажу.
СІКОН. Ну так, ды ці не мог бы ты параіць мне, 510
Дзе, да каго звярнуцца?
КНЭМАН. Ты не зразумеў?!
Ты ўсё балбочаш тут!
СІКОН. Ну, будзь здаровы...
КНЭМАН. Мне
Здароўя ад кагось не трэба.
СІКОН. Ну, не будзь
Здаровы...
КНЭМАН. Ах, навала!
[*Выбягае.*]
[Сікон, Гэта.]
СІКОН. Гэтак спраўна ён
Мяне адпэндзіў! Вось што значыць, вельміва 515
Прасіць такога! Сведка Дзэўс, ёсць розніца...
Пайсці куды яшчэ? Калі ж тутэйшы люд
Увесь да боек схільны?.. Тэ-эк, і што ж рабіць?
Засмажыць мяса ўсё... ці не было б прасцей?
Ёсць міса нейкая... Спакойна хай жывуць 520
Сабе фюлейцы – я і так упраўлюся.
[*Выходзіць.*]

[С а с т р а т, адзін.]

САСТРАТ. Каму занадта добра, хай ён у Фюле
Папаляваць прыдзе... Тры разы мяне
Ўсяго разбіла: шыю, спіну і бакі –
Дый цела ўсё! Узяўся быў я з рупнасцю, 525
Як малады, за працу і пачаў махаць
Матыкай, бы сапраўдны селянін, але
Мяне хапіла ненадоўга: я пачаў
Глядзець сюды-туды, угледзець хочучы,
А ці не йдзе стары з дзяўчынаю туды, 530
На поле тое; сведка Дзэўс, я за бакі
Крадком пачаў хапацца ды выпростацца;
Пасля здранцвеў ды скурчыўся зусім, нібы
Той корч, але ніхто і не прыйшоў туды,
А сонца так пякло... Зірнуўшы на мяне, 535
Заўважыў Горгій: я, нібы той журавель
У студні, то павольна падымаюся,
То апускаюся, і кажа: «Ну, відаць,
Яна не прыйдзе, хлопча». Я: «Дык што ж рабіць?»
– «Давайце будзем заўтра пільнаваць яго, 540
А сёння досыць» – і якраз Даў падышоў
У працы замяніць мяне. Такі канец
У першай спробы нашай быў, і я сюды
Прыйшоў, не ведаю, чаму: відаць, багі
За сведак, нешта тут мяне прыцягвае... 545

[Сікон, Гета.]

ГЕТА [да Сікона, які застаецца ўнутры святыні].
Ну што там? Хлопча, ў мяне рук не шэсцьдзясят!
Хутчэй бяжы вуголле раздзімай табе,
Цягай, соль насыпай, вантробы даставай:
Раблю я цеста, падаю ўсім... Гэты дым
Ужо ўсе вочы выеў мне. Праз гэты фэст 550
Аслепну я зусім...
САСТРАТ. О, Гета, служка мой!

ГЕТА. Хто гэта?

САСТРАТ. Я.

ГЕТА. Хто ты?

САСТРАТ. Не бачыш?

ГЕТА. Бачу ўжо,
Мой юны гаспадар.

САСТРАТ. Чаму ж ты *тут*?

ГЕТА. Чаму? –
Ахвяра складзена, й цяпер мы трапезу
Гатуем вам.

САСТРАТ. І маці тут?

ГЕТА. Тут, анягож! 555

САСТРАТ. А бацька?

ГЕТА. Мы яго чакаем... Ты праходзь.

САСТРАТ. Я ненадоўга адыду, бо гэты фэст
Якраз дарэчы мне: я збегаю цяпер
Па юнака ды на пачостку прывяду
Яго са служкам разам. І тады яны 560
Хаўруснікамі будуць мне найлепшымі
У справе ладжання вяселля назаўжды.

ГЕТА. Што кажаш ты? Што ты пайсці збіраешся
І запрасіць гасцей? Ды хоць тры тысячы,
Што да мяне, бо ўсё адно нічога мне 565
Не можа перапасці. Дый адкуль? Цяпер
Склікайце ўсіх! Бо ўсё ж ахвяра слаўная –
Аж глянуць любата! Але цудоўныя
Жанкі драбочка солі нават не дадуць –
Табе магу Дэметраі пабажыцца!

САСТРАТ. Ўсё 570
Выдатна будзе, Гета, я прадказваю,
Аднак малюся, Пан, табе ўвесь час, дары
Заўжды складаю, паўз цябе праходзячы.
[Выходзіць.]

[Сіміха, Гета.]

- СІМІХА. Ой, ліха мне! Ой, ліха мне! Ой, ліха мне!
ГЕТА. Гамон! Старога мала ў доме, дык яшчэ 575
Прынесла й бабу!
- СІМІХА. Гора, гора мне! Вядро
Гаспадаровае з калодзежа дастаць
Хацела ды матыку на вяроўчыну
Цішком я начапіла, а вярвачка
Гнілая й тонкая была – ўтапілася 580
Там і матыка!
- ГЕТА. Слушна...
- СІМІХА. Я, няшчасная,
Так утапіла і матыку, і вядро!
- ГЕТА. Ну й засталася ў студню кінуцца табе.
- СІМІХА. А гаспадар якраз цяпер збіраўся гной
З двара цягнуць – і вось лютуе, гойсае, 585
Знайсі матыку хоча. Вунь ён, ля дзвярэй!
- ГЕТА. Дурніца, уцякай! Стары цябе прыб'е...
Не, бараніся!

[Сіміха, Гета, Кнэман.]

- КНЭМАН. Дзе ты, дзе, паскудніца?
- СІМІХА. Ах, гаспадар, я і не ўгледзела...
- КНЭМАН. Ану,
У хату!
- СІМІХА. Што са мною ты рабіцьмеш?
- КНЭМАН. Я? 590
Вось... прывяжу, спушчу ў калодзеж...
- СІМІХА. Не, прашу!
- КНЭМАН. Багі за сведак, тою самую вяроўкаю...
- ГЕТА. Гнілою, тонкаю – цябе прывяжа ён!
- СІМІХА. Паклічу Дава я з двара суседняга!
- КНЭМАН. Каб знішчыць тут мяне, і Дава клічаш ты?! 595
Ану, хутчэй у дом – не бачыў каб цябе!

[Сіміха выходзіць.]

[Г е т а, К н э м а н.]

КНЭМАН. Што, беднаму, рабіць мне з тымі стратамі?
Напэўна, трэба лезці ў студню самаму –
А што ж мне застаецца?

ГЕТА. Дапаможам мы
Вяроўкай ды матыкай.

КНЭМАН. Кáра ўсіх багоў 600
Няхай цябе дагоніць, як не замаўчыш!
[Выходзіць.]

[Г е т а, адзін.]

ГЕТА. Вось так і трэба: зноў у хату ён пабег.
Няшчасны чалавек! Што за жыццё ў яго?
Вось гэtkі селянін сапраўдны з Атыкі:
Ваюе з камянямі, на якіх тым'ян 605
Расце й шалфей адно і дзе заўжды няўрод.
Гляджу: ідзе ўжо малады мой гаспадар
І госці з ім, якіх прывесці ён хацеў.
Відаць, тутэйшыя. Крыху мне дзіўна ўсё ж,
Дзе ён знайшоў іх, дзе ён пазнаёміцца 610
Мог з імі?

[Ідзе ў святыню.]

[Г е т а, С а с т р а т, Г о р г і й, Д а ў.]

САСТРАТ [да Горгія]. Проста так цябе не адпушчу:
Усё ў нас ёсць – за сведку будзе хай Геракл!
Хіба ж бывае, каб хоць хто прыйсці адмовіўся
На трапезу, калі ахвяру склалі? Не!
А я ж – твой сябар даўні й быў такім 615
Яшчэ да нашага знаёмства.

[Даву.] На! Нясі

У дом. Пасля прыходзь.

ГОРГІЙ. Не, маці дома я
Адну ўжо не пакіну. Даглядай яе
Як след, а я сыду й прыйду крыху пазней.

[Спевае хоры.]

[ЭПІСОДЫЙ ЧАЦВЁРТЫ]

[Сіміха, адна.]

СІМІХА. Дзе дапамогу я знайду, няшчасная?! 620
Дзе?!

[Сіміха, Сікон.]

СІКОН. О, Геракле-валадар! Дзеся багоў
І дэманаў, дай хоць ахвяру скласці нам
Спакойна... І чаму ж тут столькі ляманту
І гвалту, крыкаў?! Што за незвычайны дом?

СІМІХА. У студні гаспадар наш!

СІКОН. Як? Чаму?

СІМІХА. Чаму? 625

Туды палез матыку даставаць з вядром:
Пачаў вылазіць, слізгануў і паляцеў
Уніз!

СІКОН. Ну вось, ужо дастукаўся стары
Адлюднік, прысягнуць магу нябёсамі!
Цяпер, старая, ты рабі сваё.

СІМІХА. Я?! Што ж? 630

СІКОН. Вазьмі камлыгу, камень – што захочаш – ды
Шпурні яму на галаву...

СІМІХА. О сябра мой!
Маю: спусціся ўніз!

СІКОН. О, Пасейдоне! Каб
Была, як кажуць, «бойка ў студні з псом»? Ну не!

СІМІХА. Ах, Горгій, дзе ж ты там падзеўся?!

[Сіміха, Сікон, Горгій.]

ГОРГІЙ. Я? Я тут! 635

Што сталася, Сіміха?

СІМІХА. Што? Казала ж вам:

У студні гаспадар наш!

ГОРГІЙ. Гэй, Састрат давай

Выходзь!

[Сіміха, Сікон, Горгій, Састрат.]

ГОРГІЙ [да Сіміхі]. Паказвай нам цяпер, куды ісці.

[Усе, акрамя Сікона, ідуць у Кнэманаў двор.]

[Сікон, адзін.]

СІКОН. Дыёнісам бажуся, ёсць яшчэ багі!
Бязбожнік, ты нам рондаль даць адмовіўся – 640
Сядзі ў калодзежы цяпер і выпівай
Усю ваду, каб не дзяліцца больш ні з кім!
Так німфы акурат адпомсцілі табе:
Ад кары ж аніколі не ўдавалася
Ўцячы таму, хто мог пакрыўдзіць кухара! 645
Умельства ж нашае – амаль як у жрацоў:
З рабоў на кухні толькі можна здзек чыніць...
Ці не сканаў ён там? Дзяўчыны чую плач:
«Мой любы, ты жывы?» Але ж бяды няма... 649

[Далей у рукапісе 4 радкі цалкам адсутнічаюць.

Хутчэй за ўсё, Сікон кажа, што, наколькі за справу ўзяўся Горгій, ён абавязкова, з дапамогаю Састрата, выратуе старога.]

Відаць, што ён [далейшая частка радка адсутнічае.]

І так падыме на вяроўцы [далейшая частка радка адсутнічае.]

Пасля вы самі [далейшая частка радка адсутнічае.]

Багі за сведак, што ён будзе мокры ўшчэнт
І калаціцца будзе ўвесь... Спадарства, я –
Хай сведчыць Апалон – хачу яго такім
Убачыць! Вы, жанкі, ахвяраваннямі 660
Ды модламі за ўратаванне дзякуйце.
Стары ж цяпер кульгавым будзе, ды прытым
Суседам добрым і святыні, й будучых
Ахвярадаўцаў зробіцца. А гэта мне
Выгодна: буду мець замовы новыя. 665

[С а с т р а т, *адзін.*]

САСТРАТ. Дэметраі прысягаю вам, Асклепіем,
Багамі ўсімі! Бо не бачыў я, сябры,
Яшчэ ніколі, каб тапіўся чалавек
Так у пару – салодкае відовішча!
А Горгіі, ледзьве ў двор мы увайшлі, 670
Палез адразу ў студню; мы ж з дзяўчынаю
Наверсе засталіся проста пастаяць...
А што было рабіць? Бо на сабе
Яна валоссе рвала, ў грудзі біла, плакала.
А я, шчасліўчык – сведкамі багі – стаяў 675
Каля яе, не хвалявацца заклікаў
І цешыўся яе нябеснай гожаасцю!
Тапелец жа не надта хваляваў мяне,
Хоць давалося мне цягнуць яго наверх.
Я гэта без ахвоты ўсякае рабіў 680
І ледзь, бажуся Дзэўсам, не дабіў яго,
Бо, гледзячы на прыгажуню, з тры разы
Вяроўку выпускаў. Ды Горгіі, як Атлант,
Утрымліваў яго, а ўрэшце й выцягнуў
Наверх! Я ў гэтай хвілі ўцёк адтуль якраз, 685
Бо ўжо амаль не мог стрымацца ад таго,
Каб не абняць дзяўчыну й не пацалаваць!
Люблю яе шалёна, так хацеў бы з ёй
Жаніцца!.. Чую: дзверы адчыняюцца –
О, збаўца-Дзэўс, вось маем мы відовішча! 690

[С а с т р а т, Г о р г і і, Д з я ў ч ы н а,
К н э м а н, які *абатраецца на плечы апошніх.*]

ГОРГІЙ. Скажы мне, Кнэман, ты чагось хацеў?
КНЭМАН. Ды ну!
Мне дрэнна так...
ГОРГІЙ. Трымайся!
КНЭМАН. Больш не бойцеся:

Ніколі ўжо нічым не будзе дакучаць
Вам Кнэман...

ГОРГІЙ. Нельга аднаму так жыць табе:
Вось бачыш, быў ад смерці ты на валасок. 695
І надалей павінен нехта даглядаць
Цябе ў твае гады!

КНЭМАН. Я згодзен, што ўжо я
Зусім ніякі... Горгій, маці мне сваю
Пакліч хутчэй!

[Састрат, Дзяўчына, Кнэман.]

КНЭМАН. Здаецца, што выходзіць
Адно бяда нас. Даражэнькая дачка, 700
Падняцца памажы, трымай мяне...

САСТРАТ. О, ты
Шчаслівы, чалавеча!

КНЭМАН [заўважыўшы яго]. Што ты тут стаіш?

[Далей у рукапісе 5 радкоў цалкам адсутнічаюць.
Хутчэй за ўсё, тут адбываецца дыялог Кнэмана з Састратам,
у якім Састрат сціпла адгаворваецца. Потым, відаць, з'яўляюцца
Горгіі са сваймі маці Мірынай, жонкай Кнэмана. Напэўна,
менавіта да яе Кнэман і звяртаецца ў наступных радках.]

[Састрат, Дзяўчына, Кнэман, Горгій, Жонка Кнэмана.]

[Радкі 708 – 714:]

КНЭМАН. [Левая частка радка адсутнічае] ...хацеў бы я...
[Левая частка радка адсутнічае] ...Мірына й Горгій... 710
[Левая частка радка адсутнічае] ...мне лепш было б,
Чым так [сярэдзіна радка пашкоджаная]. І вы мяне
Іначай не настроіце, бо, пэўна ж, так яно і ёсць!
А памыляўся я, бо мне здавалася, што я магу
З сабой пражыць сам-насам, убаку ад грамады людской.
Цяпер дапяў я: непрадбачана заўжды прыходзіць смерць – 715
Таму вялікую памылку я рабіў... Бо нам заўжды
Усё-такі мець трэба побач чалавека іншага.

Але, Гэфэст за сведку будзе, я зрабіўся гэтакім,
 Бо ўсюды бачыў, як папраўдзе людзі жылы рвуць сабе
 Адно дзеля нажывы; думаў: не існуе анідзе 720
 Людзей на свеце, што гатовы шчыра іншым памагчы.
 Вось гэтакім бязвер'ем быў дашчэнту я прасякнуты,
 А Горгій іншае высакародна здолеў паказаць!
 Мяне – які яго з парога проста гнаў, які яму 725
 Ні ў чым не памагаў, які не пачынаў размовы з ім
 Ніколі й ні пра што – ахвярна ён ад смерці ўратаваў.
 Сказаў бы нехта: «Да сябе не хочаш ты мяне пускаць –
 Я й не пайду, не трэба! Як няма карысці ад цябе –
 І я табе не памагу!» І што? Калі, мой хлопча, я 730
 Цяпер памру (нядобра нешта мне), ці нават выжыву –
 Хачу цябе за сына мець і ўсё сваё дабро аддам
 Табе! Дачку таксама давяраю: мусіш мужа ты
 Знайсці ёй. Бо й тады, калі быў я здаровы нават, мне
 Не падышоў ніводзін. То дазвольце жыць мне, як хачу! 735
 Усё астатняе бяры, дзеля багоў, бо маеш клёк...
 Сястры будзь абаронцам, а маю маёмасць дзелячы,
 Палову на пасаг аддай ёй, а з другой – і мне на хлеб,
 І маці на яе патрэбы хопіць нават з каптуром.

[Дачцэ.]

Дай мне, дачка, перадыхнуць, бо справа не мужчынская –
 Шмат балбатаць. Але яшчэ адно: хадзі сюды, мой сын! 741
 Хачу сказаць я колькі словаў пра сябе ды нораў свой;
 Калі б усе былі, як я, дык не патрэбныя былі б
 Ані суды, ні турмы, дзе павінен хтось пакутаваць,
 І войнаў не было б, бо кожны задавольваўся б малым. 745

[Да гледачоў.]

Але відаць, што вам зусім не гэта падабаецца –
 Таму адлюднік і буркун вам больш не будзе замінаць.
 Горгій. Я выканаю ўсё, як ты сказаў. Ды, з ведама твайго,
 Як найхутчэй маёй сястры мы знойдзем жаніха.
 Кнэман. Табе я ўсё сказаў – і не чапай мяне, дзеля багоў! 750

ГОРГІЙ. Адзін хацеў з табой пагаварыць...

КНЭМАН. Багі! Не, не хачу!

ГОРГІЙ. ...І папрасіць яе рукі...

КНЭМАН. Не, з тым цяпер не да мяне!

ГОРГІЙ. ...Цябе таксама ратаваў ён...

КНЭМАН. Хто?

ГОРГІЙ [*паказваючы на Састрата*]. Вось ён! Хадзі сюды.

КНЭМАН. Загар надрэнны... Ці ты – селянін?

ГОРГІЙ. Ну, бацька... як бы так:

Не абібок, не мамчын сын, які свае марнуе дні; 755

З сям'і шанюўнай [*частка радка пашкоджаная*].

Давай... рабі... [*частка радка пашкоджаная*].

КНЭМАН. Вядзіце ў дом мяне.

[Састрат, Горгіій.]

ГОРГІЙ [*да маці*]. Найлепш [*частка радка пашкоджаная*].

Глядзі за ім як след.

САСТРАТ (?). Астатняе [*частка радка пашкоджаная*].

Сястру.

ГОРГІЙ. Спачатку з роднымі, Састрат, ты гэта абмяркуй. 760

САСТРАТ. Пярэчыць бацька ўжо не будзе.

ГОРГІЙ. Аддаю табе яе,

Каб стала жонкаю тваёю, пры ўсіх сведках, што тут ёсць.

І той пасаг за ёй належны атрымаеш ты, Састрат.

Бо ты ўвесь час да мэты йшоў сваёй наўпрост, без хітрыкаў,

Гатовы ўсім ахвяраваць быў дзеля шлюбу гэтага: 765

Хоць быў распешчаны, а ўзяў матыку й працаваў, як вол,

Засведчыўшы, што не баішся стаць на месца бедняка

І здольны рабіць работу нават найцяжэйшую.

А значыць, што і надалей пры ўсіх выпрабаваннях ты

Усё стрываеш годна, бо патрэбны маеш гарт – 770

Такім і заставайся!

САСТРАТ. лепшым быць хацеў бы я нашмат,

Але сабою выхваляцца тут няёмка мне было б...

Ах, як цудоўна: вунь якраз ідзе мой бацька!

[Састрат, Горгій, Каліпід.]

ГОРГІЙ [*да Састрата*]. Каліпід –
Твой бацька?

САСТРАТ. Мой!

ГОРГІЙ. Багаты чалавек ён, Дзэўсам сведчуся!
І заслужыў ён гэта, бо сапраўдны гаспадар.

КАЛІПІД. Відаць, 775

Спазніўся я: ягнятка з'едзенае ўжо – і ўсе даўно
Пайшлі ўжо цераз поле?

ГОРГІЙ. А й галодны ж ён, о Пасейдон!
Ці скажам мы яму адразу ўсё?

САСТРАТ. Хай ён паснедае –
І лепш размова пойдзе...

КАЛІПІД. Хіба вы пад'елі ўжо, Састрат?

САСТРАТ. Яшчэ і засталася шмат – заходзь туды!

КАЛІПІД. З ахвотаю! 780

[*Ідзе ў святыню.*]

[Састрат, Горгій, Каліпід.]

ГОРГІЙ. Ідзі за ім, пагавары сам-насам па-мужчынску там,
Калі патрэба ёсць...

САСТРАТ. Мянэ ты ў доме пачакаеш?

ГОРГІЙ. Ну,

Выходзіць я не буду.

САСТРАТ. Хутка я паклічу і цябе.

[*Абодва сыходзяць.*]

[*Спева хору.*]

[ЭПІСОДЫЙ ПЯТЫ]

[Састрат, Каліпід, *выйшаўшы з гроту.*]

САСТРАТ. І ўсё-ткі, бацька, я не тое, што чакаў,
Займею ад цябе...

КАЛІПІД. Ну, як жа так? Хіба 785

- Я не згадзіўся на твой шлюб з абранніцай
Тваёй напраўду?
- САСТРАТ. Веру ў гэта не зусім...
- КАЛІПІД. Багі за сведак, што я добра ведаю:
У маладых людзей шлюб – справа важная:
Шмат што каханне вырашае ў ім заўжды. 790
- САСТРАТ. Калі жанюся я з сястрою некага,
Дык гэты чалавек сваяцтва нашага,
Напэўна ж, варты! Дык чаму не хочаш ты,
Каб за яго пайшла мая сястра?
- КАЛІПІД. Чаго ж
Ты хочаш, каб нявеста ды жаніх былі 795
Абое жабракамі?! Хопіць нам адной!..
- САСТРАТ. Пра грошы ты? Дык гэта ж рэч няпэўная!
Калі б ты цвёрда верыў, што на ўсе часы
Займеў іх – дык тады б ты іх трымаў,
Ні з кім не дзелячыся. Ды яно ж не так: 800
Ад лёсу ўсё залежыць, а не ад цябе,
Таму, ах, бацька, і не трэба скнарам быць.
Бывае, лёс нявартаму багацце дасць –
Не меншае за тое, што ў цябе цяпер.
- ПАКУЛЬ ты грошай маеш шмат, па-мойму, іх 805
Ты, бацька, можаш выдаткаваць з розумам
На добрае ўсё ды ў патрэбнай колькасці
Усім, хто мае ў тым патрэбу, дабрабыт
Узняць. Затое будзеш ты падтрымку мець,
Калі табе спатрэбіцца, ад тых людзей. 810
Бо лепш надзейнага мець сябра аднаго,
Чым закапаны недзе ў нетрах скарб.
- КАЛІПІД. Ты ж ведаеш мяне, Састрат. Усё, што я
Здабыў, з сабою я ў магіду не вазьму!
Яно – тваё. Ты сябра нейкага займець 815
Хацеў бы? Хай табе спрыяе лёс у тым!
Нашто тут павучаць мяне? Бяры, рабі!

- Што хочаш, аддавай: на ўсё я згоду дам –
На ўсё!
- САСТРАТ. На ўсё?
КАЛІПІД. Ты ж ведаеш: якія тут
Сумневы?
- САСТРАТ. Ну, тады я клічу Горгія. 820
- [Састрат, Каліпід, Горгія.]
- ГОРГІЙ. Калі я падыходзіў да дзвярэй, я чуў
Праз выпадак усю размову вашую.
І што ж? Састрат, ты, бачу, – добры сябар мой,
І я табе за гэта шчыра дзякую...
Ды не хачу я – і не змог бы, каб хацеў, 825
Жыць багацей, чым сёння, сведкам будзе Дзэўс.
- САСТРАТ. Не ведаю, пра што ты.
ГОРГІЙ. Адаю сястру
Сваю я за цябе, а ўзяць сабе тваю
Было б занадта...
- САСТРАТ. Як – занадта?
ГОРГІЙ. Адчуваць,
Што кормішся ўвесь час чужым дабром... не, не! 830
Хачу нажыць сваё.
- САСТРАТ. Што, Горгія, за лухта!
Хіба ж не заслужыў ты шлюбу гэтага?
- ГОРГІЙ. Ну, можа й заслужыў, але замахвацца
На большае, чым маю, ўсё ж я не магу...
- КАЛІПІД. Дзэўс найслаўнейшы! Па-за ўсімі межамі 835
Твой годны нораў!
- ГОРГІЙ. Як?
КАЛІПІД. Хоць бедны ты, а ўсё ж
[Пачаткі радкоў 837–841 пашкоджаныя]
...ты іншым выглядаеш. Пагадзіўся ж я
...і так, а ты мяне ўдвая пераканаў,
...не толькі бедны ты, але й з характарам,
...дапамагчы табе павінен гэты шлюб. 840

САСТРАТ. ...зараз час спраўляць заручыны.
 КАЛІПІД. Каб годных нарадзіць табе дзяцей,
 Я аддаю дачку ўрачыста за цябе
 І тры таланты як пасаг.
 ГОРГІЙ. А я даю
 Адзін талант за іншую...
 КАЛІПІД. Ці не зашмат 845
 Бярэш ты на сябе?
 ГОРГІЙ. Ёсць у мяне зямля.
 КАЛІПІД. Валодай сам ёй, Горгій. Маці запрасі
 Прыйсці з сястрою, адвядзі іх да жанчын,
 Што з намі тут.
 ГОРГІЙ. Ну, калі трэба, то зраблю.
 САСТРАТ. Мы ноч усю [*частка радка пашкоджаная*], 850
 Каб разам [*частка радка пашкоджаная*]
 два вяселлі святкаваць.
 Ты ж, Горгій, і старога прывядзі сюды,
 Бо ў нас ён знойдзе ўсё патрэбнае хутчэй,
 Чым дзе яшчэ.
 ГОРГІЙ. Не, не захоча ён, Састрат!
 САСТРАТ. Угавары яго.
 ГОРГІЙ. Калі змагу...
 [*Выходзіць.*]
 [Састрат, Каліпід.]
 САСТРАТ. У нас, 855
 Татуля, баляванне будзе слаўнае!
 Жанчынам будзе свята на ўсю ноч.
 КАЛІПІД. Ды не,
 Не так: жанчыны балявацьмуць, ну, а нам
 Не спаць наканавана. Зараз я пайду
 Падрыхтаваць, што трэба.
 [*Выходзіць.*]

[Састрат, адзін.]

САСТРАТ. Ну, рыхтуй... Але ж 860
Сапраўдны чалавек з надзеяю жыве,
І плён даюць руплівасць ды настойлівасць
Заўжды. І я – найлепшы прыклад гэтага:
Ніхто ўявіць не мог бы, што я зладжу шлюб
Табе за дзень, а гэтага дамогся я! 865

[Састрат, Каліпід, Жонка Кнэмана, Дзяўчына.]

ГОРГИЙ [*гучае ў дом, з якога толькі што выйшаў*].

Гэй, дзе вы там? Выходзьце!

САСТРАТ. Ну, хадземце ўжо!
Матуля, вось, трымай... А Кнэмана няма?

ГОРГИЙ. Мiane ён папрасіў забраць прыслужніцу
Сюды, каб аднаму застацца.

САСТРАТ. Ён усё
Яшчэ, нібы адлюднік?

ГОРГИЙ. Ён такі...

САСТРАТ. Няхай 870
Як хоча. А мы пойдзем.

ГОРГИЙ. Неяк я, Састрат,
Саромеюся: гэтулькі жанчын...

САСТРАТ. Ды кінь!
Адгэтуль тое – справы ўсё сямейныя.

[Абодва выходзяць.]

[Сіміха, Жонка Кнэмана, Дзяўчына.]

СІМІХА [*выйшаўшы з дому, гаворыць абярнуўшыся*].

Бажуся Артэмідаю, і я іду – 875
Сядзі адзін там, як ты й прызвычаены!
Цябе на свята запрашалі боскае,
Ты ж не схацеў ісці. А будзе горш табе,
Багінямі я прысягну – што горш яшчэ!

[Гета, Сіміха, Жонка Кнэмана, Дзяўчына.]

ГЕТА. Пайду туды ды пагляджу, што робіцца.

[Партэніда грае на флейце.]

ГЕТА. Што ты дудзіш, няшчасная?! Няма нідзе спакою! 880
Мяне ж да хворага вось пасылаюць. Ціха!

СІМІХА. Каля яго там пасядзець з вас мог бы й хтосьці іншы,
А я пайду да гаспадыні, з ёй паразмаўляем,
Найлепшага ёй пажадаю.

ГЕТА. Ну, схадзі ўжо, добра.

[Гета, Жонка Кнэмана, Дзяўчына.]

ГЕТА. А я паклапачуся пра старога, бо нагоду 885
Даўно шукаў для гэтага... І зараз [*частка радка пашкоджаная*]
[*частка радка пашкоджаная*] займуся гэтым...
Але няпроста будзе мне... [*частка радка пашкоджаная*].

Гэй, кухар!

Сікон, хадзі сюды хутчэй! О, Пасейдон! Як доўга
Умее ён валэндацца...

[Сікон, Гета, Жонка Кнэмана, Дзяўчына.]

СІКОН. Мяне ты клікаў?

ГЕТА. Клікаў. 890

Ці ты хацеў бы за свае пакуты разлічыцца?

СІКОН. Якія гэтка пакуты? Ты пра што балбочаш?

ГЕТА. Стары адлюднік спіць у хаце...

СІКОН. Як яго здароўе?

ГЕТА. Нічога кепскага...

СІКОН. А як падымецца ён раптам,
Не адлупце нас?

ГЕТА. Яму й падняцца цяжка будзе. 895

СІКОН. Што ты сказаў, усцешыла мяне. Калі туды я
Зайду – ён ашалее!

ГЕТА. Чакай, ці не было б нам лепей
Яго на ложку з дому выцягнуць і тут пакласці?

Пасля пагрукаем у дзверы, нешта там папросім –
Забаву будзем мець!

СІКОН. Я толькі Горгія баюся: 900

Што ён нас спыніць.

ГЕТА. Там цяпер у гроце гэткі вэрхал,
Усе гуляюць, п'юць, нічога й не заўважаць; зрэшты,
Нам трэба павыхоўваць чалавека: мы ў сваяцтве
Цяпер з ім. І, калі ён гэткім самым застанеца,
Нам будзе цяжка.

СІКОН. Дзіва што! Найперш падумаць трэба, 905
Як ціха вынесці яго.

ГЕТА. Ты йдзі наперад!

СІКОН. Трошкі
Счакаць нам трэба. Не сыходзь, мяне не кідай толькі,
І – ціха, дзеля ўсіх багоў!

ГЕТА. Зямля-багіня сведкай,
Я не шумеў.

[Яны выцягваюць Кнэмана з ложка на сцэну.]

Направа!

СІКОН. Вось.

ГЕТА. Стаў тут. Пачнем...

[Кнэман, Сікон, Гета, Жонка Кнэмана, Дзяўчына.]

СІКОН. І ладна!
Я першым пачынаю: ты ж майго трымайся рытму. 910

[Пачынае стукаць у дзверы.]

Гэй, хлопцы, дзеці! Клічу: хлопцы, дзеці, гэі!

КНЭМАН [прачынаючыся]. Ратуйце!

СІКОН. Гэй, дзеці, хлопцы! Клічу: хлопцы, дзеці, гэі!

КНЭМАН. Ратуйце!

СІКОН. Ці ёсць тут хто?

КНЭМАН. Вядома. А чаго цяпер ты хочаш?

СІКОН. Мне б чыгунок ды конаўку.

КНЭМАН. Ах, хто ж мне дапаможа

Падняцца ўрэшце?

СІКОН. Ты ж маеш, гэта ведаю дакладна, 915
Сем зэдлікаў, сталоў з дванаццаць. Вас, рабы, прашу я
Сказаць гаспадарам. Хутчэй!

КНЭМАН. Няма ў мяне нічога.

СІКОН. Няма нічога?

КНЭМАН. Не, я ж сто разоў казаў!

СІКОН. Іду я.

КНЭМАН. О я, няшчасны! Як жа гэта я сюды дастаўся? 919
Хто выставіў мяне на двор?
[Да Сікона.]
Ідзі адсюль!

СІКОН. І слушна!
[Гукае.]

Гэй, хлопцы! Гэй, рабы, жанкі! Гэй, брамнікі!

КНЭМАН. Напэўна,
Ты звар'яцеў: мне дзверы хочаш вынесці?

СІКОН. Пазычце
Мне дзевяць дываноў...

КНЭМАН. Пра што ты?

СІКОН. ...й варварскі кілімчык,
На дзвесце пядзяў даўжыні...

КНЭМАН. На дзве, хіба што, маю. 924
– Старая, дзе ты?! [Сам сабе.] Дзе ж яна?..

СІКОН. Тады я да суседзяў
Пайду.

КНЭМАН. Дай мне спакою! – Гэй, карга! Сіміха!
[Да Сікона.]
Каб жа
Багі насалі псоту на цябе! Чаго ты хочаш?

СІКОН. Вялікі медны келіх пад віно патрэбны.

КНЭМАН. Хто ж бы
Мне дапамог падняцца?

ГЕТА. Ну, вы ж маеце, вядома,
Кілімчык, тата, бацечка!

КНЭМАН. ...Дзе я вазьму той келіх? 930

Сіміху ж прыдушу!

СІКОН. Ідзі ўжо спаць і больш не звягай!
Людзей цураешся ты, жонку ненавідзіш, свята
Не прызнаеш. Ты можаш заставацца з гэтым:
Ніхто табе не дапаможа – скрыгачы зубамі!
Цяпер паслухай па парадку... [*частка радка пашкоджаная*] 935
[*частка радка пашкоджаная*] у абдымках нават...
[*частка радка пашкоджаная*] прыйшлі жанчыны з дому...
[*частка радка пашкоджаная*] тваім і жонцы, і дачцэ
падрыхтавала неба
... пачостку нечаканую, прыемныя забавы
Напоўніцу. А каб пачаставаць як след мужчынаў, 940
Тут я парупіўся. Ты чуеш? Спаць не трэба!

ГЕТА. Чуеш?

КНЭМАН. О, гора!

СІКОН. Ты не хочаш быць з усімі? Ну дык слухай:
Я згатаваў усё, сабраў на стол, паклаў цыноўкі,
Бо гэта – абавязак, што выконваю я, чуеш?
Не забывай: я ж – кухар!

ГЕТА. І распесцілі ж старога! 945

СІКОН. Адзін бакхічны келіх, у якім віно старое,
Нібы сівы дзядок, з вадой змяшаў з крыніцы німфаў;
Другія носяць келіхі мужчынам і жанчынам
З віном, што, як вада ў пясок, цячэ, ты чуеш?
І вось служанка-прыгажуня, захмялеўшы, й тварык, 950
Як краску, затуліўшы, кінулася жвава ў скокі –
Пад рытмы спеву – сарамліва, потым пасмялеўшы.
І ў карагод яе вядзе другая вось, пад руку ўзяўшы.

ГЕТА [*да Кнэмана*]. Ідзі, гаротны, разам паскачы
з гасцямі ўрэшце!

КНЭМАН. Няшчасныя, чаго вам трэба?

ГЕТА. Каб ты йшоў да іншых: 955

Ты ж – селянін усё-ткі!

КНЭМАН. Не, дзеля багоў!

ГЕТА.

Тады мы

Цябе нясем да ўсіх!

КНЭМАН.

Што ж мне рабіць?

ГЕТА.

Скакаць!

КНЭМАН.

Як гэтак,

Ну што ж, нясіце...

ГЕТА.

Клёк займеў нарэшце... Перамога наша!

Вось наш трыумф! Бярыце ўжо, Сікон, Данакс,
Ягоны ложак і нясіце!

[*Да Кнэмана.*]

Ты, аднак,

960

Пасцеражыся, бо калі надумаш
Дурьць хоць раз яшчэ, то не чакай ад нас
Спагады! А цяпер выносьце ўжо вянкi,
Паходні – ўсё сюды... Ну вось, бяры вянок!

[*Да публікі.*]

Цяпер пацешся, што гэтакім чынам мы

965

Адолелі старога, хоць і з цяжкасцю!

Папляскайце нам, і мужчыны, і юнакі,

Прыязна! А ад той, што гэтак любіць смех –

Ад Ніке слаўнай – прагнем мы прыхільнасці.

[*КАНЕЦ КАМЕДЫІ*] *МЕНАНДРА* «*АДЛЮДНІК*»

[*Паст. у 316 г. да н. э.*]

КАМЕНТАР

У гэты зборнік уключаныя як трагедыі, так і камедыі тых старагрэцкіх аўтараў, у спадчыне якіх захаваліся скончаныя творы. Чытач гэтых твораў, відавочна, павінен мець хоць бы агульнае ўяўленне пра іх структуру, паходжанне і сутнасць якой тлумачыцца ў прадмове, напісанай для гэтага зборніка кандыдатам філалагічных навук Алесем Жлуткам.

Не ўсе імёны, рэаліі, паняцці, якія могуць стварыць цяжкасці для разумення старагрэцкіх твораў, растлумачаныя ў адпаведных каментарых. У выпадку ўзнікнення такога кшталту цяжкасцяў на дапамогу чытачу павінен прыйсці «Кароткі міфалагічны слоўнік» больш як на 200 артыкулаў, змешчаны пасля каментароў да ўсіх трагедый і камедый.

Трэба заўважыць, што на сёння яшчэ канчаткова не склалася традыцыя беларускамоўнай перадачы грэцкіх асабовых імёнаў і назваў. У сувязі з гэтым укладальнік і рэдактар зборніка імкнуўся збольшага прытрымлівацца падыходаў, прапанаваных у 20-х – 30-х гадах мінулага стагоддзя першымі перакладчыкамі антычных твораў на беларускую мову Юльянам Дрэўзіным, Міхайлам Грамыкам і Браніславам Тарашкевічам, а ў пасляваенны час – Янам Пятроўскім. Прынцыпова мы адмовіліся толькі ад практыкаванага ў 1920-х гадах ужывання галосных *o* і *ë* ў ненаціскных складах.

Вынятак склалі асабовыя назвы і імёны, перадаваныя намі тут у так званай «візантыйскай традыцыі», што ўжо замацаваліся ў пазнейшых беларускамоўных публікацыях, у т.л. у беларускіх падручніках па гісторыі старажытнага свету: напрыклад, *Афіны*, *Гефэст*, *Сафокл*, *Фівы*, *Фракія*, *Фэдра*, *Эсхіл*, *Эфір* (замест, адпаведна: *Атэны*, *Гефайст*, *Сафокль*, *Тэбы*, *Тракія*, *Файдра*, *Айскхоль*, *Айтэр*) і некаторыя іншыя.

Рукапісы і публікацыі беларускага філолага, аднаго з першых перакладчыкаў антычнай класікі на беларускую мову, Юльяна

Дрэйзіна былі выкарыстаныя намі для складання гэтага каментара і вышэйзгаданага «Кароткага міфалагічнага слоўніка». Галоўнай жа крыніцай для падрыхтоўкі каментара была даступная нам электронная версія капітальнага выдання:

Pauly, August; Wissowa, Georg; Kroll, Wilhelm; Witte, Kurt; Mittelhaus, Karl; Ziegler, Konrat (Hrg.). *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft: neue Bearbeitung* – Stuttgart: J. B. Metzler, 1894–1980.

Акрамя таго, у шэрагу выпадкаў мы звярталіся да наступных выданняў:

Беларуская энцыклапедыя. Т.1 – 18. – Мінск: БелЭн, 1996–2004;

Легенды і міфы Старажытнай Грэцыі. Пераказ У. І. Анісковіча. – Мінск: Юнацтва, 1996;

Малюковіч С. Д. Міфалогія: Старажытная Элада. Ч. 1. – Мінск: БДУ, 2000;

Мифологический словарь. Сост. М. Н. Ботвинник, М. А. Коган, М. Б. Рабинович, Б. П. Селецкий. – Минск: Университетское, 1989;

Словник античної міфології: Укладачі І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів. – Київ: Наукова думка, 1989.

Укладальнік і перакладчык большасці п'ес зборніка хацеў бы выказаць глыбокую падзяку лаўрэату Дзяржаўнай прэміі Беларусі, літаратурнаму перакладчыку Васілю Сёмуху, а таксама кандыдату філалагічных навук, аўтару прадмовы да гэтай кнігі Алесю Жлутку за ўважлівае прачытанне перакладаў і зробленыя заўвагі ды прапановы, якія былі ў абсалютнай большасці ўлічаныя. Падзяка таксама належыць вядомаму паэту і перакладчыку Андрэю Хадановічу, а таксама філолагу і настаўніку Міколу Буслу, якія прынялі ўдзел у рэдагаванні паасобных перакладаў зборніка.

У гэтым выданні радкі беларускіх перакладаў усюды пранумараваныя. Прыведзеныя ніжэй каментары адносяцца да адпа-

ведных радкоў таго ці іншага твора. Радкі і словы, пададзеныя ў *квадратных дужках*, у ацалелых рукапісах адсутнічаюць, але традыцыйна ўводзяцца дзеля больш дакладнага разумення тэксту.

ЭСХІА

Эсхіл, першы класік старагрэцкай трагедыі, чые творы дайшлі да нашага часу, нарадзіўся каля 525, а памёр каля 456 года да нашай эры. Месцам яго нараджэння лічыцца Элеўсін, аднак большая частка яго жыцця была звязаная з недалёкімі ад яго роднага горада Афінамі, галоўным горадам Атыкі. Эсхіл паходзіў з арыстакратычнай сям’і, але ўжо ў маладыя гады пачаў сімпатызаваць маладой афінскай дэмакратыі. Быў патрыётам свайго краю, баронячы яго на палях бітваў грэцка-персідскіх войнаў – пад Маратонам (Марафонам, 490 г. да н. э.), Саламінамі (480 г.), а магчыма, і пад Платэямі (479 г.). Далейшая частка жыцця Эсхіла была збольшага звязаная з востравам Сіцылія, дзе ён, у горадзе Гела, і памёр. Эсхіл трынаццаць разоў перамагаў у спаборніцтвах паэтаў-трагікаў.

Сёння мы ведаем назвы каля сямі дзясяткаў трагедый Эсхіла, з якіх цалкам да нас дайшлі толькі сем (у дужках падаюцца гады іх першых пастановак): «Гікетыды» («Прасіцелькі», паміж 472 і 463 г. да н. э.), «Персы» (472 г.), «Прыкуты Праметэй» (паміж 472 і 467 г.), «Сямёра супраць Фіваў» (467 г.), трылогія «Арэстэя» («Агамемнан», «Хаэфоры», «Эўменіды», 458 г.). Эсхіл лічыцца таксама аўтарам прыкладна дваццаці сатыраўскіх драм.

«Персы»

Як вынікае з дыдакаліі, якая захавалася амаль ва ўсіх рукапісах, «Персы» былі пастаўленыя ў 472 г. да н. э. у складзе тэтралогіі, у якую ўваходзілі таксама трагедыі «Фінэй», «Глаўк Патнійскі» і сатыраўская драма «Праметэй, які запаліў агонь». Насуперак традыцыі, усё гэтыя чатыры п’есы паводле свайго зместу практычна ніяк не звязаныя – хіба што іх ключавыя героі вы-

значаюцца пыхлівай самаўпэўненасцю і ўпартасцю. Асаблівасцю «Персаў» з’яўляецца тое, што ў іх аснове ляжыць не міф, а гістарычная падзея (праўда, досыць міфалагізаваная) – перамога грэцкага флоту над персамі пры Саламіне у 480 г. да н. э. Гэтая тэма ўжо выкарыстоўвалася ў якасці асновы сюжэта першым вядомым нам аўтарам старагрэцкіх трагедый *Фрыніхам*, які у 476 г. да н. э. паставіў трагедыю «Фінікійкі», названую так паводле хору фінікійскіх жанчын, якія аплаквалі смерць сваіх мужоў пад Саламінам. Разгорнутая ў «Персах» думка аб перавазе грэцкага свету перад варварскім Усходам, дзе ўсе з’яўляюцца падданымі самаўладцы-цара, стала прычынай таго, што неўзабаве пасля пастаноўкі гэтай трагедыі ў Афінах «Персы» былі паказаныя з удзелам самога Эсхіла ў Сіракузах.

Пераклад «Персаў» на беларускую мову выкананы адмыслова для гэтага выдання, паводле інтэрнэт-версіі тэксту, змешчанага ў кнізе:

Aeschylus: [Original text] with an English translation by Herbert Weir Smyth, Ph. D., in two volumes. [Vol.] 1. Persians. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd., 1926.

Пры падрыхтоўцы каментара перакладчыкам былі таксама выкарыстаныя наступныя выданні:

Эсхіл. Трагедзіі. Передмова Андрія Содомори. Переклали зі старогрецької Андрій Содомора, Борис Тен. – Київ: Дніпро, 1990;

Эсхил. Трагедии. В переводе Вяч. Иванова. [Комментарии В. Н. Ярхо]. – Москва: «Наука» 1989;

Aischylos. Werke in einem Band: Prometheus in Fesseln / Übertragen von D. Ebener. – Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1976.

Р. 6: ...*Дарыя слаўны сын*... Гістарычны Д а р ы й I Вялікі (550 – 486 да н. э.), сын Гістаспа, кіраваў Персідскай дзяржавай з 522 г. да н. э. і дамогся яе найбольшага пашырэння і магутнасці. Яго сын К с е р к с узышоў на трон пасля смерці Дарыя ў 486 г.

- Р. 16: А г б а т а н ы (Экбатаны) – горад у Мідыі, на поўнач ад Сузаў, летняя рэзідэнцыя персідскіх цароў. У горадзе Сузы знаходзілася іх зімовая рэзідэнцыя.
- Р. 17: *...Ад мурованых вежаў кісіійскіх...* Кісія – гарыстая мясцовасць паміж Сузамі і Агбатанамі.
- Р. 21–51, 302–337, 958–999: Эсхіл у розных месцах твора называе імёны вайскаводаў Ксеркса, якія ўражвалі тагачасных глядачоў сваім экзатычным гучаннем. У гэтым пераліку ёсць сапраўдныя імёны, вядомыя з іншых крыніц (напрыклад, Артафрэн, Артэмбар, Арыямард, Масістр); іншыя, магчыма, былі прыдуманя, а магчыма, пачутыя, але недакладна пададзеныя Эсхілам.
- Р. 34: *Плодны Ніл...* Дакладней: «той, што корміць мноства іншых». Егіпет быў заваяваны персамі каля 525 г. да н. э.
- Р. 37–38: *...правадыр Слаўных Фіў...* Тут маюцца на ўвазе не беатыйскія Фівы (Тэбы), заснаваныя Кадмам, а горад з той самай назвай у сярэднім цячэнні Ніла.
- Р. 45: Сарды – горад, сталіца Лідыі, якая ўвайшла ў склад Персідскай дзяржавы ў 546 г. да н. э. пасля перамогі цара персаў Кіра над лідыйскім царом Крээам.
- Р. 49: Тмол – гара, на паўночным схіле якой знаходзіўся горад Сарды.
- Р. 52: Місія – краіна на паўночным захадзе Малой Азіі. Вавілон, сталіца Новававілонскага царства, трапіў пад уладу персаў каля 538 г. да н. э.
- Р. 69–70: *...На пратоку знакамітае Гелы Атамантыды...* Маецца на ўвазе Гелеспонт (цяпер – Дарданелы), у якім, паводле даўняга міфа, уцякаючы ад сваёй мачахі, утапілася дачка Атаманта Гела.
- Р. 81. *З залатога ён роду...* Назву народа персаў грэкі выводзілі ад імя грэцкага героя Персея, зачатага Данаяй ад Дзэўса, які сышоў да яе залатым дажджом.
- Р. 111: *...прыгожая Уяўнасць...* У арыгінале тут стаіць імя дачкі Дзэўса *Аты* (гл. «Кароткі міфалагічны слоўнік»).
- Р. 147–149: *...Ці ж верх узяў наш пераможны лук, Або перамаглі З металу дзіды элінаў?* Лук сімвалізаваў персідскае войска, дзіда – грэцкае.
- Р. 178: Іанійская зямля. У V ст. да н. э. так называлі заходняе

- ўзбярэжжа Малой Азіі, на якім было шмат старажытных грэцкіх паселішчаў (калоній). Але і афінцы лічылі сябе часткай іанійскага племя, узводзячы сваю назву да легендарнага продка, першага афінскага цара Іона, сына Крэвусы і Ксута.
- Р. 183: Д а р ы й ц ы, разам з іанійцамі, належалі да старажытных элінскіх плямёнаў. У гістарычную эпоху на дарыйскім дыялекце размаўлялі на Пелапанэсе, але Эсхіл мае на ўвазе тут народ усёй Грэцыі.
- Р. 187: В а р в а р а м і тут і далей Эсхіл называе ўсіх не-элінаў.
- Р. 232: *Там, дзе Геліяс, бог сонца небаўладны, спаць ідзе...* Маецца на ўвазе захад, дзе заходзіць сонца (Гелій).
- Р. 236: *Войска іх самім мідыйцам прычыніла шмат бяды...* Тут гаворка пра паразу персаў у бітве пры Маратоне ў 490 г. да н. э. М і д ы й ц ы: першапачаткова – група плямёнаў, што займалі тэрыторыю на поўдзень ад Каспійскага мора. Свайго ўзвышэння Мідыйскае царства дасягнула да 550 г., калі было пераможана Кірам і ўвайшло ў склад персідскай дзяржавы Ахеменідаў. З тых часоў назва гэтага племя часта ўжываецца як сінонім назвы персаў.
- Р. 238: *Срэбраносная ў іх жыла...* Маюцца на ўвазе радовішчы срэбра ў Лаўрыёне, на поўдні Атыкі.
- Р. 302: С і л е н с к і я с к а л ы – мыс на ўзбярэжжы паблізу Саламіна.
- Р. 306: Б а к т р ы я – краіна на самым усходзе Персідскага царства, у сучаснай Сярэдняй Азіі.
- Р. 307: В о с т р а ў А я к с а – Саламін, заступнікам якога лічыўся Аякс.
- Р. 310: *На востраве, дзе галубы гадуюцца...* Тут маецца на ўвазе востраў Саламін.
- Р. 314: *Хрысыйскі вайскавод...* Пад назвай Хрыса вядомыя невялікі востраў недалёка ад Лемнаса і горад у Траадзе (Малая Азія).
- Р. 318: М а г і й ц ы – азіяцкае племя.
- Р. 324: Л і р н э с (або Лірна). Месцазнаходжанне гэтай мясцовасці дакладна невядомае. У гамераўскай «Іліядзе» згадваецца місійскі горад Лірнэс.
- Р. 326: К і л і к і я н е – жыхары Кілікіі, краіны на паўднёва-ўсходнім узбярэжжы Малой Азіі.
- Р. 339: *Было тых з трыста караблёў...* Паводле гісторыка Герадота, элінскіх караблёў было 380.

- P. 355–356: *Якісьці элін з лагера афінскага Твайму дзіцяці Ксерксу раз наведаміў...* Паводле Герадота, гэта быў пэўны Сікін, выхавальнік дзяцей Фемістокла. Паколькі ў грэцкім флоце не было згоды, ці варта ўступаць у бітву пры Саламіне, Фемістокл вырашыў прымусіць астатніх грэцкіх вайскаводаў згуртавацца перад абліччам ворага. З гэтай мэтай ён і справакаваў Ксеркса на тое, каб грэцкі флот быў акружаны.
- P. 447: *Ля Саламіна невялічкі востраў ёсць...* Гаворка пра Псіталэю, востраў паміж Саламінам і Атычным узбярэжжам. Паводле Герадота, вялікая колькасць цяжкаўзброеных афінскіх ваяроў на чале з Арыстыдам высаджалася на Псіталэю і перабіла там усіх персаў.
- P. 465–466: *Ён на высокім беразе Сядзеў...* Камандны пункт Ксеркса знаходзіўся, як вынікае з апісання Герадота, каля падножжа гары Эгаля, што насупраць Саламіна.
- P. 480–511: Паводле Герадота, шлях адыходу рэшткаў персідскага войска пралягаў напачатку на захад – праз суседнюю з Атыкай Беотыю, Факіду і Дарыду да Мелійскага заліва, у які ўпадае рака Сперхей; адтуль – на поўнач, праз Фтыятыду, Тэсалію і Македонію да ракі Стрымон, паўднёвай мяжы Эданіды, мясцовасці ў Фракіі.
- P. 484–485: *Ля жыватворнае вады сасмягнуўшы, Так да яе і не дабраўшыся...* Гаворка ідзе, відаць, пра захворванне, якое выклікае неспатольную смагу.
- P. 492–497: *Магнэсійскі край* – мясцовасць, якая даходзіць з усходу да Тэсаліі і заканчваецца паўвостравам. *Аксій* – рака ў Македоніі. *Больша* – возера на мяжы Тэсаліі і Магнэсіі. *Пангей* – горная града ў Эданідзе, на іншым баку ракі Стрымон. Каб дасягнуць яго, персам яшчэ давялося прайсці цяжкую пераправу цераз Стрымон.
- P. 555–557: У гэтых і іншых радках Эскіл паказвае Дарыя, у супрацьлегласць Ксерксу, мудрым кіраўніком, які быццам бы не замахваўся на свабоду Элады. Гістарычныя крыніцы, аднак, сведчаць, што менавіта Дарыем было жорстка задушанае паўстанне іанійскіх гарадоў у 494 г. да н. э. У 492 г. ён выслаў флот супраць Элады, які па дарозе быў раскіданы штормам. Нарэшце, за часамі Дарыя (490 г. да н. э.) персы пацярпелі паразу ў бітве пры Маратоне.

- Р. 570: *Ля берагоў Кіхрэйскіх...* Тут маецца на ўвазе ўзбярэжжа Саламіна. Кіхрэй быў міфічным царом гэтага вострава.
- Р. 660: *Эўмарыды* – персідскі абутак, падобны да сандаляў.
- Р. 661: *Тыяра* – галаўны ўбор.
- Р. 723: *Баспор* – назва некалькіх марскіх праліваў. Часцей за ўсё так называлі цяперашні Басфор – праліў, што аддзяляе *Понт Эўксінскі* ад *Прапантыды* (Чорнае мора ад Мармуровага). Аднак тут і далей Эхіл называе Баспорам Гелеспонт (гл. заўв. да р. 69–70).
- Р. 766: *...Апотым валадарыў і ягоны сын...* Герадот называе яго Астыгам, а Ксенафонт – Кіаксарам.
- Р. 770: *Фрыгія* – краіна ў Малой Азіі.
- Р. 773: *Кіраў сын...* Маецца на ўвазе гістарычны Камбіз. Гл. наст. заўв.
- Р. 774–778: Гаворка тут ідзе пра нейкага Гаўмата, які распачаў паўстанне супраць цара Камбіза, папярэдніка Дарыя, які знаходзіўся з войскам у Егіпце, узяўшы сабе імя Смердыса (у Эхіла – Мардас), памерлага Камбізавага брата. Дарый, які пераняў уладу ў Персіі пасля смерці Камбіза, у 522 г. захапіў і забіў Гаўмату. Эхіл інтэрпрэтуе гістарычны падзеі, пэўным чынам ідэалізуючы Дарыя (параўн. заўв. да р. 555–557). Пра нібыта кіраванне Марафіса і Артафрэна наяўныя гістарычныя крыніцы маўчаць.
- Р. 800–823: У вусны нябожчыка Дарыя Эхіл ўкладае прароцтва пра лёс войскаў, пакінутых Ксерксам пад камандаваннем Мардонія ў Беотыі, якое ў наступным годзе (479) павінна яшчэ пацярпець паразу ў бітве пры Платэях.
- Р. 805: *Асоп* – рака ў Беотыі, якая бярэ пачатак на паўночным захадзе ад Платэяў.
- Р. 864: *Галіс* – рака ў Малой Азіі (цяпер Кызыл-Ірмак), якая ўпадае ў Чорнае мора. Была натуральнай мяжой старажытнай Лідыі на ўсходзе.
- Р. 876–877: *Прапантыйская затока* (Прапантыда), *Понт* – гл. заўв. да р. 723.
- Р. 881–886: *Лесбас*, *Самас*, *Хіяс* – астравы, што знаходзяцца каля заходняга ўзбярэжжа Малой Азіі. *Парас*, *Наксас* – цэнтральныя выспы Кікладскай групы; *Міканас*, *Тэнас*, *Ан-*

- д р а с – паўночныя выспы той жа групы, што як бы ўтвараюць працяг вострава Эўбея.
- Р. 890–893: Л е м н а с – востраў у паўночнай частцы Эгейскага мора, які ляжыць паміж Халкідыкай і Малой Азіяй; І к а р а в а в ы - с п а – востраў на захад ад Самаса; Р о д а с – вялікі востраў, размешчаны на поўдзень ад заходняга ўзбярэжжа Малой Азіі; К н і д – горад у Карыі (Малая Азія), на самым ускрайку доўгай касы. П а ф а с , С о л ы , С а л а м і н – гарады на Кіпры.
- Р. 938: П л а ч ы м а р ы я н д ы й с к і я. Племя марыяндыяцаў жыло ў Бітыніі (мясцовасць на поўначы Малой Азіі, побач з Прапантыдай) і было вядомае мастацтвам рытуальных галашэнняў.
- Р. 963: *З караблёў тых тырыйскіх...* Тут маюцца на ўвазе фінікійскія караблі (назва паходзіць ад назвы горада Тыр, што знаходзіўся на ўзбярэжжы Фінікіі).
- Р. 975–976: *...Яны змаглі йшчэ ўбачыць Афінны тыя старажытныя...* У канцы лета 480 г. да н. э. Афіны трапілі ў рукі персаў, якія, аднак, ужо ў верасні таго самага года пацярпелі сакрушальную паразу пад Саламінамі.
- Р. 981: *...Хто вокам быў заўжды тваім...* Тытул «вока ўладара» насілі найвышэйшыя саноўнікі імперыі Ахеменідаў.
- Р. 982–983: *...сына Батанохава...* У арыгінале далей прапушчаны адзін верш, таму, напэўна, словы «нашчадка Мегабата ды Сесама» адносяцца не да Альпіста, а да некага іншага, чыё імя ў захаваных рукапісах адсутнічае.
- Р. 995: М а р д ы й ц ы – персідскае племя качэўнікаў.
- Р. 1007: *...Аты шал...* А т а – гл. заўв. да р. 111.
- Р. 1054: *Місійскі плач* – галашэнне ўсходняга кшталту.
- Р. 1070–1076: У іншых выданнях гэтыя рэплікі размяшчаюцца таксама ў іншым парадку.

«Прыкуты Праметэй»

Першая версія беларускага перакладу трагедыі «Прыкуты Праметэй» была зробленая ў канцы 1992 – пачатку 1993 г. і апублікаваная ў серыі «Школьная бібліятэка» ў кнізе: Эсхіл. Прыкуты Праметэй. Сафокл. Антыгона. – Мінск: БГАКЦ, 1993. С. 5–44.

У той час перакладчык меў яшчэ толькі першапачатковыя веды ў старагрэцкай мове і, робячы згаданы пераклад, абапіраўся перадусім на наступныя выданні:

Aeschyli Tragoediae cum incerti poetae Prometheo / Ed. Martin L. West. – Stuttgart: in aedibus B. G. Teubneri, 1990.

Prometheus in Fesseln / Übertragen von D. Ebener // Aischylos. Werke in einem Band. – Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1976.

Прометей закутий / Пер. та примітки А. Содомори // Есхіл. Трагедії. – Київ: Дніпро, 1990.

Падчас падрыхтоўкі гэтага зборніка ранейшы пераклад (перадрукаваны, дарэчы, у шэрагу беларускіх хрэстаматый для сярэдняй школы і ВНУ) быў яго аўтарам грунтоўна перапрацаваны і звераны з арыгіналам паводле інтэрнэт-версіі тэксту, апублікаванага ў выданні:

Aeschyli septem quae supersunt tragoedias. Ed. Denys Page. [Reprint]. – Oхonii: e tur. Clarendoniano, 1982.

Пры складанні гэтага каментарара перакладчык таксама карыстаўся выданнем:

Эсхил. Трагедии. В переводе Вяч. Иванова. [Комментарии В. Н. Ярхо]. – Москва: «Наука» 1989.

- Р. 2: *Скіфія* была для старажытных грэкаў далёкай і малавядомай краінай, што ляжала на паўночным усходзе ад Понту Эўксінскага (Чорнага мора). Яны лічылі, што далей на поўнач знаходзіцца край свету.
- Р. 78: *Твой голас гэтакі самы, як і выгляд твой!* – Гэта значыць, абедзве – і Улада (*Кратас*), і Сіла (*Бія*) – маюць жахлівы выгляд.
- Р. 86: *Празорлівы – не ты...* – Тут мае месца гульня слоў: грэкі тлумачылі слова «праметэй» як «празорца» або «той, хто думае наперад».
- Р. 88: *Эфір* ва ўяўленнях старажытных грэкаў – верхнія, поўныя святла слаі паветра, а таксама нябёсы. Эфір лічыўся першаснай матэрыяй, асновай жыцця.
- Р. 105: *Бо Немінучасці не перамагчы...* – Немінучасць (Ананке) уяўлялася як безасабовая звышпрыродная сіла, таёмнае ўвасабленне Наканавання.

- Р. 194–195: *Сам ён тады заспяшаецца насустрач мне – Свайму папличніку-сябру.* – Тут праглядаецца намёк на будучае замірэнне Дзэўса з Праметэем у трагедыі «Вызвалены Праметэй», ад якой да нас дайшло толькі некалькі фрагментаў.
- Р. 212: *Зямля – па-грэцку Гея.*
- Р. 291: *...дзвй сваяцтва змушае...* – Згодна з міфамі, Акіян быў братам Феміды-Геі, Праметэевай маці.
- Р. 303–304: *...каб прыйсці ў зямлю Жалезародную...* – Гаворка ідзе пра Скіфію, якая ў часы Эхіла славілася перапрацоўкай жалезнай руды.
- Р. 311: *Сябе спазнай глыбей...* – Тут гэты выраз, відаць, ужыты як крылаты (асацыяцыя з шырокавядомым надпісам на франтоне дэльфійскай святыні).
- Р. 350–351: *Мяне і так здаўна Атланта-брата лёс Нясцёрпна мучыць...* – Маецца на ўвазе тое, што Дзэўсаў брат Атлант мусіў увесь час трымаць цяжкое нябеснае скаляпенне як пакаранне за ўдзел у змаганні на баку тытанаў супраць Дзэўса.
- Р. 369–371: *Адтуль раз-пораз вогненны патак Шугае проста на зямлю багатую Сіцыліі...* – Паказваючы Тыфонава лютаванне, Эхіл, хутчэй за ўсё, з натуры апісвае вывяржэнне вулкана Этны на Сіцыліі, якое мела месца ў 478 г.да н. э. Сіцылія ў тых часы лічылася жытніцай Грэцыі і Рыма.
- Р. 415–416: *...дочки Калхіды ўсе, Якім і ў бітвах не боязна...* – Гаворка ідзе пра міфічных жанчын-амазонак, якія тады нібыта жылі ў Калхідзе.
- Р. 418: *Пад маятыйскімі (або меатыйскімі) водамі* на ўвазе маецца неглыбокае Азоўскае мора.
- Р. 420: *З Арабіі арыяў люд...* – Відаць, тут аўтар кажа пра нейкае ваяўнічае персідскае племя, памылкова змешчанае ім у «Арабію» (г. зн. Аравію).
- Р. 636: *Бо гэта ж сёстры бацькі роднага твайго...* – Гаворка ідзе пра дачок Акіяна. У той самы час Інах, бацька Іо, быў ягоным сынам.
- Р. 652: *Лерна* – забалочанае возера ў Аргалідзе.
- Р. 658: *Дадона, Піто* (Піфо) – гарады ў Грэцыі, дзе знаходзіліся знакамітыя аракулы.
- Р. 676: *Да жыццядайных тых керхнэйскіх струмянёў...* – Керхнэяй

- называлася крыніца па дарозе з Аргаса (гл. заўв. да р. 854) да Тэгеі.
- Р. 715: *Халібы* – міфічнае племя, якое жыло, відаць, у Малой Азіі і славілася кавальскім майстэрствам.
- Р. 717: *Нахабніца* (па грэцку: Ὑβριστη)... – магчыма, рака Аракс, прыток Куры.
- Р. 724–726: *што ў Тэміскіры некалі На Тэрмадоне пасяліліся, дзе пашчаю Сваёю Сальмідэс пужае караблі...* – Тэміскір (Феміскір) – сталіца міфічных амазонак, размешчаная ў вусці Тэрмадона (Фермадона – так, магчыма, называлася сённяшняя невялікая рака Тэрмех). С а л ь м і д э с – гавань на фракійскім узбярэжжы Чорнага мора, на супрацьлеглым ад Тэрмадона беразе.
- Р. 730: *Істм Кімерыйскі* – Керчанская затока, на беразе якой у той час жыло племя кімерыйцаў.
- Р. 733: *Баспор* (Басфор) даслоўна па-грэцку значыць «бычыны брод». Грэкам былі вядомыя два Баспоры: фракійскі (Дарданелы) і Кімерыйскі, пра які тут і ідзе гаворка (гл. папярэдняю заўвагу).
- Р. 764: *Ён возьме шлюб і будзе шкадаваць аб тым.* – Тут Праметэй намякае, што пазней ад шлюбам Дзэўса з Тэтыдаю народзіцца сын, які скіне бацьку з трона (пра гэта нікому іншаму не вядома).
- Р. 774: *У трэцім накаленні пасля дзесяці.* – Нашчадкам Іо ў трынаццатым калене будзе Геракл, які й вызваліць Праметэя.
- Р. 793–794: *Аж да Кістэны і Гаргоніных палёў, Дзе Форкія дачок жытло – трох векавух...* – *Кістэна* (Кісфена) – горны ланцуг ці ў Малой Азіі, ці ў Лівіі. Дочкі Форкія – Гаргоны.
- Р. 805: *Арымаспы* – міфічнае племя, якое ваявала з грыфамі за золата Апаліна. Аднавокімі арымаспаў называлі таму, што, цэлячыся з лука, яны моцна заплюшчвалі адно вока.
- Р. 806–807: *Плутонавай Ракой* тут названая нейкая рэчка, чые пяскі багатыя на золата.
- Р. 810–813: *Чорны люд* – чарнаскурыя эфіопы. На думку грэкаў, сонечныя крыніцы (месца, дзе «нарадзілася сонца») знаходзіліся ў цэнтры Афрыкі. *Біблоскія горы* – магчыма, горы ў Нубіі, непадалёк ад рэчышча Ніла. Рака *Этыоп* – цяперашні Нігер. *Троххутная зямля* – Егіпет (назва намякае на форму дэльты Ніла).

- P. 815: *...закладзеш славу тае паселішча...* – Паводле міфаў горад Мемфіс быў пабудаваны Эпафам, сынам Іо.
- P. 829–831: *Малоская зямля* – край племя малосаў, якія захапілі Дадонскі аракул (гл. заўв. да р. 658). Гэты аракул мясціўся ў Тэспротыі (вобласць у Паўночнай Грэцыі) і таксама меў назву аракула *Дзэўса Тэспратыйскага*.
- P. 837: *Бухта Рэі* знаходзілася на поўначы Іанійскага мора. Называлася ў гонар багіні Рэі.
- P. 840: Пад *Іанійскай затокай* маецца на ўвазе Іанічнае мора. Грэкі лічылі, што яго назва паходзіць ад імя Іо, хоць больш верагодным выглядае яго паходжанне ад назвы аднаго з самых значных грэцкіх плямён – іанійцаў.
- P. 846: Паводле гамераўскага эпасу горад атрымаў назву *Каноб* у гонар пахаванага тут стырнавага цара Менелая.
- P. 853–854: *І ў пятым пакаленні пяцьдзясят дзяўчат – Ягонья нашчадкі – ў Аргас вернуцца...* – Гаворка ідзе пра пяцьдзясят дачок цара Даная, якія мусілі ўступіць у шлюб з сынамі свайго роднага брата Эгіпта. Намоўленыя бацькам, Данаіды пазабівалі сваіх мужоў у першую ж шлюбную ноч: адна Гіпермнэстра не зрабіла гэтага. *Аргас* – тут: горад на Пелапанэскім паўвостраве, сталіца Аргаліды.
- P. 859–860: *Ды не дазволіць гэтых шлюбаў згубных бог: Іх целы лягуць у Пелазгавай зямлі...* – Гаворка, як вынікае з кантэксту, ідзе пра бога вайны Арэса. *Пелазгава зямля* – Аргаліда. Пелазг быў міфічным правадыром племені, якое жыло там да прыходу грэкаў.
- P. 870–871: *Лучнік-стралок* – Геракл (параўн. заўв. да р. 774).
- P. 956–957: *...Ці ж не бачыў я Як праганялі з трона двух уладароў...* – Праметэй намякае на Урана і Кронаса. Першы быў скінуты Кронасам, другі – Дзэўсам.
- P. 975: *Я проста ненавіджу ўсіх багоў...* – Гэты сказ трэба разумець у кантэксте наступнага: Праметэй, сам бог, не можа ненавідзецца ўсіх багоў.
- P. 1028: *...іншы бог...* – Паводле міфа адплату, замест Праметэя, пагодзіцца прыняць кентаўр Хейрон.

САФОКЛ

Эсхілаў малодшы сучаснік, Сафокл (496–406 гг. да н. э.) ствараў свае трагедыі ў эпоху росквіту Афінскай дэмакратычнай дзяржавы, у гэтак званы «Перыклаў век». Нарадзіўся ён у Калоне, непадалёк ад Афінаў, у сям’і багатага ўладальніка зброяйнай майстэрні. Атрымаўшы грунтоўную гімнастычную і музычную адукацыю, Сафокл не раз здабываў перамогі ў гэтых мастацтвах. У 468 г. ён першы раз прыняў удзел у спаборніцтве паэтаў-трагікаў і адразу перамог самога Эсхіла. Паводле падлікаў даследчыкаў, за сваё працяглае жыццё Сафокл напісаў 123 п’есы, але ў поўным выглядзе да нас дайшлі толькі сем трагедый (у дужках – гады меркаваных першых пастановак): «Аякс» (да 445 г.), «Антыгона» (каля 442 г.), «Трахініянка» (каля 438 г.), «Эдып-цар» (паміж 429 і 425 г. да н. э.), «Электра» (каля 415 г.), «Філактэт» (409 г.), «Эдып у Калоне» (пасмяротна, каля 401 г.).

«Эдып-цар»

Перакладаючы гэты твор Сафокла, аўтар перакладу абапіраўся на арыгінал, апублікаваны ў кнізе: ПАΥΛΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ. ΑΘΗΝΑ, [б. г.]. Менавіта паводле гэтай навуковай публікацыі быў зроблены і падзел трагедыі на складовыя часткі.

Пры складанні гэтага каментара былі выкарыстаныя, сярод іншага, і наступныя выданні:

Софокл. Драмы / В пер. Ф. Ф. Зелинского. Изд. подгот. М. А. Гаспаров и В. Н. Ярхо. – Москва, 1990;

Sophokles. König Ödipus. Übers. und Nachw. v. K. Steinmann. – Stuttgart, Reclam, 1989;

Sophokles. Werke. Übers. und Nachw. v. R. Schottlaender. – Aufbau-Verlag, Berlin – Weimar, 1970;

Sophocle. Œdipe-Roi. Notices et notes par Ch.Georgin. – Paris, Librairie Hatier, [1952].

Першапублікацыя перакладу: Дзяяслоў. 2009. № 6 (43).

- Р. 1: «*О, дзеці, птахі вывадку Кадмейскага...*» – Сын фінікійскага цара Агенора і Тэлефасы, герой беатыйскіх міфаў Кадм быў заснавальнікам Фіваў (Тэбаў), прадзедам Лая і прапрадзедам Эдыпа.
- Р. 20–21: «*...Каля Паладзіных абодвух храмаў тых, Перад свяшчэнным попелам Ісмэнавым...*» – Гаворка ідзе пра два храмы багіні Афiны Палады, вядомыя ў гістарычным часе ў Фівах: храм Афiны (Атэны) Онкі і храм Афiны Кадмейскай, што стаяў каля вытокаў ракі Ісмэн.
- Р. 27–28: «*...Бог агню Нас пераследуе, жаклівая чума ...*» – Відаць, маецца на ўвазе бог агню Арэс, а чума, ад якой узьнікае гарачка, «агонь», параўноўваецца з вынішчальным агнём.
- Р. 70–71: «*...да Фэба ў дом Пітыйскі ...*» – Гаворка ідзе пра месца, дзе збіраліся жрацы-аракулы Фэба-Апалона Пітыйскага (ці Дэльфійскага).
- Р. 151–152: «*...з багатых назолата Дэльфаў...*» Дэльфы (старадаўняя назва мясцовасці – Пітон, або Піфон) славіліся сваімі багаццямі, у т.л. запасамі золата.
- Р. 154: «*...Божа дэласкі Пеан...*» – Пеан, які паходзіў з вострава Дэлас, быў старагрэцкім божышчам, абаронцам ад ліха. Пазней інтэрпрэтаваўся як лекар алімпійскіх багоў, а пасля нават атаясамліваўся з Апалонам.
- Р. 188: «*...О, Дзэўса дзіця ўлюбёнае...*» – Маецца на ўвазе багіня Афiна (Атэна).
- Р. 194–196: «*...адгані ад бацькаўшчыны межай! Да Амфітрыты хорамай Ці да ўзбярэжжа мора Тракійскага...*» – Бог вайны Арэс, які тут падаецца як носьбіт ліха ў выглядзе чумы, павiнен быць адагнаны да Атлантыкі (Амфітрыта – багіня вялікага мора) або да Чорнага («Тракійскага» ці «Фракійскага») мора.
- Р. 203: «*...Уладца лікійскі...*» – Эпітэт «лікійскі» ў дачыненні да Фэба-Апалона выводзяць або ад слова *λύκος воўк* (бо Апалона шанавалі як абаронцу авечых чарадаў ад ваўкоў), або ад назвы краіны Лікія ў Малой Азіі, адкуль паходзіла Лето, Апалонава маці.
- Р. 211: «*...Цара віна, услаўленага Бакха...*» – Бакх (Вакх, Бахус, Дыёніс) быў нараджаны ў Фівах.

- Р. 212: *Менады* разам з сатырамі належалі да почату Бакха-Дыёніса.
- Р. 242: *Пітыйскі бог...* – Гл. заўвагу да р. 70–71.
- Р. 260–261: «...было б маім Яго патомства – каб яму далі багі...» – Эдып тут намякае на ўяўную бяздзетнасць Лая.
- Р. 274: «...багіня *Справядлівасці...*» – Маецца на ўвазе Дыке.
- Р. 411: «...*І не патрэбны мне Крэонт як аякун...*» У гэтых словах выяўляецца анахранізм: Сафокл пераносіць звычай і ўстанаўленні свайго часу (тое, што афінцы з абмежаванымі правамі павінны былі мець свайго заступніка- апекуна – *прастата*) на Фівы і эпоху царавання Эдыпа.
- Р. 464: «...*З Дэльфаў камень...*» – Камень каля храма Апалона ў Дэльфах лічыўся «пупом зямлі».
- Р. 489–490: «...*Што там між Лабдакідамі І сынам Палібавым сталася...*» – На погляд хору, карынскае паходжанне Эдыпа яшчэ не выклікае сумневу.
- Р. 603: *Пітон...* – Гл. заўвагу да р. 151–152.
- Р. 733–734: «...*Факідай край завецца той: там з Даўліі І з Дэльфаў розныя шляхі сыходзяцца...*» – Ад дарогі, што вяла з Дэльфаў на Фівы, праз 3 км на ўсход ад Дэльфаў; адтуль у паўночна-ўсходнім напрамку можна было дайсці да Даўліі – горнай мясціны каля Парнаса.
- Р. 824: «...*больш не бачыць сваякоў...*» – Эдып мае на ўвазе Паліба і Меропу.
- Р. 863–864: Тут хор моліць пра «чысціню», бо прычына няшчасцяў Фіваў – у іх «заплямленасці».
- Р. 900: «...*Да бацькі Абая ў храм...*» – Абай (Абы, Авай) – горад у Факідзе, са знакамітым аракулам Апалона.
- Р. 919: *Лікійскі Апалон...* Гл. заўвагу да р. 203.
- Р. 1036: «...*Адэтуль узляося і тваё імя...*» – Эдып (Οιδίπους) значыць: «з апухлымі нагамі».
- Р. 1082: «...*браты мне – месяцы...*» – Маюцца на ўвазе тыя «малыя і вялікія» месяцы, што прадвызначылі лёс Эдыпа, з аднаго боку, як бездапаможнага дзіцяці, асуджанага на смерць, з другога боку, як збаўцы і цара Фіваў.
- Р. 1099: *Німфы* належалі да другарадных багіняў, якія жылі на вольнай прыродзе.

- P. 1102: *Локсій...* Гл. заўвагу да р. 410.
- P. 1104: «...*уладца Кілены...*» – Маецца на ўвазе Гермес, які нарадзіўся ў пячоры гары Кілены (2376 м вышыняй), на паўночным усходзе Аркадскіх гор.
- P. 1105: *Бахус...* – Гл. заўвагу да р. 211.
- P. 1108: *Гелікон* – горны масіў у Беотыі.
- P. 1227: *Істр* – Дунай; *Tasis* - каўказская рака Рыён (сёння цячэ ў Грузіі, упадаючы ў Чорнае мора на поўнач ад г.Батумі).
- P. 1417–1418: «...*Бо толькі ён параіць нам і рады дасць Быць абаронцам краю нашага далей ...*» –Маецца на ўвазе тое, што Эдыпавы сыны Этэока і Палінэяк (Палінік) яшчэ малалетнія.
- P. 1524–1530: Паводле некаторых сцверджанняў гэтыя радкі дэкламуюцца не хорам, а Эдыпам.

«Антыгона»

У гэтым выданні змяшчаецца класічны пераклад знакамітай трагедыі Сафокла, выкананы адным з пачынальнікаў перакладу антычнай літаратуры на беларускую мову Юльянам Дрэйзіным.

У аснову гэтай публікацыі пакладзены тэкст, узяты з выдання: Софокль. Антыгона / Пераклад Ю. Дрэйзіна. – Менск: Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1926.

Адрэдагаваная версія гэтага перакладу публікавалася ў кнізе: Эсхіл. Прыкуты Праметэй. Сафокл. Антыгона. – Мінск: БГАКЦ, 1993. С. 45–95.

Пры падрыхтоўцы цяперашняга зборніка намі было зроблена паўторнае рэдагаванне вышэйзгаданага тэксту, зэтай якога была не толькі асцярожная мадэрнізацыя мовы дрэйзінаўскай працы, але і бліжэйшае дапасоўванне тэксту да арыгіналу, паводле арыгінальнай нумарацыі радкоў. Гэтая дапрацоўка рабілася паводле арыгіналу, змешчанага ў інтэрнэт-версіі выдання, якое магло быць вядомае і Юльяну Дрэйзіну: Sophocles. The Antigone of Sophocles. Edited with introduction and notes by Sir Richard Jebb. – Cambridge University Press, 1891.

Рэдактар перакладу добра ўсведамляў, што ў сувязі са зме-

най першапачатковага тэксту даўно памерлага аўтара перакладу ў некага могуць узнікнуць пытанні не толькі этычнага характару. Разам з тым, ён меў на ўвазе, напрыклад, прэцэдэнт падрыхтоўкі тома твораў Сафокла на рускай мове ў знакамітай і, безумоўна, саліднай серыі «Літаратурныя памятнікі» (гл.: Софокл. Драмы. В переводе Ф. Ф. Зелинского. Изд. подготовили М. Л. Гаспаров и В. Н. Ярхо. – Москва: Наука, 1990). Рыхтуючы згаданае выданне, самыя аўтарытэтных, бадай, расійскія інтэрпрэтатары антычнай спадчыны другой паловы XX ст. Міхаіл Гаспараў і Уладзімір Ярхо вельмі істотным чынам перапрацавалі апублікаваныя ў 1916 г. пераклады Фадзея (Тадэвуша) Зялінскага (1859–1944). Так, у тэксце перакладу «Антыгоны» Гаспараў замяніў сваімі версіямі больш як 400 радкоў з першапачатковага перакладу Зялінскага (гл. названае выданне, с. 559). З улікам таго, што змены ў нормах літаратурнай мовы ў XX – на пачатку XXI стагоддзяў мовы ў беларускай мове адбываліся больш дынамічна, чым у рускай, умяшальніцтва сучаснага рэдактара ў пераклад, створаны ў сярэдзіне 1920-х гадоў, выглядае апраўданым. У перакладзе, што публікуецца тут, сярод іншага, была ўніфікаваная і асучасненая перадача ўласных імёнаў і назваў.

Разам з тым, рэдактар імкнуўся як мага ашчаднай ставіцца як да лексічнага складніка, так і да сінтаксічных асаблівасцяў працы Юльяна Дрэйзіна.

У каментары мы таксама палічылі магчымым выкарыстаць найважнейшыя тлумачэнні перакладчыка, зробленыя ім у выданні 1926 г.: яны ўзятыя ў дзвосці і пазначаныя ў дужках літарамі Ю. Д. Пры складанні каментару, акрамя вышэйзгаданага тома з серыі «Літаратурныя памятнікі», былі таксама выкарыстаныя наступныя выданні:

[Антыгона:] Коментарі В. Литвинова // Давньогрецка трагедія: Есхіл. Софокл. Евріпід. – Харків: Фоліо, 2006. С. 472–474.

Sofokles. Antygone. Opr. A. Popławska (Lektura z opracowaniem). – Kraków: GREG, 2007.

Sophokles. Werke in einem Band: Anmerkungen von R. Schottlaender. – Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1970. S. 394–396.

- P. 15: *Аргейцы* – войска з Аргаса, якім камандаваў Палінэйк (Палінік).
- P. 103: «*Дыркэйская крыніца* – невялікая рэчка на захад ад горада Фівы» (Ю. Д.).
- P. 121: «*Арла перамог дракон...* – Арол – сімвал архейцаў, дракон – сімвал фіванцаў» (Ю.Д.).
- P. 126: «Тут маецца на ўвазе Капанэй, адзін з аргаскіх цароў, якога Дзэўс забіў маланкай за яго пагарду да гримот» (Ю. Д.).
- P. 142: «...*Зброю ўсю яны кінулі Дзэўсу сваю...* – Са здабытага ў пераможаных ваеннага рыштунку складалі *трафей* у гонар Дзэўса. Этэокл і Палінэйк абодва загінулі ў двубой паміж сабой і абодва лічыліся пераможцамі – таму іх рыштункі не маглі лічыцца трафеемі.
- P. 508: «*Кадмейцы* – тое самае, што фіванцы (горад Фівы быў закладзены Кадмам)» (Ю. Д.).
- P. 578: «*Гінэйкей* – жаночая палавіна дома» (Ю. Д.).
- P. 590: Мора каля ўзбярэжжа Фракіі (Тракіі) мела славу надзвычай неспакойнага.
- P. 594: *Лабдакідаў дом* значыць: увесь род Лабдака. З гэтага роду паходзілі Лай, Эдып, Этэокл, Палінэйк, Антыгона і Ісмэна.
- P. 824–825: «*Фрыгійская чужаземка...* – тут маецца на ўвазе Ніоба, дачка Тантала, цара Фрыгіі, якая скамянела ад гора на гары *Сініле* ў Лідыі, пасля таго як Апалон пазабіваў яе дзяцей» (Ю. Д.).
- P. 844: «*Гай Фіванскіх багоў* – гай Дэметры і Коры ў Фівах, каля Дыркэйскай крыніцы» (Ю. Д.).
- P. 862–863: Кажучы пра *ганебны ложак*, Антыгона мае на ўвазе кровазмяшалыню шлюбу свайго бацькі Эдыпа з Іакастай. Гэта сюжэт развіваецца ў трагедыі «Эдып-цар».
- P. 868–869: *Бедны мой брат, Што шлюб так пракляты зрабіў...* – Намёк на Палінэйка, які, маючы за жонку Аргію, дачку Адраста, цара Аргаса, падгаварыў свайго цесця пайсці вайною супраць Фіў.
- P. 955–957: «*Дрыантаў сын* Лікург быў пакараны Дыёнісам за супраціўленне распаўсюджванню яго культуры» (Ю. Д.).
- P. 968: «*Салмід* – вузкая берагавая паласа на поўнач ад Баспора» (Ю. Д.).
- P. 982: «*Эрэхтыды* – нашчадкі Эрэхтэя, старадаўняга героя Атыкі» (Ю. Д.).

- P. 1037: «*Электр сардыйскі...*– Электр – сплаў золата і срэбра. Цэнтрам гандлю гэтым сплавам былі Сарды, сталіца Лідыі, на захадзе Малой Азіі» (Ю. Д.).
- P. 1040: *Дзэўсавы арлы...*– арол лічыўся Дзэўсавым свяшчэнным птахам.
- P. 1058: *Ты ж валадарыш, толькі дзякуючы мне...*– Паслухаўшыся Тэйрэсія, падчас аблогі Фіўсямю вайскаводамі, Крэонт ахвяраваў багам свайго сына Мегарэя (параўн. заўв. да р. 1191 і 1303) і гэтым уратаваў горад ад знішчэння.
- P. 1110: *...Сякеры – ў рукі...*– Сякеры трэба было ўзяць, каб насекчы дроў і спаліць цела Палінэйка. У часы Сафокла ў Грэцыі нябожчыкаў маглі або спалваць, або хаваць у зямлі.
- P. 1115: «*...слава кадмейскай дзяўчыны...*– Бакх быў сынам Дзэўса і Семелы, дачкі Кадма» (Ю. Д.).
- P. 1117: На паўднёвым і заходнім узбярэжжах Італіі здаўна знаходзілася шмат грэцкіх калоній. Грэцыя перасяленцы прывезлі з сабою культуру вінаробства, якая знаходзілася пад апекай Дыёніса.
- P. 1124: «*Ісмэн – ручай ва ўсходняй частцы Фіваў*» (Ю. Д.).
- P. 1126: «*...Над двухгаловай гарой...*– Маецца на ўвазе гара Парнас, на якой уночы з’яўляліся агні» (Ю. Д.).
- P. 1128: «*Карыкійскія німфы – ад назвы пяхоры Карыкіён (цяпер Сандараўлі)*» (Ю. Д.).
- P. 1130: «*Кастальская крыніца* знаходзілася каля падножжа Парнаса. Яе вада магла даваць натхненне паэтам» (Ю. Д.).
- P. 1131: «*Ніса – назва гары на выспе Эўбеі*» (Ю. Д.).
- P. 1146–1149: Пачатак звароту да бога Дыёніса (Бакха, Якха), які быў сынам Дзэўса і Семелы.
- P. 1191: *...Скажыце мне, бо ўжо я шмат цярпела...*– У гэтых словах Эўрыдыкі ўтрымліваецца намёк на смерць яе старэйшага сына Мегарэя (параўн. заўв. да р. 1303).
- P. 1303: «*Мегарэй* быў яшчэ адным сынам Крэонта, якога бацька яшчэ раней прынёс у ахвяру багам, каб заваяваць для Фіваў перамогу» (Ю. Д.).

ЭЎРЫПІД

Эўрыпід, наймалодшы сярод класікаў старагрэцкай трагедыі, нарадзіўся каля 480 (паводле некаторых звестак – у 484), а памёр каля 406 года да нашай эры. Месцам яго нараджэння лічыцца Саламін – востраў, які стаў месцам адной з вырашальных бітваў другой грэцка-персідскай вайны. Але большасць яго твораў, якія мы ведаем сёння, з’явілася і была пастаўленая напярэдадні і падчас іншай, Пелопанэскай вайны. Да іх належаць: «Алкестыда» (438), «Медэя» (431), «Гіпаліт» (428), «Гекаба» і «Андромаха» (абедзве каля 424), «Траянкі» (415), «Іфігенія ў Таўрыдзе» і «Электра» (абедзве каля 413), «Алена» (412), «Фінікійкі» (каля 410), «Арэст» (408), «Іфігенія ў Аўлідзе» і «Бакханкі» (абедзве пасля 406) і інш.

«Бакханкі»

Трагедыя «Бакханкі» была напісаная Эўрыпідам у Македоніі. Першая яе пастаноўка, разам з пастаноўкай «Іфігенія ў Аўлідзе» і «Алкмеона ў Карынфе» (апошняя трагедыя да нас не дайшла), адбылася ў Афінах пасля смерці драматурга.

Перакладчык трагедыі Юльян Дрэйзін ў якасці ўводзін да тэксту «Бакханак» дае наступнае тлумачэнне:

«Пераклад «Бакханак» Эўрыпіда зроблены па тэкстах выдання Тойбнера 1866 г. [Відавочна, гэта выданне: *Euripidis Tragoediae: Vol. 1 / Euripides; Edidit A. Nauck. – Lipsiae: in aedibus V. G. Teubneri* – Л.Б.]; прыняты быў пад увагу і тэкст [у машынапісе звесткі не ўпісаныя; магчыма, гаворка ідзе пра выданне: *Euripides. Euripidis Fabulae: Vol. 3 / Ed. Gilbert Murray. – Clarendon Press, Oxford, 1913. – Л. Б.*].

Каб усё было зразумела ў гэтай трагедыі, неабходна мець на ўвазе наступныя міфы з так званага «Фіванскага цыкла».

У Сідонскага (у Фінікіі) цара Агенара быў сын Кадм і дачка Эўропа. Эўропу пакахаў Дзэўс, з’явіўся ёй у выглядзе прыгожага быка, скраў яе і адвёз на востраў Крыт. Тады Агенар паслаў

Кадма шукаць загінулую сястру. Пасля доўгіх вандраванняў Кадм прыйшоў на тое месца, дзе потым пабудоваў горад Фівы. Тады там былі дзікія лясы, а ў адной пячоры жыў страшэнны дракон. Гэты дракон забіў і з'еў усіх таварышаў Кадма, але потым быў сам забіты Кадмам. Паводле загаду багіні Афіны Кадм выраваў у забітага дракона зубы і пасяў іх у зямлі. З гэтых зубоў узраслі асілкі, якія, выйшаўшы з зямлі, пачалі паміж сабою страшэнны бой. Ад гэтага бою засталася ў жывых толькі пяць асілкаў, сярод якіх быў нейкі Эхіён. Кадм жаніўся з дачкой бога вайны Арэя – Гармоніяй – і меў ад яе чатырох дачок: Семелу, Агаву, Іно і Аўтаную. Ён пабудоваў горад Фівы і стаў там першым царом. Яго дачку Семелу пакахаў Дзэўс. Калі яна яшчэ была ад яго цяжарная, яна захацела ўбачыць Дзэўса ва ўсёй яго велічы. Дзэўс папярэджаў Семелу, што яна не вытрымае яго велічы, але Семела так настойліва прасіла, што Дзэўс урэшце згадзіўся. Ён з'явіўся Семеле сярод страшэнных бліскавіц і перуноў, ад якіх загінула і сама Семела, і быў зруйнаваны яе палац. А дзіцяці Дзэўс выраваў з цела маткі і зашыў у сваім сцягне, дзе і данасіў да належнай пары. Гэтым дзіцём і быў Дыёнис. Другая дачка Кадма, Агава, выйшла за Эхіёна і мела ад яго сына Пентэя. Калі Кадм стаў стары, ён, не маючы сваіх сыноў, аддаў уладу свайму ўнуку Пентэю».

Пераклад Юльяна Дрэйзіна быў зроблены каля 1926 г., але толькі зусім нядаўна быў знойдзены (*БДАМліМ*, ф. 401, воп. 1, спр. 9, арк. 1–61) і апублікаваны [Дзеяслоў. 2012. № 6 (61)].

Для гэтага выдання намі была падрыхтаваная новая рэдакцыя названага перакладу. Прынцыпы рэдагавання былі ў асноўным тымі самымі, што і ў выпадку з рэдагаваннем перакладу «Антыгоны» Сафокла (гл. вышэй адпаведны каментар). Пры гэтым рэдактар абапіраўся на апублікаваныя ў інтэрнэце першае навуковае выданне Б. Г. Тойбнэра (*Euripidis Tragoediae: Vol. 1 / Εὐριπίδης / Edidit A. Nauck. – Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1854*), а таксама тэкст вышэйзгаданага оксфардскага выдання Мёрэя.

Асноўным рэдактарскім захадам было «ўшчыльненне» арыгінальнага тэксту перакладчыка: ён быў сціснуты з 1502

да 1392 радкоў (як у арыгінале). Пры гэтым рэдактар імкнуўся не дапусціць сэнсавых страт і захаваць арыгінальны стыль ды лексіку дрэйзінаўскага перакладу. Уніфікаваны, і ў некаторых выпадках зменены, быў таксама правапіс уласных імёнаў і назваў. Шаснаццаць радкоў тэксту (радкі 212–214, 286–297, 468–469) былі даперакладзеныя рэдактарам з прычыны адсутнасці адпаведных фрагментаў у машынапісе першапачатковага перакладу. Гэтыя фрагменты ўзятыя намі ў *фігурныя* дужкі.

Пры складанні парадковых каментароў да трагедыі рэдактар імкнуўся ў як найбольшай ступені выкарыстаць захавааныя ў рукапісе заўвагі самога Юльяна Дрэйзіна: яны пададзеныя ў двукоссях і пазначаныя ініцыяламі Ю. Д. у дужках. Пры складанні астатніх каментароў былі выкарыстаныя наступныя выданні:

Еврипид. Трагедии. В 2-х томах. Т. 2. («Литературные памятники»). – Москва: Наука, Ладомир, 1999;

Euripides. Werke. Aus dem Griechischen übertragen von Dietrich Ebener. Bd. 3. – Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1979.

Р. 5: «*Дырка* – крыніца на захадзе, а *Ісмэн* – крыніца на ўсходзе Фіў» (Ю. Д.).

Р. 18: *Ля мора, дзе жывуць і грэкі, й варвары...* – Тут аўтар мае на ўвазе грэцкія гандлёвыя гарады, якія ў яго часы існавалі ў Малой Азіі.

Р. 55: «*Тмол* – горы ў Лідыі, на захадзе Малой Азіі, адкуль у Грэцыю перайшоў культ Дыёніса» (Ю. Д.).

Р. 59: «*Тымпан* – інструмент, падобны да бубна» (Ю. Д.).

Р. 62: «*Кітайфон* – парослая лесам гара на граніцы паміж Атыкаю і Беотыяй (Фіванскаю зямлёй)» (Ю. Д.).

Р. 103: «Дыёніс часам выяўляўся з рагамі быка – як бог зямное ўрадлівасці» (Ю. Д.).

Р. 119–123: «*Курэты*, або *карыбанты*, – жрыцы на востраве *Крыт*, якія ўзгадавалі маленькага Дзэўса. Бацькам яго быў Кронас, а маці – Рэя. Калі Рэя нараджала дзяцей, Кронас іх глытаў і так праглынуў пяцёх: Гадэса, Пасейдона, Геру, Гестылію і Дэметру. Калі нарадзіўся Дзэўс, Рэя дала Кронасу камень, завінуты ў пялёнкі, а дзіцяці аддала курэтам на Крыт. Калі Дзэўс вырас,

- ён адняў у Кронаса ўладу, скінуў яго з неба ў падземнае царства, а перад тым прымусіў выбляваць назад праглынутых раней братоў і сяццёр Дзэўса» (Ю. Д.).
- Р. 132–134: *...яны ў тры гады раз карагодам Культ Дыёніса ўслаўляюць.* – Святы ў гонар Дыёніса спраўляліся раз на тры гады.
- Р. 183: *...Сівья дзе галовы нам схіліць?* – Знак дасягнення экстазу.
- Р. 200–203: У вусны Тэйрэсія тут укладзеныя палемічныя выказванні, скіраваныя супраць ідэй сафіста Пратагора.
- Р. 286–297: Тут вядомы міф таумачыцца ў рацыяналістычным духу. Гэтае таумачэнне ўтрымлівае таксама элемент слоўнай гульні: *ὄμηρος* па-грэцку «закладнік», *ὁ μηρός* – «сцягну».
- Р. 306: *«Дэльфійскія скалы* – скалы гары Парнас, дзе знаходзіўся горад Дэльфы з вядомым ва ўсёй Грэцыі храмам і аракулам Апалона. Оргіі Дыёніса пачалі адбывацца на Парнасе параўнальна позна, калі Дыёніс зрабіўся богам ужо выключна віна» (Ю. Д.).
- Р. 308: *Двухвяхровая гара* – Парнас.
- Р. 328: *Стары, ты Фэба не зняважыў аніяк...* – Фэб-Апалон лічыўся апекуном прарочага ўмельства.
- Р. 370: *«Госія* – святы закон і святы звычай у адносінах людзей да багоў, асабліва адносна служэння багам і шанавання іх. Тут гэты закон увасоблены як багіня, якая абараняе законы шанавання багоў» (Ю. Д.).
- Р. 393: *«Эфір* [у рукапісе «этэра»] – слой прасторы над паветрам, каля самога неба. Часам эфір і неба – сінонімы» (Ю. Д.).
- Р. 403: *«Кіпр быў месцам, дзе Афрадыта мела асабліваю пашану (вядомы храм у горадзе Пафасе), дзеля чаго яна часта называецца Кіпрыда»* (Ю. Д.).
- Р. 408: У гэтым месцы арыгінала згадваецца востраў Фарас, які знаходзіцца насупраць дэльты ракі Ніл. «Шмат рэчак» – дэльта Нілу.
- Р. 409: *«Піэрыя* – краіна ў Тэсаліі, на граніцы з Македоніяй, дзе ўзнік культ муз, багін навук і мастацтваў, і адкуль у Фівы перайшоў культ Дыёніса» (Ю. Д.). Таксама тут Эўрыпід пісаў сваіх «Бакханак».
- Р. 420: *«Калі адсутнічае Эйрэна і ўладу сваю выяўляе бог вайны*

- Арэй, тады гінуць юнакі (воіны) у бітвах, а живуць яны ў спакоі і цешацца жыццём тады, калі мае ўладу Эйрэна» (Ю. Д.).
- Р. 455–458: Тут маецца на ўвазе, што, паводле ўяўлення грэкаў, сапраўдны мужчына павінен быў выявіць сваю адвагу ў барцоўскім паядынку, дзе доўгія валасы былі не да месца. Таксама белая скура не належала да прыкмет мужчынскасці.
- Р. 463: «*Сарды* – галоўны горад у Лідыі, на захадзе Малой Азіі.» (Ю. Д.).
- Р. 508: «Імя *Пентэй* паходзіць ад слова *пентас*, якое азначае *гора, бяда, сум, смутак*» (Ю. Д.).
- Р. 519: «*Ахелой* – рака ў сярэдняй Грэцыі.» (Ю. Д.).
- Р. 520–523: Ужо ў гістарычныя часы існаваў звычай купаць немаўлят у водах крыніцы Дырке.
- Р. 527: «Адно з імёнаў Дыёніса. Так называліся і песні ў гонар Дыёніса, а таксама і іншых багоў» (Ю. Д.).
- Р. 540: Імя *Эхіён* выклікае асацыяцыю са словам *ἔχις* («змья»).
- Р. 556: «У грэцкай міфалогіі шмат у якіх месцах пералічваюцца горы з імем Ніса: у Факідзе, на востраве Эўбеі, у Фракіі, Аравіі, Індыі, Эфіопіі. Усе гэтыя Нісы стаялі ў сувязі з культуам Дыёніса, імя якога нават выводзілі ад назову *Ніса*» (Ю. Д.).
- Р. 559: «*Карыкійскія* – Парнаскія. У адным з адгор’яў Парнасу ёсць сталактытавая пячора Карыкіён, у якой яшчэ дагэтуль захаваўся антычны алтар, прысвечаны богу Пану і німфам» (Ю. Д.).
- Р. 562: «*Кіфара* – шматструнны інструмент з драўлянаю разною скрынкай» (Ю. Д.).
- Р. 565: *Піэрыя* – гл. заўв. да р. 409.
- Р. 566: «*Эвій* – адно з імёнаў Дыёніса (ад поклічаў на яго чэсць «э-воэ!»)» (Ю. Д.).
- Р. 569, 571: «*Аксій, Лідый* –] рэкі ў Македоніі» (Ю. Д.).
- Р. 585: *Землявержац* – адна з метафар-імёнаў Пасейдона.
- Р. 619: «У сваім шаленстве Пентэй прыняў быка за Дыёніса, тым больш што Дыёніс часам меў на галаве рогі, як і сатыры» (Ю. Д.). (Гл. заўв. да р. 103).
- Р. 653: Гэты радок у рукапісах адсутнічае і звычайна ўзнаўляецца перакладчыкамі паводле логікі.
- Р. 661: Гл. заўв. да р. 62.

- P. 715: *Вы, што на схілах гэтых жывяце святых...* – Горы лічыліся святымі, бо там было месцазнаходжанне Пана і німфаў, а найперш таму, што яны былі месцам здзяйснення цудаў, пра якія расказвае веснік.
- P. 747: «*Асон – рака каля Фіваў*» (Ю. Д.).
- P. 749: «*[Гесія, Эрытра –]* мясцовасці каля Фіваў» (Ю. Д.).
- P. 754–755: Гэтыя радкі не маюць адпаведнікаў у рукапісах. Магчыма, Юльян Дрэйзін узнаўляе іх паводле рускага перакладу Тадэвуша (Фадзея) Зялінскага.
- P. 780: «*[Электрына брама –]* адна з фіванскіх брам, якіх усяго было сем, дзеля чаго Фівы называліся сямібрамнымі» (Ю. Д.).
- P. 1015: Гл. заўв. да р. 103.
- P. 1028 у арыгінальных выданнях Тойбнера адсутнічае, але ёсць у выданнях Мёрэя.
- P. 1036: Лічыцца, што гэтая рэпліка весніка ў рукапісе не скончаная.
- P. 1205: «*Вынаходка стрэл і дзідаў прыпісвалася гэсалайцам*» (Ю. Д.).
- P. 1274: *Спарты* («пасеяныя») – родапачынальнікі фіванцаў, якія выраслі з зубоў дракона (гл. вышэй пераказ міфа пра Кадма, зроблены перакладчыкам).
- P. 1329–1330: У гэтым месцы, відавочна, знаходзіліся адсутныя ў ацалелых рукапісах заканчэнне дыялогу Агавы і Кадма, плач Агавы, а таксама пачатак маналога Дыёніса. Вядомы расійскі і французскі знаўца антычнай спадчыны Уладзімір Ярхо заўважае, што часткова гэтая страчаная частка трагедыі можа быць узноўленая паводле візантыйскай рэлігійнай драмы XI ст. «*Пакуты Хрыстовыя*».
- P. 1330: Паводле аднаго з паданняў, Кадм на схіле гадоў меўся пакінуць Фівы і перасяліцца ў Ілірыю. Там ён быў ператвораны ў цмока-дракона.
- P. 1336: «*Аракулы – месцы варажбы, дзе даваліся людзям прароцтвы і адказы ад імя багоў на іх розныя запытанні. Аракул Апалона ў Дэльфах каля гары Парнаса – найвядомейшы ўва ўсёй Грэцыі аракул*» (Ю. Д.).
- P. 1344, 1346, 1348 у выданні Мёрэя прыпісваюцца Кадму.
- P. 1371–1372: Паміж гэтымі радкамі пропуск у тэксце арыгіналу, дзе, напэўна, Дыёніс прадказвае Агаве яе далейшы лёс.

АРЫСТАФАН

Біяграфія выдатнага майстра старагрэцкай камеды Арыстафана (каля 446–385 г. да н. э.) сучаснікам амаль што невядомая. З розных крыніц можна даведацца, што ён паходзіў з сям’і не надта багатага землеўласніка, што дэбютаваў як драматург яшчэ ва ўзросце дзевятнаццаці гадоў і адразу ж заняў у саборніцтве творцаў другое месца. Платон у сваім філасофскім дыялогу «Бяседа» выводзіць Арыстафана ў якасці годнага суразмоўцы вядомага палітыка Алкібіяда, філосафа Сакрата і паэта-трагіка Агатона.

Творчасць Арыстафана – фактычна адзінае сведчанне таго, як выглядала т.зв. *старажытная атычная камедыя*. Сярод твораў Арыстафана, што дайшлі да нашага часу (у дужках пададзеныя гады першых пастановак на сцэне), – «Ахарнянцы» (425 г.), «Коннікі» (424 г.), «Хмары» (423 г.), «Восы» (42 г.), «Мір» (421 г.), «Птушкі» (414 г.), «Жанчыны на свяце Тэсмасфорый» і «Люсістрата» (абедзве 411 г.), «Жабы» (405 г.), «Жанчыны ў народным сходзе» (392 г.), «Плутас» (388 г.).

«Люсістрата»

Камедыя «Люсістрата» была ўпершыню пастаўленая на Ленах у 411 г. да н. э. і падпісаная імем Калістрат.

Асновай для перакладу, зробленага адмыслова ў гэты зборнік, паслужыў тэкст, змешчаны ў кнізе: Aristophanes. *Comoediae*. Volume II: Lysistrata, Thesmophoriazvsae, Ranae, Ecclesiazvsae, Plvtvs, Fragmenta (Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis). Edited by F. W. Hall and W. M. Geldart. – Oxford: Clarendon Press. 1907 (інтэрнэт-версія).

Перакладчык імкнуўся трымацца менавіта гэтага тэксту, хоць у шырокавядомых перакладах на іншыя мовы можна бачыць істотныя адхіленні ад яго.

Пры складанні каментаря намі былі таксама выкарыстаныя публікацыі:

Античная литература. Греция. Антология. Ч. 2 / Сост. Н. А. Федоров, В. И. Мирошенкова. – М.: Высш. шк., 1989. С. 146–147.

[Лісістрата:] Примітки Йосипа Кобова // Аристофан. Комедії: Переклад із старогрецької. – Київ: Дніпро, 1980. С. 473–476.

Lizystrata: [Przypisy J. Ławińskiej-Tyszkowskiej] // Arystofanes. Komedie. Tom II. – Warszawa: Prószyński i S-ka, 2003. S. 487–495.

- Р. 1: Імя *Люсістрата* складається з двох грецьких караней: *λύσις* – «разв'язування», «роздавання», *στράτος* – «войска».
- Р. 2: Виключно жаночі свята у гонар бога Бахуса (Вакха, або Діоніса), Пана і *Генетиліды*, багіні з атачення Афрадыты, праводзіліся з гучнымі спевамі і скакамі. *Калідай* называлася атычная свята у гонар Афрадыты.
- Р. 35–36: Тут відавочныя намёкі аўтара, з аднаго боку, на тое, што бэатыйцы былі ў Пеллапанэскай вайне саюзнікамі Лаканікі (г.зн. Спарты), а з другога боку, на тое, што вугры з Беотыі мелі вельмі вялікі попыт на афінскіх рынках.
- Р. 44–45: *Шафранавыя сукенкі* і празрыстыя *хімерыйскія хітоны* мелі асаблівую папулярнасць у модніц старажытнай Грецыі.
- Р. 63: *Тэаген* быў адным з камандзіраў войска ахарнянцаў, суседзяў і саюзнікаў Афін у Пеллапанэскай вайне. Меў рэпутацыю вялікага хвалька.
- Р. 67–68: *Анагірам* (старагр. Ἀναγυροῦς) называлася мясцовасць у Атыцы. Гэтая назва, аднак, нагадвала грекам назву расліны з дрэнным пахам – *ἀνάγυρις*.
- Р. 78: Імя *Лямпіто* было досыць пашыраным у спартанскіх арыстакратычных сем'ях.
- Р. 81–82, 86–87, 90–91; 93–94, 95–96, 105–106, 117–118, 142–144, 155–156, 168–171, 173–174, 180, 183, 198, 206, 980–981, 983–984, 986, 988–989, 990, 991, 995–996, 998–1001, 1002–1006, 1013, 1076–1077, 1080–1081, 1095–1096, 1098–1099, 1105, 1147, 1157, 1162–1164, 1171, 1174, 1188, 1242–1244, 1247–1270, 1296–1320: Шэраг герояў камедыі Арыстафана (Лямпіто, Вястун ад лакедэмонцаў, Лакедэмонца, Хор лакедэмонцаў) у арыгінале прамаўляе або спявае на дарыйскім (лаконскім) дыялекце, які

- ўжывалі ў тых часы жыхары Лаканікі, у тым ліку ў іх галоўным горадзе Спарце. Перакладчык палічыў магчымым і мэтазгодным укладзі ў вусны гэтых герояў адзін з варыянтаў т. зв. «трасянкі» .
- P. 82: Тут маецца на ўвазе, што спартанцы надавалі вялікую ўвагу фізічнаму выхаванню не толькі юнакоў, але і дзяўчат.
- P. 91–92: Карыноф, дзе ў часы Арыстафана жыло нямала гетэр, меў сумнеўную маральную рэпутацыю.
- P. 103: *Эўкрат* стаяў на чале афінскага войска ў Фракіі (Тракіі). Меў нядобрую славу падкупнага чалавека і таму зрабіўся аб'ектам шматалікіх насмешак.
- P. 104: *Пюлас* (Пілы, або Тэрмапілы) – порт у Месеніі (паўднёва-заходні Пелопанэс), які на пачатку Пелопанэскай вайны (425 г. да н. э.) афінцы забралі ў спартанцаў і зрабілі сваім важным пунктам абароны.
- P. 108: *Мілет*, адзін з найбуйнейшых гарадоў Элады, які славіўся вырабам штучных фаласаў з сабачай скуры, а таксама меў рэпутацыю распуснага горада. За год перад прэм'ерай «Люсістраты» Мілет перайшоў у вайне на бок спартанцаў.
- P. 115–116: Гэтыя радкі, магчыма, могуць быць растлумачаныя той акалічнасцю, што Платон у сваёй «Бяседзе» прыпісвае Арыстафану аўтарства прыпавесці пра раздзеленыя чалавечыя целы.
- P. 117: Т а й г е т – горны ланцуг непадалёк ад Спарты.
- P. 139: Каментатары трагедыі Эўрыпіда бачаць у гэтым радку намёк на сюжэт незахаванай трагедыі Сафокла «Тыра», тытульная гераіня якой, унучка цара Салманэя, сышоўшыся з богам Пасейдонам і нарадзіўшы яму сыноў-двайнят Нэлея і Пелея, выправіла іх плысці па рацэ ў чоўне (ці начоўках).
- P. 155–156: Намёк на адну са сцэн трагедыі Эўрыпіда «Гелена».
- P. 158: *Ферэкрат* быў камедыёграфам, крыху старэйшым за Арыстафана. Тут, відаць, прыводзіцца цытата з невядомага нам твора.
- P. 173–174: *Трыерамі* называліся баявыя караблі з трыма ярусамі вёслаў. Пад *золатам Акропаля* разумеецца дзяржаўны скарб Афін, што захоўваўся ў святыні Партэнон (Парфенон) на Акропалі.
- P. 184: Лучнікі-скіфіўцы выкарыстоўваліся афінскай уладай у якасці ахоўнікаў парадку. Паколькі ў сітуацыі, што апісваецца, уладу

- ў горадзе як бы захапілі жанчыны, дык іх павінны былі б ахоўваць жанчыны-скіфіякі (чаго папраўдзе быць не магло).
- P. 188–189: Маецца на ўвазе трагедыя Эсхіла «Сямёра супраць Фіваў».
- P. 191–192: Паводле некаторых з антычных каментатараў, ахвяру з конскіх вантробаў марскому богу Пасейдону прыносілі амазонкі. Магчыма, у гэтых радках утрымліваецца таксама намёк на пазіцыю пры палавых зносінах.
- P. 196: *Тасійскае віно* (паводле назвы вострава Тасас, або Фасас) лічылася ў грэкаў адным з найлепшых вінных гатункаў.
- P. 262–263: Пад *стодам акропальскай святыні* маецца на ўвазе скульптура багіні Афін (Атэны), апякункі горада.
- P. 270: *Люконава кабета* – Родыя, жонка Люкона (будучага абвінаваўцы Сакрата), якую лічылі распусніцай.
- P. 273–280: *Клеамен* – спартанскі цар, які ў 510 г. да н. э. прагнаў з Афін тырана *Гітыя*. Пазней, аднак, афінскі народ узяў паўстанне супраць самага Клеамена, і той мусіў сядзець у аблозе на Акропалі. Аднак гэтая аблога доўжылася не шэсць гадоў (як гэта камічна перабольшана ў Арыстафана), а толькі два дні. У выніку Клеамен капітуляваў, але быў адпушчаны на свабоду.
- P. 283: У фразе «багамі й Эўрыпідам збэшчаных» чарговы раз (як, напрыклад, і ў «Жанчынах на свяце Тэсмасфорый») Арыстафан гаворыць пра нібыта жанчынаненавісніцтва знакамітага трагіка Эўрыпіда.
- P. 285: *Чатырохградзе* – саюз чатырох абласцей Атыкі, у склад якога ўваходзіў і Маратон (Марафон), горад, паблізу якога ў 490 г. да н. э. адбылася знакамітая бітва грэкаў з персамі.
- P. 299: *Агонь лемнійскі...* – Тут маецца на ўвазе вулканічная выспа Лемнас, якую грэкі лічылі падземнай кузняй бога Гефэста. У арыгінале – неперакладальная гульня слоў: *Λήμνος* (назва выспы) і *λήμα* («зрэнка, якія слязца»).
- P. 313: *Самоскія вайскаводы* – стратэгі, якія на кароткі час, у 412–411 гг. да н. э., усталявалі дэмакратычную ўладу на воставе Самос.
- P. 356: *Файдрый* – тут, відавочна, імя аднаго з афінскіх дзядоў.
- P. 361: *Бунал* – скульптар, на якога ў сваіх творах злосна нападаў пэт-жабрак Гіпанакс (VI ст. да н. э.).

- Р. 368–369: У сваёй «Апалогіі» Сакрат фармулюе сваё жыццёвае крэда мудрасці, зыходзячы з прадказання аракула, якой той даў хлопчыку Хайрэфону у адказ на пытанне апошняга пра наймудрэйшага смяротнага: «Мудры Сафокл, мудры Эўрыпід, за ўсіх людзей мудрэйшы, аднак, Сакрат».
- Р. 378: У старажытных грэкаў да абавязковага перадшлюбнага рытуалу належала наведванне лазні.
- Р. 380: Прамаўляючы словы «*Тут вам не суд ніякі*», жанчыны намякаюць пробулу, што мужчыны ўжо не будуць для іх суддзямі.
- Р. 381: *Ахелой* – самая вялікая рака ў Грэцыі. Тут яе назва ўжываецца як метафара вялікай колькасці вады.
- Р. 387: *Пробулы*, у колькасці дзесяці пажылых асоб, падчас Пелапанэскай вайны складалі орган улады, досыць кансерватыўны паводле сваіх поглядаў. У час, калі адбылася прэм’ера «Люсістраты», адным з пробулаў быў Сафокл. Аднак, з улікам пашанотнага стаўлення Арыстафана да асобы Сафокла, малаверагодна, што ў гэтым творы камедыёграф меў на ўвазе ненавіта яго.
- Р. 388: Пачатак Сіцылійскага паходу афінцаў на чале з Дэмастратам у 415 г. да н. э. у часе супаў са святам Адоніса.
- Р. 394: *Дзакінт* (Закінф, цяпер Зантэ) – востраў на шляху з Афінаў да Сіцыліі.
- Р. 397: *Халадыг* – камедыйна перайначанае родавае імя Дэмастрата Бузіг (*χόλος* па-грэцку «жоўць»).
- Р. 406: Тут у арыгінале цытата з трагедыі Эсхіла «Сямёра супраць Фіваў».
- Р. 421–423: Параўн. заўвагу да р. 173–174.
- Р. 481: «Кранаеў» значыць «афінскі».
- Р. 490: *Пейсандр* быў вядомым падбухторшчыкам да войнаў, а таксама меў нядобрую славу прадажнага чалавека, пра што Арыстафан згадвае і ў іншых сваіх творах («Птушкі», «Мір»).
- Р. 518–519: Тут, відавочна, утрымліваецца пародыя на словы Гектара з Шостай песні «Іліяды» Гамера: «Але да хаты ідзі ўжо і справы жаночыя ведай, // кросны і прасніцу, разам і служкам дамовым загадвай...» *Пераклад Ю.Дрэўзіна* (гл.: Антычная літаратура ў беларускіх перакладах: Старажытная Грэцыя. Гродна, 2002. С.13).

- P. 554: Імя *Люсімах* абазначае скончаную бітву (па-грэцку *Λυσιμάχος*): тут таксама відавочны намёк на імя Люсістрата (параўн. заўвагу да р. 1).
- P. 560: Шчыт з выявай галавы *Гаргоны* мела багіня Афіна (Атэна); падобныя шчыты былі і ў афінскіх ваяроў
- P. 580: *Метойкі* – вольныя рамеснікі, якія жылі ў Афінах, але не мелі грамадзянскіх правоў.
- P. 601: *Пірог з мёдам* пяклі на хаўтуры і давалі яго нябожчыку для Кербера, вартавога сабакі царства памерлых.
- P. 618: Пра *Гінія* гл. заўвагу да р. 273–280.
- P. 622: *Клейстэн*, які тут паказваецца як натуральны хаўруснік жанчын, быў педэрастам, які ў часы Арыстафана жыў у Афінах.
- P. 633: *Арыстагейтон* – афінец, які на пару з Гармодыем забіў тырана Гіпарха, Гіпіевага брата. У іх гонар на афінскім рынку быў усталяваны помнік працы разьбяра Крытыя.
- P. 641–647: Падчас святаў у гонар Артэміды, якія адбываліся ў мястэчку Браўрон. Актыўнымі ўдзельніцамі былі дзяўчынкі ва ўзросце ад сямі да дзесяці гадоў, якія ткалі пеплас для багіні Афіны (іх называлі *арэфорамі*), выконвалі ролю мядзведзіц і насілі кашы са смоквамі ва ўрачыстай працэсіі.
- P. 653: Маюцца на ўвазе страчаныя здабыткі з войнаў супраць персаў («мідыйцаў»).
- P. 658: *Катурнамі* называліся чаравікі на вельмі высокіх падэшвах, якія насілі акторы старагрэцкага тэатра.
- P. 665: *Лейпсідрый* – назва крэпасці ў Атыцы, за якую йшла бітва афінцаў і спартанцаў у 513 г. да н. э. Сучасныя каментатары маюць цяжкасці з тлумачэннем значэння слова «беланогія» або «босья» (па-грэцку *λευκόποδες*) у прыведзеным кантэксте.
- P. 675: *Артэмісія*, царыца Галікарнаса, падчас бітвы пры Саламіне (480 г. да н. э.) асабіста камандавала некалькімі ваеннымі караблямі флоту персідскага цара Ксэркса.
- P. 678–679: Мастак *Мікон* намаляваў на сценах святыні Тэсея і «Стракатай залы» ў Афінах сцэны бітваў з амазонкамі.
- P. 702: Пра «беатыйскага вугра» параўн. заўвагу да р. 35–36. Тут гэтае словазлучэнне, відавочна, ужываецца ў пераносным значэнні.
- P. 707, 713, 717: Вылучаныя тут *курсівам* словы – пародыі на цы-

- таты з Эўрыпіда (хутчэй за ўсё, з незахаванай трагедыі «Тэлеф»).
- Р. 721–723: *Пячора Пана* знаходзілася на ўзвышшы перад Акропалям з боку Прапілей. Відаць, там існавала некалькі спускаў па канатах.
- Р. 725: *Арсілох*, відаць, быў уласнікам аднаго з публічных дамоў у Афінах, прытым сам лічыўся педэрастам.
- Р. 729: *Мілецкая воўна* лічылася найлепшай у Грэцыі.
- Р. 742: Роды рабілі жанчыну «нячыстаю», таму яны не павінны былі адбывацца ў свяшчэнных месцах, як, у гэтым выпадку, у акропальскай святыні. Толькі рытуальнае ачышчэнне наоў давала жанчыне доступ туды.
- Р. 751: Пад *шаломам багіні* тут маецца на ўвазе шалом статуі Афіны-Палады.
- Р. 759: Гаворка ідзе пра легендарную змяю, якая была вартаўніцай Акропаля і жыла ў Эрэхтэёне. Ахвяру ёй складалі мёдам.
- Р. 760: *Совы*, якімі, паводле міфаў, апекавалася Афіна, у тыя часы жылі ў горадзе ў вялікай колькасці.
- Р. 770–776: Птушкі і іншыя жывыя істоты, што згадваюцца тут, былі часткай народных эратычных уяўленняў і фантазій старажытных грэкаў.
- Р. 801: *Міранід* – знакаміты вайскавод, які браў удзел у бітве пры Платэях (479 г. да н. э.), а асабліва вызначыўся перамогай над бэатыйцамі ў бітве пад Айнафюгай у 457 г. да н. э. Густыя валасы на грудзях (як у Геракла) – сімвал сапраўднай мужчынскасці.
- Р. 804: *Фарміён* – афінскі камандзір у Пелапанэскай вайне.
- Р. 812: *Тыман* – паўлегендарная асоба, сімвал адлюдніцтва. Яго вобраз знайшоў адлюстраванне, між іншым, і ў адной з першых беларускіх камедый – «Тымон Гардзілюд», напісанай каля 1580 г. Каспарам Пянткоўскім, відаць, у Вільні.
- Р. 833: Тут маецца на ўвазе багіня Афродыта. На выспах Кіпры і Кітэры панаваў культ гэтай багіні.
- Р. 852: *Паяніда* – мясцовасць у паўночнай Македоніі. Трэба таксама мець на ўвазе, што гучанне слоў «Кінэсій» і «Паяніда» выклікала ў грэкаў пэўныя грубавата-эратычныя асацыяцыі.
- Р. 908: Імя *Манас* было вельмі пашыраным сярод нявольнікаў.

- P. 913: *Клепсідра* – крыніца каля падножжа Акропаля, у пячоры Пана (існуе і цяпер).
- P. 928: Метафара *Геракл у гасцях* паходзіць ад легенды, згодна з якой Геракл вельмі любіў пад'есці і падчас пачостак бываў ненаедны.
- P. 944: *Радоскі алей* лічыўся касметычным сродкам вельмі нізкай якасці.
- P. 957: *Кіналон* (імя перакладаецца як «Сабака-Ліс») – мянушка Філастрата, уласніка аднаго з афінскіх бардэляў. Тут, відаць, ужываецца метафарычна, як зварот да ўласнага фаласа.
- P. 962–966: Гэтыя радкі некаторыя каментатары лічаць пародыяй на радкі з незахаваных твораў Эўрыпіда.
- P. 980–982: *Герусія* – рада старэйшын у Спарце. *Прытан* уваходзіў а афінскую Раду Пяцісот.
- P. 990–991: Пад *лаконскім жазлом* (па-грэцку: *σκυτάλα Λακωνικά*) тут маецца на ўвазе фалас, што метафарычна параўноўваецца з абкручаным палоскамі шкуры кійком, надпісы на якім выкарыстоўваліся спартанцамі як спосаб зашыфраваць напісанае (толькі абкруціўшы гэтымі палоскамі пэўны кіёк, магчыма было расчытаць зроблены раней надпіс).
- P. 996: *Пелены* – іншая назва Ахеі.
- P. 1018, 1040–1041: Цытаты з Эўрыпіда.
- P. 1032: *Трыкарысія* – назва забалочанай мясцовасці ў Атыцы.
- P. 1039: Магчыма, гэтае выслоўе належыць Архілоху (VII ст. да н. э.).
- P. 1059: *Карыст* – горад на востраве Эўбея, мужчыны-жыхары якога лічыліся асабліва нявернымі мужамі.
- P. 1086: Тут і далей назва персанажа – прытана – узятая ў квадратныя дужкі, бо ў арыгінале яна пазначана проста як *Αθηναίος* («афінец»).
- P. 1092: Пра *Клейстэна* гл. заўвагу да р. 622.
- P. 1094: *Гермакапіды* знішчалі ўстаноўленыя ў Афінах дарожныя слупы са скульптурнымі выявамі галавы Гермеса і геніталій як сімвалаў плоднасці (гэтую падзею адносяць да 415 г. да н. э.). У гэтым святатацтве абвінавачвалі прыхільнікаў Алквіяда.
- P. 1124: Цытата з незахаванай трагедыі Эўрыпіда «Меланіп».
- P. 1131: *Алімпія, Пілы, Піто (Дэльфы)* – тры гарады, якія сімвалізавалі аднасць элінскіх гарадоў-дзяржаў у сувязі з іх культавым значэннем.

- P. 1138–1144: У 462 г. да н. э. спартанцы праз пасланца Перыкліда атрымалі дапамогу ад Афін у змаганні супраць паўсталых рабоў, нашчадкаў заваяваных некалі Спартай месенцаў. Афінскім войскам камандаваў Кімон, нядаўні пераможца ў адной з бітваў супраць персаў. Люсістрата, аднак, тут відавочна перабольшвае ролю афінцаў: папраўдзе, спартанцы здолелі практычна абысціся без яе, што значна потым пагоршыла адносіны паміж Афінамі і Лаканікай.
- P. 1142: Богам, які «патрос зямлю як след», відавочна, быў Пасейдон.
- P. 1150–1153: Гл. заўвагу да р. 273–280.
- P. 1150: Нявольнікі падчас тыраніі Пісістрата і яго нашчадкаў насілі адмысловую вопратку (у арыгінале: *κατω-νάκη*).
- P. 1163: Лакедэмонца кажа пра Пілы (гл. заўвагу да р. 1131).
- P. 1169–1170: *Эхінунт* – горад-гавань на беразе Мелійскай затокі ў Эгейскім моры. *Мегарэйскімі ножкамі* называлі ваколіцы горада Мегара, каля Саронскай затокі, злучанага доўгім муром з портам Нісеямі.
- P. 1236–1237: Тут гаворка ідзе пра дзве бяседныя песні. Першая, пра афінца *Тэламона*, бацьку вядомага нам з «Іліяды» Аякса, захавалася ў двух версіях. Другая, гераіняй якой, магчыма, была лаконская паэтка *Клейтагора*, да нас не дайшла.
- P. 1249–1262: У гэтых радках апісваюцца супольныя ратныя чыны афінцаў і спартанцаў у войнах супраць персаў, перадусім марская бітва каля мыса Артэмісій на Эўбеі і гераічная абарона Тэрмапілаў (Фермапілаў) у 480 г. да н. э.
- P. 1283–1284: Паводле міфаў, Бакх быў аддадзены Дзэўсам на выхаванне німфам даліны *Нісы*.
- P. 1296: Пра *Тайгет* гл. заўвагу да р. 117.
- P. 1298–1302: *Аміклеі* – горад у Лаканіцы, вядомы сваім культам Апалона, дзе знаходзілася рухомая выява апошняга. *Ціндарыды* – Тындарыды. *Медны храм* – святыня апякункі вайны Афіны. *Эўрот* – рака, на якой стаяла Спарта.
- P. 1313–1314: Слова «*дачка Леды*» каментатары інтэрпрэтуюць як недакладнасць: тут, напэўна, маецца на ўвазе не Леда, а Лето, чыёй дачкой была Артэміда, пра якую тут, відавочна, і спявае хор.

«Жабы»

Камедыя «Жабы» была першы раз пастаўленая Арыстафанам пад імем Філанід у 405 г. да н. э. і прынесла аўтару перамогу ў спаборніцтве камедыёграфам. Другое месца ў тым спаборніцтве заняў Фрыніх з камедыяй «Музы». Твор Арыстафана адразу займеў у Грэцыі вялікую папулярнасць.

Першая версія перакладу «Жаб» на беларускую мову была падрыхтаваная яшчэ ў канцы 1990-х гадоў. Машынапіс перакладу быў перададзены ў часопіс «Крыніца», але там, урэшце, з'явіўся толькі фрагмент гэтага тэксту з грунтоўнай прадмовай Алеся Жлуткі (Крыніца. 1999. №9 (55). С. 107–155). Рэшта перакладу, пасля ліквідацыі часопіса ўладамі, згубілася, таму перакладчык зрабіў гэтую працу нанова.

Асновай для гэтага перакладу паслужыў тэкст, змешчаны ў выданні: Aristophanes. *Comoediae*. Volume II: *Lysistrata, Thesmophoriazysae, Ranae, Ecclesiazysae, Plutus, Fragmenta* (Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis). Edited by F. W. Hall and W. M. Geldart. – Oxford: Clarendon Press, 1907.

Пры складанні каментара намі таксама выкарыстаныя публікацыі:

[Жабы:] Примітки Йосипа Кобова // Аристофан. Комедії: Переклад із старогрецької. – Київ: Дніпро, 1980. С. 476–480.

Żaby: [Przypisy J. Ławińskiej-Tyszkowskiej] // Arystofanes. Komedia. Tom II. – Warszawa: Prószyński i S-ka, 2003. S. 501–512.

Р. 13–14: Фрыніх, Лікій, Амэіпсіей былі камедыёграфамі, сучаснікамі Арыстафана. У іх творах (якія сёння практычна не вядомыя), відаць, было нямала танных жартаў.

Р. 22: ...я, Дыёнiс, сын Збаночка віннага... – Гэтым камічным імем па бацьку падрэсліваецца «высокае паходжанне» Дыёнiса (нявольнікі не мелі права называць імя свайго бацькі).

Р. 33: Чаму ж на моры не змагаўся я, бядак... Напрыканцы Пелапанэскай вайны ў Афiнах адчуваўся недахоп ваяроў, у сувязі з чым рабам было дазволена несці службу на баявых караблях. Пас-

- ля пераможнай бітвы пры Аргінузах (406 г. да н. э.) гэтыя рабы атрымалі сваю свободу.
- Р. 45–47: *Хіба ж не смешна бачыць шкуру львіную, / Пад ёй – хітон шафранавы колеру?! / Дзеля чаго – катурны тут з дубінаю?* Дыёнiс, сыходзячы ў Аiд, пераапрунуўся ў Геракла, але не зняў і сваёй вопраткі, якую можна было заўважыць. Катурнамі называлі абутак на высокіх абцасах, якія ў той час насілі жанчыны. Жаночым таксама з'яўляецца шафранавы ўбор Дыёнiса.
- Р. 48: *Клейстэн быў педэрастам (згадваецца і ў іншай камедыі Арыстафана, «Ахарнянках»), які, разам з тым, быў вядомы як адзін з флатаводцаў падчас перамогі ў бітве пры Аргінузах.*
- Р. 52: «Андромеда» – назва трагедыі Эўрыпіда, якая да нашага часу не дайшла.
- Р. 55: *Малон* – імя актора, які выконваў ролі ў трагедыях Эўрыпіда і, відаць, быў вельмі высокага росту.
- Р. 58: *Не смейся, браце...* – І Геракл, і Дыёнiс былі сынамі Дзэўса.
- Р. 64: *Ці ясна я сказаў, ці трэба паўтарыць?* Цытата з незахаванай трагедыі Эўрыпіда «Гіпсіпіла», якая была пастаўлена незадоўга перад Арыстафанавымі «Жабамі».
- Р. 73: *Яфон* (Іяфонт), сын Сафокла, аўтар каля паўсотні трагедый, з якіх захаваліся толькі невялікія фрагменты.
- Р. 83: *Агатон* таксама быў вядомы як аўтар трагедый (захаваліся ўрыўкі). У 407 г. ён з'ехаў з Афінаў у Македонію.
- Р. 85: *...Сярод бяседы боскае...* – Тут метафарычна паказана, што, з'ехаўшы з Афінаў, Агатон як бы «памёр» для грэцкага тэатра.
- Р. 86–87: *Ксенокл* быў адным з сыноў Каркіна. І бацька, і сын пісалі, паводле меркавання іх сучаснікаў, вельмі дрэнныя трагедыі. *Пітангел* – аўтар трагедый, пра якога сёння нічога не вядома.
- Р. 100–102: *Эфір – пакойчык Дзэўса, Часу мерны крок. / Душа не смела на святыні прысягнуць, / Але язык зрабіў клятваадступніцтва.* – Тут прыводзяцца дакладныя або спарадыраваныя цытаты з трагедыі Эўрыпіда «Меланіпа», «Бакханкі», «Гіпаліт».
- Р. 105: *Ты мне ў душу не лезь...* – Цытата з невядомага сёння твора Эўрыпіда.
- Р. 109–111: *...Каб ты назваў мне на ўсялякі выпадак / Сваіх сяброў, з чьёю дапамогаю / Ты Кербера дастаў...* – Геракл пабываў у Аiдзе,

- выконваючы даручэнне Эўрыстэя: выкраданне трохгаловага сабакі Кербера, вартаўніка падземнага царства.
- P. 124: *...На цыкуту намякаеш ты?... – Сок цыкуты ўжываўся ў якасці атруты (напрыклад, пазней яго мусіў выпіць асуджаны на смерць Сакрат).*
- P. 129: *Ідзі на Пляц Ганчарны... – Вакол Ганчарнага Пляцу знаходзіўся адзін з галоўных раёнаў Афінаў. Па галоўнай вуліцы гэтага раёна праходзіла траса штогадовага бегу з паходнямі з нагоды Панатэнскіх святаў.*
- P. 134: *Мазгоў дзве палавінкі так змарнуюцца... – Вусцішны жарт, у якім утрымліваецца намёк на папулярную ў афінцаў страву – мазгі, загорнутыя ў лісток фігі.*
- P. 139: *Стары вясляр – гэта Харон, які перавозіць душы памерлых цераз падземную раку Стыкс. Арыстафан зрабіў з ракі возера, каб Ксантый мог пехатою абысці вакол яго. Кошт перавозу складаў адзін абол, які ўкладалі нябожчыку ў рот. Аўтар дзеля жарту вядзе гаворку пра два аболы, бо столькі складала сума выплаты, якая давалася бедным афінцам на наведванне тэатра.*
- P. 142: *Тэсей (Тэсей), славыты афінскі герой, як і Геракл, здолеў пабываць у Аідзе. На думку Арыстафана, ён меўся ўвесці там афінскія звычаі.*
- P. 151: *Морсім – бяздарны аўтар трагедыі, які згадваецца ў «Конніках» Арыстафана.*
- P. 153: *Кінэсій быў паэтам, аўтарам дыфірамбаў у гонар Дыёніса; да яго Арыстафан ставіўся таксама досыць крытычна. Гледзячы па ўсім, Кінэсій насамрэч кульгаў.*
- P. 157: *Гаворка ідзе пра пасвечаных у Элеўсінскія містэрыі. Элеўсінскія містэрыі (старагр. Ἐλευσίνια Μυστήρια) – абрады ініцыяцыі ў культых багінь плоднасці Дэметры і Персефоны, якія штогод праводзіліся старажытнымі грэкамі ў Элеўсіне (непадалёк ад Афінаў). Паводле беларускага лінгвіста і літаратуразнаўцы Алеся Жлуткі, галоўны сэнс Элеўсінскіх містэрыяў – «перажыванне ўдзельнікамі таінства цярпенняў, памірання, праходжання праз смерць, перамогі над ёю і ўваскрасення бога. Разам з ім пасвячоныя – місты – праходзяць усе гэтыя фазы. Яны, паўторна народжаныя ў таінствх, ведаюць шлях жыцця і смерці».*

- Р. 158: *...Я ж, далібог, пры тых містэрыях асёл...* – Тут Ксантый цытуе атычную прымаўку пра людзей, якія працуюць у той час, калі іншыя забаўляюцца. Асёл насіў рэчы ўдзельнікаў містэрыі.
- Р. 173: *Д р а х м а* – даўняя грэцкая грашовая адзінка. У часы Арыстафана адпавядала шасці аболам.
- Р. 186–187: *...Каму ў даліну Леты, ў Воўну-ад-Асла? / Да Кербера, да зругання ці на Тайнар?..* *Воўна-ад-Асла* – камічная назва няяснай мясцовасці (аслы не могуць мець воўны). «Да зругання» ў грэкаў абазначала «на смерць».
- Р. 204–205: *...Калі ні Саламіна я не ведаю, / Ні мора?..* – Жыхары вострава Саламін у часы Арыстафана лічыліся добрымі веслярамі.
- Р. 208–263: З’яўленне хору жаб у камедыі, а таксама выбар аўтарам назвы свайго твора Алесь Жлутка тлумачыць наступным чынам: «Дваістая, водна-зямная прырода жабы дала падставу ўспрымаць яе як сімвал перамогі над смерцю, уваскрасення, паўторнага нараджэння. Перамяшчэнне яе ў двух светах, з зямлі ў ваду і назад, асэнсоўваецца як шлях з жыцця ў смерць і зноў да жыцця, як дубляванне спрадвечнага цыкла сусвету, прыроды і чалавека. Таму невыпадкова, што ў камедыі Арыстафана пераходу бога на той свет дапамагае хор жаб, у які ўплятае свой голас і ён, а ў канцы цалкам атаясамліваецца з імі, паўтараючы іхняе крактанне».
- Р. 215–216: Дыёнiса называюць «дзяржаўцам Нісэі», бо, паводле міфа, ён павінен быў нарадзіцца на гары Нісэя ў Тракіі. *На Балотах* – тут маецца на ўвазе раён Афінаў паміж ракой Іліс і тэатрам Дыёнiса.
- Р. 219: *Святая Збаноў* – трэці дзень свята Антэстэрыяў (даслоўна: «святая красак»), прысвечаны душам памерлых, якіх запрашалі да сталоў са збанамі, поўнымі ежы.
- Р. 231: *Фармінга* – прымітыўны шчыпковы музычны інструмент, папярэднік кіфары.
- Р. 293: *Эмпуса* – містычная пачвара з атачэння Гекаты, багіні чараў.
- Р. 303–304: *І можам мы сказаць, як Гегелох: / «Куніцу бачу пасля буры зноў...»* – Гегелох быў вядомым актёрам, які, выконваючы галоўную ролю ў трагедыі Эўрыпіда «Арэст», няслушна

- вымавіў слова, у выніку чаго замест «штылю» (старагр. γαλήν) атрымалася «куніца» (γαλήν).
- Р. 311: Гл. заўв. да р. 100–102.
- Р. 320: *Нібы на агары, тут Якху славу ўсе пяюць...* – Тут неперакладальная гульня слоў. Διαγόρας (імя паэта і філосафа-атэіста, асуджанага на смяротную кару затое, што выдаў таямніцу Элеўсінскіх містэрыяў) можа быць прачытана і як ді`αγόρας (на агары).
- Р. 336: Місты – г. зн. пасвечаныя ў містэрыі.
- Р. 337: Дачка Дэметры – г. зн. Персефона, культ ушанавання якой існаваў у Элеўсіне.
- Р. 338: *...як смачна пахне парасяцінай!* – Пасвечаныя ў містэрыі складалі ў якасці ахвяры парася, якое звычайна амаль цалкам з’ядалі ўдзельнікі містэрыяў.
- Р. 357: Быкаедам Кратынам тут названы аўтар атычных камедый Кратын (к. 520–423 гг. да н. э.), якога Арыстафан лічыў сваім небяспечным канкурэнтам. Відаць, гэтую мянушку ён заслужыў дзякуючы сваёй неўтаймоўнай фантазіі і сіле творчага таленту.
- Р. 363–364: Востраў Айгіна (Эгіна) славіўся развітым гандлем. Тарыкіён – асоба дакладна не вядомая, якая, відавочна, мела славу прадажнага мытніка. Эпідаўр – горад на паўвостраве Пелапанэс.
- Р. 366–367: *Хто паскудзіў на стоды Гекаты святой, хоць і аўтарам быў дыфірамбаў; / Хто, хоць рытарам быў, у паэтаў заўжды абгрызаў іхні хлеба кавалак...* – Гаворка спачатку ідзе пра паэта Кінэсія (гл. заўв. да р. 153), які аднойчы, пакутуючы на мытуху, выпадкова напаскудзіў на статуэтку Гекаты; потым ідзе намёк на рыгара Агірыя, які выступіў за ўразанне ганарараў камедыёграфам.
- Р. 379: Багіняй-ратаўніцай (старагр. Σώτειρα) называлі Афіну (Атэну), апякунку горада.
- Р. 405–407: *І дзеля прастаты, і дзеля жарту / Абуў ты вось падраныя сандалі, / Ўдзеў лахманы...* – Удзельнікі абраду не мянялі вопраткі, якая пасля заканчэння містэрыяў мусіла быць спаленая, таму звычайна яны апраналі на сябе падранае рыззэ і надзівалі стары абутак.
- Р. 421: Архэдэм быў рытарам, жыў на той час у Афінах ужо сем

гадоў, але не меў афінскага грамадзянства і не быў упісаны ў ніводную фратрыю. У сувязі з гэтым Арыстафан апісвае яго як сямігадовае дзіця (дзяцей маглі ўпісаць у фратрыю ў розным узросце).

- Р. 427: Сын Клейстэна (параўн. заўв. да р. 48), відаць, таксама быў педэрастам.
- Р. 430–431: ...*І вохкае, й каханка / Сэбіна кліча з дому анафлісцага...* – Сэбін – жартоўнае імя аматара плоцкіх уцех. Лічыцца, што фратрыя анафлістаў (старагр. *ἀναφλύστιος* – «тыя, што чыняць гвалт над сабою») напярэду існавала ў Атыцы.
- Р. 432–433: Калій быў сынам Гіпаніка, імя якога камічна перароблена Арыстафанам у Гіпабіна.
- Р. 443: ...*Ўсё тое ж: «Дзэўсаў сын Карынаф»...* – Жыхары Карынаф вельмі любілі паўтараць, што заснавальнік горада быў сынам Дзэўса, і гэтая фраза стала ўспрымацца як жартаўлівая метафара непатрэбнага паўтарэння нечага.
- Р. 470–478: Гэтыя радкі ўяўляюць сабою пародыю на трагедыю Эўрыпіда «Тэзей», якая да нас не дайшла.
- Р. 475: Тартэская мурэна – ад назвы горада Тартэс (цяпер Тартоса ў Іспаніі).
- Р. 477: Тэйтраскія Гаргоны – з невядомых сэння прычын Арыстафан зрабіў міфічных Гаргон насельнікамі фратрыі Тэйтрас у Атыцы.
- Р. 479: ...*Кліч багоў!*.. – Тут з перапуду Дыённіс забыўся, што ён і сам бог.
- Р. 501: ...*лайдака з Меліты гэтага...* – У Меліце, фратрыі ў Атыцы, знаходзілася святыня Геракла. З Меліты паходзіў і Калій (гл. заўв. да р. 432–433).
- Р. 504: Падбагінняй маецца на ўвазе Персефона.
- Р. 516: *Дзяўчаткі толькі што вось падгаліліся...* – Афінкі ў старажытныя часы дзеля элегантнасці мелі звычай галіць валасы ўсюды, акрамя галавы.
- Р. 531: Сынам Алкмены быў Геракл.
- Р. 541: Тэрамен быў афінскім палітыкам, меў славу вялікага круцяля.
- Р. 542–543: ...*як бы Ксантый, раб, разлёгся / На мілецкіх дыванах...* –

- Багатыя жыхары Мілета былі вядомыя сваёй надзвычайнай цягай да раскошы. Мілецкія дываны славіліся сваімі малюнкамі і мяккасцю.
- Р. 569, 570: Клеон і Гіпербал былі афінскімі палітыкамі; пасля смерці яны выконваюць абавязкі адвакатаў афінскіх шынкарак, бо самі, як і жанчыны, не маюць грамадзянскіх правоў.
- Р. 608: Скеблай, Дытыл, Пардок – скіфскія імёны ахоўнікаў парадку ў Аідзе. Скіфы ў Афінах дапускаліся толькі да чарнавой працы.
- Р. 615–616: *Вазьмі / На допыт гэтага слугу майго...* – У Старажытнай Грэцыі праўдзівымі лічыліся паказанні раба, толькі калі яны атрыманыя ў час катаванняў. Свабоднага чалавека катаваць было нельга.
- Р. 622: *...Адно парэем ты не бі, цыбулінай...* – Цыбуля-парэй, відавочна, ужывалася дзеля сімвалічнага біцця стодаў тых багоў, што не выконвалі просьбаў.
- Р. 651: У Дыямеях (афінскім прадмесці) гучна і весела адзначалася свята ў гонар Геракла. Падчас войнаў гэтыя свята не ладзіліся.
- Р. 659: *...Дэლოსкі ды пітэйскі ўладца, Апалон.* – Дэлос лічыўся месцам нараджэння Апалона. Піто (Піфо) было другой назвай Дэльфаў, месца дэльфійскага аракула.
- Р. 661: Гіпанакт з Эфеса (жыў у VI ст. да н. э.) быў аўтарам агрэсіўных твораў, напісаных нязграбнымі («кульгавымі») ямбамі.
- Р. 666–667: *...Уладца скал / Эгейскіх, безданяў і берагоў марскіх!* – Цытата з незахаванай трагедыі Сафокла «Лаакаон».
- Р. 679: Клеафонт быў афінскім палітыкам, адным з лідараў радыкальнай партыі, маці якога паходзіла з Фракіі. Ён быў асуджаны на смерць за незаконнае атрыманне грамадзянства.
- Р. 689: Згаданы ў гэтым радку Фрыніх быў афінскім палітыкам і вайскаводам, зацятым ворагам Алкібіяда. У 411 г. да н. э. уваходзіў у алігархічны «ўрад чатырохсот». Хор прапануе ўхваляць амністыю для яго.
- Р. 694: *...Робіцца ўжо ў нас платэйцам – панам з простага раба!* – Тут мае месца парадокснае вызваленне пасля пераможнай бітвы пры Аргінузах (гл. заўв. да р. 33) з жыхарамі Платэй, саюзнікамі Афінаў у вайне з персамі (пераможная бітва адбылася ў 479 г. да н. э.).

- Р. 704: ...*У пару, калі радзіма гіне ў бездані нягод...* – Паводле старажытнага каментатара, гэта выраз паэта Архілоха (перад 680 – к. 640 г. да н. э.).
- Р. 709: ...*Каратканогі Клейген...* – Гаворка ідзе пра нейкага ўласніка лазні, які, відавочна, быў малага росту.
- Р. 711–713: ...*мыла ўладар / З попелам, а не з салетрай, / Ды з вапняком кімалійскім...* – Тут гаворыцца пра прыгатаванне фальшывага дугу (ужыванага замест мыла) з дапамогай багатай на вапну зямлі з выспы Кімола.
- Р. 729: П а л е с т р а м і называліся ў Старажытнай Грэцыі гімнастычныя школы для хлопчыкаў ва ўзросце 13–15 гадоў.
- Р. 756: ...*І дзеля Дзэўса, бізуноў уладара ...* – Камічная пераробка аднаго з эпітэтаў Дзэўса («уладар бізуноў» замест «уладар братніх душ»).
- Р. 763–764: ...*харчаванне мець / У «Прытанэі» будзе...* – Арыстафан пераносіць у Аід афінскія звычаі: заслужаныя афінцы за кошт дзяржавы абедалі ў «Прытанэі» – грамадскім будынку ў цэнтры горада.
- Р. 791: Хто такі быў К л е й д э м і д, сёння дакладна невядома.
- Р. 807: ...*Боз афінянамі быў не ўладах Эсхіл.* – Намёк на непаразуменні, якія здараліся ў Эсхіла з афінцамі, у выніку чаго Эсхіл эміграваў на Сіцылію.
- Р. 814: *Жоўцю страшэннага гневу паэт разразицца грывотна...* – Апісанне, датычнае асобы Эсхіла, перагукаецца з гамераўскімі вобразамі і эпітэтамі з «Іліяды».
- Р. 833–834: *Ён напачатку галаву дурьць усім / Прывычку мае і ў сваіх трагедыях.* – Эсхіл часта ў сваіх трагедыях выкарыстоўваў прыём «шматзначнага маўчання», з чаго тут спрабуе кліць Эўрыпід.
- Р. 840–841: ...*сын багіні-агародніцы, / Збіральнік плётак, абаронца валацуг...* – Намёк на тое, што маці Эўрыпіда Кліто камедыёграфы называлі гандляркаю гароднінай. Тут вуснамі Эсхіла таксама выказваецца крытычнае стаўленне Арыстафана да Эўрыпідавага замілавання жабракамі. У наступных радках Арыстафан працягвае парадыраваць стыль Эўрыпідавых трагедый.
- Р. 846: ...*калек паэта...* – Калекамі ў творах Эўрыпіда былі, напрыклад, Тэлеф, Белерафонт, Філактэт.

- P. 849–850: *...Бо гэта ж ты манодый крыцкіх назбіраў / І ў п'есы шлюбы ўвёў кровамяшалныя!..* – Крыцкія манодыі – сольныя песні (паходжаннем з вострава Крыт), спалучаныя з танцам-пантамімай, сустракаюцца, напрыклад, у такіх трагедыях Эўрыпіда, як «Арэст» або «Фінікійкі». Пра палавы стасунак сястры і брата гаворка ідзе ў незахаванай трагедыі Эўрыпіда «Эол».
- P. 855: *...І заадно каб не раструшчыў... «Тэлефа»...* – Замест слова «мазгаўня» тут Арыстафан падае назву трагедыі Эўрыпіда.
- P. 863–864: «П е л е й», «М е л е а г р» – назвы іншых незахаваных трагедый Эўрыпіда.
- P. 886–887, 892–894: Малітвы Эсхіла і Эўрыпіда характэрныя для светапогляду кожнага з іх: Эсхіл, народжаны ў Элеўсіне, звяртаецца да апякункі земляробства Дэметры, а выхаванец сафістаў Эўрыпід звяртаецца да «абстрактных» багоў (напрыклад, да Эфіра).
- P. 910: Тут гаворка ідзе пра Фрыніха, першага вядомага нам паводле імя аўтара трагедый (жыў у VI ст. да н. э.). У яго творах у цэнтры былі спевы хору, а дзеянне мела другараднае значэнне.
- P. 924: Пад бычынымі словамі маюцца на ўвазе вялікія («як быкі») словы.
- P. 928: Скамандра – рака непадалёк ад Троі.
- P. 932: Каняпеўнем (старагр.: Ἰππαιεκτήριον; у гэтай метафары, на думку некаторых каментатараў, выявілася прыхільнасць Эсхіла да вобразаў усходняй паэзіі, асабліва персідскай) абазначана міфалагічная істота, прырэдня частка якой нагадвала каня (сімвал сонца), а задняя – пеўня (сімвал Мілавіцы, уваскрасення да жыцця).
- P. 934: *...Я ж меркаваў, што гэты птах – сын Філаксэнаў, Эрыкс.* – Пра гэтых асоб, якія, відавочна, былі брыдкімі на выгляд, іншых звестак каментатары не прыводзяць.
- P. 944: Кефісафонт быў сябрам і паплечнікам Эўрыпіда.
- P. 953: *...Былі няўдалымі ў той бок усе твае выправы.* – Намёк на непаразуменні, што існавалі паміж Эўрыпідам і радыкальнай партыяй, што ў выніку і прывяло апошняга пад канец жыцця да эміграцыі ў Македонію.

- Р. 963: Кікн, сын Пасейдона, уладар вострава Тэнед, і Мемнан, сын Эас, былі героямі Траянскай вайны, саюзнікамі траянцаў. Абодва загінулі ад рукі Ахіла.
- Р.965: Фармісій, Мегайнэт з Манэсам («Манэс» – няўдалы кідок косцю ў гульні) – афінскія палітыкі, якія прамаўлялі ў стылі Эсхіла.
- Р. 967: Клейтафон – афінскі палітык, паводле некаторых сведчанняў, вучань Сакрата. Пра Тэрамена гл. заўв. да р. 541.
- Р. 970: Тэрамен (гл. заўв. вышэй) паходзіў з вострава Кеос.
- Р. 992: *Бачыш гэта ўсё, слаўны Ахілес?* – Паводле сведчанняў каментатараў, гэта радок, з якога пачынаецца незахаваная трагедыя Эсхіла «Мірмідонцы»: з гэтымі словамі хор звяртаецца да Ахіла, які моўчкі ўспрымае панесеныя яго войскам вялікія страты.
- Р. 1017: *...шчытамі, якія былі сямібуйвальнай шкурай акрыты...* – Такі шчыт, акрыты шкурай ад сямі буйвалаў, напрыклад, меў у гамераўскай «Іліядзе» Аякс.
- Р. 1021: *...Ды я драму ўслаўлення Арэса стварыў.* – Гаворка ідзе пра ваенную драму (Арэс быў богам вайны).
- Р. 1022: *...пра тых сем супраць Фіваў...* – Тут маецца на ўвазе вядомая трагедыя Эсхіла «Сямёра супраць Фіваў» (467 г. да н. э.).
- Р. 1034: Мусэй быў, як і Арфей, легендарным спеваком.
- Р. 1037: Пантаклей – нейкі не вельмі разумны афінец, імя якога згадваецца і ў іншых антычных аўтараў.
- Р. 1043: Фэдра – гераіня вядомай трагедыі Эўрыпіда «Гіпаліт». Стэнэбоа – галоўная гераіня незахаванай драмы. Абедзве імкнуліся спакусіць цнатлівых маладзёнаў: Фэдра – свайго пасынка Гіпаліта, Стэнэбоа – Белерафонта.
- Р. 1056: Лікабэты – назва ўзгор’я каля Афінаў.
- Р. 1065: *...трыерархам рабіцца...* – Багатыя грамадзяне Афінаў мелі абавязак у час вайны выстаўляць за свой кошт *трыеру* – ваенны карабель з усім рыштункам.
- Р. 1090: Панатэнэі – усеафінскія святы ў гонар багіні Афін (Атэны). Да праграмы святаў належаў таксама бег з паходнямі.
- Р. 1094: Керамік (Жерамейк) – раён Ганчарнага Пляцу (гл. заўв. да р. 129). Там знаходзіліся могілкі, на якіх хавалі заслужаных афінцаў.

- P. 1126–1128: Тут падаецца цытата з пралогу да «Хаэфор» – другой часткі вядомай трагедыі Эсхіла «Арэстэя». Гермес падземны – гэта эпітэт бога Гермеса як правадніка душаў нябожчыкаў.
- P. 1178: *Калі я паўтаруся недзе ці «зrabлю затычку»...* – У арыгінале гаворка ідзе пра пэўную цярністую расліну (старагр. στοιβή, лац. *Potegium spinosum*), якая метафарычна ўжывалася для абазначэння «ўстаўленага слоўца».
- P. 1182: Тут падаецца цытата з незахаванай трагедыі Эўрыпіда «Антыгона».
- P. 1196: Эрасініда быў адным з афінскіх вайскаводаў, што ўдзельнічалі ў бітве пры Аргінузах (пазней асуджаны на смерць і пакараны).
- P. 1206–1208: Цытата з незахаванай трагедыі Эўрыпіда «Архелай». У аснову твора быў пакладзены міф пра дачок Даная, якія ўцяклі з Егіпта ў Грэцыю, каб не ўступаць у кровазмяшалы шлюб са сваімі стрыечнымі братамі – сынамі цара Айгіпта.
- P. 1211–1213: Цытуецца пачатак незахаванай трагедыі Эўрыпіда «Гіпсіпіла».
- P. 1217–1219: Пачатак вышэйзгаданай (гл. заўв. да р. 1043) трагедыі Эўрыпіда «Стэнэбоя».
- P. 1225–1226: Цытуецца пачатак незахаванай драмы Эўрыпіда «Фрыкс». Кадм з Сідона, што ў Фінікіі, пасля марных пошукаў сястры Эўропы, выкрадзенай Дзэўсам, заснаваў Кадмейскую крэпасць, вакол якой пазней вырас горад Фівы (Тэбы).
- P. 1232–1233: Пачатак вядомай трагедыі Эўрыпіда «Іфігенія ў Таўрыдзе».
- P. 1238, 1240–1241: Цытата з незахаванай трагедыі Эўрыпіда «Мелеагр».
- P. 1244: Цытуецца пачатак незахаванай трагедыі Эўрыпіда «Мудрая Меланіпа».
- P. 1258–1259: *...майстра / Слыннага хароў бакхічных...* – Тут маецца на ўвазе Эсхіл, які здабыў вялікую колькасць прызоў падчас святкавання Дыянісій.
- P. 1264–1277: Песня, скампанаваная з фрагментаў розных незахаваных твораў Эсхіла («Мірмідоны», «Праваднікі душаў», «Тэлеф», «Іфігенія», «Жрыцы»).

- Р. 1285–1295: Тут зноў прыводзіцца песня, скампанаваная з фрагментаў розных твораў Эсхіла («Агамемнан», незахаваныя «Сфінкс» і «Трахініяні»); ...*двухтронная ўлада ахейцаў*... – Гаворка ідзе пра двух братоў-цароў: уладара Аргаса Агамемнана і ўладара Спарты, мужа прыўкраснай Алены, Менелая – герояў Траянскай вайны.
- Р. 1296: *Што тут за «флататрат»? Ці ён не з Маратона?/ Ці ўзяў за ўзор ты спеў калодзежнае ліны?* – Напачатку намёк на незразумелую для грэкаў мову персаў, іх ворагаў у Маратонскай (Марэфонскай) бітве; потым Дыёнiс гаворыць пра анаматапею, гучане якой нагадвае яму рыпенне калодзежнага троса.
- Р. 1299: Пра Фрыніха гл. заўв. да р. 910.
- Р. 1301–1302: *...А ён, як тая дзеўка, нацягаў сюды / Мялетавых застольных песняў з Карыі*... – Мялет быў адным з абвінаваўцаў Сакрата, аўтарам слабых трагедый і застольных песень, званых сколіямі. Карыя – рэгіён у Малой Азіі.
- Р. 1308: *Не, муза гэтая не з Лесбасу, напэўна!* – Тут гранне прысутнай жанчыны супрацьпастаўляецца творчасці знакамітай паэткі, аўтаркі песень Сапфо, якая паходзіла з вострава Лесбас.
- Р. 1310–1322: Тут, відаць, парадыруюцца не толькі тэксты песень Эўрыпіда, але і мелодыі, пад якія яны спяваліся.
- Р. 1328: Кірэна была афінскай гетэрай, абазнанай у мілосных справах.
- Р. 1356: *О вы, крыцяне, Ізіны дзеці*... – Тут парадыруецца песня з незахаванай трагедыі Эўрыпіда «Крыцяне». Іда – назва гары на Крыце, дзе прайшло дзяцінства Дзэўса.
- Р. 1359: *...Дыктына-дзетачка*... – Тут гэтае імя адносіцца да Артэміды.
- Р. 1382–1383: Тут цытуюцца, адпаведна, першыя радкі «Медэі» і незахаванага «Філактэта» Эўрыпіда.
- Р. 1391–1392: Гэта цытаты з незахаваных трагедый Эўрыпіда – адпаведна, з «Антыгоны» і з «Ніобы».
- Р. 1400: Цытата паходзіць, хутчэй за ўсё, з «Тэлефа» Эўрыпіда.
- Р. 1402: Цытата з «Мелеагра» Эўрыпіда.
- Р. 1403: Цытата з незахаванай драмы Эсхіла «Глаўк Потній».
- Р. 1406: *...Іх не падыме й сотня егіпцян*. – Грэкі лічылі егіпцян вельмі дужымі людзьмі з увагі на будоўлі, якія тыя ўмелі ўзводзіць.

- P. 1408: Пра Кефісафонта гл. заўв. да р. 944.
- P. 1409: *Хай сядзе сам на іх, з усімі кніжжамі...* – Эўрыпід, відаць, меў вельмі багатую на той час бібліятэку.
- P. 1422: Алкібіяд – вайскавод, які падчас Пелапанэскай вайны паміж Афінамі і Спартай не раз пераходзіў то на адзін, то на другі бок. Быў асуджаны афінянамі на выгнанне і на час першай пастаноўкі «Жаб» знаходзіўся ў сваёй сядзібе ў Фракіі.
- P. 1424–1425: *Яго шануе / І ненавідзіць...* – Цытата з незахаванай трагедыі «Вартаўнікі» Іона з Халкіды.
- P. 1437: *Як Клеакрыту крылы даць Кінэсія...* – Гэтыя дзве асобы, відавочна, былі вельмі худыя (пра Кінэсія гл. заўв. да р. 153).
- P. 1451: Паламед – герой Траянскай вайны, які сваёй дасціпнасцю пераўзыходзіў нават Адысея. Быў несправядліва абвінавачаны і забіты. Паламед, відавочна, быў галоўным героем незахаванай аднайменнай трагедыі Эўрыпіда.
- P. 1463–1464: *Хай маюць край чужы за свой уласны, / Варожы – цяняць так, як свой.* – Думка, якая, паводле гісторыка Фукідыда (Тукідыда), належала знакамітаму афінскаму палітыку і вайскаводу Перыклу.
- P. 1468: Гэтая цытата ўяўляе сабой пародыю на невядомы радок, відаць, з нейкага твора Эўрыпіда.
- P. 1471: «*Язык мой прысягаў...*» – Цытата з Эўрыпіда (параўн. заўв. да р. 100–102).
- P. 1477–1478: Гэтая думка не раз выказваецца Эўрыпідам у яго творах (у «Фрыксе», «Палідзе», «Эрэхтэі»). Тут Дыёніс пародыруе выказванні Эўрыпіда.
- P. 1505–1506: Нікамах паходзіў, відаць, з рабоў, але стаў вядомым афінскім юрыстам: удзельнічаў у перапрацоўцы законаў Салона: пры гэтым як мог зацягваў працу, каб як найдаўжэй атрымоўваць за яе ўзнагароджанне. Мірмэк, Архэном – асобы, пра якіх сёння нічога не вядома.
- P. 1513: Адэймант, сын Леўкалофа, пасля бітвы пры Аргінузах быў прызначаны стратэгам.

МЕНАНДР

Менандр (342 або 341 – 293 або 292 гг. да н. э.) – найбольш вядомы сёння прадстаўнік т. зв. *новай атычнай камедыі*. Нарадзіўся ён у Кіфісіі ў заможнай сям’і [паводле некаторых звестак, яго бацька, Дыяпейт, быў архонтам (кіраўніком) горада Херсонэс у Фракіі]. Менандр цікавіўся філасофіяй, быў вучнем Тэафраста і сябрам Эпікура.

Усяго Менандру прыпісваецца аўтарства 108 камедый, першая з якіх была пастаўленая каля 321 г. да н. э. З іх да сённяшняга часу дайшлі большыя або меншыя фрагменты некалькіх дзясяткаў камедый, а адзіны твор, тэкст якога можна лічыць больш-менш поўным, – гэта камедыя «Адлюднік» (паст. у 316 г. да н. э.). Іншыя, вядомыя ва ўрыўках, камедыі – гэта «Трацейскі суд», «Саміянка», «Здань», «Земляроб», «Адрэзаная каса», «Герой», «Шчыт», «Сікіёнцы» і інш. У саборніцтвах камедыёграфу Менандр выйграваў нячаста (усяго восем разоў): большай папулярнасцю тады карысталіся п’есы яго сучасніка Філемона (да нас не дайшлі). Разам з тым, відавочна, камедыі Менандра сталі ўзорам для твораў самых славутых рымскіх аўтараў камедый – Тэрэнцыя і Плаўта.

«Адлюднік»

«Адлюднік» (іншая назва: «Мізантроп»; старагрэцк. «*Δύσκολος ἢ Μισάνθρωπος*»), упершыню пастаўленая ў 316 г. да н. э. Знаходка злёгка пашкоджанага ў некалькіх месцах папіруса з тэкстам «Адлюдніка» лічыцца адным з самых сенсацыйных адкрыццяў антычных тэкстаў, зробленых у XX стагоддзі. У 1957 г. у заходняй прэсе з’явіліся паведамленні, што вядомы бібліяфіл з Жэневы Марцін Бодмер набыў папірус з поўным тэкстам адной з камедый Менандра. Першая публікацыя тэксту камедыі «Адлюднік» (з фотакопіямі кожнай старонкі бодмераўскага папіруса), разам з перакладамі на французскую, англійскую і нямецкую мовы, была падрыхтаваная да друку даследчыкам

Вікторам Мартэнам і ўбачыла свет у канцы 1958 г. Фрагменты «Адлюдніка» ёсць таксама ў апошняй паводле часу (2003 г.) знаходцы папіруса з тэкстамі Менандра.

Пазнейшыя крытычныя выданні тэксту ўтрымлівалі «расчыткі» нясных і цалкам, або часткова, не захаваных месцаў аўтэнтчнага тэксту. Сярод іх, бадай, найбольш аўтарытэтным з'яўляецца выданне: *Menandri reliquiae selectae*. Recensait F. H. Sandbach. – Oxonii, 1990 (revised edition).

Паводле інтэрнэт-версіі змешчанага там арыгіналу і зроблены першы пераклад «Адлюдніка» на беларускую мову. Уступныя тлумачэнні («дыдакаліі»), а таксама ўмоўная разбіўка тэксту камедыі на дзеі запазычаныя намі з выдання:

Menander, Dyskolos: Griechisch und deutsch mit textkr. Apparat und Erläuterungen hrsg. von Max Treu. – München: Ernst Heimeran Verlag, 1960.

Абедзве гэтыя публікацыі ўлічваліся намі таксама пры складанні гэтага каментаря, гэтаксама як і тлумачэнні, змешчаныя ў выданнях:

Менандр. Комедии. Фрагменты. Сост. и прим. В. Н. Ярхо. Отв. ред. М. Л. Гаспаров. (Серия «Литературные памятники»). – М.: Наука, 1982;

Menander. Herodes. Werke in einem Band. Übersetzt von Kurt und Ursula Treu. – Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1980.

«Кароткі выклад зместу граматыка Арыстафана», уступныя тлумачэнні, раздзел «Асобы п'есы»:

Вершаваны выклад зместу камедыі прыпісваецца граматыку (філолагу) *Арыстафану Візантыйскаму* (каля 257–180 г. да н. э), першаму выдаўцу твораў камедыёграфа Арыстафана і, магчыма, самога Менандра.

...у часы Дыдымагенавага архонітва... – Паводле шэрагу гістарычных сведчанняў, архонта, які кіраваў у Афінах у 316 г., звалі не Дыдымагенам, а Дэмагенам.

Скарфа – горад у Лакрыдзе, непадалёк ад Тэрмапілаў.

«*Асобы п'ёсы*» пададзеныя ў тым парадку, што і ў арыгінале. Іншыя персанажы камедыі пералічваюцца далей у квадратных дужках. *Парасіт* (старагр. *παράσιτος* «сутрапезнік») – памагаты пры выкананні рэлігійных культаў, які меў права браць удзел у агульных баляваннях. У новай атычнай камедыі парасіт звычайна звязаны з іншымі камічнымі персанажамі – ваяром-хвальком або, як у дадзеным выпадку, з закаханым маладым чалавекам.

Тлумачэнні да пралога і дзеяў камедыі:

- Р. 1: *Фюле* (Філа) – назва дэмасу (адміністрацыйнай акругі) у Атыцы, прыкладна за 20 км на паўночны захад ад Афінаў. Вёска, у якой непасрэдна адбываецца дзеянне «Адлюдніка», дакладна не ідэнтыфікаваная. Слова «*ўявіце*» ў вуснах Пана фіксуе парушэнне тэатральнай ілюзіі, што сустракалася ў тыя часы ў творах падобнага кшталту.
- Р. 5: *Направа ж там...* – Калі перанесці дзеянне на сцэну, дык гэта значыць, у дачыненні да Пана, які прамаўляе гэты маналог. Паводле законаў афінскага тэатра, справа ад гледачоў знаходзілася дарога ў горад. Менавіта гэтай дарогай прыйдуць Састрат, Гета, Сікон, Каліпід. Злева была дарога, якая вяла ў глыб сельскай мясцовасці (па ёй прыйдуць Пірый і Кнэман).
- Р. 11–12: *Раптоўна сустракаў на вуліцы мяне, / Суседа – Пана.* – Кнэман, напэўна, толькі кіўком галавы вітаў статую Пана, што стаяла перад святыняй.
- Р. 19: *Ну, а калі ў яго дачка з'явілася пазней...* – Звычайным матывам у грэцкіх драмах была скарга бацькі на тыя выдаткі, якія прыносіць у сям'ю нараджэнне дачкі.
- Р. 30–31: *Ну, а стары цяпер жыве адзін, з дачкой / І пакаёўкаю старой...* – Мінімальна прымальны статус вольнага чалавека ў эпоху Менандра забяспечваўся наяўнасцю ў яго хоць бы аднаго нявольніка. Селянін Кнэман знаходзіцца ніжэй гэтага ўзроўню, маючы толькі жанчыну-нявольніцу.
- Р. 34: *Халаргескіх нават сваякоў...* – *Х а л а р г* – назва дэмасу ў Атыцы, які знаходзіўся ў даліне па дарозе з Афінаў у гарыстую Філе.

- P. 51: *Пляце вянкi для нiмфаў...* – Гэта значыць, каб упрыгожыць імі статуі нiмфаў, што стаяць перад уваходам у святыні.
- P. 90–91: *Цi з жоўцю чорнаю ўсярэдзiне жыве / Той, да каго мяне ты з раницы паслаў!* – Паводле ўяўленняў старажытных грэкаў, меланхалічны характар мелі тыя, у каго ў арганізме моцна пераважала жоўць: як у гэтым выпадку Кнэман.
- P. 118: *...з пятнаццаць, пэўна, стадыяў...* – Г. зн. прыкладна 2,5 км (стадый у Атыцы быў роўны 176,6 м). Тут, відавочна, мае месца гратэскавае перабольшванне.
- P. 173: *Што гэта вам – базар ці плошча нейкая?..* – На агары, плошчы для кірмашоў і народных сходаў, звычайна размяшчаліся крамы, склады, канторы мянялаў.
- P. 199: *Калі ты дасі мне конаўку...* – Знойдзеная на Кіпры радаская ваза II ст. да н. э. з надпісам: «З Адлюдніка Ме[нандра]», магчыма, належала да рэквізіту нейкай мясцовай тэатральнай трупы.
- P. 230: *...ахвярадаўцаў Пана ідзе гурма...* – Хор, які з'яўляецца ў п'есе, не мае непасрэднага дачынення да зместу камедыі, але ў гэтым месцы падаецца яго апісанне.
- P. 248–249: *Толькі я ўвайду, / Мяне навесіць ён!..* – Каментатары адзначаюць, што гэтыя словы не трэба разумець літаральна. Даўбаіцца, што стары адлупце яго, прывязаўшы («падвесіўшы») да чаго-небудзь.
- P. 257: *Ідзе ў накідцы...* – Накідку насілі звычайна толькі тады, калі стаялі халады. У іншых выпадках нашэнне накідкі было знакам багацця або распешчанасці.
- P. 285–286: *...не абражай / Нас, беднякоў!* – Тут Горгій свядома супрацьпастаўляе сябе багатаму Састрату, хоць, паводле тагачасных уяўленняў, і ён, і Кнэман – зусім не беднякі. Параўн. наступную заўвагу.
- P. 327: *Талант* – старагрэцкая мера вагі, роўная ў Атыцы 26,2 кг. У якасці грашовай меры лічылася адпаведная колькасць срэбра. Маёнтак коштам на два таланты ў 12 разоў перавышаў памер мінімальнага маёмаснага цэнзу, усталяванага Дэметрыем Фалерскім у 317 г. да н. э.
- P. 390: *Але ж таланты дзесь чатыры, і не менш...* – Гэта значыць,

- матыка важыць больш за 100 кг, што, безумоўна, трэба разумець як моцнае перабольшанне, тыповае для твораў гэтага жанру.
- P. 407: *Паянія* – дэмас у Атыцы, прыкладна за 30 км ад Філе, на ўсход ад гары Гімэт. Там таксама, як і ў Філе, знаходзілася святыня Пана.
- P. 408–418: Сон, які прадвяшчае бяду, быў распаўсюджаным матывам у старагрэцкай трагедыі (напрыклад, у «Персах» і «Хэфорах» Эсхіла, «Электры» Сафокла, «Гекубе» і «Іфігеніі» Эўрыпіда). Каб не дазволіць бядзе здарыцца, трэба было задобрыць багоў ахвярай.
- P.459: Матыў стукання ў дзверы быў папулярны ў антычных камедыях (напрыклад, у рымскага аўтара Плаўта).
- P. 518: *Калі ж тутэйшы люд / Увесь да боек схільны?..* – У арыгінале гаворка ідзе пра кулачных байцоў, якія надзявалі на рукі тоўстыя рукавіцы, што ўзмацнялі ўдар.
- P. 565–570: Матыў жанчын, якія квапяцца з пачастункам на ахвярную трапезу, не раз сустракаецца ў антычнай літаратуры і фальклоры.
- P. 634: *...Была, як кажуць, «бойка ў студні з псом»?* – Маецца на ўвазе баечны сюжэт (упершыню сустракаецца ў Эзопа) пра гапсাদара, які спрабуе ўратаваць свайго сабаку са студні, а той пачынае яго кусаць.
- P. 733–734: *...Дачку таксама давяраю: мусіш мужа ты / Знайсці ёй.* – Тут гаворка ідзе пра ліквідацыю сацыяльнай няроўнасці з дапамогай шлюбаў паміж багатымі людзьмі і небагатымі дзяўчынамі – матыў, што нярэдка сустракаецца ў познеантычных аўтараў (напрыклад, у Алексіда і Плаўта).
- P. 842–844: *Каб годных нарадзіць табе дзяцей, / Я аддаю дачку ўрачыста за цябе / І тры таланты як пасаг...* – Падобнай формулай у грэкаў традыцыйна суправаджалася ўступленне дзяўчыны ў законны шлюб.
- P. 874: *Бажуся Артэмідаю...* – Узгадваючы цнатлівай багіні Артэміды старой Сіміхай павінна было ствараць у глядачоў камічны эфект.
- P. 909: *...Направа* – гэта значыць, як мага далей ад уваходу ў грот, у самы левы кут Архестры (калі глядзець з месцаў публікі).
- P. 946–947: *Адзін важкічны келіх, у якім віно старое, / Нібы сівы дзя-*

док, з вадой змяшаў з крыніцы німфаў. – Паэтычная метафара пра традыцыйнае ў грэкаў змешванне віна з вадой.

Р. 967: *Папляскайце нам...* – Гэта звычайная формула, што ўжывалася напрыканцы спектакля, пасля якой былі зварот да публікі і малітва.

Р. 969: *Ад Ніке слаўнай – прагнем мы прыхільнасці...* – Багіня перамогі Ніке часта атаясамлівалася з Афінамі.

Лявон Баршчэўскі

КАРОТКІ МІФАЛАГІЧНЫ СЛОЎНІК

АГЕНОР – сын Пасейдона і Лівіі, бацька Кадма, Фенікса, Кілікса і Еўропы; фінікійскі цар.

АДОНІС – сын Кініра (або Фенікса) і Міры (або Метармы), прыгожы юнак, якога пакахала Афрадыта; загінуў ад дзіка, насланага на яго раўнівым Арэсам. Яго культ паходзіў з Фінікіі і Сірыі.

АІД – сын Кронаса і Рэі, бог падземнага царства і ўвасабленне самога гэтага царства.

АІДАНЭЙ – паэтычнае імя Аіда.

АЙГЕЙ – афінскі цар, сын Пандыёна і Піліі, унук Кекропа, бацька Тэсея.

АЙТЭР – гл. Эфір.

АКІЯН – старэйшы сын Урана і Геі, уладар мора і ўсёй воднай стыхіі.

АКІЯНІДЫ – німфы, дачкі Урана і Тэтыі.

АКТЭОН – сын Аўтаной. Ён быў палкі паляўнічы і асабліва з гэтае прычыны шанаваў багіню Артэміду. Але аднаго разу ён захацеў убачыць Артэміду, як яна купаецца ў возеры са сваймі німфамі. За гэта Артэміда ператварыла яго ў аленя, і ён быў разарваны сваімі ж сабакамі. Паводле іншага міфа, такая кара была яму дадзена за тое, што ён пачаў лічыць сябе ў паляванні вышэйшым за Артэміду.

АЛЕНА – дачка Дзэўса і Леды, жонка спартанскага цара Менелая; стала першапрычынай Траянскай вайны.

АЛІМП – найвышэйшая гара ў Грэцыі (у Піэрыі), дзе жылі галоўныя багі.

АЛІМПІЯ – раўніна ў Элідзе (Пелапанэс), дзе знаходзілася святynя Дзэўса са стодам аўтарства Фідыя. Кожныя чатыры гады там адбываліся Алімпійскія гульні.

АМАЗОНКІ – ваяўнічае племя жанчын, якое жыло на Каўказе, каля Чорнага мора, у Скіфіі і Афрыцы.

АМФІЁН – сын Дзэўса і фіванскай царэўны Антыёпы, муж Ніобы. Вызначаўся вялікай фізічнай сілай і талентам грання на ліры.

- Страціўшы сваіх дзяцей, скончыў жыццё самагубствам. Сімвал сузіральнага жыццёвага пачатку.
- АМФІТРЫТА – дачка Нерэя (або Акіяна) і Дарыды, жонка Пасейдона. Яе культ мае даэлінскае паходжанне.
- АНАНКЕ (Ананка) – маці мойраў, увасабленне немінучага лёсу. Часам атаясамлялася з Дыке.
- АПАЛОН – адзін з алімпійскіх багоў, сын Дзэўса і Лето, брат Артэміды; у пазнейшай міфалогіі апякун мастацтваў. Парнас і Дэльфы былі галоўным месцам, дзе яму аддавалася пашана.
- АРГАС – сын Дзэўса і Ніобы, уладар Аргаса.
- «АРГО» – міфічны карабель, на якім нібыта прыбылі ў Калхіду грэцкія героі (арганаўты) на чале з Ясонам у пошуках залатога руна.
- АРТЭМІДА – багіня расліннага і жывёльнага свету, дачка Дзэўса і Лето, сястра Апалона.
- АРЫЁН – сын Пасейдона і акіяніды Эўрыялы (або Геры), бліскучы бэатыйскі паляўнічы.
- АСКЛЕПІЙ (лац. Эскулап) – бог медыцыны, сын Апалона і Караніды.
- АРФЕЙ – міфічны спявак і кітарыст, сын музы Каліёпы і фракійскага цара Эагра (або Апалона). На гукі яго спеваў і музыкі збіраліся дзікія звяры і дрэвы пераставалі шумець сваім лісцем.
- АРЭЙ (АРЭС) – страшэнны бог вайны, сын Дзэўса і Геры.
- АРЭСТ – сын Агамемнана і Клітаймнестры, які, помсцячы за смерць бацькі, забіў сваю маці і яе каханка Эгіста.
- АТА – дачка Дзэўса, увасабленне раптоўнага асяялення розуму. Была скінутая Дзэўсам на зямлю, дзе страціла ўладу над багамі, але захавала ўладу над людзьмі.
- АТАМАНТ (АФАМАНТ) – сын Эола, цара Тэсаліі, і Энарэты, бацька Фрыкса і Гелы. Багіня Гера наслала на яго вар'яцтва, у прыступе якога ён забіў свайго сына Леарха.
- АТЛАНТ (АТЛАС) – сын тытана Япета і Клімены, бацька Плеяд, Гесперыд і Каліпса, брат Праметэя і Эпіметэя. За адмову ў аказанні гасціннасці Персею быў ператвораны ў гару, якая падпірала нябёсы.
- АЎТАНОЯ – дачка Кадма і Гармоніі, жонка Арыстэя, маці Актэона. Разам з іншымі бакханкамі ўдзельнічала ў забойстве Пентэя.

АФІНА (АТЭНА) – адна з вышніх грэцкіх багінь, апякунка неба, плоднасці, ручной працы, Месяца, абаронца цвярдзін і гарадоў. Паводле адных міфаў лічылася дачкой Дзэўса, паводле іншых – дачкой Акіяна.

АФРАДЫТА (іншыя імёны і эпітэты: Анадыямена, Басілея, Кіпрыда, Таласія, Пафія) – багіня жаночага хараства і каханьня, паводле некаторых міфаў дачка Дзэўса і акіяніды Дыёны.

АХІЛ (АХІЛЕС) – сын Пелея і Тэтыды, самы адважны герой Траянскай вайны.

АХЭРОНТ – рака ў падземным царстве і сінонім гэтага царства.

АЯК – сын Дзэўса і Айгіны (Эгіны), бацька Пелея і Тэламона, які пасля смерці стаў суддзёй у Аідзе.

АЯКС (АЯНТ) – сын саламінскага цара Тэламона, адзін з галоўных герояў грэцкага войска ў Траянскай вайне.

БАКХ – *гл.* Дыёніс.

БАКХАНКІ (ВАКХАНКІ) – *гл.* менады.

БАРЭЙ – бог паўночнага ветру, сын Астрэя і Эас.

БАРЭАДА – *гл.* Клеапатра.

БАХУС – *гл.* Дыёніс.

БЕЛЕРАФОНТ – міфічны герой, які з дапамогай крылатага каня Пегааса перамог пачвару Хімеру.

БРОМІЙ – *гл.* Дыёніс.

ВАКХ – *гл.* Дыёніс.

ВАКХАНАЛІІ – разгульныя святы ў гонар Дыёніса (Вакха), якія паходзілі з Усходу.

ВАКХАНКІ – *гл.* менады.

ГАДЭС – *гл.* Аід. «Пайсці да Гадэса» значыць памерці.

ГАРГОНЫ – тры страшэнныя пачвары, Стэно, Эўрыяла і Медуза, якія жылі за Лівіяй, на далёкіх астравах; ператваралі ў камень усіх, хто на іх глядзеў.

ГАРМОНІЯ – муза, Дзэўсава (або Арэсава) дачка, жонка Кадма.

ГЕКАТА – багіня начных прывідаў і розных духаў, дачка Перса (або Дзэўса) і Дэметры (або Геры). Яе культ прыйшоў у Эладу з Фракіі.

ГЕКТАР – сын Прыяма і Гекабы, муж Андрэмахі, ваяр, герой траянскага войска.

ГЕЛА – дачка Атаманта і Нефелы. Загінула падчас уцёкаў ад сваёй

мачахі Іно, упаўшы ў мора, якое ў яе гонар назвалі Гелеспонтам (цяпер – Дарданелы).

ГЕЛІЙ (ГЕЛІЯС) – бог сонца, сын Гіперыёна і Тэі.

ГЕРА – сястра й жонка Дзэўса, багіня сям’і, сямейнага саюзу. Гнеў яе на Семелу тлумачыцца рэўнасцю, бо Семела ад Дзэўса мела сына (Дыёніса).

ГЕРАКЛ – самы вядомы з грэцкіх герояў, які здзейсніў свае знакамітыя 12 подзвігаў. Сын Дзэўса і Алкмены.

ГЕРМЕС – бог жывёлагадоўлі, гандлю і прыбытку, вясцун алімпійскіх багоў і самога Дзэўса, абаронца вандроўнікаў, дарог, гімнастычных спаборніцтваў, паслоў і вестуноў; праваднік душ памерлых у падземнае царства. Сын Дзэўса і Плеяды Маі.

ГЕСТЫЯ – дачка Кронаса і Рэі, багіня-апякунка хатняга агню.

ГЕФЭСТ (ГЕФАЙСТ) – першапачаткова бог агню, пазней апякун кавальства і металургіі. Сын Дзэўса і Геры.

ГЕЯ (Гая) – касмалагічнае божышча, якое нарадзілася ўслед за Хаосам. Ад Геі нарадзіліся Уран, горы, мора. Ад Урана Гея нарадзіла тытанаў і цыклопаў.

ГИГАНТЫ – волаты, у якіх замест ног былі аграмадныя вузакі.

ГІМЕНЕЙ – бог шлюбаў, сын Апалона і музы Каліёпы.

ГРЫФОНЫ – міфічныя крылатыя істоты з тулавам ільва і галавою арла.

ДАНАЯ – дачка аргоскага цара Акрысія, які затачыў яе ў медную вежу, каб не здзейснілася прароцтва, згодна з якім у Данаі павінен быў нарадзіцца сын, будучы забойца Акрысія.

ДЗЭЎС (ЗЕВЕС, ЗЕЎС) – вышні бог грэкаў, сын Рэі і Кронаса, цар і бацька багоў і людзей, бог нябёсаў.

ДЫЁНІС (іншыя імёны – Бакх, Якх, Бромій, Эвій і інш.) Першапачаткова ён увасабляў раслінную моц прыроды: яго святы былі святамі зямное ўрадлівасці. Культ Дыёніса ўзнік ў Азіі – магчыма, нават у Індыі – і праз краіны Пярэдняе Азіі (Персію, Месапатамію, Арабію, Малую Азію) перайшоў у Грэцыю. Пазней Дыёніс стаў лічыцца богам віна, бо культура вінаграду ў Грэцыі, беднай хлебам, мела аграмаднае значэнне. Галоўным элементам святаў Дыёніса былі «оргіі» – шалёныя скокі пад музыку тымпанаў і флейтаў, што даходзілі да экстазу, калі чалавеку

здавалася, што яго душа пакідае цела і адлятае ў іншыя светы. «У VIII і VII ст. культ Дыёніса ў віры шалёных скокаў пранёсся па Грэцыі, якую ён заваяваў усю, захапіўшы мужчын-вакхантаў, а асабліва жанчын-вакханак, на горныя аргады (паляны), каб там у плюшчовых вянках з тырсамі (кіямі, абвітымі вінаграфам і плюшчом) у руках і з «небрыдамі» (аленевымі скурамі), абвітымі вакол цела, шанавалі карагодамі новага бога» (праф. Тадэвуш Зялінскі). Асаблівую пашану аддавалі Дыёнісу ў Фівах, дзе ля чаго яны і пачалі лічыцца радзімай Дыёніса (быццам ён – сын Семелы, дачкі цара і заснавальніка Фіваў Кадма).

ДЫКЕ (ДЫКА) – адна з дачок Дзэўса і Феміды, увасабленне справядлівасці.

ДЫКТЫНА – мясцовая крытыйская багіня. Гэтае імя ўжывалася таксама ў якасці аднаго з эпітэтаў Артэміды.

ДЫЯНІСІІ – народныя святы ў гонар бога Дыёніса, што ладзіліся перадусім у Атыцы. Адрозніваюць Малыя Дыянісіі (снежань), калі пачыналі каштаваць маладое віно; ленэі (8–11 студзеня), «свята вінных збаноў»; антэстэрыі (пачатак вясны), свята-спарборніцтва ў піцці віна, і Вялікія Дыянісіі (канец сакавіка – пачатак красавіка), свята ўрачыстых спеваў і вялікіх працэсій.

ДЫЯСКУРЫ – імя неразлучных братоў-блізнят Кастара і Палідэўка (Палукса), сыноў Тындарэя і Леды.

ДЭЛЬФІЙСКІ АРАКУЛ – агульнаэлінскі аракул, размешчаны каля падножжа гары Парнас у Факідзе. Каля яго ўзнік буйны культавы і гандлёвы цэнтр, горад Дэльфы.

ДЭМАНЫ (ДАЙМАНЫ) – група боскіх істот, духаў, якія адрозніваліся ад багоў тым, што яны звычайна не мелі чалавечападобнага вонкавага выгляду. У пазнейшай міфалогіі ў дэманах пачалі бачыць добрых і злых абаронцаў чалавека. З часам грэкі сталі называць дэманамі звышнатуральных істот, якія не мелі свайго культу.

ДЭМЕТРА – «маці-зямелька», дачка Кронаса і Рэі, багіня зямлі, яе ўрадлівасці; багіня сельскага гаспадаркі.

ЗЕВЕС, ЗЕЎС – гл. Дзэўс.

ЗЕФІР – сын Астрэя і Эас, брат Барэя і Нота, бог заходняга ветру, які пачынаў дзьмуць увесну.

ІЛІФІЯ – гл. Эйлейтыя.

ИНАХ – сын Акіяна і Тэтыі, бацька Іо, аргоскі герой.
ИНО – дачка Кадма і Гармоніі, другая жонка Атаманта, цара Тэсаліі.
 Нацкаваны багіняй Герай, Атамант у прыпадку шаленства забіў іх малодшага сына Леарха, пасля хацеў забіць Іно і другога сына, Мелікерта. У роспачы Іно разам з Мелікертам кінулася ў мора, дзе стала марскоў багіняй Леўкатэяй, а Мелікерт зрабіўся марскім богам Палемонам.
ІО – дачка цара Аргаса Інаха, жрыца Геры, каханка Дзэўса, маці Эпафа. Раўнівая Гера ператварыла яе ў карову і загадала Аргасу сцерагчы яе.
ІЭЙ – эпітэт Апалона.
КАДМ – сын фінікійскага цара Агенора, легендарны заснавальнік Фіваў.
КАМЕНЬ ЖУРВЫ – месца ў падземным царстве памерлых.
КАНІСАЛ – божышча плоднасці, роднаснае Прыяпу.
КАРЫБАНТЫ – жрацы Кібелы, вядомыя сваімі аргіястычнымі баявымі скокамі.
КАСТАР – гл. Дыяскуры.
КЕНТАЎРЫ – міфічныя істоты, лясныя дэманьы, напалову людзі, напалову коні; насялялі перадгор’і ў Тэсаліі.
КЕРБЕР – жахлівы трохгаловы сабака з гадзюкамі на шыі, які ахоўваў уваход у падземнае царства.
КЕРЫ – духі помсты, якія часта атаясамліваліся з эрыніямі.
КІБЕЛА – гл. Рэя. Культ Кібелы паходзіў з Фрыгіі.
КІПРЫДА – гл. Афрадыта.
КІТАЙРОН (КІФЕРОН) – міфічны цар Платэяў; яго імем была названая гара са шматлікімі пячорамі, дзе жылі німфы і эрыніі.
КРАНАЙ – міфічны цар Афінаў.
КРАНІД («сын Крона») – гл. Дзэўс.
КРОНАС – адзін з самых старажытных багоў, сын Урана і Геі; скінуў з трона і скалечыў свайго бацьку.
КРЭВУСА – дачка Эрэхтэя і Праксітэі, маці Іона, жонка Ксута.
КУРЭТЫ – паўбагі, ахоўнікі Дзэўса.
ЛАБДАК – бацька Лая. *Лабдакіды* – яго дзеці.
ЛАЙ – цар і праўнук заснавальніка Фіваў Кадма, сын Лабдака, бацька Эдыпа.

ЛАТОНА – гл. Лето.

ЛАХЕСІС – гл. мойры.

ЛЕДА – дачка Тэстыя і Леафонты (або Глаўка і Пантэіды), маці Аллены, а таксама Кастара і Палідэўка (гл. Дыяскуры).

ЛЕНЭІ – гл. Дыянісіі.

ЛЕТА – рака ў падземным царстве, у якой цені памерлых пілі ваду забыцця.

ЛЕТО – дачка тытана Кея і Фэбы (Фойбы), маці Апалона і Артэміды.

ЛІКУРГ – сын Дрыянта; быў пакараны Дыёнисам за супраціўленне распаўсюду яго культуры.

МЕЛАНІЁН – міфічны сарамяжлівы юнак, які пазбягаў жанчын.

МЕЛЕАГР – сын калідонскага цара Айнэя і Алтэі, удзельнік паходу арганаўтаў.

МЕМНАН – сын багіні ранішняй зары Эас, які ваяваў на баку траянцаў і загінуў ад Ахілавай рукі.

МЕНАДЫ (шалёныя), або БАКХАНКІ, – жанчыны, якія аддаваліся культу Бакха.

МЕНЕЛАЙ – міфічны цар Спарты, брат Агамемнана, муж Аллены.

МЕНОЙК (МЕНЭКЕЙ) – сын (паводле іншай версіі міфа, унук) Пентэя (або Акласа), бацька Крэонта і Іакасты. У іншых міфах Менойк паказваецца як Крэонтаў сын, які коштам свайго жыцця ўратаваў Фівы падчас «паходу семярых супраць Фіў» (сюжэт аднайменнай трагедыі Эсхіла).

МНЕМАСІНА – багіня памяці, маці дзевяці музаў, дачка Дзэўса.

МОЙРЫ – Клото («прадзільніца»), Лахесіс («даравальніца»), Атропа («неадхільная»), багіні лёсу, уладзе якіх падлягалі не толькі людзі, але і багі. Гэтыя дочки Дзэўса і Феміды (паводле іншых версій іх маці была Ананке або Нікс) прадвызначалі лёс чалавека, прадучы нітку жыцця і, калі надыходзіла пара паміраць, пераразалі яе.

МУЗЫ – багіні, апякункі паэзіі, мастацтваў, навук (Клію – апякунка гісторыі, Талія – камедыі, Мельпамена – трагедыі, Эўтэрпа – лірычнай паэзіі, Эрато – любоўнай лірыкі, Тэрпсіхора – танцаў, Палігімнія – гімнаў, Каліёпа – эпічнай паэзіі, Уранія – астраноміі).

НІКА (НІКЕ) – багіня перамогі, дачка тытана Паланта і акеаніды Стыкс (паводле Гесіёда).

НІКС («ноч») – багіня начы, шанаваная самім Дзэўсам; дачка Хаосу і сястра Эрэба.

НІМФЫ – багіні крыніц, ручаёў (наяды), гор (арэады), дрэў (дрыяды). Увасабленне сіл прыроды. Ад шлюбаві з німфамі нараджаліся героі (напрыклад, Ахіл).

НЮБА – дачка фіванскага цара Амфіёна, сястра Пелопа. Паводле іншых міфаў – каханка Дзэўса, маці Аргаса).

ПАЛАДА – эпітэт Афіны.

ПАЛІБ – міфічны цар Карынфа, айчыным Эдыпа.

ПАН – сын Гермеса (або Дзэўса) і німфы Дрыёпы (або Каліста). Рагаты і казланогі бог лясоў, апякун пашаві і пастухові.

ПАНАТЭНІ (ПАНАФІНІ) – найвялікшае афінскае свята ў гонар багіні Афіны (Атэны) з працэсіяй да сватыні Парфенон на Акрополі.

ПАНДРОСА – афінская багіня прыгажосці, дачка легендарнага афінскага цара Кекропа.

ПАНДЫЁН – цар Афінаві. Перанаві карону па сваім бацьку Кекропе, які лічыўся заснавальнікам горада.

ПАРНАС – горная града ў Факідзе, месца, дзе жылі Апалон і музы.

ПАСЕЙДОН – сын Кронаса і Рэі, брат Дзэўса, Геры, Дэметры, Аіда і Гестыі; бог мора, апякун конегадоўлі.

ПАТРОКЛ – грэцкі герой, сябар Ахіла, забіты Гектарам падчас Траянскай вайны.

ПАФАС – горад на Кіпры са знакамітай сватыняй Афравдыты.

ПЕАН – эпітэт Апалона як бога медыцыны, а таксама харавы спеў у ягоны гонар.

ПЕЙТО (Піфо) – багіня, якая ўвасабляла мастацтва пераконвання, спадарожніца Афравдыты і Гермеса.

ПЕЛЕЙ – тэсальскі герой, Ахілаві бацька, муж багіні Тэтыды.

ПЕЛІЙ – дзядзька Ясона з вядомага міфа пра арганаўтаў. Аракул праказаў яму бяду, якую яму нібыта прынясе ягоны пляменнік. Таму Пелій, каб аддаліць ад сябе Ясона, і прыдумаў выправу па залатое руно.

ПЕЛОП – сын Тантала і Атлантавай дачкі Дыёны, міфічны ўладар Пісы (горад у Элідзе) і Алімпіі.

ПЕНТЭЙ (ПЕНФЕЙ) – сын Эхіёна і Кадмавай дачкі Агавы, які ўсяляк імкнуўся забараніць культ Дыёніса ў Фівах.

ПЕРСЕЙ – герой аргоскіх міфаў, сын Дзэўса і Данаі. Быў шанаваны як герой у шэрагу гарадоў.

ПЕРСЕФОНА – дачка Дэметры і Дзэўса, жонка Аіда, багіня падземнага царства.

Піфо – *гл.* Пейто.

ПЛЕЯДЫ – сем сясцёр (Тайгета, Мая, Электра, Алкіёна, Мерапа, Келено, Астэропа), народжаныя ад Атланта і Плеёны і ператвораныя ў сузор’е ў момант, калі іх пераследаваў Арыён.

ПЛУТАС – бог багацця, сын Ясіёна і Дэметры.

ПЛУТОН – эпітэт Аіда.

Полукс – *гл.* Дыяскуры.

ПРАМЕТЭЙ («празорца») – сын тытана Япета і німфы Клімены (або Феміды). Дапамог Дзэўсу ўзяць уладу над светам. Быў пакараны Дзэўсам за тое, што ён выкраў агонь для смяротных.

ПРЫЯМ – апошні ўладар Троі, муж Гекабы, бацька Гектара, Парыса, Ксандры.

ПРЫЯП – сын Дыёніса (варыянты: Дзэўса, Адоніса, Гермеса) і Афродыты (або Хіёны), напачатку бог садоў і вінаграднікаў, пазней божышча юрліваці і пачуццёвых асалодаў, а таксама сінонім фаласа.

РАДАМАНТ – сын Дзэўса і Еўропы, муж Алкмены. Жыў у падземным царстве (Элісіі) і быў суддзёй душ памерлых.

РЭЯ, або КІВЕЛА, – малаазійскае боства, ці багіня, якая таксама ўвабляла ўрадліваць зямлі; вялікая маці багоў – як яе называлі ў Малой Азіі. Культ яе меў таксама містычны і экстатычны характар.

САБАДЗІЙ – усходняе, тракійскае божышча, для культу якога былі характэрныя скокі пад біццё тымпанаў. Культ Сабадзія (як і культ Адоніса, фінікійскага, таксама ўсходняга, бога) у часы Арыстафана рабіўся ўсё больш папулярным у Афінах, перадусім сярод жанчын.

САТЫРЫ – спадарожнікі Дыёніса. Яны мелі выгляд людзей з рагамі на галаве і нагамі казлоў.

СВЕТЛАНАСНЯЯ – эпітэт Артэміды.

СЕЛЕНА – дачка Гіперыёна і Тэі, сястра Гелія і Эас, багіня Месяца.

СЕМЕЛА – дачка фіванскага цара Кадма і Гармоніі, каханка Дзэўса, маці Дыёніса.

СІВІЛЫ (СІВІЛЫ) – міфічны прарочыцы.

СІЗІФ (СІСІФ) – міфічны герой, сын Эола і Энарэты, бацька Глаўка.

СТЫКС – рака ў Аідзе (царстве памерлых).

СФІНКС – крылатая міфічная істота з жаночай галавой і грудзьмі, тулавам ільва і змяіным хвостом, спароджаная Тыфонам і Яхіднай.

ТАЙНАР – назва мыса ў Лаконіі на Пелапанэсе, які грэкі лічылі ўваходам у падземнае царства.

ТАНАТОС – бог, сын Начы, увасабленне смерці.

ТАНТАЛ – сын Дзэўса і німфы Плута, лідыйскі ці фрыгійскі цар.

ТАРТАР – сын Эфіра і Геі, бацька Тыфона і Яхідны; персаніфікацыя падземнага царства, якое мясцілася ніжэй за Аід (на той самай адлегласці ад паверхні зямлі, што зямля ад неба). У Тартары знаходзіліся нізрынутыя раней вышні бог Кронас і тытаны, а таксама жытло багіні ночы Нікты.

ТАЎРАПОЛА – эпітэт Артэміды.

ТРЫТАГЕНІЯ – эпітэт Афіны.

ТЫНДАРЫДЫ – *гл.* Дыяскуры.

ТЫРС – жазло Дыёниса і яго спадарожнікаў.

ТЫТАНЫ – багі старэйшага пакалення, дзеці Урана і Геі.

ТЫФОН – магутная пачвара, увасабленне разбуральных сіл зямлі і знішчальнага пажару, спароджаная Геяй ад Тартара.

ТЭЗЕЙ – *гл.* Тэсей.

ТЭЙРЭСІЙ (ТЫРЭСІЙ) – сын німфы Харыклы, фіванскі вяшчун. Быў аслеплены Афінай за тое, што ён убачыў, як багіня купалася (паводле іншай версіі міфа – за тое, што выдаў людзям волю багоў).

ТЭЛАМОН – сын Аяка і Эндэіды, брат Пелея, бацька Аякса і Тэўкра; удзельнік выправы арганаўтаў.

ТЭЛЕФ – сын Геракла і Аўгі, міфічны цар Місіі.

ТЭРЭЙ – фракійскі цар, які дапамагаў свайму цесцю Пандыёну ў вайне супраць беатыйскага цара Лабдака. Паводле міфаў, сам ён перакінуўся ва ўдода, а сваю жонку Прокну і яе сястру Філазелу ператварыў у ластаўку і салаўя.

ТЭСЕЙ (ТЭЗЕЙ) – атычны герой, сын Айгея (або Пасейдона) і трайзенскай царыцы Этры.

ТЭТЫДА (ТЭТЫЯ) – німфа, дачка Урана і Геі, маці акіянід і ўсіх рэк, сястра і жонка Акіяна.

ТЭЎКР – сын бога рэк Скамандра і німфы Ідэі, цар Траады.
ТЭЯ – дачка Урана і Геі, жонка тытана Гіперыёна, маці Гелія, Эас і Селены.
ТЭФІДА – *гл.* Тэтыда.
УРАН – боства, якое ўвасабляла неба. Уран быў сынам і мужам Геі, бацькам тытанаў і цыклопаў.
УРАНАВЫ ДЗЕЦІ – пакаленне волатаў і тытанаў, да якога, у тым ліку, належаў Кронас.
ФАСФОРА – эпітэт Артэміды.
ФЕДРА (ФАЙДРА) – дачка крыцкага цара Мінаса і Пасіфаі, другая жонка Тэсея, якая павесілася з прычыны непадзеленага кахання да свайго пасынка Гіпаліта.
ФЕТЫДА – *гл.* Тэтыда.
ФЕМІДА (ТЭМІДА) – дачка Урана і Геі, багіня справядлівасці.
ФІНЭЙ – фракійскі цар, муж Клеопатры, дачкі бога вятроў Барэя.
ФЭБ (ФОЙБ – «светлы», «зіхоткі») – эпітэт Апалона.
ХАОС – нямая бязмежная прастора, з якой узніклі Гея (Зямля), Тартар.
ХАРОН – сын Эрэба і Начы (або німфы Стыкс), перавозчык памерлых у царства Аіда.
ХАРЫТЫ – Еўфрасіння («дабрадумная»), Талія («якая квітнее») і Аглая («бліскачая»), тры спадарожніцы Афрадыты, багіні жаночай прыгажосці.
ХЛОЯ («якая зелянее») – *гл.* Дэметра.
ЦЭРБЕР – *гл.* Кербер.
ЭАК – *гл.* Аяк.
ЭАНТ – *гл.* Аякс.
ЭАС – багіня ранішняй зары, дачка тытана Гіперыёна і тытаніды Феі, сястра Гелія і Селены.
ЭВІЙ – *гл.* Дыёнiс.
ЭГЕЙ – *гл.* Айгей.
ЭДЫП (АЙДЫП) – сын Лая і Іакасты, фіванскі цар, які незнарок забіў свайго бацьку, не ведаючы, хто гэта такі, і ажаніўся з царыцай, сваёй маці.
ЭЙЛЕЙТЫЯ (ІЛІФІЯ) – дачка Дзэўса і Геры, багіня дзетанараджэння. Часам атаясамлівалася з Герай або Артэмідай.

- ЭЙРЭНА – багіня згоды і спакою, маці (або выхавацелька) Плутаса.
- ЭОЛ – сын Гіпота, бог вятроў і ўсёй паветранай стыхіі.
- ЭРАС (ЭРОТ) – бог кахання, спараджэнне Хаосу і Урана. Пазней яго атаясамлівалі з сынам Гермеса (або Арэса, ці Дзэўса) і Афродыты.
- ЭРЭХТЭЙ – сын Пандыёна і Эўскіпы, атычны герой, шосты цар Афінаў.
- ЭРЫНІ (або ЭЎМЕНІДЫ) – багіні помсты, дачкі Зямлі, аплодненай кроплямі крыві Урана (паводле Эсхіла, дачкі Начы). У пазнейшых міфах ім нададзеныя імёны: Мегера, Тысіфона і Алекто.
- ЭРЭБ («змрок») – адзін з пачаткаў Сусвету, вечны змрок, спараджэнне Хаосу, бацька Эфіра і Гемеры; а таксама персаніфікацыя падземнага царства, праз якое душы памерлых праходзяць у Аід.
- ЭФІР (ЭТЭР, АЙТЭР) – сын Эрэба (або Хаосу) і Нікс; персаніфікацыя верхняга «праменнага» слою паветра. Пазней пад эфірам мелі на ўвазе найвышэйшую абалонку свету, на якой узніклі сонца і зоркі, месцазнаходжанне багоў.
- ЯКХ – гл. Дыёнис. Першапачаткова гэта быў элеўсінскі бажок, сын Дэметры або Персефоны, імя якога, аднак, пазней злілося з імем «Бакх».
- ЯПЭТ – адзін з тытанаў, сын Урана і Геі, бацька Праметэя, Эпіметэя, Атланта. За ўдзел у паўстанні супраць Дзэўса быў скінуты ў Тартар разам з іншымі тытанамі.
- ЯХІДНА – міфічная істота, напалову змяя, ад якой нарадзіліся розныя пачвары: Кербер, Хімера, Лернейская гідра, Скіла ды інш.

*Склаў Лявон Баршчэўскі
(з выкарыстаннем матэрыялаў Юльяна Дрэйзіна)*

ЗМЕСТ

<i>Алесь Жлутка. Драма жыцця, смерці і ўваскрэсення ў старагрэцкім тэатры Дыёніса</i>	5
Эсхіл	
Персы. <i>Пераклад Лявона Баршчэўскага</i>	25
Прыкуты Праметэй. <i>Пераклад Лявона Баршчэўскага</i>	61
Сафокл	
Эдып-цар. <i>Пераклад Лявона Баршчэўскага</i>	96
Антыгона. <i>Пераклад Юльяна Дрэўзіна (новая рэдакцыя Лявона Баршчэўскага)</i>	145
Эўрыпід	
Бакханкі. <i>Пераклад Юльяна Дрэўзіна (новая рэдакцыя Лявона Баршчэўскага)</i>	190
Арыстафан	
Люсістрата. <i>Пераклад Лявона Баршчэўскага</i>	237
Жабы. <i>Пераклад Лявона Баршчэўскага</i>	289
Менандр	
Адлюднік. <i>Пераклад Лявона Баршчэўскага</i>	349
Каментар. <i>Лявон Баршчэўскі</i>	391
Кароткі міфалагічны слоўнік.....	445

У серії «Драматургі свету»,
акрамя зборніку «Старагрэцкай драматургіі»,
таксама ёсць у продажы п'есы такіх драматургаў, як:

Юльюш Славацкі «Баладына»

Бернард Шоў «Пігмаліён»

Эўрыпід «Медэя»

Ўільям Шэкспір «Сон у Іванаву ноч»

Бертальд Брэхт «Узлёт Артура Уі, які можна было спыніць»